

การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่หาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

พระกิตติเอก ปาณิญา

คู่มือนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม

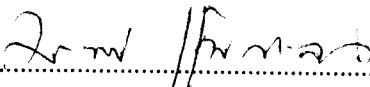
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ธันวาคม 2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

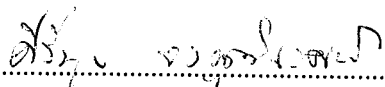
คณะกรรมการควบคุมคุณฐิณีพนธ์และคณะกรรมการสอบคุณฐิณีพนธ์ ได้พิจารณา
คุณฐิณีพนธ์ของ พระกิตติเอก ปาณินญา ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปรัชญาคุณฐิณีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมคุณฐิณีพนธ์

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ แจ่มกระจ่าง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ดร.พัคตร์วิภา โพธิ์ศรี)

คณะกรรมการสอบคุณฐิณีพนธ์

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิริบูน จงวุฒิเวศย์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ แจ่มกระจ่าง)

..... กรรมการ
(ดร.พัคตร์วิภา โพธิ์ศรี)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศรีสวัสดิ์)

คณะศึกษาศาสตร์ อนุมัติให้รับคุณฐิณีพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาคุณฐิณีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะศึกษาศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

วันที่ ๒๕ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

กิตติกรรมประกาศ

คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ ประธานสอบคุษฎีนิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ แจ่มกระจ่าง อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ดร.พัศตร์วิภา โปธิ์ศรี อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศิริสวัสดิ์ รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา คณะกรรมการสอบที่เมตตาให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ และเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สมหมาย แจ่มกระจ่าง ท่านเป็นคุณแม่ที่ดูแลบุตร ทุกสิ่งทุกอย่าง แก้ไขข้อขัดข้อง ส่งเสริม สนับสนุนทั้งกำลังกายกำลังใจ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมโภชน์ อเนกสุข รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล ดร.เมธี ธรรมวัฒนา และ คณาจารย์ทุกท่านที่ให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางการทำวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบ รวมทั้งให้คำแนะนำแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้มีคุณภาพ ตลอดจนพระเถระผู้ให้ข้อมูลหลักที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย และผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจคู่มือฝึกอบรม จึงทำให้คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ เพื่อน พี่ ๆ น้อง ๆ เจ้าหน้าที่ สาขาวิชาการศึกษและการพัฒนา สังคม และฝ่ายบัณฑิตศึกษา พร้อมด้วยพระครูสุจิตกิตติวัฒน์ พระครูวิโรจน์ธรรมานุกูล กำนันศิริพงษ์ ศรีงาม คุณชัยยุทธ บุญอภัย และพระเถรานุเถระ เพื่อนสหธรรมมิกศิษยานุศิษย์ ที่ช่วยเหลือทั้งกำลังแรงกาย กำลังใจในการทำคุษฎีนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

คุณประโยชน์ของคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณบูรพาจารย์ ซึ่งมีคุณพ่อสมชาย คุณแม่ชูศรี ปาณิญา ผู้เป็นดั่งพระอรหันต์ได้ให้ชีวิตและเลี้ยงดู จนเติบโตใหญ่ วางรากฐานการศึกษา ท่านพ่อพระครูสาราภินันท์ (พระอาจารย์ที่เคารพยิ่ง) และ คุณแม่เจียม สังฆวัตร คุณแม่บุญรอด ปาณิญา ผู้ให้การส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา และผู้มีคุณ ทุก ๆ ท่าน ทั้งในอดีต ปัจจุบัน ที่ให้ข้าพเจ้ามีการศึกษา ประสบความสำเร็จจนตราบเท่าทุกวันนี้

พระกิตติเอก ปาณิญา

55810244: สาขาวิชา: การศึกษาและการพัฒนาสังคม; ปริญญาเอก (การศึกษาและการพัฒนาสังคม)

คำสำคัญ: การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แก่เหล่ามหาชาติ/ พระภิกษุ/ พระพุทธศาสนา

พระกิตติเอก ปาณินยา: การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แก่เหล่ามหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา (DEVELOPMENT OF TRANSMISSION OF MAHACHART SERMON FOR BUDDHIST MONKS) คณะกรรมการควบคุมคหบดีนิพนธ์: มานพ แจ่มกระจ่าง, Ph.D., พิศนาคะวิภา โปธิศรี, ค.ศ. 261 หน้า. ปี พ.ศ. 2560.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากระบวนการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติของพระภิกษุ 2) เพื่อการพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แก่เหล่ามหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยและพัฒนา โดยเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานจากพระไตรปิฎก เอกสาร บทความ ตำรา และการสัมภาษณ์เชิงลึก พระนักเทศน์แก่เหล่ามหาชาติที่มีความเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ในการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติ จำนวน 20 รูป แล้วจัดทำหลักสูตรฝึกอบรมและคู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติ จัดอบรมให้พระภิกษุ จำนวน 17 รูป วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) แบบตีความ (Interpretivism) สรุปข้อมูลสำคัญจากบทสนทนา และตรวจสอบยืนยันโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาหลักสูตรและคู่มือฝึกอบรม จำนวน 5 คน

ผลการวิจัย พบว่า

1. กระบวนการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ด้านสภาพลักษณะของการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ด้านสภาพทำนองการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติ ต้องเรียนรู้ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ และทำนองประจำกัณฑ์ ด้านสภาพการเรียนรู้การเทศน์แก่เหล่ามหาชาติ พระภิกษุสามเณรต้องมีความสนใจแบบจริงจัง และด้านสภาพการสืบสานการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติ ควรฟื้นฟูการเทศน์มหาชาติแบบโบราณที่กำลังสูญหาย ปัจจุบันจัดเทศน์กันตามประเพณี พระเทศน์จึงต้องประยุกต์พอให้เข้าใจ รู้เรื่องทั้ง 13 กัณฑ์

2. การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แก่เหล่ามหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นการฝึกอบรมที่มีหลักสูตรฝึกอบรมและคู่มือการฝึกอบรมที่ประกอบด้วยบทเรียน ที่ให้ความรู้พื้นฐานการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติ และฝึกการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติ ครอบคลุมกัณฑ์ จำนวน 15 บทเรียน ใช้เวลาฝึกอบรมทั้งหมดตลอดหลักสูตรอย่างน้อยจำนวน 258 ชั่วโมง โดยปฏิบัติเทศน์ในสนามจริง ประเมินผลในระหว่างฝึกอบรมและหลังการฝึกอบรม ในภาพรวมพระภิกษุทุกรูปสามารถเทศน์ได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม ในรายละเอียดพระภิกษุแต่ละรูปมีความถนัดในการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติแต่ละกัณฑ์แตกต่างกันตามพื้นฐานของการออกเสียงเฉพาะราย

จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า กระบวนการเทศน์แก่เหล่ามหาชาติมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย และการพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แก่เหล่ามหาชาติโดยการฝึกอบรมช่วยให้พระภิกษุสามเณรที่มีความสนใจแบบจริงจัง เรียนรู้และฝึกฝนจนสามารถปฏิบัติเทศน์ได้

55810244: MAJOR: EDUCATION AND SOCIAL DEVELOPMENT; Ph.D.

(EDUCATION AND SOCIAL DEVELOPMENT)

KEYWORDS: THE PROCESS OF TRAINING MAHACHART SERMON/ BUDDHIST
MONKS

PHARKITTI-EK PARNIYA: DEVELOPMENT OF TRANSMISSION OF
MAHACHART SERMON FOR BUDDHIST MONKS. ADVISORY COMMITTEE: MANOP
JAMKRAJANG, Ph.D., PAKWIPAR PHOSRI., Ph.D. 261 P. 2017.

This research aimed to study the process of Mahachart preaching of monks and developing the process of preaching to the Mahachart sermon for monks in Buddhism. The research and development technique was used, subsequently, collecting basic information from the scriptures, documents, articles, texts, and in-depth interviews with 20 participants who were the teacher of the Mahayana Tipitaka, having the experience of preaching the Mahachart. Thereafter, created the training curriculum and manual in order to train 17 monks. Data were analyzed by the interpretivism content analysis, summarizing the key dialogues information, and confirming by 5 experts in the curriculum development and training manual.

The results demonstrated that;

Firstly, the process of the Mahachart preaching in Buddhist monks was that the Mahachart preaching nature was changed from the original according to the time. The Mahachart preaching inheritance should be restoring the sermon ancient, which is being lost. Nowadays, the sermon was done to serve a tradition, the monks must be able to incorporate today situation to make people understand the whole 13 chapters. in Learning Sermon. Monks and novices need serious intention, learn the Melody of royal melodiousness, the ordinary melody and the specify sermon melody.

Secondly, the development of the process of preaching the Mahachart sermon for monks in Buddhism was done done through creating traing curriculum and the training manual which the content contained both the Mahachart sermon basic knowledge and the practised skill, all of 15 lessons. The whole training period should be at least 258 hours for the actual field practice. The evaluations were done between and after training. In overall, the sermon has accomplished the objectives of the training. The individual, monk had the aptitude for preaching, varies according to the basis of particular voices.

In conclusion, the Mahachart sermon has been adjusted from time to time. The training curriculum and the training manual were proved to be able to develop the process of preaching for monks and novices who seriously intend to learn and rehearses, so that, they are able to sermon.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฌ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
คำถามการวิจัย.....	6
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
แนวคิดเกี่ยวกับทศชาติชาดก.....	11
แนวคิดเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ.....	33
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และหลักสูตรการฝึกอบรม.....	81
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร.....	108
ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้.....	119
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	127
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	133
ตอนที่ 1 ศึกษากระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา....	133
ตอนที่ 2 การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนา.....	135

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	139
ขั้นตอนที่ 1 สภาพลักษณะของการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน.....	139
ขั้นตอนที่ 2 ทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติ 13 กัณฑ์ในปัจจุบัน.....	145
ขั้นตอนที่ 3 สภาพกระบวนการเรียนรู้การเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน.....	167
ขั้นตอนที่ 4 สภาพการสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน.....	170
5 การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ สำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา.....	183
ขั้นตอนที่ 1 สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ.....	183
ขั้นตอนที่ 2 การสร้างหลักสูตรเทศน์แหล่มหาชาติ.....	186
ขั้นตอนที่ 3 จัดทำคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ.....	199
ขั้นตอนที่ 4 ทดลองใช้คู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ.....	203
ขั้นตอนที่ 5 ประเมินผลการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ.....	213
6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	216
สรุปผลการวิจัย.....	216
อภิปรายผลวิจัย.....	220
ข้อเสนอแนะ.....	234
บรรณานุกรม.....	235
ภาคผนวก.....	249
ภาคผนวก ก.....	250
ภาคผนวก ข.....	256
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	261

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แนวคิด ทฤษฎี การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ.....	123
2 กัณฑ์ที่พระเถระสามารถเทศน์ได้ตามกระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ.....	139
3 สรุปรูปทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติที่ใช้เทศน์ในแต่ละกัณฑ์.....	166
4 โครงสร้างหลักสูตรการฝึกอบรม เรื่องการเทศน์แหล่มหาชาติ เป็นการศึกษาการฝึกหัด พื้นฐานของการเทศน์ และทำนองการเทศน์ คือ ทำนองหลวง ทำนองประจำกัณฑ์.....	189

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	7
2 สรุปกระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ จากการศึกษาสภาพการเทศน์แหล่มหาชาติ	182
3 สรุปการพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา	115

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทุกคนให้ทำความดีละเว้นความชั่วเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างมีความสุข ในอดีตคนไทยดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มีความเคารพในกฎกติกาของสังคม มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายและดำเนินชีวิตแบบพอเพียง (พระบุญโชค ชยธมฺโม, 2548, หน้า 2) ดังนั้น คำสอนในพระพุทธศาสนามีความสำคัญและมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย พระพุทธศาสนาจึงเข้าไปมีบทบาทอยู่ในสังคมของคนไทยทุกชนชั้น (พระกิตติเอก ปาณินฺยา, 2554, หน้า 1) ฉะนั้น ไม่ว่าจะประชาชนคนธรรมดา ข้าราชการ พระมหากษัตริย์ ได้นำหลักคำสอนพระพุทธศาสนามาใช้ทั้งในการดำเนินชีวิต การบริหารงาน และการเมืองการปกครอง การเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบันไม่มีประสิทธิภาพ ผู้นำทางพุทธศาสนายังขาดความรู้และทักษะที่เพียงพอในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ขาดสื่อการสอนที่น่าสนใจ ภาษาที่ใช้ไม่เป็นที่เข้าใจสำหรับประชาชน อีกทั้งยังขาดแคลนพระภิกษุสามเณรผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งทางด้านปริมาณและด้านคุณภาพ ปัญหาด้านวิธีการหรือกลวิธีการเผยแผ่ธรรมะ พระสงฆ์ไม่ได้มีการฝึก จึงทำให้การเผยแผ่ธรรมะทำได้ในเขตจำกัด (จันทงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2547, หน้า 49)

พุทธศาสนามีการเผยแผ่ที่หลากหลาย วิธีหนึ่ง คือ การเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีอันดีงามของไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี ถือเป็น การเทศน์ประจำปีของทุกวัด เราจะเห็นประโยชน์ได้หลายทาง ประการแรก ในด้านวัฒนธรรมการปกครองดั้งเดิมมีความคิดที่ว่า กษัตริย์เป็นหัวหน้าคอยปกครองรักษาระเบียบของสังคม ในสมัยสุโขทัยจะเห็นได้จากจารึกและคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงว่ามีวิวัฒนาการในความเชื่อที่ว่ากษัตริย์ไม่ใช่มีหน้าที่เป็นผู้ปกครองอย่างเดียว แต่เป็นผู้นำทางศีลธรรมและชี้นำแก่บุคคลอื่นด้วย ประการที่สอง คติเรื่องบารมีก่อให้เกิดประเพณีการสวดและเทศน์มหาชาติ เป็นต้น ประการที่สาม ในด้านศิลปะการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นแรงบันดาลใจให้ช่างเขียนภาพประกอบเป็นจิตรกรรมฝาผนัง ออกในรูปแบบต่าง ๆ ตามความคิดของช่าง คติเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดรในมหาชาติยังคงสืบทอดมา และมีธรรมเนียมการสวดและการเทศน์มหาชาติอย่างใหญ่โต เป็นงานพระราชพิธีมีการแต่งมหาชาติคำหลวงเพิ่มเติมรวมทั้งแต่งรายยาวมหาเวสสันดรชาดก (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2517, หน้า 69) นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้วความนิยมและความสำคัญของเรื่องมหาชาติชาดก ปรากฏให้เห็นได้จากวรรณกรรมที่แต่งขึ้น

มากมาย ทั้งต่างสำนวน และต่างยุคสมัย เฉพาะที่เป็นฉบับหลวงก็มีมากมายในลักษณะของรูปแบบคำประพันธ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีมหาดิลฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ อีก เช่น ทางภาคเหนือมีมหาดิลภาคพายัพ เขียนเป็นภาษาสำนวนมีหลายฉบับและหลายสำนวน ทางภาคอีสานมีมหาดิลคำเมือง ส่วนทางภาคใต้มีมหาดิลชาดกลฉบับวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา เป็นต้น และยังมีมหาดิลสำนวนต่าง ๆ อีกมากมาย ที่แต่งกันเองโดยอิสระ กระจายอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ประเพณีการฟังเทศน์มหาดิลจึงปรากฏในสังคมไทยทุกภูมิภาคทั้งในราชสำนักและในหมู่ประชาชนทั่วไป (พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครานุรักษ์ประพันธ์, 2525, หน้า 75) สำหรับในราชสำนักปรากฏเป็นพระราชพิธีในวังหลวง มาแต่สมัยสุโขทัยแล้ว ในสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์ถึงกับทรงโปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งทรงธรรมด้วยพระราชประสงค์ให้เป็นที่ทรงธรรมในงานพระราชพิธีเทศน์มหาดิล พระราชพิธีนี้ สืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเกณฑ์พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทำกระดาษใหญ่บูชาภัณฑ์เทศนา คราวหนึ่งแม้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยครั้งที่ทรงดำรงอยู่ในสมณเพศก็ทรงหัดเทศน์กันจรมัทธิจนกลายเป็นธรรมเนียมให้พระราชโอรสถวายเทศน์มหาดิลในวังหลวง (พระครูวินัยธรมานพปาลพันธ์, 2549) อย่างไรก็ตาม การเทศน์มหาดิลที่เป็นประเพณีหลวงได้ส่งผลกระทบต่อประเพณีราษฎร์อย่างกว้างขวาง แต่ท้องถิ่นได้พัฒนาการเทศน์เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมเนียมท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปในแต่ละภาค และในการเทศน์มักจะมีปีพาทย์ประกอบขณะดำเนินพิธีตามแบบของหลวง ด้วยเชื่อว่าเป็นการเสริมศรัทธาให้เกิดความปิติในผลบุญที่ได้บำเพ็ญพร้อมทั้งเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้ที่ได้ยินเสียงปีพาทย์ได้ทราบว่ากำลังมีพิธีเทศน์มหาดิลอยู่ ผู้ได้รับภัณฑ์เทศน์ใดไว้จะได้เตรียมตัวได้ทัน ปีพาทย์ในงานเทศน์มหาดิลจะเริ่มด้วยเพลง โหมโรง และกำหนดเพลงปีพาทย์ประจำภัณฑ์ไว้ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ตามแบบหลวงที่มีความศักดิ์สิทธิ์และถือเป็นเพลงชั้นสูงทั้งสิ้น (พระพิจิตรธรรมพาทย์, 2543, หน้า 126) ส่วนการเทศน์มหาดิลที่เป็นประเพณีราษฎร์นอกจากจะรักษาขนบธรรมเนียมแบบราชสำนักที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังแฝงด้วยความสนุกสนานและการละเล่นแทรกอยู่ด้วย เช่น พระที่เทศน์มหาดิลกันต่าง ๆ อาจจะทำนองแหล่เพื่อให้ผู้ฟังได้อรรถรสยิ่งขึ้น เพราะแหล่ต่าง ๆ ที่เรียกว่าแหล่ นอก อาจจะต้องเป็นพิเศษนอกจากเนื้อเรื่องพระเวสสันดรชาดกก็ได้ (นริศร์ เลี่ยมทอง, 2542, หน้า 16-18) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่ามหาดิลเป็นคตินิยมเทศน์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีมาแต่สมัยสุโขทัยได้รับสืบทอดมาถึงสมัยอยุธยา แต่ปรากฏว่าเป็นที่นิยมเพิ่มมากขึ้น มีผู้แต่งเป็นวรรณคดีหลายเรื่องเพื่อใช้ในการสวดที่สำคัญ คือ

1. มหาดิลคำหลวงซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันเรียบเรียงแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2025

2. กาพย์มหาดิล รจนานี้ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2116-2171)

นอกจากนี้ ได้มีการรจนามหาชาติอีกหลายสำนวน นอกจากนั้นยังมีการรจนามหาชาติในท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ไม่ทราบยุคสมัย (เพียงแต่สันนิษฐานได้ว่าอยู่ในระหว่างปลายอยุธยาถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์) เช่น มหาชาติไทยเหนือ มหาชาติอีสาน มหาชาติใต้ (พระมหาชาติคัมภีร์ราชคำฉันท์) การที่มีฉบับต่าง ๆ อย่างแพร่หลายเช่นนี้ ก็เพราะเกิดประเพณีการเทศน์มหาชาติขึ้น มีทั้งของหลวง คือ พระราชพิธี และของราษฎร ซึ่งถือกันมาจนทุกวันนี้ว่าผู้ที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติจนครบ 13 กัณฑ์ ในวันเดียวจะได้บุญมากเพราะเป็นเรื่องของการบริจาทานอย่างสูงสุด คือ การยอมสละทุก ๆ อย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริจาคนบุตรเป็นทาน ดังความในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์มัทรีว่า “เจ้าจงอนุโมทนา ปิยบุตรอันเป็นมกุฏทานบารมี” หนังสือมหาชาติ จึงไม่เป็นเพียงหนังสือสำหรับอ่านเท่านั้น แต่กลายเป็นประเพณีที่เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของคนไทย (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2534)

จะเห็นได้ว่า ความนิยมในการฟังเทศน์มหาชาติได้ทำกันเป็นประเพณีสืบเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนานจนถึงปัจจุบัน เชื่อกันว่าหากผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติได้จบ 13 กัณฑ์ ภายในวันเดียว จะได้อานิสงส์แรงกล้า คือ ได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ดังที่หนังสือเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชครบรอบ 30 ปี 5 กันยายน พ.ศ. 2551 ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2551, หน้า 62-64) กล่าวถึงอานิสงส์ในการฟังเทศน์มหาชาติไว้ 5 ประการ คือ

1. จะได้เกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต
2. จะได้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติอันโอฬาร
3. จะได้ไม่ไปเกิดในอบายเมื่อตายแล้ว
4. จะเป็นผู้มีลาภยศ ไม้ตรี และความสุข
5. จะได้รับรรลุ มรรค ผล นิพพาน เป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

เหตุที่การฟังเทศน์มหาชาติเป็นที่นิยมแพร่หลายสืบมาจนทุกวันนี้ นอกจากจะมีความเข้มข้นที่ปลูกฝังสืบเนื่องกันมาดังกล่าวแล้ว อาจเป็นเพราะเรื่องมหาชาติหรือมหาวาสสันดรชาดก มีทั้งความเพลิดเพลินบันเทิงใจจากเนื้อหาสาระ มีลีลาและท่วงทำนองที่ให้อรรถรสหลากหลายและที่สำคัญมีคติธรรมคำสอนที่เป็นความดีงามตามเนื้อความที่ปรากฏในเรื่อง สำหรับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุขสงบ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สั่งสอนและปลูกฝังความดีงาม (จันทรา เรือนทองดี, 2547, หน้า 2) ดังนั้น ชาวบ้านมักใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบประเพณีพิธีกรรม การรวมตัวกันทางสังคมและวัฒนธรรม และเป็นสถานที่ที่ควบคุมศีลธรรมและมนโอธรรม ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นผู้สั่งสอนการปลูกฝังคุณธรรมความมีเมตตา เสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และไม่เห็นแก่ตัว

สอนให้ประชาชนได้รู้จักมีความโอบอ้อมอารี ผู้ที่ได้รับฟังเทศน์ย่อมได้รับการปลูกฝังคุณธรรม อันประเสริฐและประเพณีการเทศน์มหาชาติจึงเป็นประเพณีที่มีธรรมเนียมกันทั้ง คือมีทั้งธรรมเนียม ทำนอง และธรรมะอยู่ในเรื่องเดียวกัน ประชาชนส่วนใหญ่ในอดีตจึงนิยมฟังเทศน์มหาชาติเพื่อให้ ได้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน ซึ่งอาจเป็นเพราะในอดีตนั้นแหล่งความรู้และความบันเทิง หาได้ยาก และผู้จะแสวงหาความรู้ต้องรู้หนังสือ ตามชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือจึงต้องอาศัย ฟังธรรมะจากพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอด ดังที่ (พระราชวิจิตรปฏิภาณ, 2550) นอกจากนี้การเทศน์ มหาชาติจึงเป็นประเพณีนิยมที่ประชาชนได้ปฏิบัติสืบต่อ ๆ มา ในสมัยก่อน ชาวบ้านมีความสนใจ ที่จะมาศึกษาหาความรู้และรับฟังธรรมะ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้ไม่รู้หนังสือ จึงต้องอาศัย การฟังเทศน์เพื่อให้ได้รับความรู้ทางศาสนาควบคู่กับความบันเทิง

ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนิกชนจึงสนใจที่จะฟังเทศน์มหาชาติกันมาก (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (นิยม ฐานิสสรเถร), 2549) พระนักเทศน์หรือพระธรรมเถิกทั้งหลาย จึงใช้การเทศน์มหาชาติเป็น อุบายในการเผยแผ่พุทธธรรมคำสอนให้สาธุชนประชาชนที่มีจิตยึดมั่นและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต การอนุรักษ์สืบสานการเทศน์แห่มหาชาติ นั้น พระสงฆ์รุ่นเก่า กับพระสงฆ์รุ่นใหม่ปรับตัวเข้าหากันไม่ได้ เนื่องจาก พระสงฆ์รุ่นเก่าจะยึดหลักการและพิธีการ ที่เคยปฏิบัติมาแต่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ส่วนพระสงฆ์รุ่นใหม่ ต้องการปฏิบัติให้สอดคล้องกับสังคม ปัจจุบัน ดังนั้น จึงเป็นปัญหาอุปสรรค เพราะการที่ไม่ปรับตัวเข้าหากันนั้น เมื่อเกิดปัญหาที่ต้อง ขอมรับการแก้ไขเพื่อปรับปรุง (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2532) จากข้อมูลสำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติ พ.ศ. 2557 ระบุว่ามียัดอยู่ในเมืองไทยถึง 30,000 กว่าวัด มีพระสงฆ์และสามเณรจำพรรษา อยู่กว่าสามแสนรูป แต่มีพระนักเทศน์มหาชาติที่มีความสามารถเพียงไม่กี่รูป จะนิมนต์ที่มีความ ชำนาญในการเทศน์มหาชาติให้ครบทั้ง 13 กัณฑ์ นั้นค่อนข้างยาก (สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, 2532, หน้า 79) การจัดเทศน์แห่มหาชาติในสถานที่ต่าง ๆ มีปัญหามากในการหาพระสงฆ์ ผู้เทศน์ที่เหมาะสม เพราะพระสงฆ์ผู้มีชื่อเสียงหรือมีความชำนาญเฉพาะกัณฑ์ หลายรูปได้ถึงแก่ มรณภาพและมีผู้ฝึกหัดต่อไว้ในลักษณะที่ถูกต้อง พระนักเทศน์มหาชาติจึงมีน้อยไม่เพียงพอแก่ ความต้องการของพุทธศาสนิกชน บางรูปต้องรับนิมนต์เทศน์ปีละกว่า 200 ครั้ง

การเทศน์มหาชาติจึงไม่ใช่การเทศน์ที่ใคร ๆ ก็เทศน์ได้ (พระครูวินัยธร (มานพ ปาลพันธ์), 2552, หน้า 4) ต้องฝึกหัดให้ถูกต้องทั้งรูปแบบและเนื้อหา ที่สำคัญต้องมีวิธีการที่ดึงดูดใจโดยใช้ อารมณ์ผสมภาษาผ่านเสียงร้องเป็นทำนองแห่ ผู้ฟังจึงจะได้รับอรรถรสในการฟังและเกิด ความซาบซึ้งเข้าถึงคำสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอันเป็นอุบายอย่างแยบยลในการเผยแผ่ คำสอน การฝึกหัดดังกล่าวต้องใช้เวลาในการฝึกฝนนานพอสมควรจึงจะรู้จักธรรมเนียมและทำนอง อย่างแท้จริง สามารถเทศน์ให้คนสนใจฟังได้ ปัญหาเรื่องการฝึกหัดพระนักเทศน์ให้มีความรู้

เกี่ยวกับกระบวนการ วิธีการในการถ่ายทอดจึงเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่ง (พระราชวิจิตรปฏิภาณสุนทร ญาณสุนทรโร, 2555, หน้า 19)

จะเห็นได้ว่า ปัญหาในการเผยแพร่ธรรมะในพระพุทธศาสนาหรือการเทศน์แหล่มหาชาตินั้น มีพื้นฐานปัญหา คือ ขาดพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถและทักษะในการเผยแพร่ ขาดวิธีการกลวิธี ที่ดึงดูดใจ ดังนั้น ถึงแม้การเทศน์มหาชาติจะเป็นเรื่องที่คนไทยส่วนใหญ่รู้จักเป็นส่วนมาก และเป็น เรื่องที่อยู่ในความสนใจของสังคมไทย (พระครูวินัยธร (มานพ ปาลพันธ์), 2552, หน้า 5) และมี รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการเทศน์ที่แน่นอน สืบเนื่องมาหลายยุคหลายสมัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนไทยส่วนใหญ่จึงถือเป็นประเพณีอันดีงามที่ควรอนุรักษ์และปฏิบัติสืบต่อกันมาคู่กับสังคมไทย แต่กลับไม่มีใครได้รวบรวมหลักสูตรที่สอดคล้องกับเนื้อหา และวิธีการเทศน์มหาชาติไว้ให้ได้ศึกษากันอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยเห็นความสำคัญในการศึกษาการพัฒนากระบวนการ ฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ที่อาจจะสูญหายเพราะไม่มีผู้ที่จะสืบสาน ทั้งด้านพระนักเทศน์ก็ไม่ให้ความสำคัญในการเทศน์การแหล่ เนื่องจากไม่มีความรู้ในทำนองแหล่ และวิธีการแหล่ที่ถูกต้อง ขาดประสบการณ์และทักษะ ส่วนพระสงฆ์ที่จะฝึกหัดเทศน์ทำนองแหล่ มีสาเหตุหลายประการ เช่น การบวชในยุคปัจจุบัน ก็บวชแบบชั่วคราวหรือระยะสั้น จึงไม่สามารถ สืบทอดการฝึกหัดทำนองเทศน์แหล่ได้ พระนักเทศน์ทำนองแหล่ในปัจจุบันก็เหลือน้อยและมีอายุ ที่มากขึ้น ส่วนทำนองเทศน์แหล่ขาดหลักสูตรและคู่มือฝึกหัดหรือคู่มือฝึกอบรม และไม่มีกรเขียน จัดทำเป็นคู่มือหรือตำราเรียนรู้ ส่วนในมหาวิทยาลัยของสงฆ์ก็ขาดการส่งเสริมการจัดทำหลักสูตร และคู่มือฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติเพื่อการเรียนการสอน การเทศน์แหล่มหาชาติเป็นการเผยแพร่ พระพุทธศาสนาที่เป็นการสืบสานอนุรักษ์ประเพณีที่สำคัญ คือ ต้องมีพระนักเทศน์ในการสื่อสาร ทำนองแหล่ในแต่ละกัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ทำนองแหล่เฉพาะกัณฑ์ เพราะการเทศน์มหาชาตินั้น ยังต้องดำรงอยู่ แต่ขาดหลักสูตรและคู่มือฝึกหัดทำนองเทศน์แหล่ จึงควรมีแหล่งศึกษาเรียนรู้ถึง กระบวนการฝึกหัดการเทศน์แหล่ทำนองหลวง ทำนองประจำกัณฑ์และการสืบทอดการอนุรักษ์ สืบสานประเพณีวัฒนธรรม เพราะมหาชาติให้คุณประโยชน์ทั้งด้านศีลธรรม จริยธรรม ที่เกิดขึ้น จากความศรัทธาของประชาชน และเป็นวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี วรรณกรรม จิตรกรรม การเมืองการปกครอง ผู้วิจัยต้องการศึกษา การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์มหาชาติสำหรับพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนาเพื่ออนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม การเทศน์มหาชาติให้คงอยู่คู่ชาติไทย สืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

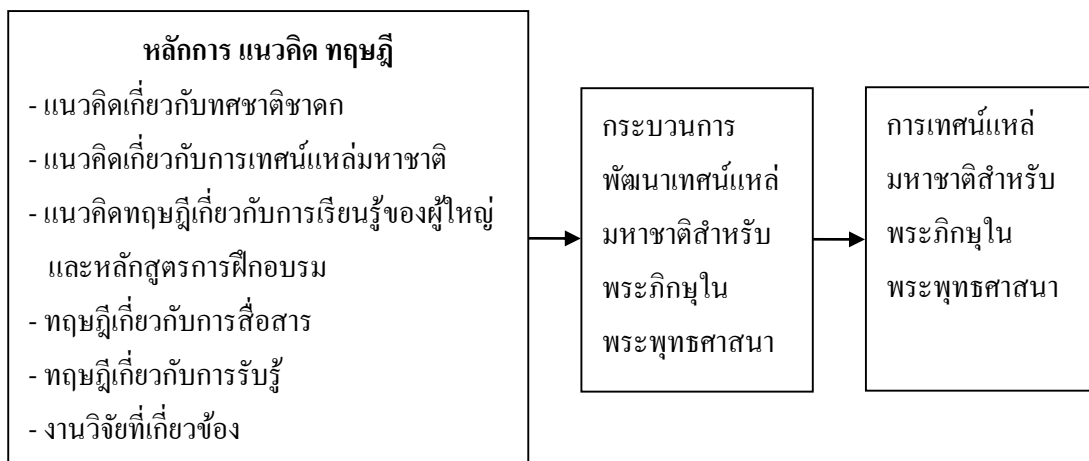
1. เพื่อศึกษากระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

คำถามการวิจัย

1. กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา มีกระบวนการอย่างไร
2. การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ทำอย่างไร

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยโดยอาศัยแนวคิดการเทศน์มหาชาติของ พระราชวรมุนี, พระราชวิจิตรปฏิภาณ และพระครูวิวัชรธรรมโกศล (2537) การเทศน์มหาชาติ คือ การบำเพ็ญบารมี 3 ประการ ได้แก่ ทานบารมี ทานอุปัชฌายะบารมี ทานปรมาถบารมี และงานวิจัยของ (พระครูวินัยธร (มานพ ปาลพันธ์), 2552) อธิบายว่าทำนองหลักการเทศน์มี 3 ทำนอง ได้แก่ 1) ทำนองหลวง 2) ทำนองราษฎร์ 3) ทำนองประจำภาค วิธีการเทศน์แบ่ง 2 ประเภท ได้แก่ 1) แบ่งตามท่วงทำนอง 2) แบ่งตามเนื้อเรื่อง และใช้แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของกาเย่ (Gagne's eclecticism) ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ของ Knowles มาร่วมอธิบาย ได้แก่ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนอย่าง กระฉับกระเฉง ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ ได้ประสบการณ์แห่งความสำเร็จ ผู้เรียนต้องเรียนทีละน้อย ตามลำดับขั้น และแนวคิดการสื่อสารของพระพุทธเจ้า ทฤษฎีการสื่อสารของ ลาสเวลล์ (Lasswell) ทฤษฎีของแชนนอน (Shannon) และวีเวอร์ (Weaver) และใช้แนวคิดการรับรู้ของ กิรติ คเสนทวา และพัชนี เขยจรธยา (2556) เกี่ยวกับแรงผลักดันหรือแรงจูงใจ ประสบการณ์เดิม สภาพแวดล้อม สภาวะจิตใจและอารมณ์โดยใช้หลักการ การพัฒนาหลักสูตร ของ ทาบา (Taba, 1962) ประกอบด้วย 1) วินิจฉัยความต้องการจำเป็น 2) กำหนดจุดมุ่งหมาย 3) เนื้อหาสาระ 4) จัดเนื้อหาสาระ 5) เลือก ประสบการณ์ในการเรียนรู้ 6) จัดประสบการณ์การเรียนรู้ และ 7) กำหนดสิ่งที่ประเมินและวิธีการประเมินผล นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพและวิเคราะห์การเทศน์มหาชาติ การสัมภาษณ์แบบ เจาะลึก (In-depth interview) รายบุคคล พระนักเทศน์แหล่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีประสบการณ์ การเทศน์แหล่มาไม่ต่ำกว่า 20 ปี การวิจัยนี้ได้ทำความเข้าใจพฤติกรรมกลุ่มที่ศึกษา โดยใช้วิธีการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) สรุปเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ได้กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ ทั้ง 13 กัณฑ์ เพื่อการฝึกหัดทักษะ ทำนอง ในการเทศน์แหล่มหาชาติ ได้อย่างถูกต้องชัดเจน แก่พระภิกษุในพระพุทธศาสนา
2. ได้กระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และได้คู่มือการเทศน์แหล่มหาชาติ วิธีการเทศน์ อนุรักษ์ประเพณีการเทศน์แหล่มหาชาติ ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทย
3. นำข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า เรียนรู้เกี่ยวกับการเทศน์การเทศน์แหล่มหาชาติ ในสังคมไทยมาเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเรียนรู้แก่เยาวชนให้เห็นคุณค่าของการเทศน์มหาชาติ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลเลือกอย่างเจาะจง (Purposive sampling) คือ พระนักเทศน์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ในการเทศน์แหล่มหาชาติมาไม่น้อยกว่า 20 ปี จำนวน 20 รูป หรือจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว

2. ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ พระนิสิตปริญญาตรี หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดจันทบุรี จำนวน 17 รูป ที่มีความสมัครใจ

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาการพัฒนากระบวนการฝึกการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนา คือ ศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จากคัมภีร์มหาชาติเวสสันดรชาดก ทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งเป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส (2533) แนวคิดเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ และจากการเทศน์มหาชาติของพระนักเทศน์ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีประสบการณ์การเทศน์มาแล้วไม่น้อยกว่า 20 ปี พร้อมศึกษาจากสื่อเกี่ยวกับการเทศน์แหล่และแถบบันทึกเสียงของพระนักเทศน์ผู้เชี่ยวชาญที่ได้บันทึกไว้ นอกจากนี้ ศึกษาการเปรียบเทียบการแหล่มหาชาติ ของพระครูพิศาลธรรมโกศล (หลวงตา-แพรวเอื้อไม้, 2525) อาจารย์ชิต เชยอักษร และหนังสือการสรุปความแหล่เทศน์มหาชาติ (พระราชวิจิตรปฏิภาณ, 2555)

นิยามศัพท์เฉพาะ

มหาชาติ หมายถึง พระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยที่ทรงบำเพ็ญบารมีในสมัยที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร หรือที่เรียกว่า มหาเวสสันดรชาดก

เทศน์มหาชาติ หมายถึง การนิมนต์พระภิกษุมาแสดงเรื่องพระมหาเวสสันดรชาดก ทั้ง 13 กัณฑ์ ด้วยการใช้นเสียงถ่ายทอดเป็นทำนอง และสะท้อนถึงอารมณ์ต่าง ๆ

แหล่มหาชาติ หมายถึง การเทศน์ตามคัมภีร์เทศน์มหาชาติ โดยการใช้เสียงและทำนองที่มุ่งให้เกิดความไพเราะและถูกต้องตามหลักภาษา

ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติ หมายถึง ทำนองหลวงและทำนองราษฎร์ ทำนองหลวงประกอบด้วย ทำนองประจำกัณฑ์ ทำนองธรรมวัตร ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองย่ำ ทำนองกล่อม ทำนองพา ทำนองคลื่นกระทบฝั่ง ทำนองคุศุฑะระาดเหยียบกรวด ทำนองถกเขมรตีเหล็กและทำนองไต่ไม้ลำเดียวส่วน ทำนองราษฎร์ ประกอบด้วย ทำนองประจำตัว ทำนองพา ทำนองแกะทำนองพรต และทำนองชุกชอกทาน

วิธีการเทศน์มหาชาติ หมายถึง การเริ่มเรื่อง การดำเนินเรื่อง และการจบเรื่อง ใช้ในการเผยแผ่ธรรมะ ระเบียบพิธีในการเทศน์มหาชาติ ที่นิยมกันเป็นหลักใหญ่ ๆ ดังนี้ ตกแต่งบริเวณพิธีให้มีบรรยากาศคล้ายอยู่ในบริเวณป่า ตามท้องเรื่องเวสสันดรชาดก โดยนำเอา ต้นกล้วย ต้นอ้อย และกิ่งไม้มาผูกตามเสา และบริเวณรอบ ๆ ธรรมาสน์ ประดับธงทิว และ ราชวัตร ฉัตร ตามสมควร ตั้งขันสาครใหญ่ใส่น้ำสะอาดเต็ม สำหรับปักเทียนบูชาประจำกัณฑ์

กระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ หมายถึง ขั้นตอน เทคนิคการแหล่ทำนอง ในการเทศน์มหาชาติได้อย่างถูกต้อง ตามแบบทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ และทำนองประจำภาค

วิธีการฝึกเทศน์แหล่ หมายถึง การให้ผู้เรียน ทำความเข้าใจวิธีการขึ้นธรรมมาสน์ ศาสนพิธีต่าง ๆ ในการเทศน์ และเรียนพื้นฐานทั่วไป จากนั้นให้อ่านคัมภีร์เทศน์ ให้มีความชำนาญ ในกัณฑ์แรกก่อน (กัณฑ์ทศพร เป็นพื้นฐานทำนองธรรมวัตร) และแบ่งกัณฑ์เทศน์ให้สอดคล้อง กับโทนเสียงของผู้เรียน

กระบวนการเทศน์ ประกอบด้วย การรู้ศึกษาสภาพการเทศน์ การเรียนรู้ทัศนคติ การสื่อสาร การเรียนรู้วิธีการ และการเรียนรู้เนื้อหา การเรียนรู้ทำนอง

การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงทำนองแหล่เทศน์มหาชาติให้ดีขึ้น เพื่อรักษาภูมิปัญญาการเทศน์มหาชาติภาคตะวันออก

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอนที่ทำให้เกิดความรู้และการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมในที่สืบสานการเทศน์มหาชาติให้ดำรงอยู่ในสังคมไทย

การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การสร้างและจัดกิจกรรม เพื่ออบรม ประกอบด้วย จุดมุ่งหมายของการสอน วัสดุอุปกรณ์ วิธีสอน และการประเมินผล เป็นการสร้างโอกาสทางการเรียน ฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ

คู่มือการฝึกเทศน์แหล่ หมายถึง การสร้างเอกสารและจัดกิจกรรม เพื่ออบรม ประกอบด้วย จุดมุ่งหมายของการสอน วัสดุอุปกรณ์ วิธีสอน และการประเมินผล ฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ

การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ เจตคติ และการพัฒนา ในการเทศน์แหล่ให้เกิดความชำนาญและสามารถถ่ายทอดได้

การฟื้นฟู หมายถึง การจัดเทศน์เนื้อหาแบบโบราณที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไป แล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นชุมชน โดยเฉพาะพื้นฐาน ทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

การเผยแพร่ หมายถึง การส่งเสริมและสนับสนุน การเทศน์แหล่มหาชาติ โดยการเผยแพร่การเทศน์แหล่มหาชาติ ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

การส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่น หมายถึง การช่วยเหลือสนับสนุนเผยแพร่ปราชญ์ท้องถิ่น ด้านการเทศน์แหล่มหาชาติ ที่มีความชำนาญด้านทำนองประจำกัณฑ์ และทำนองเทียบเคียงเนื้อ ในคัมภีร์มหาชาติ

ความต้องการจำเป็น หมายถึง ความต้องการของผู้รับการสืบทอดการเทศน์มหาชาติ ที่สะท้อนถึงสภาพปัญหาการเทศน์แหล่มหาชาติที่เกิดขึ้นและต้องการฝึกหัดเทศน์

พระภิกษุในพระพุทธศาสนา หมายถึง พระภิกษุที่บวชในพระพุทธศาสนาตามพระวินัย และที่อยู่ในประเทศไทยและต่างประเทศ

พระนักเทศน์ หมายถึง พระเถระที่มีความเชี่ยวชาญในการเทศน์แหล่มหาชาติ มาไม่ต่ำกว่า 20 ปี ที่อยู่ในเขตภาคตะวันออก 7 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดจันทบุรี จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดตราด จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดสระแก้ว (กรมการปกครอง, 2557)

พระนิสิต หมายถึง พระภิกษุที่กำลังศึกษา ณ หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดจันทบุรี

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ในครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้เรียบเรียงสาระสำคัญตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับทศชาติชาดก
2. แนวคิดเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และหลักสูตรการฝึกอบรม
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร
5. ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับทศชาติชาดก

ชาดกหรือวรรณกรรมชาดก (พระมหาวัดโลก บุญล้อม, 2548, หน้า 1) เป็นคำสอนที่รวมอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เป็นวิธีสอนอย่างของพระพุทธเจ้า ที่ได้ทรงนำตัวอย่างบุคคลในอดีตมาแล้วให้สาวกฟังในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อชี้ให้เห็นแบบอย่างในทางที่ดี ที่บุคคลควรบำเพ็ญและควรละ นอกจากนี้จะมีชาดกในพระสุตตันตปิฎก ก็ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องเช่นเดียวกับชาดก แต่เน้นการบำเพ็ญพระบารมีในชาตินั้น ๆ (สิริ เพ็ชรไชย, 2541, หน้า 72) ส่วนชาดกหรือนิบาตชาดกทั้ง 547 ชาดก ในขุททกนิกายสุตตันตปิฎก เป็นอดีตนิทานที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นมาแสดงเพื่อเปรียบเทียบเรื่องปัจจุบันที่เกิดขึ้นในขณะนั้น แสดงเรื่องราวประวัติของพระโพธิสัตว์ในชาติปางก่อน ที่ได้บำเพ็ญบารมีก่อนเป็นพระพุทธเจ้าแต่ละชาติ ธวัช ปุณฺณโกต (2543, หน้า 14-15) วรรณกรรมชาดกเป็นนิทานที่คนไทยรู้จักกันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งทศชาติชาดกซึ่งเป็น 10 พระชาติสุดท้าย ของพระพุทธเจ้า ก่อนที่จะบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้า การอ่านหรือฟังวรรณกรรมชาดกย่อมเกิดความซาบซึ้งบันเทิงใจ จึงมักจะจดจำพฤติกรรม และจริยวัตร มาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต อันจะนำพาให้สังคมเกิดความสงบสุข

ความหมายของชาดก

ชาดก คือ เรื่องราวหรือชีวประวัติในอดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้า คือ สมัยที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่ พระองค์ทรงนำมาเล่าให้พระสงฆ์ฟังในโอกาสต่าง ๆ เรียกเรื่อง

ในอดีตของพระองค์นี้ว่า ชาดก ชาดกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาดกที่ทรงเล่านั้นมีหลายร้อยเรื่อง ว่าทรงเคยเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์บ้าง แต่ที่รู้จักกันโดยทั่วไป คือ 10 ชาตีสุดท้ายที่เรียกว่า ทศชาติชาดก และชาตีสุดท้ายที่สุดที่ทรงเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร จึงเรียกเรื่องพระเวสสันดรนี้ว่า มหาเวสสันดรชาดก (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2548)

สมิทธิพล เนตรนิมิตร (2550) ได้กล่าวว่า ชาดก เป็นคำสอนสำคัญในคำสอน 9 วิธี ที่เรียกว่า นวังกถัตถุศาสน์ ได้แก่ สุตตะ เภยยะ เวชยาภรณ์ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อภภูตธรรม และเวทลละ ซึ่งมี 3 ปีกุ คือ

1. พระวินัยปิฎก ระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคมสงฆ์ ความเป็นมาของสงฆ์ คนที่มีความคิดเห็นมีความประพฤติเสมอกัน กำหนดคุณสมบัติของสมาชิกสงฆ์ ระเบียบการครองชีพ ความสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมถึงวิธีศึกษาพัฒนาตามหลักการของพระพุทธเจ้า

2. พระสุตตันตปิฎก ประมวลเหตุการณ์และเรื่องราว คำสั่งสอนสำหรับพระสงฆ์และคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มีคำสอนหลายระดับ และพระสุตตันตปิฎก แบ่งเป็น นิกาย คือ ทิฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกายและขุททกนิกาย ชาดกอยู่ในขุททกนิกาย พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 27 และ 28

3. พระอภิธรรมปิฎก อธิบายธรรมอย่างละเอียด

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 444) ได้ให้ความหมายว่า ชาดก คือ นิทานเรื่องเดิม; คำเล่าเรื่อง, เรื่องนิยายนิทาน แปลว่า เหตุเป็นเครื่องมอบให้ซึ่งผลมูลเก่าเรื่องเดิมสมมูลฐาน ชาดก แปลว่า ผู้เกิด คือ เล่าถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตายเกิดถือเอากำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะ ผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้างแต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมากบ้างน้อยบ้างตลอดมาจนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่าเรื่องชาดกเป็นวัฒนธรรมแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดี ของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้

สมิทธิพล เนตรนิมิตร (2550) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ชาดก การบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้ (ชาติภูต อติต ภควโต จริย, ตักยติ กถียติ เอเตนาติ ชาตก) ชาดก เป็นพระพุทธพจน์ประเภทที่ไม่ใช่พระสูตร เป็นคำสอนที่มีอิทธิพลต่อวิธีสอนธรรมในยุคต่อมาเป็นการสอนอย่างเล่านิทาน เหมาะกับผู้ฟังทุกระดับ เป็นเทคนิคที่คงประสิทธิผลต่อผู้ฟังมาทุกยุคสมัย เพราะผู้สอนมีความรู้หลายด้าน รู้วิธีนำเสนอ มีวาทศิลป์ เชื่อมโยงให้คนฟังมองเห็นภาพลักษณ์ชวนให้น่าติดตาม นิทานชาดกมิใช่เรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อสอนคุณธรรม แต่นิทานชาดก คือ เรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงแสดงแก่พระภิกษุในโอกาสต่าง ๆ บางครั้งก็เพื่อแสดงภูมิหลังของผู้ที่พระองค์ต้องการแสดงธรรมให้ฟัง บางครั้งก็เพื่ออธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ชาดกเป็นเรื่องที่มีมาก่อนพุทธกาล เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ชาดกจึงเป็นพระพุทธรูป
(พระโกสักรัง ปญญาวชิโร (มณีรัตน์), 2548, หน้า 11) ที่มีการบันทึกไว้ในรูปของคถาร้อยกรอง
ที่แสดงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ในครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ได้นำมาดัดเป็นเรื่อง
เล่าในที่ประชุมสงฆ์เพื่อให้ทราบความเป็นมาของเรื่อง บางเรื่องเป็นเรื่องทางประวัติศาสตร์ของ
ชนชาติต่าง ๆ ในชมพูทวีป ส่วนบางเรื่องเป็นนิทานเทียบสุภาษิตที่มุ่งสอนให้ประกอบกรรมดี

สรุป ชาดกหรือวรรณกรรมชาดก เป็นคำสอนที่รวมอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เป็นวิธีสอน
ของพระพุทธเจ้า ที่ได้ทรงนำตัวอย่างบุคคลในอดีตมาเล่าให้สาวกฟังในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อ
ชี้ให้เห็นแบบอย่างในทางที่ดี ที่บุคคลควรบำเพ็ญ การที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตายเกิด ถือเอา
กำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกัน
มากบ้างน้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่า เรื่องชาดก
เป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้
ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้นั้นผู้นี้กลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า แต่ในบาลี
พระไตรปิฎก กล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้น สารสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรม
ในนิทาน หรือเรื่องราวของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์เสวย
พระชาติต่าง ๆ เป็นมนุษย์บ้าง อมนุษย์บ้าง เทวดาบ้าง สัตว์บ้าง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่
ผู้ใดจะทรงยกชาดก ซึ่งเป็นนิทานอิงธรรมมาเล่าเป็นบุคลาธิษฐาน คือ เป็นวิธีการสอนแบบยกเอา
เรื่องราวนิทานมาประกอบ เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย แทนที่จะสอนธรรมะกันตรง ๆ

ประเภทชาดก

ประเภทของชาดก ตามพระไตรปิฎก ฉบับประชาชน (2539) มี 2 ประเภท คือ

1. นิบาตชาดก เป็นชาดกในพระไตรปิฎกมี 500 เรื่อง แบ่งออกเป็นหมวด ๆ ตามจำนวน
คาถา นับตั้งแต่ 1 คาถาถึง 80 คาถา

ชาดกที่มี 1 คาถา เรียกว่า เอกนิบาต

ชาดกที่มี 2 คาถา เรียกว่า ทุกนิบาต

ชาดกที่มี 3 คาถา เรียกว่า ดิกนิบาต

ชาดกที่มี 4 คาถา เรียกว่า จตุกนิบาต

ชาดกที่มี 5 คาถาเรียกว่า ปัญจกนิบาต

ชาดกที่มีเกิน 80 คาถาขึ้นไปเรียกว่า มหานิบาตชาดก ซึ่งมี 10 เรื่อง เรียกทศชาติ

หรือพระเจ้าสิบชาติ

2. ปัญญาสชาติชาดก คำว่า ปัญญาสชาติชาดก ประกอบด้วยคำว่า ปัญญาส แปลว่า ห้าสิบ
กับคำว่า ชาดก ซึ่งหมายถึง เรื่องราวชีวิตของพระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธเจ้าในอดีตชาติก่อนที่จะ

ทรงบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้า 50 เรื่อง เขียนเป็นภาษาบาลี เป็นชีวิตของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ ที่ได้บำเพ็ญบารมี คือ ทำความดีด้วยประการต่าง ๆ อย่างแน่วแน่ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและบำเพ็ญเพียร เพื่อให้พ้นความทุกข์ยากต่าง ๆ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นตัวอย่างให้พุทธศาสนิกชน ได้ทำตาม คิดตาม ยึดถือตาม เพื่อให้เข้าใจความจริงเกี่ยวกับชีวิต และพยายามหาวิธีพ้นจากความทุกข์ได้อย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ปัญญาสชาติชาดกที่แต่งขึ้นจากนิทานพื้นเมืองนี้ ไม่มีในพระไตรปิฎก หรือเรียกว่าชาดกนอกนิบาต มีจำนวน 50 เรื่อง พระภิกษุชาวเชียงใหม่แต่งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2000-2200 เป็นภาษามคร โดยเลียนแบบนิบาตชาดก ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2443-2448 พระบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธ์ ดำรงตำแหน่งองค์เสนาบดี หอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้ทรงแปลเป็นภาษาไทย เรื่อง ปัญญาสชาติชาดกจึงแพร่หลาย

สรุป ชาดกเป็นวรรณกรรมส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกการศึกษาชาดกจึงมักมุ่งประเด็นไปที่ศาสนาเป็นสำคัญ ดังนั้น ประเด็นศึกษาจึงมักอยู่ที่การศึกษาคติธรรมในการดำเนินชีวิตได้ศึกษาชีวิตและจริยธรรมของพระโพธิสัตว์ผู้จะตรัสรู้ในอนาคต และปฏิบัติของชาดกในแต่ละเรื่องเป็นหลักในการดำเนินชีวิต

องค์ประกอบของชาดก

ชาดกองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ปรรากเรื่อง คือบทนำ จะกล่าวถึงมูลเหตุหรือที่มาของชาดก เช่น เรื่องเวสสันดรชาดก พระสวามีจะทูลถามพระพุทธองค์เรื่อง ฝน โบกขรรพรม พระพุทธองค์จึงตรัสเล่าเรื่อง
2. อติตนิทาน หรือชาดก หมายถึงเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่า
3. ประชุมชาดก ประมวลชาดกเป็นเนื้อความตอนสุดท้ายของชาดก กล่าวถึงบุคคลในชาดกว่าผู้ใดกลับชาติเป็นใครบ้างในปัจจุบันกาล

พระเจ้าสิบชาติ (ทศชาติชาดก) เรื่องพระเจ้าสิบชาติ หรือทศชาติชาดก นี้เป็นเรื่องที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนาซึ่งมีชื่อว่า มหานิบาตชาดก (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย, 2549; สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2539) ได้กล่าวสรุปคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันมีลักษณะเป็นนิทานสุภาษิต แต่ในตัวพระไตรปิฎก ไม่มีเล่าเรื่องไว้ มีแต่คำสุภาษิต รวมทั้งคำได้ตอบในนิทานและรายละเอียดของเรื่องมีเล่าไว้ในอรรถกถา คือ หนังสือที่แต่งขึ้นอธิบายพระไตรปิฎก

คำว่า ชาดก หรือ ชาดก แปลว่า ผู้เกิด คือ เล่าถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตายเกิดถือเอากำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมาบ้างน้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้ายอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่าเรื่องชาดกเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้นั้นผู้นี้กลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า แต่ในบาลี

พระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้น สารสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมในนิทานนั้น ๆ

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2539) และสมิตธิพล เนตรนิมิต (2550) ได้อธิบายสรุปถึงเรื่องชาดกที่เล็ก ๆ น้อย ๆ รวมกันถึง 525 เรื่อง แต่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 28 นี้มีเพียง 22 เรื่อง เพราะเป็นเรื่องยาว ๆ ทั้งนี้ โดย 12 เรื่องแรกเป็นเรื่องที่มีคำฉันท์ ส่วน 10 เรื่องหลัง คือเรื่องที่เรียกว่า มหานิบาดชาดก แปลว่า ชาดกที่ชุมนุมเรื่องใหญ่ หรือที่โบราณเรียกว่า ทศชาติ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 27) ชาดกทั้งหมดมี 550 เรื่อง แต่เท่าที่ได้ลงนับดูแล้วปรากฏว่า ในเล่มที่ 27 มี 525 เรื่อง รวมทั้งสิ้นจึงเป็น 547 เรื่อง ขาดไป 3 เรื่อง แต่การขาดไปนั้น น่าจะเป็นด้วยในบางเรื่องมีนิทานซ้อนนิทาน และไม่ได้นับเรื่องซ้อนแยกออกไปก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม จำนวนที่นับได้ จัดว่าใกล้เคียงกันมาก

ทศชาติชาดก เป็นชาดกที่สำคัญ กล่าวถึง 10 ชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่พระโพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้บรรลุนิพพานเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระบรมศาสดานั้น พระองค์ได้สวयพระชาติ 10 ชาติ ทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ จึงเป็นชาดก 10 เรื่อง (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2558, หน้า 41)

เนื้อความย่อ ทศชาติชาดก ประกอบด้วย ดังนี้

1. เตมีย์ชาดก ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือการออกบวชหรือออกจากกามเล่าเรื่องเตมีย์ราชกุมาร เกรงการที่จะได้ครองราชสมบัติ เพราะทรงสลดพระทุกข์ที่เห็นราชบุรุษลงโทษโจรตามพระราชดำรัสของพระราชบิดา เช่น ฉีกแขนหักขา เอานิ้วแทงเข้าในอก เอากล่าวเสียบ่า จึงใช้วิธีแสร้งทำเป็นง่อยเปลี้ย หูหนวก เป็นใบไม้พุดจากกับใคร แม้จะถูกทดลองต่าง ๆ ก็อดกลั้นไว้ ไม่ยอมแสดงอาการพิรุณให้ปรากฏ ทั้งนี้เพื่อจะเลี่ยงการครองราชสมบัติพระราชบิดา ปรีกษาพวกพราหมณ์ ก็ได้รับคำแนะนำให้นำราชกุมารไปฝังเสีย พระราชมารดา ทรงคัดค้านไม่สำเร็จ ก็ทูลขอให้พระราชกุมารครองราชสัก 7 วัน แต่พระราชกุมารก็ไม่ยอมพูดต่อเมื่อ 7 วันแล้ว สารธินำราชกุมารขึ้นสู่รถเพื่อจะฝังตามรับสั่งพระราชบิดา ขณะที่ขุดหลุมอยู่ พระราชกุมารก็เสด็จลงจากรถ ตรัสกับนายสารดี แจ้งความจริงให้ทราบว่ามีพระประสงค์จะออกบวชสารดีเลื่อมใสในคำสอน ขอลอกบวชด้วย จึงตรัสให้นำรถกลับไปคืนก่อน สารดีนำความไปเล่าถวายพระราชมารดา พระราชบิดาให้ทรงทราบทั้งสองพระองค์พร้อมด้วยอำมาตย์ราชบริพารจึงได้เสด็จออกไปหา เจริญให้พระราชกุมารเสด็จกลับไปครองราชสมบัติ แต่พระราชกุมารกลับถวายหลักธรรมให้ยินดีในเนกขัมมะ คือการออกจากกาม พระชนกชนนีพร้อมด้วยบริวารทรงเลื่อมใสในคำสอนก็เสด็จออกผนวชและบวชตาม และได้มีพระราชินีอีกเป็นอันมากสดับพระราชโอรสทูลขอออกผนวชตาม

2. มหาชนกชาดก ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญวิริยบารมี คือ ความพากเพียรใจ ความสำคัญ คือ พระมหากษัตริย์เดินทางไปทางทะเล เรือแตก คนทั้งหลายจมน้ำตายบ้าง เป็นเหยื่อของสัตว์น้ำบ้าง แต่ไม่ทรงละความอุตสาหะ ทรงว่ายน้ำโดยกำหนดทิศทางแห่งกรุงมิลินา ในที่สุดก็ได้รอดชีวิตกลับไปถึงกรุงมิลินาได้ครองราชสมบัติ ชาดกเรื่องนี้เป็นที่มาแห่งภายิดที่ว่า เป็นชายควรเพียรรำไป อย่าเบื่อหน่ายเสียเราเห็นตัวเองเป็นได้อย่างที่ปรารถนาขึ้นจากน้ำมาสู่บกได้

3. สุวรรณสามชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมี คือ การแผ่ไมตรีจิตคิดจะให้ สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า มี เรื่องเล่าว่า สุวรรณสามเลี้ยงมารดาบิดาของตนซึ่งเสียชีวิตในป่า และเนื่องจากเป็นผู้มีเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น หมูเนื้อก็เดินตามแวดล้อมไปในที่ต่าง ๆ วันหนึ่ง ถูกพระเจ้ากรุงพาราณสี ชื่อปิลักษณ์ยังเอาด้วยธนูด้วยเข้าพระทัยผิด ภายหลังเมื่อทราบว่าเป็นมาณพ ผู้เลี้ยงมารดาบิดา ก็สลดพระทัย จึงไปจูงมารดาบิดาของสุวรรณสามมารดาบิดาของสุวรรณสาม ก็ตั้งสัจจกิริยา อ้างคุณความดีของสุวรรณสามขอให้พิษของศรหมดไป สุวรรณสามก็ฟื้นคืนสติและ ได้สอนพระราชสา แสดงคติธรรมว่า ผู้ใดเลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรม แม้เทวดาก็ย่อมรักษาผู้นั้น ย่อมมี คนสรรเสริญในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้วก็บันเทิงในสวรรค์ ต่อจากนั้นเมื่อพระราชสาให้สั่งสอน ต่อไปอีก ก็สอนให้ทรงปฏิบัติธรรมปฏิบัติชอบในบุคคลทั้งปวง

4. เนมิราชชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอุชิฐานบารมี คือความตั้งมั่นคงมี เรื่องเล่าว่า เนมิราชกุมารได้ครองราชสืบสันตติวงศ์ต่อจากพระราชบิดา ทรงบำเพ็ญคุณงามความดีเป็นที่รักของ มหาชน และในที่สุด เมื่อทรงพระชราที่ทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส เสด็จออกผนวช เช่นเดียวกับที่พระราชบิดาของพระองค์เคยทรงบำเพ็ญมา

5. มโหสถชาดก แสดงถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมี คือความทั่วถึงสิ่งที่ควรรู้มี เรื่องเล่าว่า มโหสถบัณฑิตเป็นที่ปรึกษาหนุ่มของพระเจ้าวิเทหะแห่งกรุงมิลินา ท่านมีความฉลาดรู้ สามารถ แนะนำในปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องรอบคอบ เหาชนะที่ปรึกษาอื่น ๆ ที่ริษยาใส่ความด้วยความดี ไม่พยายาหาอาฆาต ครั้งหลังใช้อุบายป้องกันพระราชากราษศัตรู และจับราชศัตรูซึ่งเป็นกษัตริย์ พระนครอื่นได้

6. กุริทัตชาดก แสดงถึงการบำเพ็ญบาเพ็ญศีลบารมี คือการรักษาศีลมี เรื่องเล่าว่า กุริทัตตนาคราชไปจำศีลอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา ยอมอดทนให้หมองูจับไปทรมานต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ สามารถจะทำลายหมองูได้ด้วยฤทธิ์ มีใจมั่นต่อศีลของตน ในที่สุดก็ได้อิสรภาพ

7. จันทกุมารชาดก แสดงถึงการบำเพ็ญขันติบารมี คือความอดทนมี เรื่องเล่าว่า จันทกุมารเป็น โอรสของพระเจ้าเอกราช เคยช่วยประชาชนให้พ้นจากคดี ซึ่งกัณหาหลพราหมณ์ ราชบุโรหิตาจารย์ รับสินบนตัดสินไม่เป็นธรรม ประชาชนก็พากันเลื่อมใสเปล่งสาธุการ ทำให้ กัณหาหลพราหมณ์ ผูกอาฆาตในพระราชกุมารเมื่อพระเจ้าเอกราชทรง ราชสุบิน เห็นดาวดึง

สเทวโลก เมื่อตื่นจากบรรทมทรงใคร่จะทราบทางไปสู่เทวโลก ตรัสถามกัณหาพรหม
จึงเป็นโอกาสให้พรหมร์แก้แค้น ด้วยการกราบทูลแนะนำให้ตัดพระเศียรพระโอรส ธิดา เป็นต้น
บุชายัญพระเจ้าเอกราชเป็นคนเขลา ก็สั่งจับพระราชโอรส 4 พระองค์ พระราชธิดา 4 พระองค์
ไปที่พระลานหลวง เพื่อเตรียมประหารบุชายัญ นอกจากนั้น ยังสั่งจับพระมเหสี 4 พระองค์
และคนอื่น ๆ อีก เพื่อเตรียมการประหารเช่นกัน แม้ใครจะทักทวนขอร้องก็ไม่เป็นผลร้อนถึงท้าว
ลักกะ (พระอินทร์) ต้องมาข่มขู่และชี้แจงให้หาย เข้าในคิดว่า วิธีนี้ไม่ใช่ทางไปสวรรค์มหาชน
จึงรุมฆ่าพรหมณ์ปุโรหิตนั้นและเนรเทศพระเจ้าเอกราช แล้วกราบทูลเชิญจันทกุมารขึ้นครองราชย์

8. นารทชาดก แสดงถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือการวางเฉยมี เรื่องเล่าว่า
พรหมนารทช่วยปลี้องพระเจ้าอังคิราชให้กลับจากความเห็นผิด มามีความเห็นชอบตามเดิม
ความเห็นผิดนั้น เป็นไปในทางว่าสุขทุกข์เกิดเองไม่มีเหตุ คนเราเวียนว่ายตายเกิด หนักเข้าก็บริสุทธิ์
ได้เอง ซึ่งเรียกว่าสังสารสุทธิต

9. วิชฺฐรชาดก แสดงถึงการบำเพ็ญสังขบารมี คือความสัตย์มี เรื่องเล่าถึงวิชฺฐรบณชาติ
ซึ่งเป็นผู้ถวายคำแนะนำประจำราชสำนัก พระเจ้าธัญชัย โกรัพยะ เป็นผู้ที่พระราชธา และประชาชน
รักใคร่เคารพนับถือมาก ครั้งหนึ่งปุณณกยัษมาทำพระเจ้าธัญชัย โกรัพยะเล่นสกา ถ้าตนแพ้
จักถวายมณีรัตนะอันวิเศษ ถ้าพระราชธาแพ้ ก็จะพระราชทานทุกสิ่งที่ต้องการ เว้นแต่พระกายของ
พระองค์ ราชสมบัติ และพระมเหสีในที่สุดพระราชธาแพ้ ปุณณกยัษจึงทูลขอตัววิชฺฐรบณชาติ
พระราชธาจะไม่พระราชทานก็เกรงเสียดาย พระองค์ตรัสว่าวิชฺฐรบณชาติยิ่งกว่าทรัพย์สินเงินทองใด ๆ
ทรงหน่วงเหนี่ยวด้วยประการต่าง ๆ แต่ก็ตกลงกันไปไต่ถามให้วิชฺฐรบณชาติตัดสินใจ วิชฺฐรบณชาติ
ก็ตัดสินใจให้รักษาสัตย์ คือตนเองยอมไปกับยัษ ความจริงยัษต้องการเพียงเพื่อจะนำหัวใจของ
วิชฺฐรบณชาติไปแลกกับธิดาพญานาค ซึ่งความจริงเป็นอุบายของภริยาพญานาคผู้ใคร่จะได้สดับธรรม
ของวิชฺฐรบณชาติ จึงตกลงกับสามีว่า ถ้าปุณณกยัษต้องการธิดาของตน ก็ขอให้นำหัวใจของ
วิชฺฐรบณชาติมาแม้ยัษจะหาวิธีทำให้ตายก็ไม่ตาย วิชฺฐรบณชาติกลับแสดงสาธุนรธรรม (ธรรมของ
คนดี) ให้ยัษเลื่อมใสและได้แสดงธรรมแก่พญานาค ในที่สุดก็ได้กลับสู่กรุงอินทปัตถ์
มีการฉลองรับขวัญกันเป็นการใหญ่

10. เวสสันดรชาดกแสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมี คือบริจาคทานมี เรื่องเล่าถึง
พระเวสสันดรผู้ใจดีบริจาคทุกอย่างที่มีคนขอ ครั้งหนึ่งประธาช้างเผือกคู่บ้านคู่เมืองแก่พรหมณ์
ชาวกาลิงคะ ซึ่งมาขอช้างไปเพื่อให้หายฝนแล้ง แต่ประชาชนโกรธขอให้เนรเทศ พระราชบิดา
จึงต้องเนรเทศ ซึ่งพระนางมัทรีพร้อมด้วยโอรส ธิดาได้ตามเสด็จไปด้วยเมื่อชุกไปขอสง
กุมาร ก็ประธาอีก ภายหลังพระเจ้าธัญชัยพระราชบิดาทรงไถ่สงกุมาร แล้วเสด็จไปปรับกลับกรุง
เรื่องนี้แสดงการเสียสละส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่มาก คือการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อันจะเป็น
ทางให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมได้ดียิ่ง มิใช่เสียสละโดยไม่มีจุดมุ่งหมายหรือเหตุผล

ส่วนเรื่องพระเวสสันดรชาดกนั้น (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2558, หน้า 43) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จโปรดพุทธบิดาและทำยมกปาฏิหาริย์ จากนั้นพระญาติได้เกิดความโศกเศร้าที่เพราะการพลัดพรากพระอินทร์บันดาลให้เกิดฝนโบกขรพรรษตกลงมา พระสาวกเห็นฝนมหัศจรรย์ไม่เคยเห็นมาก่อน จึงได้ทูลถามว่าเคยมีผลเช่นนี้ในสมัยก่อนพุทธกาล เมื่อพระสาวกทูลถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า สมัยก่อนพุทธกาลเคยมีฝน โบกขรพรรษหรือไม่ เมื่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบอกว่าในสมัยก่อนพุทธกาล เคยมีฝนชนิดนี้ตกมาแล้วครั้งหนึ่ง (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2558, หน้า 45) จากนั้นพระสาวกก็ทูลอาราธนาให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเล่า องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงเทศนามหาเวสสันดรชาดก จำนวน 13 กัณฑ์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก ส่วนที่เป็นอดีตนิทาน คือ มหาเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ จำนวน 1,000 คาถาหลังจากที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ได้เทศนา เรื่องมหาเวสสันดรชาดกแล้ว จะกล่าวถึงบุคคลในชาดกว่า ในกาลปัจจุบันได้กลับชาติมาเกิดเป็นใคร จากเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ส่วนการประชุมชาดกคือ การกล่าวถึงบุคคลในมหาเวสสันดรชาดกว่า ในกาลปัจจุบันได้กลับชาติมาเกิดเป็นใครบ้าง

วัดนะ บุญจับ (2550, หน้า 27) สรุปว่า มหานิบาตชาดกรวมเรื่องใหญ่ 10 เรื่องที่เรียกกันว่า ทศชาติ แต่อีก 9 เรื่อง ไม่เรียกว่ามหาชาติ คงเรียกแต่เวสสันดรชาดกเรื่องเดียวว่า มหาชาติ ส่วนนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพโปรดประทานอธิบายว่า พุทธศาสนิกชนชาวไทยตลอดจนประเทศใกล้เคียงนับถือกันมาแต่โบราณว่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดก สำคัญกว่าชาดกอื่น ๆ ด้วยปรากฏบารมีของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ (บุญลักษณะ เอี่ยมสำอาง, เกื้อกมล พุกฤษประมุข และโสภิต พิทักษ์, 2552) สรุปเพิ่มเติมว่า ชาดกทั้ง 10 บารมี 1) ทานบารมี ทรงบริจาคทรัพย์สิน ช้าง ม้า ราชรถ พระกุมารทั้งสองและพระมเหสี 2) ศีลบารมี ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัดระหว่าง ทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต 3) เนกขัมมบารมี ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต 4) ปัญญาบารมี ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช 5) วิริยาบารมี ทรงปฏิบัติมิได้ย่อหย่อน 6) สัจจบารมี ทรงล้นพระวาจาขกุमारให้ชุก เมื่อพระกุมารหลบหนีก็ทรงติดตามให้ 7) ขันติบารมี ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่าง ๆ ขณะที่เดินทางมายังเขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้แต่ตอนที่ทอดพระเนตรเห็นชุกเข็มนตีพระกุมารอย่างทารุณ พระองค์ก็ทรง ข่มพระทัยไว้ได้ 8) เมตตาบารมี เมื่อพราหมณ์เมืองกลิงคราษฎร์ มาทูลขอช้างปัจจัยนาค เนื่องจากเมืองกลิงคราษฎร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทานให้ และเมื่อชุกมาทูลขอ สองกุมาร อ้างว่าตนได้รับความลำบากต่าง ๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย 9) อุเบกขาบารมี เมื่อทรงเห็นสองกุมารถูกชุกเข็มนตี วิงวอนให้พระองค์ช่วยเหลือ ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือ ทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชุกไปแล้ว 10) อธิษฐานบารมี คือทรงตั้งมั่นที่จะ

บำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จ โภธิญาณเบื้องต้นก็มิได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์

สรุปว่า การที่ไม่นิยมนำชาติทั้ง 9 ชาติมาเทศน์แบบมหาชาตินั้นเพราะไม่มีผู้ใดนำเนื้อเรื่องมาแต่งเป็นเป็นบทร้อยแก้วเพราะเหตุว่าชาติทั้ง 9 ชาติ เป็นการบำเพ็ญบารมีเฉพาะเรื่องส่วนมหาเวสสันดรชาติ พระโภทิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง 10 บารมี และมีนักปราชญ์ได้แต่งเป็นร้อยแก้ว พร้อมได้ใส่ทำนองไว้แต่กัณฑ์ ทำนองนั้นก็กำหนดไปบทบาทของเนื้อเรื่อง มีโศกเศร้า สนุกสนาน เป็นไปตามตัวบทของเรื่อง อยู่แต่ช่วงของเนื้อหาของแต่ละกัณฑ์

ความรู้เกี่ยวกับการเทศน์

คำว่าเทศน์ คือ การแสดงธรรมสั่งสอนในทางศาสนา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 541) การแสดงธรรมสั่งสอนในทางศาสนาให้ความหมายของพระนักเทศน์ว่าเป็นคำยกย่องสำหรับพระภิกษุผู้มีความสามารถในการแสดงธรรมและมีคุณสมบัติของพระนักเทศน์ผู้ที่จะเป็นนักเทศน์นั้นจะต้องมีคุณสมบัติหลายประการ เช่น เป็นผู้มีปฏิภาณ ไหวहार ในเชิงอธิบายธรรมดีพอสมควร มีความมองอาจกล้าหาญไม่ประหม่ากล้าที่จะแสดงความคิดเห็นของตนได้เชื่อมั่นในตนเองมีใจรัก ขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่และปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ (มหาวิทยาลัยบูรพา, 2550, หน้า 2) กล่าวว่าการเทศน์ คือการสั่งสอนศาสนิกชนการแสดงธรรมทางพุทธศาสนาโดยพระสงฆ์เพื่ออบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไปให้รู้และเข้าใจจะได้ละเว้นจากการทำความชั่วทำดีมีสวรรค์และนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด เพราะฉะนั้นการเทศน์จึงนับได้ว่าเป็นมีความสำคัญยิ่งสำหรับพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

วิธีการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า

เมื่อพระพุทธองค์ มีพระประสงค์จะประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชน หลังจากทรงตระหนักในหลักความจริงที่ว่ามนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ คือเป็นสัตว์ที่แนะนำสั่งสอนได้แต่มนุษย์ก็ยังมีแตกต่างทางด้านสติปัญญา ความรู้ และความสามารถอย่างที่ทรงเปรียบเทียบเป็นดอกบัว 4 เหล่า พระพุทธองค์จึงทรงใช้พุทธวิธีและเทคนิคการเผยแผ่พุทธธรรมแตกต่างกันไปตามกาลเทศะและบุคคลที่ทรงสั่งสอน (สุทธิ ภิบาลแทน, 2545, หน้า 160) พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ชาญฉลาดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เมื่อทรงเห็นว่าคำสอนส่วนใดพอที่จะประยุกต์เข้ากันได้กับความเชื่อเดิมของประชาชน ซึ่งเป็นส่วนที่ติดอยู่แล้วพระองค์ก็จะทรงอนุโลมตามหากบางส่วนยังบกพร่องอยู่บ้างก็ทรงนำมาแก้ไขเพิ่มเติมให้ ดีขึ้นกว่าเดิม ส่วนใดที่เป็นการสอนให้คนหลงผิด หลงมกมาย ไร้สาระ ก็ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงทั้งหมด พร้อมกันนั้นยังมีการเสนอหลักการแนวใหม่ที่ยังไม่เคยมีใครทำมาก่อนให้ประชาชนได้ทราบนั่นคือหลักแห่งอริยสัจ 4 ที่ทรงสอน หลักความจริงตามหลักการ ดังที่ พระครูกิตติสุนทร (ม.ป.ป, หน้า 5) พระพุทธองค์ทรงมี

หลักการและวิธีการในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างดียิ่ง คือ ก่อนที่พระองค์จะทรงเผยแผ่หลักธรรมคำสอนนั้นได้เตรียมการถึง 2 ครั้ง ครั้งแรก ก่อนที่จะส่งพระอรหันตสาวก 60 รูปไปช่วยประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา และครั้งที่ 2 เมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หรือวันจาตุรงคสันนิบาตอันเป็นวันที่พระอรหันตสาวก 1,250 รูป มาประชุมพร้อมกันที่เวฬุวันมหาวิหาร แคว้นมคธ ในครั้งนั้นพระพุทธองค์ทรงประทานหลักการอันเป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ เพื่อให้พระสงฆ์สาวกนำไปเผยแผ่แก่ประชาชน ในโอวาทปาติโมกข์นั้นทรงใช้ลัทธิบุคคลช่วยในการส่งสาร และทรงเน้นคุณสมบัติของผู้ส่งสาร โดยประกาศหลักการว่า ขันติ คือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสพระนิพพานว่าเป็นยอด ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่จัดว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนสัตว์อื่นไม่ชื่อว่าสมณะ ผู้เป็นสมณะไม่กล่าวร้ายผู้อื่น ไม่ทำร้ายผู้อื่น ฟังสารรวมในปาติโมกข์ รู้จักประมาณในการบริโภคอาหารและที่นั่งที่นอนอันสงัดไม่พลุกพล่าน ฟังละความชั่วประกอบความดี หมั่นประกอบความเพียรเพื่อชำระจิต (พระครูปนิยัธรมานพลาตพันธ์, 2548, หน้า 28)

พระธรรมโกศาจารย์ (2550, หน้า 6) ได้กล่าวสรุปว่า จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า ดังนี้

1. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น ทรงสอนให้ผู้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับสาวกนั้น ๆ สิ่งใดที่ทรงรู้แล้ว แต่เห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับการสอน ก็จะไม่สอนสิ่งนั้น ทรงสอนให้ผู้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่รู้และจำเป็นเท่านั้น
2. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟัง พอดตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง
3. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควรทรงแสดงธรรมเป็นมหัสจรรย์ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามได้รับผลตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติตน หลักการสอนของพระพุทธเจ้า ทรงตรัสกับพระอานนที่ถึงหลักการแสดงธรรมของพระธรรมกถึกว่า ไม่ใช่เรื่องที่จะกระทำได้ง่าย โดยง่ายแต่ต้องอาศัยวิธีการดังปรากฏใน พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2552, หน้า 85-87) การแสดงธรรมให้คนอื่นฟังมิใช่สิ่งที่กระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่บุคคลอื่นนั้นพึงตั้งธรรม 5 อย่างไว้ในใจ ดังนี้
 1. เราจักกล่าวไปตามลำดับ
 2. เราจักกล่าวยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ
 3. เราจักแสดงด้วยอาศัยความเมตตา
 4. เราจักไม่แสดงเพราะเห็นแก่อามิส
 5. เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและคนอื่น

นอกจากนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (2549, หน้า 43) กล่าวว่า เนื้อหาการสอนของพระพุทธองค์ ไว้สรุปพอสังเขปได้ 7 ประการ คือ

1. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่รู้เห็นหรือเข้าใจยาก หรือยังไม่รู้เห็นไม่เข้าใจ
2. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้นและความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป
3. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริงให้ผู้เรียนได้ดูได้เห็นได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง
4. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่องคุมอยู่ในเรื่องมีจุดไม่วกวนไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา
5. สอนมีเหตุผล สามารถตรงตามเห็นจริงได้
6. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก
7. สอนสิ่งที่มีความหมายควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ

วสิน อินทสระ (2536) ได้สรุปเกี่ยวกับผู้เรียนตามหลัก 5 ประการ คือ

1. ในการสอนนั้นการเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งการเริ่มต้นสอนที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมากอย่างน้อยก็เป็นเรื่องถึงความสนใจ
 2. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่งเพลิดเพลินไม่ตึงเครียดไม่ให้เกิดความอึดอัดใจและให้เกียรติผู้เรียนให้เขามีความภูมิใจในตัว
 3. สอนมุ่งเนื้อหามุ่งให้เกิดความรู้และความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญไม่กระทบตนและผู้อื่นไม่มุ่งยกตนไม่มุ่งเสียชื่อเสียงใคร
 4. สอนโดยเคารพคือตั้งใจสอนทำจริงด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามองเห็นความสำคัญของผู้เรียนและงานสั่งสอนนั้น ไม่ใช่สักว่าทำหรือเห็นผู้เรียน โง่เขลาหรือเห็นเป็นคนชั้นต่ำ ๆ
 5. ใช้ภาษาสุภาพนุ่มนวลไม่หยาบคายชวนให้สบายใจสละสลวยเข้าใจง่ายเห็นภาพไปในตัว
- ดังที่พระพุทธองค์ทรงใช้หลักการสอนให้เหมาะสมกับบุคคลประเภทต่าง ๆ หรือดอกบัว 4 เหล่า ซึ่งเป็นการสอนโดยคำนึงถึงบุคคลผู้รับความรู้หรือผู้เรียน 7 ประการ คือ
- 5.1 รู้คำนึงถึงและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น บุคคล 4 ประเภท เป็นต้น

5.2 ปรับวิธีสอนเพื่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี

5.3 นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์หรือญาณที่บาลี เรียกว่า ปริปากะ ของผู้เรียนเป็นราย ๆ ไปด้วย

5.4 สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจชัดเจนแม่นยำและได้ผลจริง

5.5 การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริงให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบโดยเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญาซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริงผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง

5.6 เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไปตามสมควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์

5.7 ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ค่อย ๆ ที่ไม่มีปัญหา

ผู้แสดงธรรมต้องคำนึงถึงในฐานะของผู้นำเสนอตามหลัก 5 ประการ ดังนี้

5.7.1 ในการสอน การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหาได้

5.7.2 สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจและให้เกียรติแก่ผู้เรียนให้เขามีความภูมิใจในตัว

5.7.3 สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใคร ๆ

5.7.4 สอนโดยเคารพ คือตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกละเอียดเป็นสิ่งที่มีความหมาย มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำหรือเห็นผู้เรียน ใจเวลาหรือเห็นเป็นคนชั้นต่ำ

5.7.5 ใช้ภาษาสุภาพน่าฟังนุ่มนวลไม่หยาบคายชวนให้สบายใจ คำพูดสละสลวย เข้าใจง่าย เห็นภาพไปในตัว วิธีสอนและลีลาในการสอน วิธีสอนและลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงวางแบบหรือวิธีและลีลาการสอน พระพรหมคุณาภรณ์, ป.อ. ปยุตโต (2549) สรุปไว้ 2 ประการ

5.7.5.1 วิธีสอนแบบต่าง ๆ

5.7.5.1.1 แบบสากัจฉา หรือสนทนา โดยใช้วิธีการถามคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมะและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด

5.7.5.1.2 แบบบรรยาย จะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมะประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสาวกเป็นจำนวนมาก

5.7.5.1.3 แบบตอบปัญหา ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม

5.7.5.1.4 แบบวางกฎข้อบังคับ โดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎ และข้อบังคับให้พระสาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติหรือยึดถือด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน

5.7.5.2 ลีลาการสอน

5.7.5.2.1 สนุทสุสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนงูมมือไปคูเห็นกับตา

5.7.5.2.2 สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

5.7.5.2.3 สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วกกล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะ แข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จ ทนต่อความเหนื่อยยาก

5.7.5.2.4 สมุปหงสนา ซโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะเห็นประโยชน์ในการปฏิบัติ

ส่วนเทคนิควิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรธัญญ์, 2551) ได้สรุปไว้ ดังนี้

1) การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบ คำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน

2) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา ทำให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น

3) การใช้อุปกรณ์การสอน

4) การทำเป็นตัวอย่างหรือสาธิตให้ดู วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรมคือการทำเป็นตัวอย่าง

5) การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องของ ความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ

6) อุบายการเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่การเริ่มต้นที่บุคคลซึ่งเป็นประมุขหรือหัวหน้าของชุมชนนั้น ๆ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

7) การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ในการสอนธรรมะอย่างได้ผล

8) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอัตรา ลดละคัมพหามาจะ ทักษะเสียให้น้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เราข่อมฝึกฝนด้วยวิธีอ่อนละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง”

9) การลงโทษและการให้รางวัล การลงโทษในที่นี้คือ การลงโทษตนเอง ซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัยอยู่แล้ว มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว การให้รางวัล คือการแสดงธรรมไม่กระทบกระทั่ง ไม่รุกรานใคร เป็นต้น

10) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราวย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยปฏิภาณ คือความสามารถในการประยุกต์หลัก วิธีการและเทคนิควิธีการต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมเป็นเรื่องเฉพาะคราวไป

พระครูวินัยธรพงษ์พร แก้วลาน (2554, หน้า 79) กล่าวสรุปว่า การเทศน์ทุกครั้งพระนักเทศน์จะต้องวางจุดมุ่งหมายของการเทศน์โดยปรารถนาให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากการแสดงธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่ามีอานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. ผู้ฟังธรรมข่อมได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยได้ฟัง
2. สิ่งใดที่เคยได้ฟังมาแล้วแต่ยังไม่เข้าใจข่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัดขึ้น
3. บรรเทาความสงสัย
4. ทำความเห็นให้ถูกต้องตามหลักศาสนา
5. จิตของผู้ฟังข่อมผ่องใสเกิดความสะอาดสว่างสงบสามารถบรรลุมรรคผล

นิพพานได้

สรุปว่า จุดมุ่งหมายของการเทศน์การเทศน์แต่ละครั้งผู้เทศน์ต้องตั้งเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายไว้จะให้ธรรมะอะไรแก่ผู้ฟังแต่เป้าหมายสูงสุดของเทศน์ขั้นสูงสุดคือ วิมุตติ หมายถึงความหลุดพ้นจากกิเลสจนถึงมรรคผลนิพพาน ดังนั้น จุดมุ่งหมายของการเทศน์คือ 1) เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา 2) เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจในหลักคำสอนและปฏิบัติตามแนวทางของศาสนาอย่างถูกต้องและสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข และ 3) เพื่อให้เกิดบุญกุศลจนสามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้

องค์ประกอบของการเทศน์และวิธีการเทศน์

พระธรรมฐิติญาณ (ศรีจันทร์ ปุณฺณฺโรโต) (2552, หน้า 28-33) กล่าวถึงหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า วิธีการเทศน์มีองค์ประกอบ 13 อย่าง ดังนี้

1. เตรียมตัวให้พร้อมจะปลูกพืชก็ต้องเตรียมดิน จะกินก็ต้องเตรียมอาหาร จะทำงานก็ต้องเตรียมคน จะฝึกคนก็ต้องฝึกให้ตนเป็นคนมีวาทศิลป์ดี การเริ่มต้นการพูดนั้นอย่างแรกจะต้องมีการเตรียมตัวเราให้พร้อมทั้งในด้านท่าทางการวางตัวคำพูดหรือหัวข้อหลักกรรมต่าง ๆ อธิบายให้กระจ่างวิธีการเตรียมพร้อมนั้นมีอยู่ด้วยกัน 3 แบบ ได้แก่ 1) คิดนั่งคิดนอนคิดพิจารณาหาหลักกรรมที่จะมาบรรยาย โดยคำนึงประโยชน์ที่ผู้ฟังจะได้รับเป็นสำคัญพยายามหาหลักกรรมให้เหมาะสมกับบุคคล ๆ เมื่อคิดไม่ออกบอกไม่ถูก ก็ต้องค้นเสาะแสวงหาหัวข้อธรรมที่เคยมีคนเขียนหรือเสนอเอาไว้แล้วบางครั้งอาจเป็นการค้นเพื่อหาหลักฐานยืนยัน 2) ความรู้ความคิดความเห็นที่เราคิดขึ้นมาได้เพื่อเป็นการหาแนวร่วม จะทำให้แนวความคิดที่เราจะเสนอให้ผู้ฟังได้รับทราบนั้นมีน้ำหนักมากขึ้น และ 3) คำว่า คือ ถ้อยคำสำนวนที่เราจะนำมาแสดงนั้น เราควรจะแสวงหาด้วยตนเอง เพราะจะทำให้เราได้เข้าใจในความหมายมากขึ้น สามารถที่จะนำมาใช้ได้อย่างรวดเร็วขึ้นพูดง่าย ๆ ก็คือว่าเป็นการจัดระเบียบแนวความคิดของเราให้เป็นไปตามลำดับความสำคัญ สามารถนำมาใช้ได้อย่างทันท่วงที การดำเนินในขั้นนี้เป็นการวางโครงเรื่องให้เป็นระเบียบเสียก่อน เพื่อให้การดำเนินทางการพูดของเราเป็นไปด้วยความราบรื่นและเรียบร้อย

2. ชักซ้อมให้ดีกระบวนการต่อมาเป็นการเริ่มต้นในการฝึกพูดเป็นการหัดพูดในเรื่องที่เราตั้งใจที่จะพูดเมื่อฝึกพูดก็ขอให้พูดให้ตัวเองฟังเสียก่อนว่ามันน่าฟังหรือไม่โดยอาจพูดต่อหน้ากระจกหรือที่ห้องท่งสมมติเอาต้นไม้ใบหญ้าเป็นผู้ฟังก็แล้วกันพูดตามสบาย ๆ ค่อย ๆ พูดไปตามลำดับเนื้อหาตาม โครงสร้างที่เราได้สร้างหรือกำหนดเอาไว้ การดำเนินเรื่องนั้นส่วนมากมักจะเริ่มต้นด้วยความจำกัดความก่อน จากนั้นก็เป็นการกระจายรายการออกไปว่าธรรมส่วนนี้มีส่วนประกอบอะไรบ้างแล้วเราก็ค่อย ๆ อธิบายไปโดยลำดับการชักซ้อมเป็นเรื่องสำคัญพระนักเทศน์หากไม่รู้จักขยันฝึกฝนก็จะกลายเป็้นนักเทศน์ที่ล้มเหลว ไม่มีใครเขาอยากฟังการฝึกฝนอบรมอยู่เสมอ ทำให้เราเกิดความมั่นใจสามารถดำเนินการเทศน์ให้เป็นที่ไปด้วยดี

3. ทำให้สง่าการเดินขึ้นธรรมาสน์หรือบนเวทีหรือขณะทีเดินลงจากธรรมาสน์ก็ดูสง่าการวางท่าจึงเป็นสิ่งจำเป็นหากการวางท่าไม่เป็นที่สบายตาที่ไม่เป็นที่เจริญใจการวางท่าที่คินั้นเป็นเสน่ห์อันหนึ่งซึ่งดึงดูดความสนใจให้ผู้ฟังหันมาสนใจในธรรม ดังนั้น ผู้ประสงค์จะเป็นนักเทศน์ที่ประสบผลสำเร็จ จะต้องประกอบด้วย

3.1 บุคลิกท่าทางกิริยา การวางตัวก็เหมาะสม

3.2 มีความกระตือรือร้น มีความจริงใจที่อยากจะเป็้นนักพูดนักเผยแผ่

3.3 ศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมคำสอนให้เข้าใจอย่างละเอียด เพื่อจะได้นำไปสั่งสอน

คนอื่น ได้รู้ตามหรือมีข้อมูลดี

3.4 มีศรัทธาเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพดีเป็นที่น่าเจริญตาและเจริญใจแก่ผู้ฟังและผู้พบเห็น ฟังถ้อยคำแล้วสบายหู ดูบุคลิกลักษณะแล้วสบายตา พิจารณาหัวข้อธรรมตามแล้วรู้แจ้งกระจ่างใจ

3.5 กล้าแสดงนอกจากจะมีใจรักในการแสดงธรรมช่วยเหลือคนอื่น แล้วยังเป็นคนกล้าแสดงกล้าเสนอแนวความคิดให้ที่ประชุมได้รับทราบ

4. หน้าตาให้สุขุมการเป็นนักเทศน์หน้าตาจะต้องเรียบร้อยจะยิ้มจะแสดงออกในรูปลักษณะอย่างไร ก็ควรจะอยู่ในอาการที่สำรวม เพราะนักแสดงธรรมไม่ใช่ดารานักแสดงการวางท่าทีการแสดงสีหน้าจึงเป็นสิ่งที่พระนักเทศน์ควรคำนึง ดังนั้น หน้าตาของผู้เทศน์อย่าให้บูดบึ้งตึง ต้องมีความร่าเริงแจ่มใสอยู่เสมอ เพราะผู้เทศน์มีอารมณ์อย่างไร ผู้ฟังก็พลอยมีอารมณ์ตามไปด้วย

5. ทักที่ประชุมไม่วกวนการทักคนในที่ประชุมควรเป็นไปตามลำดับความสำคัญ เช่น พระนักเทศน์ “ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบพระองค์นั้น หรือกลัวผู้ฟังเราไม่รู้เรื่องไม่เข้าใจในประเด็นที่เราเสนอกลัวสถานที่สถานที่กว้างใหญ่ประชาชนมาร่วมฟังการบรรยายครั้งนี้มากมายและกลัวตัวเองเกรงว่าจะพูดไม่ดีไม่สามารถที่จะถ่ายทอดแนวความคิดให้ผู้ฟังได้รับทราบได้ดีพอ ส่วนวิธีการแก้ความประหม่านั้นจะต้องเตรียมให้พร้อมทั้งเนื้อหาสาระและการวางหลักเกณฑ์กำหนดหัวข้อที่เราจะพูด แล้วหัดพูดให้มีความเคยชินในเนื้อหา นั้น ๆ คิดค้นคว้าหาความรู้ใหม่ ๆ ศึกษาความรู้หรือหลักธรรมต่าง ๆ ที่เคยมีผู้เสนอมาแล้วให้เข้าใจ นอกจากนั้นจะต้องมีอารมณ์อยากพูด จะต้องหมั่นฝึกฝนตนเองในด้านการพูดการแสดงออก การนำเสนอความคิดอยู่เสมอ พร้อมยินดีรับฟังคำคำนิพนธ์ของคนฟังได้อย่างกล้าหาญ และยินดีที่จะปรับปรุงส่วนที่ผิดพลาดนั้น ๆ

6. เริ่มต้นให้โน้มน้ำหนักการเริ่มต้นเป็นตัวแปรสำคัญในการที่จะกำหนดวัดความสามารถในการถ่ายทอดแนวความคิดหรือการพูด หากการพูดมีข้อความตื้นตื้นน่าติดตามคนฟังก็สนใจใคร่ฟังอยากจะติดตามตอนต่อไปในเนื้อหาว่าจะเป็นอย่างไร ลักษณะการเริ่มต้นที่โน้มน้ำหนักผู้ฟังได้แก่ต้องมีคำคมติด ต้องมีสุภาษิตหน่อย ถ้าจะให้ร้อยต้องมีการกลอน คนจะไม่ฟังจนนอนหากมีจำขำขัน

7. เรื่องราวให้กระชับการดำเนินเรื่องที่ไต่ผล ไม่น่าเบื่อ ไม่ซ้ำซากจำเจนั้นจะต้องมีลีลาการดำเนินเรื่อง คือ รวดเร็ว คือ ประยুক্ত รวดรัด คือ ประหยัดและรู้เรื่อง คือ ประโยชน์

8. ตาจับที่ผู้ฟังเป็นการให้ความสำคัญแก่ผู้ฟัง แต่ไม่ถึงขนาดจ้อง มีการสำรวจผู้ฟังไปโดยรอบ เพื่อให้ความสนใจและเพื่อตรวจดูว่าผู้ฟังสนใจในการแสดงธรรมการพูดของเรา มากน้อยแค่ไหนเพียงไร แต่ไม่ถึงกับขนาดสายหัวไปมาเหมือนพัดลมจะทำให้เสียบุคลิกไป

9. เสียงดังให้พอดีเสียงที่ดี คือ เสียงที่ทุ้มนุ่มนวลไม่สูงไม่ต่ำจนเกินไป เสียงสูงทำให้ผู้ฟังแสบแสบและเบื่อหน่ายได้ง่าย เสียงต่ำทำให้ผู้ฟังง่วงเหงาหาวนอน เสร้าซึม ไม่สนใจในการพูด นอกจากนั้น จะต้องมิจังหวะการพูดการพูด มีจังหวะชัดเจนไม่พูดเร็วหรือรัวเกินไป

และไม่พูดซ้ำจนคางยาน การพูดเร็วเกินไปผู้ฟังจะฟังไม่ทัน ทำให้เกิดความไม่สนใจ ส่วนการพูดซ้ำผู้ฟังก็จะเบื่อหน่ายและไม่สนใจเช่นเดียวกัน และผู้พูดที่ต้องรู้จักเปลี่ยนระดับและจังหวะของเสียงในจุดที่ต้องการเน้นหรือเรียกความสนใจความสำคัญต่อเนื้อหา มากกว่าสิ่งอื่นการใช้ไม้ค้ำแบบนี้ดีที่สุด เป็นการดำเนินการทางสายกลางไม่ใกล้เกินไปจนจำเป็น และไม่ไกลจนเกินไป ควรวางให้เหมาะสมหากเสียงไม่ดีไม่ชัดเจนเราก็อัปไมค์ เข้าใจใกล้เพื่อให้ได้เสียงที่ชัดเจนหรือหากเสียงดังเกินไป ความจำเป็นเราก็อ่อย ๆ ปรับให้ไมค์ห่างไกลออกจากเราจนกระทั่งได้น้ำเสียงที่พอเหมาะพอดี ฟังแล้วไพเราะ

10. อย่าให้มีเอ่ออ้อการพูดเอ่อ ๆ อ้อ ๆ เป็นการเสียเวลาหรือเป็นการสร้างความรำคาญให้แก่ผู้ฟังอย่างมากเพราะผู้ฟังนอกจากจะไม่ได้รายละเอียดในเนื้อหาแล้ว ยังเป็นการรบกวนสมาธิของผู้ฟังด้วยเพราะการพูดแบบ “อ้อ” ก็ทำให้เสียเวลาพูด “อ้อ” ก็ย่อมเสียคนน้ำเสียงต้องชัดเจนดังที่กล่าวแล้วการดำเนินเรื่องก็ต้องมีความต่อเนื่องมัวแต่เอ่อ ๆ อ้อ ๆ อยู่ก็อาจจะสูญเสียประโยชน์ที่ฟังจะได้รับไปเสียเปล่า ฉะนั้น ผู้ที่ประสงค์จะเป็นนักพูดที่ดีนั้นจะต้องลดละเลิกการพูดแบบนี้เสีย

11. ควบคุมเวลาให้พอครบ นักพูดบางคนไม่รู้จักเวลา พูดไปเรื่อย ๆ ไม่คิดว่าช่วงเวลาที่กำหนดให้พูด เพราะการกำหนดเวลาเวลาเพื่อที่เวลาที่เหลือจะได้ทำกิจกรรมอื่น ๆ ตามที่วางแผนเอาไว้แล้วแต่บางคนไม่ได้คำนึงถึงจุดนี้ รู้แต่เพียงว่าได้รับเชิญให้มาพูดก็พูดอย่างเดียว หลับหูหลับตาพูดจนลืมบริบทอื่น ๆ คนจำพวกนี้จะเป็นนักเทศน์ที่ดีไม่ได้คงจะได้รับเชิญเป็นครั้งแรก และคงจะเป็นครั้งสุดท้ายแน่นอน จนกว่าจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจุดนี้ใหม่ ฉะนั้น นักพูดต้องรู้จักขอบเขตนักเทศน์ต้องรู้จักเวลาหากไม่เป็นไปตามที่กล่าว คงเป็นนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงที่มีประสิทธิภาพประสิทธิผลไม่ได้

12. สรุปลงใจจับใจ การสรุปเป็นหัวใจเป็นหัวใจที่เป็นแก่นของการพูดเนื้อหาทั้งหมดที่ได้นำเสนอมารวมอยู่ที่บทสรุปนี้การสรุปมีหลายรูปแบบเช่นสรุปความตามลมปากฝากข้อคิดอยากฟังอีก จะเป็นตัวผูกมัดให้ผู้ฟังระลึกถึงผู้แสดงตลอดไป แต่ถ้าหากสรุปไม่ดีผลสะกดชักชวนสำนวนขบขัน การสรุปเหล่านี้เป็นการสรุปที่ได้ผลการสรุปที่ดีนั้น ทำให้ผู้ฟังลืมไม่ลง ก็มีนัยตรงกันข้าม

13. ยิ้มแย้มแจ่มใสตลอดเวลา การพูดผู้ที่มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสย่อมได้เปรียบในการดำเนินการพูดฟังก็สบายหู ดูแล้วสบายตา พาให้สบายใจ ยิ้มกับยิ้มที่ต่างกันตรงที่ยิ้มเห็นแก้ม ยิ้มเห็นฟัน การยิ้มเป็นหน้าตาของหัวใจ เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่าเรากำลังคิดอย่างไร เป็นการยิ้มอย่างจริงใจหรือยิ้มแบบฝืนใจยิ้มแบบแหย่ง ๆ ยิ้มจืด ๆ ย่อมไม่เป็นที่เจริญตาเจริญใจแก่ผู้รับ ฉะนั้น การยิ้มจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักเทศน์และพระนักเทศน์ เป็นการแสดงสีหน้าให้เห็นความเป็นมิตรภาพกับผู้ฟัง ไม่บูดไม่บึ้งไม่เบี้ยวไม่เบ่ง แต่เบิกบานยิ้มแย้มแจ่มใสตลอดเวลาการพูด

พระธรรมดิลก (สมาน สุเมโธ) (2552, หน้า 4-7) กล่าวว่า เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้าว่าหลักการเทศน์ มี 5 อย่าง ดังนี้

1. เราจักแสดงธรรมไปตามลำดับมืองค์ประกอบ 2 ประการ คือ แสดงธรรมจากต่ำไปหาสูง เช่น การแสดง เรื่อง ทานศีลสักกถา เรื่องสวรรค์อาทินวถา คือ โทษของกาม และเนกขัมมานิสังสกถา คือ การออกบวชหรือทานศีลและภาวนาแสดงธรรมไม่ตัดลัดให้เสียความ โดยยึดหลักสำคัญ 3 ประการ คือ อุเทศบทตั้งหรือตัวกระพุนเทศ บทอธิบายขยายความ และปฏินิเทศบทสรุปเนื้อหาที่สำคัญต้องมีความไพเราะ 3 อย่าง คือ อาทิกถุยาณิ ไพเราะในเบื้องต้น มชฺเฌกถุยาณิ ไพเราะในท่ามกลาง และปริเยสานกถุยาณิ ไพเราะในที่สุด

2. เราจักแสดงธรรมอ้างเหตุผลสอดคล้องกับพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ว่าพระองค์ทรงแสดงธรรมมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจรองตามให้เห็นจริงได้

3. เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดูคือเตรียมหัวข้อธรรมที่แสดงและเตรียมธรรมที่เป็นสาระสำคัญ นอกจากนั้นควรพิจารณาผู้ฟังประกอบด้วยวัย สถานภาพ อาชีพ ความรู้ และพื้นฐานทางศีลธรรม

4. เราจักไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภด้วยสำนึกว่า 1) การแสดงธรรมเป็นหน้าที่ คือการเผยแผ่ธรรมะ 2) ไม่ควรคำนึงถึงอามิสบริวารเครื่องใช้ไทยธรรมอื่น ๆ ที่จะพึงได้ 3) ไม่มุ่งยศศักดิ์หรือชื่อเสียงอันใดเป็นเครื่องตอบแทน 4) รับสนองศรัทธาตามวันเวลาและสถานที่กำหนดไว้ตามลำดับและโดยไม่เลือกบุคคล

5. เราจักไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น

สรุปว่า การเทศน์นั้นต้องเตรียมตัวให้พร้อม เตรียมฝึกคนฝึกให้ตนเป็นคนมีวาทศิลป์ดี การเริ่มต้นการพูดนั้นอย่างแรกจะต้องมีการเตรียมตัวเราให้พร้อมทั้งในด้านท่าทางการวางตัวคำพูดหรือหัวข้อหลักธรรมต่าง ๆ อธิบายให้กระจ่างหลักธรรมที่จะมาบรรยาย โดยคำนึงประโยชน์ที่ผู้ฟังจะได้รับเป็นสำคัญ พยายามหาหลักธรรมให้เหมาะสมกับบุคคล และวิธีการเทศน์ต้องเข้าใจหลักการของการเทศน์ เช่น เวลา สถานที่

เทคนิคและลีลาของพระนักเทศน์

พระราชปฎิภาณมุนี (บุญมา อาคมปยุตฺโต, 2550, หน้า 63-78) กล่าวว่า เทคนิคและลีลาหรือจรรยานักเทศน์มี 12 ข้อที่ควรเรียนรู้และถือปฏิบัติ ดังนี้

1. ดีด้วยมารยาท หมายถึง นุ่งห่มเรียบร้อย ถ้อยคำอ่อนหวาน กริยาอาการสุภาพนุ่มนวลชวนเลื่อมใส มีวินัยสังวร และรู้จักวางตัวเมื่ออยู่ในพิธี มารยาทในการปรากฏตัวควรมีบุคลิกสง่า หน้าตาแจ่มใส ควรครองผ้าสะอาด มารยาทสุภาพเรียบร้อย ดังมีใจความในบทกลอนที่สอนไว้

พอเป็นข้อสังเกต ดังนี้ “เวลาปรากฏตัวยามัวแต่อาบ จะก้าวขวาหรือซ้าย ก้าวได้สันทัด รูปลักษณะงามตา ครองผ้าสะอาด เนื้อชั้นมรรยาท งามอาจไม่อึดอัด”

2. เกี่ยวกับยาม ขณะจะขึ้นธรรมาสน์หรือเข้าไปสู่พิธีควรพับหุ่ยมาแล้วหิ้วเข้าไปอย่าสะพายบ่าเวลาจะยกมือไหว้พระเถระ ควรวางยามหรือแขวนยามที่ข้อศอกก่อน แล้วจึงยกมือไหว้ “ถือยามนำมองจะต้องจะวางให้ถูกท่าถูกทางทำได้อย่างบัญญัติ”

3. การแสดงความเคารพ ถ้าเทศน์ที่วัดเมื่อเข้าไปถึงบริเวณพิธีพึงกราบพระพุทธรูปก่อน ถ้ามีพระเถระผู้ใหญ่อยู่ในที่นั้นด้วยจะกราบหรือไหว้ท่านให้ดูความเหมาะสม ถ้าท่านนั่งบนเก้าอี้ที่มีญาติโยมอยู่ด้วย เพียงแต่ยกมือไหว้ไม่ต้องกราบ “มรรยาทไทยไหว้กราบสวยสุภาพพิไลที่ควรกราบควรไหว้ต้องเข้าใจปฏิบัติ จะนั่งลงตรงไหนควรนั่งให้ถูกที่อาสนะหรือเก้าอี้นั่งอย่างมีโลกทัศน์”

4. การนั่ง ไม่ว่าจะนั่งเก้าอี้หรือที่ไหน ๆ ต้องสำรวจดูเทียบส่องธรรมคัมภีร์ธรรมาสน์และอุปกรณ์ที่ต้องใช้อื่น ๆ ว่ามีอยู่พร้อมหรือยัง ถ้าเห็นว่ายังขาดควรบอกเจ้าหน้าที่จัดหามาให้ “อุปกรณ์และธรรมาสน์อย่าให้คลาดตาไป เห็นบกพร่องสิ่งใดควรแก้ไข อย่าให้ขัดเทียบส่องธรรมคัมภีร์ตั้งอยู่ที่เบื้องขวา พัดอยู่ซ้ายได้ทำถูกจรรยาบัญญัติ”

5. ศาสนพิธี หมายถึง เข้าใจขั้นตอนของพิธีการงานต่าง ๆ เป็นอย่างดีและสามารถปฏิบัติตามขั้นตอนได้อย่างถูกต้องไม่บกพร่องหรือผิดพลาด เริ่มตั้งแต่เทศน์จนเทศน์จบ “พอจุดเทียนส่องธรรม คือ กำหนดสัญญาณประนมหัตถ์นมัสการอภิวันท์พระไตรรัตน์”

6. การขึ้นธรรมาสน์ ควรวางเขาลงบนธรรมาสน์และยกตัวขึ้นหมุนตัวกลับปรับปรับชายผ้าให้เรียบร้อยโดยเร็ว นั่งสำรวมกายวาจาใจให้สงบเรียบร้อย “ก้าวขึ้นธรรมาสน์มรรยาทโสภีไม่ขวาง ๆ ริ ๆ ทุกท่วงที่สันทัด”

7. ข้อควรปฏิบัติขณะนั่งบนธรรมาสน์ ควรนั่งตัวตรงทอดสายตาลงต่ำ สำรวมกิริยาไม่ใช่มีมือลูบหน้าลูบศีรษะควบคุมอารมณ์ให้สงบ “นั่งบนธรรมาสน์มรรยาทโสภีไม่หลุกหลิกไปมาคูดง่าและสัจด์”

8. การให้ศีล เมื่อพิธีกรกล่าวอาราธนามาถึงคำว่า “ทุติยมุขิ มย ภนฺเต” พึงจับพัดมาตั้งให้ตรงระวางอย่าให้กลับหน้าพัด การจับพัดนั้นให้จับได้ใบพัดลงมาประมาณ 4 นิ้ว โดยเหยียดนิ้วหัวแม่มือไปตามด้ามพัด เมื่อคำอาราธนาจบก็ตั้งนะโมให้ศีลต่อไป “ทุติยมุขิสติรับมาเอี่ยมมือไปคว่าอย่างกลับหน้าหลังพัดนะโมศีล 5 ลีลา 5 ชั้นว่าจบครบครันพึงกันซัด ๆ”

9. การเคารพพระคัมภีร์ เมื่อพิธีกรเริ่มอาราธนาถึงคำว่า “พฺรหฺมา จ โลกธาปิตี” พึงยกมือไหว้เคารพพระธรรม แล้วจับคัมภีร์มาคลี่ผ้าออก การคลี่ผ้านี้อย่าใช้มือขำคัมภีร์เป็นภาพไม่งามขาดการเคารพพระธรรม “พอได้ยื่นพฺรหฺมาวันทาพระบาลีเอี่ยมจับพระคัมภีร์อย่าคว่นจีเร็วจัดครั้นแก้ห่อคัมภีร์ทุกท่วงที่ช่างงามโสภี ไม่ลูกลีกริยาทุกที่ท่าสันทัด”

10. การตั้งนะโมและอุเทศ คาถาการถือพระคัมภีร์ขณะตั้งนะโมและขณะเทศน์นั้นต่างกัน ขณะตั้งนะโมพึงประนมมือถือคัมภีร์ พอกล่าวนะโมไปถึงจบที่ 3 พึงเปิดคัมภีร์โดยแยกมือห่างจากกันพอประมาณถือคัมภีร์ไว้ในระดับพองาม

ส่วนอุเทศตั้งนะโมได้สนิทอุเทศภาษิตว่าเสนาะคำแปลก็คิดเจาะคิดได้เหมาะได้ชัด อารัมภบทงดงาม เนื้อความจับใจ น้ำเสียงสดใสว่าได้ไม่ติดขัด

ส่วนนิเทศพรรณนาว่าเป็นตอนปรุ้งคำสอนแบบสี่ ส. กระแสความก็เชื่อมต่อกันทุกหัวข้อ ไม่วิบัติรู้จักใช้อุปมา รู้จักหาอุปมาขยปฏิบัติปฏิบัติก็จับใจปรุ้งเรื่องได้สารพัดขึ้นเทศน์แต่ละงานเล่านิทาน นำทางประกอบธรรมที่เอื้ออ่างตาสว่าง ทั้งบ้านวัดมีสำนวนชวนขัน สำนวนนั้นทันสมัย มีทั้งเทศ และไทย ฮากันใหญ่จนต้องคัด

ส่วนปฏิบัติเทศ อวสานการแสดงเรื่องที่แจ่มมาทั้งหมดสรุปความได้งามจดได้ความหมด ทุกส่วนสัคพรก่อนจบและอนุโมทนา อย่าลืมพรก่อนจากคือของฝากก่อนจบ เก็บความได้ครบเอวัง จบดีจัด

11. หลังเทศน์จบข้อควรปฏิบัติต่อคัมภีร์หลังเทศน์จบ คือ เมื่อเทศน์จบแล้วควรยกคัมภีร์ ขึ้นจบและวางไว้ทางด้านขวา “จบคัมภีร์ก่อนวางเก็บไว้ทางด้านขวาแล้วตั้งพัดยถาให้ภาษาคมชัด จะเทศน์ได้เทศน์ดีเทศน์มีชื่อเสียงชื่อนักคนฟังแล้วเสนาะถ้อยวิชาอย่างเคร่งครัด”

12. ข้อควรปฏิบัติเมื่อลงมาจากธรรมาสน์ คือ ควรกราบพระพุทธรูปและพระเถระผู้ใหญ่ ในพิธี จากนั้นรับประเคนเครื่องภัณฑ์ ถ้าสตรีประเคนพึงใช้ชายผ้ากราบด้านที่พับปูลาดรับเครื่อง ภัณฑ์และใช้มือทั้งสองประคองจับชายผ้ากราบอีกด้านหนึ่งไว้ “เทศนาว่าที่ถ้าเทศน์ดีเทศน์ดังเทศน์ ให้คนอยากฟังมีสตางค์สร้างวัด”

สรุปเทคนิคและลีลาของพระนักเทศน์ คือ 1) มารยาทหรืออาจารย์ที่สำรวมน่าเลื่อมใส 2) เกี่ยวกับข้อมควรพับหุ่ข้อม 3) การแสดงความเคารพก่อนขึ้นธรรมาสน์ 4) การนั่งเตรียมขึ้นธรรมาสน์ ในที่เหมาะสม 5) รู้ศาสนาพิธี 6) การขึ้นธรรมาสน์ 7) การนั่งบนธรรมาสน์ 8) การให้ศีลการจับพัด 9) การประครองพระคัมภีร์ 10) การบอกศักราชการตั้งนะโมและการดำเนินเรื่องประกอบด้วย ส่วนอุเทศส่วนนิเทศ และส่วนปฏิบัติ 11) การแสดงความเคารพจบพระคัมภีร์ 12) การลงจาก ธรรมาสน์และข้อปฏิบัติเมื่อลงจากธรรมาสน์

พื้นฐานของพระนักเทศน์

พื้นฐานของพระนักเทศน์ จะเป็นนักเทศน์ทั้งที่ด้อยมีดีครบวงจรคำสั่งสอนจึงจะศักดิ์สิทธิ์ นักเทศน์ชั้นแนวหน้าที่เก่งกล้าสามารถมีกิตติศัพท์เป็นที่ยอมรับของวงการนั้นส่วนใหญ่แล้วมีพื้นฐาน มาดีจากองค์ประกอบ ดังนี้ คือ 1) เป็นศิษย์มีครู 2) มีความรู้พอเพียง 3) เสียงดังกังวาน 4) ปฏิภาณ ว่องไว 5) จิตใจสะอาด และ 6) มารยาทเรียบร้อยคุณสมบัติเหล่านี้คือพื้นฐานที่เป็นองค์ประกอบ

ที่สำคัญซึ่งจะรับประกันความมีคุณภาพของนักเทศน์นอกจากพื้นฐานดังกล่าวผู้ที่รักความเป็นพระนักเทศน์ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ กล่าวคือ ต้องปากไว ใจกล้า หน้าด้าน และเสียงดัง ดังนี้ 1) ปากไว หมายถึง ชอบแสดงความคิดเห็นพูดคล่องไม่เอ้อ ๆ อ้า ๆ เหมือนคนติดอ่าง 2) ใจกล้า หมายถึง มีจิตใจกล้าหาญ 3) หน้าด้าน หมายถึง หน้าสู้คนในเวลาปรากฏตัวและกัฐีผู้สายตาคนฟังได้อย่างอาจหาญ มีที่ท่าสง่างาม มีบุคลิกเป็นธรรมชาติ แต่ไม่ใช่หน้าด้านไร้ยางอาย 4) เสียงดังหมายถึง แก้วเสียงดี มีพลัง พังชัด นอกจากนี้ ยังต้องมีบุคลิกภาพที่ดีอีก 2 อย่าง คือ 1) ปุพฺพภาสี หมายถึง ชอบโอภาปราศรัยไต่ถามเชื้อเชิญ 2) อุตฺตทานมุขี หมายถึง มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส (องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร, 2546, หน้า 49) กล่าวว่ โดยพื้นฐาน 6 ประการดังนี้

1. เคล็ดลับและศิลปะของนักเทศน์ในการเทศน์นั้นมีเคล็ดลับและศิลปะสำคัญที่นักเทศน์ควรทำความเข้าใจ 3 ประการ คือ 1) ทุน หมายถึง พื้นความรู้และความสามารถที่มีอยู่เดิม ถ้าจะเป็นนักเทศน์ก็ต้องมีทุนอย่างน้อย 6 ประการ คือ รู้หลักธรรม จำหลักสูตร พุคละฉาน ปฏิภาณไว น้ำใจงาม และมีความรอบรู้ 2) ทาง หมายถึง วิธีเข้าถึงความสำเร็จต้องมีวิธีการเหล่านี้เป็นแนวทาง คือ มีครูแนะนำ ท่องจำเทศนา ฝึกว่าปากเปล่า เข้าใจวางโครง พังเขียนเพียรอ่าน ปฏิภาณว่องไว จิตใจสงบชอบคบบัณฑิต และเกาะติดสถานการณ์ และ 3) ธรรม หมายถึง หลักการและอุดมคติของนักเทศน์

2. คุณสมบัติของการเป็นนักเทศน์การจะเป็นนักเทศน์ชั้นดีก็เพราะมีดีครบวงจร ดังนี้ 1) ความรู้ดี 2) เทศน์ดี 3) ความประพฤติดี การเทศนาที่จะงดงาม และมีความไพเราะจับใจ ทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย ต้องมีองค์ประกอบพื้นฐาน 6 ประการ ดังนี้ 1) ลีลาสวย 2) รวยสาระ 3) จังหวะดี 4) ชี้อัลกัษรรม คือ การแสดงเหตุและผลในเรื่องที่เทศน์ให้ผู้ฟังเข้าใจ 5) ใจความกระชับ 6) เหมาะกับเวลา (พระราชปฏิภาณมุนี (บุญมา อาคมบุญโญ), 2550, หน้า 91-101) สิ่งเหล่านี้เป็นศิลปะอีกอย่างหนึ่ง คำว่า ลีลาหรือศิลปะ หมายถึง จังหวะหรือท่วงทำนองของการเทศน์ เพราะการเทศน์จะดีต้องมีลีลา โดยเริ่มตั้งแต่การขึ้นต้นต้องอย่างมีลีลาที่ช้าและชัด พอเริ่มเข้าสู่เนื้อหา ก็เริ่มเพิ่มความไวไปตามลำดับ ตามความเหมาะสม และเมื่อเข้าสู่ตอนจบจึงค่อย ๆ ลดความเร็วลงลักษณะเช่นนี้เป็นลีลาหรือศิลปะ

3. หลักธรรมของนักเทศน์พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเป็นบรมครูเป็นยอดนักเทศน์เหนือกว่าใคร ๆ ในโลกถึงอย่างนั้นเมื่อพระองค์จะทรงทำการใด ๆ ก็ทรงถือธรรมเป็นใหญ่ โดยเฉพาะเรื่องการแสดงพระธรรมเทศนาที่ทรงว่าไปตามหลักธรรม ด้วยเหตุนี้ พระธรรมเทศนาของพระองค์จึงทรงมีอานุภาพเป็นที่ซาบซึ้งใจของผู้ฟังนักเทศน์ก็เช่นเดียวกันจะเทศน์ให้ดีเป็นที่ประทับใจ มีผู้เลื่อมใสศรัทธา เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้สำเร็จก็ต้องตั้งอยู่ในหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนรู้จักนำหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรง สั่งสอนไว้มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับ

สถานการณ์ การที่จะเป็นนักเทศน์ที่ดีนั้นจะต้องมีหลักการหรืออุดมการณ์ประจำใจ เพราะสิ่งเหล่านี้จะช่วยบันดาลให้นักเทศน์ทำงานเพื่อส่วนรวม มีเมตตากรุณาและอุทิศชีวิตเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดไป

4. สิ่งที่นักเทศน์ต้องคำนึงถึงการเทศน์ คือ งานสอนก่อนจะลงมือสอนควรพิจารณาถึงผู้ฟังว่าเป็นอย่างไร การจะเป็นนักเทศน์ก็ต้องรู้จักการสังเกต รู้จักวิเคราะห์เจาะลึกลงไปในเรื่องต่าง ๆ ให้มาก เช่น เรื่องบุคคลงานที่จะไปแสดงสถานที่และเหตุการณ์ที่คนสนใจสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่นักเทศน์พึงต้องคำนึงถึงเสมอ เพื่อให้การเทศน์นั้นบรรลุผลที่วางไว้ ดังนั้น นักเทศน์ควรจะยึดหลัก ดังนี้ 1) การแสดงธรรมไม่ควรขาดปฏิญเทศ “บทสรุป” ผู้แสดงธรรมถ้าไม่มีสรุปจะทำให้ไม่มีความชัดเจน ผู้ฟังจะไม่เข้าใจมองภาพไม่ออกเรียกว่าฟังเทศน์ไม่รู้เรื่อง จึงควรมีปฏิญเทศก่อนจบการเทศน์ทุกครั้ง 2) ต้องเลือกอุเทศให้เหมาะสมอุเทศนั้นต้องมีความเหมาะสมกับบุคคลกาลเทศะ และการทำงานจึงจะประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของการเทศน์

5. กิจวัตรของนักเทศน์สำหรับนักเทศน์ก็ต้องมีกิจวัตรที่ต้องขยันฝึกซ้อมกระทำอยู่บ่อย ๆ อย่างต่อเนื่องมี 6 ประการ ดังนี้

5.1 ฝึกจิตทุกวัน หมายถึง ฝึกจิตใจให้สงบด้วยการเพ่งกสิณหรือกำหนดลมหายใจเข้าออกการฝึกสติด้วยการกำหนดรู้ดูการเคลื่อนไหวในทุกท่วงท่ากริยา หรือกำหนดดูให้รู้เท่าทันความคิดจิตใจของเราจะได้รู้เท่ากับความผันรู้ทันความจริง

5.2 ฟังธรรม หมายถึง การหาเก็บความรู้หาข้อมูลเพื่อเพิ่มพูนปัญญาด้วยการฟัง เพราะหมั่นฟังเสริมความรู้ หมั่นดูเสริมปัญญานักเทศน์ดัง ๆ ล้วนเคยเป็นนักฟังที่ดีมาแล้วทั้งนั้น

5.3 ท่องจำเทศนา หมายถึง ท่องจำสำนวนของเทศนา เช่น สำนวนเริ่มต้น สำนวนพรก่อนจบ และสำนวนลงท้าย ท่องจำสำนวนอธิบายธรรมะ สุภาษิต คำกลอน และคำอุปมาอุปไมย เพื่อจะได้นำไปใช้พรรณนาเวลาเทศน์

5.4 ฝึกว่าปฏิภาณ หมายถึง ว่าปากเปล่านึกไปว่าไปจนเกิดความชำชองคล่องปากในขั้นต้นควรฝึกว่าด้วยเรื่องที่ยากว่าพรรณนาไปไม่ต้องมาก บางท่านแนะนำว่าการฝึกเทศน์ในเบื้องต้นควรเทศน์ในเรื่องที่เกี่ยวกับตนก่อน เช่น ประวัติของตน คุณธรรมของตนเป็นการสอนตนไปในตัว ถ้าสอนตัวเราได้นำฟัง ก็มีหวังสอนคนอื่นได้เช่นกันดังคำที่ว่า “ตัวของเราเฝ้าสอนสิ่งข้างเป็นไร สอนตัวได้แล้วสอนเขาเราจึงดี”

5.5 ฝึกอ่านคัมภีร์ หมายถึง อ่านหนังสือออกเสียงเพื่อจะได้ดูวรรคตอนและเพื่อฝึกออกเสียงพยัญชนะคำควบกล้ำแต่ละคำให้ถูกต้อง ถ้าจะให้ดีควรนำคัมภีร์พระไตรปิฎกมาอ่าน เพราะจะได้ประโยชน์พร้อมกันไปหลายอย่าง เหมือนเสียนักกระสุนนัดเดียวได้นกหลายตัวและ

5.6 ยิงดีถ้าฝึกเขียน หมายถึง เขียนเรียงความเขียนบันทึกเพื่อฝึกสมองให้คมและคิดได้คล่อง อีกทั้งยังช่วยของการใช้ภาษาวิธีปฏิบัติที่นิยมทำกัน คือ บันทึกเรื่องสั้นประจำวันวันละหนึ่งเรื่องหรือจะฝึกเขียนจดหมายบรรยายความรู้สึกของตนเองบ้างก็ได้

6. สมาธินักเทศน์ นักเทศน์ที่หวังผลต้องหมั่นฝึกฝนสมาธิ เพราะสมาธิจะช่วยให้คิดได้อย่างมีระบบ ทำให้เกิดไหวพริบและปฏิภาณ ช่วยให้เกิดในการพรรณนาในเรื่องต่าง ๆ ออกมาเป็นอย่างดี ไม่เกิดการติดขัด แต่สมาธิจะเกิดได้ต้องอาศัยการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง นักเทศน์จึงเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่ต้องหมั่นฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอ ทางที่ดีก็ควรที่จะฝึกสมาธิทุกวันและที่สำคัญนักเทศน์ต้องมีสมาธิทั้งก่อนเทศน์และในเวลาเทศน์จึงจะเทศน์ได้ดีและประสบผลสำเร็จ คาถากำกับใจที่ช่วยให้เกิดสมาธิมีอยู่มาก แต่ที่เป็นคาถายอดนิยม ก็คือ หัวใจพระไตรรัตน์ ได้แก่ อธิสรวาสู ใช้บริกรรมอยู่เป็นเนืองนิตย์ จะช่วยกำกับจิตควบคุมใจให้มีสมาธิ งานเหล่านี้คืองานที่ต้องฝึกฝนเป็นประจำสำหรับนักเทศน์ เพื่อจะได้เป็นนักเทศน์ที่มีความชำนาญ มีความสามารถ มีไหวพริบปฏิภาณ สามารถที่จะเทศน์ได้เป็นอย่างดี

7. การประเมินผลการเทศน์ หลังจากนักเทศน์ได้แสดงธรรมจบแล้วอย่าลืมที่จะประเมินผลการเทศน์นักเทศน์บางท่านจะบันทึกเทปไว้ทุกครั้ง เพราะหลังจากนั้นแล้วก็จะนำมาฟังเพื่อทำการปรับปรุงและแก้ไขส่วนที่ผิดพลาด จากการสังเกต พบว่า นักเทศน์ส่วนมากไม่สนใจการประเมินผลเมื่อลงมาจากธรรมาสน์ไปแล้วก็แล้วกัน ไป ทำให้การจะเป็นนักเทศน์ที่จะพัฒนานั้นเข้าไป เพราะนักเทศน์ที่ดีต้องทำการประเมินผลที่ตนเองได้เทศน์ไปแล้ว เพราะจะได้ทราบว่าผู้ฟังเทศน์ของตนนั้นเป็นอย่างไร เข้าใจในเนื้อหาที่ตนเองนั้นเทศน์มากน้อยแค่ไหน และการเทศน์ของตนเป็นที่ยอมรับของผู้ฟังหรือไม่ จากการประเมินผลนั้นสามารถทำให้นักเทศน์นั้นทราบถึงผลของการเทศน์ได้ว่าประสบความสำเร็จหรือไม่

สรุป นักเทศน์ต้องหมั่นฝึกฝนเพราะจะช่วยให้คิดได้อย่างมีระบบ ทำให้เกิดไหวพริบและปฏิภาณช่วยให้คิดในการพรรณนาในเรื่องต่าง ๆ การเทศน์ชาดกเรื่องพระเจ้าสิบชาติ ก็ดูเดียวกันที่ต้องเข้าใจในเนื้อหา สาระ ทำนอง โดยเฉพาะการเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า

แนวคิดเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติ เป็นประเพณีของไทยมาแต่โบราณ คือ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะการเทศน์มหาชาติหรือพระเวสสันดรชาดก เรียกว่า เทศน์คาลาพันหรือเทศน์มหาชาติและการเทศน์แต่ละกัณฑ์จะมีท่วงทำนองที่แตกต่างกันออกไป (พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ฐมฺมวฑฺฒ โน, 2536, หน้า 4) มหาชาติหรือเวสสันดรชาดก

ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 28 โดยที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้เป็นคาถานับได้ 1,000 คาถา คนไทยนิยมเรียกเวสสันดรชาดกว่า มหาชาติ หมายถึง พระชาติอันยิ่งใหญ่ เพราะเป็นพระชาติสุดท้ายที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการครบบริบูรณ์ ก่อนที่จะกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า

พระมหาวัช เชมโซ (พุทธโส) (2538, หน้า 1) ได้อธิบายว่า มหาชาติ เป็นเรื่อง ชาดก ในพระพุทธศาสนาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนหรือคตินิยม มีลักษณะเป็นสุภาษิต ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เป็นคาถาบาลีประเภทร้อยกรอง และในพระไตรปิฎกได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องราวไว้ไม่มากนัก ส่วนมากเรื่องราวรายละเอียดปรากฏอยู่ในอรรถกถา

จำเนียร ทรงฤกษ์ (2554, หน้า 121) กล่าวเพิ่มว่า การเทศน์มหาชาติ เป็นการแสดงถึงการบำเพ็ญบารมีให้เต็มบริบูรณ์ ทั้ง 3 ชั้น คือ

1. บารมี ระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ ให้ทรัพย์สินเงินทอง สมบัตินอกราย (Parami: Ordinary perfections)
2. อุปบารมี ระดับรอง คือ จวนจะสูงสุด เช่น ทานอุปบารมี ได้แก่ การเสียสละอวัยวะเป็นทาน (Upapaimi: Supemo perfections)
3. ปรมัตถบารมี ระดับสูงสุด เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การสละชีวิต เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น (Paramat thaparami suoreme perfections) บารมีทั้ง 10 บารมี ครบ 3 ชั้นนี้ เรียกว่า สมเด็จพระบารมี แปลว่า บารมี 30 ถ้วน

พระราชวิจิตรปฏิภาณ (2550, หน้า 4) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การเทศน์มหาชาติ เป็นการแสดงอมตชาดก ประวัติของสมเด็จพระบรมศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนที่จะเสด็จอุบัติในพระชาติสุดท้าย แล้วตรัสรู้ธรรมอันวิเศษ โดยพระองค์เอง ดังนั้น ในพระชาติเป็นมหาเวสสันดร จึงเป็นทั้งการใช้บารมี 10 ประการ และเป็นการสร้างบารมีทั้งสิ้น

จากแนวคิดที่กล่าวข้างต้น จึงสรุปได้ว่า การเทศน์มหาชาติเป็นความเชื่อเรื่องบารมี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทศบารมีในประเทศไทยจะเห็นได้จากหนังสือต่าง ๆ ที่ได้เล่าเรื่องทศชาติ พระธรรมเทศนาอ้างชาดกตามฝาผนัง โบสถ์ มีภาพฝาผนัง วาดภาพเกี่ยวกับทศชาติ และภาพมหาชาติ ทศบารมี แปลว่า ธรรมที่กระทำให้นุคคลเป็นพระพุทธเจ้า บารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาโดยตลอดนั้น เมื่อนำมาศึกษาดูแล้วนับว่ามีประโยชน์มาก ทั้งแก่ผู้ที่กำลังทอดทิ้ง โดยที่ผู้มุ่งทำความดีก็จะได้ยึดถือแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ ส่วนผู้ที่กำลังทอดทิ้งก็จะได้ยึดหลักธรรมและมีวิริยะอุตสาหะมุ่งมั่นในอันที่จะหันกลับไปทำความดีต่อไป

ความหมายการเทศน์มหาชาติ

ในเรื่องความหมายของการเทศน์มหาชาติ ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้ การเทศน์มหาชาติ คือ การนำเรื่องพระเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เทศน์มหาชาติ คือ เทศนาเวสสันดรชาดกเป็นบุญพิธีที่นิยมจัดให้มีกันมาแต่โบราณ ส่วนมากจัดให้มีในวัดเป็นหน้าที่ของชาวบ้านและวัดนั้น ๆ จะตกลงร่วมกันจัดการ เทศน์มหาชาติ คือการมหากุศลที่เตือนบุคคลให้น้อมรำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือความดีที่ยังขาดอันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผลประโยชน์สูงอันไพศาลของมวลมนุษยชาติ เป็นสำคัญเป็นเทศกาลที่คงความหมายอย่างแท้จริง

พระมหาวัช เชมชโซ (พุทธโส) (2538, หน้า 8) ได้ให้ความหมายการเทศน์มหาชาติว่า ชาวพุทธเชื่อว่า ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น ทรงถือกำเนิดมาแล้วหลายร้อยพระชาติ แต่ละพระชาติพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ที่นับว่าสำคัญที่สุดให้แก่พระชาติ 10 พระชาติ ซึ่งพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมี 30 ทศ ได้ครบบริบูรณ์ บารมี 30 ทศ ได้แก่ การบำเพ็ญคุณธรรม เพื่อจะนำไปสู่พระโพธิญาณ บารมีทั้งหมด แยกออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับแรก ระดับกลาง และระดับสูงสุด คือ แยกออกเป็น บารมี 10 อุปบารมี 10 และปรมัตถบารมี 10 รวมเป็น 30 ประการ พระชาติทั้ง 10 ที่พระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญบารมีตามลำดับ มีดังนี้

1. พระเดมิย์	ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี	คือ การถือบวช
2. พระมหาชนก	ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี	คือ ความเพียร
3. พระสุวรรณสาม	ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี	คือ ความเมตตา
4. พระเนมิราช	ทรงบำเพ็ญอุชิฐานบารมี	คือ ตั้งใจแน่วแน่
5. พระมโหสถ	ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี	คือ การสำรวมกายวาจา
6. พระกฐิทัต	ทรงบำเพ็ญศีลบารมี	คือ การสำรวมกายวาจา
7. พระจันทกุมาร	ทรงบำเพ็ญขันติบารมี	คือ ความอดทน
8. พระนารทพรหม	ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี	คือ การวางใจเป็นกลาง
9. พระวิฑูรบัณฑิต	ทรงบำเพ็ญสัจบารมี	คือ การรักษาความสัตย์
10. พระเวสสันดร	ทรงบำเพ็ญทานบารมี	คือ การบริจาคทาน

การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง 10 ประการ ทุกพระชาติ แต่ที่กล่าวกันว่าพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีเฉพาะประการใดประการหนึ่งในแต่ละพระชาตินั้น หมายถึงเฉพาะความเด่นของบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญเท่านั้น ตัวอย่างเช่น ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง 10 ประการเหมือนกันแต่เพราะเหตุที่พระองค์ ทรงบริจาคทานมาก จนทานบารมีปรากฏเป็นข้อเด่นมากที่สุด

พระมหาบุญทัน อานนุโท (พาหา) (2540, หน้า 15) ได้กล่าวถึงความหมายของการเทศน์มหาชาติ คือ การที่พุทธศาสนิกชนไทยได้รับรู้เรื่องมหาชาติชาดก จากประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นเทศกาลประจำปีที่ทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระของการเทศน์มหาชาติอันมีทุกระส ทุกรูปแบบ ทุกลีลา บางทีก็มีการสอดแทรกคติแนวคิดต่าง ๆ ซึ่งมีมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความบันเทิงใจและความสะเทือนใจได้อย่างเนบเนียน ไม่ว่าจะเป็นการเล่าขานในรูปแบบของนิทานที่สืบทอดกันมา หรือการถ่ายทอดเป็นละคร

พระมหาวิช เชมช โส (พุทธ โส) (2538, หน้า 9) ได้อธิบายว่า เวสสันดรชาดกนี้นับว่าเป็นเรื่องใหญ่ที่ปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาดก พระสุตตันตปิฎก ซึ่งรวมเรื่องใหญ่ 10 เรื่อง เรียกว่า ทศชาติ เวสสันดรชาดก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มหาชาติ แต่อีก 9 เรื่อง ไม่เรียกว่ามหาชาติ เหตุที่ไม่เรียกว่ามหาชาตินั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานอธิบายไว้ว่า พุทธศาสนิกชนชาวไทยตลอดจนประเทศใกล้เคียง นับถือกันมาแต่โบราณ

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี (2551, หน้า 8) ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงความหมายว่า พระเวสสันดรชาดก เป็นชาดกหนึ่งที่สำคัญยิ่งที่พุทธบริษัทนิยมฟังกันมาก จนกลายเป็นประเพณี โดยมีการประชุมกันฟังเทศน์มหาชาติกันทุก ๆ ปี ที่เป็นดังนี้ อาจเป็นเพราะว่า พระเวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่มีเนื้อหายาว เนื้อเรื่องมีความสนุกสนาน และมีคติธรรมสอนไปในตัวด้วย ชาวพุทธได้นำเอาหลักธรรมคำสอนที่แฝงอยู่ในเนื้อเรื่องมาเป็นแบบในการดำเนินชีวิต จนกลายเป็นนิสัยที่ฝังแน่น อยู่ในห้วงลึกแห่งจิตใจ เวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่กล่าวถึงจริยวัตรของพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี ทานบารมีของพระองค์ได้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างมาก รวมทั้งมีอิทธิพลต่อขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคมไทย

สรุปว่า พุทธศาสนิกชนประชาชนชาวไทย ให้ความสำคัญเรื่องพระเวสสันดรมาก เพราะเป็นพระชาติที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทานอันยากยิ่งที่คนอื่นไม่สามารถจะทำตามได้ ซึ่งพระองค์ได้บริจาคสิ่งของ แก้วแหวน เงิน ทอง พระโอรส พระธิดา และพระนางมัทรี ผู้เป็นที่รักเสมอด้วยพระชนมชีพของพระองค์เอง ฉะนั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยจึงเรียกพระชาติสุดท้ายนี้ อีกนัยหนึ่งว่า มหาชาติ ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเมื่อบุคคลมีความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็ย่อมนำไปปฏิบัติของพระเวสสันดรนำมาประพฤติปฏิบัติให้การดำเนินชีวิตและยอมทำให้มีความเจริญรุ่งเรือง

หลักศรัทธาการเทศน์มหาชาติ

หลักศรัทธา คือ ความเชื่อที่เกิดขึ้นในระดับหนึ่ง สามารถนำไปสู่ปัญญาได้ศรัทธา ความเชื่อ ซึ่งทำให้มนุษย์มีความหวังในการดำเนินประจำวันในปัจจุบัน รวมถึงความหวังของชีวิตในอนาคต และสัมปรายภพ เพราะชีวิตมนุษย์นั้นมิศรัทธาเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตประการหนึ่ง

และความเชื่อของมนุษย์นั้นจะมีความผูกพันอยู่กับศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ พร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องของศีลธรรมด้วย

กรมศาสนา (2549, หน้า 21) ได้อธิบายว่า ในทางพระพุทธศาสนาการประพฤติปฏิบัติ จะทำอะไรก็เริ่มต้นด้วยศรัทธา คือ ความเชื่อ ประกอบด้วย เหตุผล ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา มี 4 ประการ คือ

1. กัมมัสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไร โดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ยอมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องไป การกระทำไม่ว่างเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยการอ่อนนวลหรืออนนรคคอยโชค เป็นต้น

2. วิปากัสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรม ที่ทำแล้วต้องมีผลและผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

3. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบ เสวยวิบากไปตามกรรมของตน

4. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคตว่า ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรมบัญญัติวินัยไว้ด้วยดีทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ คือ เราทุกคนนี้หากฝึกฝนตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้

ศรัทธา 4 อย่างนี้มีมาในบาลีเฉพาะข้อที่ 4 อย่างเดียวว่า โดยใจความศรัทธา 3 ข้างต้น ย่อมรวมลงในข้อ 4 ได้ทั้งหมด

ความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่เป็นเบื้องต้นของการศึกษา หมายถึง ตถาคตโพธิสัทธา คือ ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมายถึง เชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เชื่อว่ามนุษย์มีปัญญาที่พัฒนาเป็นพุทธได้ คือ เชื่อในด้านศักยภาพของมนุษย์ ที่จะฝึกฝนพัฒนาได้จนสูงสุดเป็นพุทธ เมื่อเกิดความเชื่อแล้วก็จะมีความมั่นใจในตนเองในฐานะ เป็นมนุษย์คนหนึ่งซึ่งจะฝึกฝนพัฒนาได้ ดังนั้น ก่อนที่จะเริ่มการศึกษาต้องมีความเชื่อเช่นนี้อยู่เป็น พื้นฐาน ถ้าปราศจากศรัทธาเสียแล้ว การศึกษาจะเป็นไปได้ยาก เพราะจะไม่เชื่อในศักยภาพของ ตนเองว่า จะพัฒนาได้ไม่เชื่อในการพัฒนาตนเอง ไม่เกิดแรงจูงใจที่จะฝึกฝนพัฒนาแต่ประการใด

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าหลักการของตถาคตโพธิสัทธานี้เป็นสำคัญ จึงได้พยายาม ใ้ใจพุทธศาสนิกชนด้วยพุทธสุภาษิตและถ้อยคำต่าง ๆ เพื่อให้มีความมุ่งมั่น ความเข้มแข็ง ในการฝึกฝนพัฒนาตน โดยยึดเอาพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง เช่น ตอนที่พระพุทธเจ้าประสูติได้ตรัส อาสภิวาจา คือ วาจาอาญาว่าอกุโหมสมิ โลกุตสเชฏฐโฐหมสมิ โลกุตสแปลว่า เราเป็นผู้เลิศ แห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐสุดแห่งโลก เราเป็นผู้ใหญ่สุดแห่งโลก

วาทานี้ถือได้ว่าเป็นคำประกาศอิสรภาพของมนุษย์ หรือเป็นคำประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ เพราะว่าพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นมาท่ามกลางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งสอนให้เชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลกสามารถบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง และลิขิตชะตากรรมของมนุษย์ให้เป็นไปต่าง ๆ แต่มนุษย์จะต้องคอยอ่อนวอนเอาอกเอาใจ เพื่อให้ยกโทษและประทานรางวัลด้วยการทำพิธีบวงสรวงสังเวหมีพิธีบูชาขัณฑ์ เป็นต้น ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเพียรพยายามแก้ไขเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องบูชาขัณฑ์ ซึ่งเป็นโทษแก่ชีวิตและสังคม และทรงชี้ให้ประชาชนเห็นว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตนเองจนเป็นผู้ประเสริฐเป็นผู้เลิศได้ ยิ่งกว่าเทวดามาร และพรหมในพระไตรปิฎกมีข้อความชี้ให้เห็นว่าพระพรหมและเทวดาบูชาพระพุทธเจ้าและมาฟังธรรมจากมนุษย์ เช่น คาถาที่ว่า

มนุสฺสภูตฺตสมฺพุทฺธิ อุตฺตทนต์ สมหิตฺตํ

เทวดาปินมฺสฺสนฺติ

แปลว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นมนุษย์แต่ผู้ฝึกฝนตนแล้วมีจิตตั้งมั่น... แม้เทพทั้งหลาย

ก็น้อมนมัสการ

พิน ดอกบัว (2533, หน้า 11) กล่าวว่า ศรัทธา คือ ความเชื่อทำให้บุคคลเข้าไปใกล้เข้าไปศึกษา ฉะนั้น ความสงสัยจึงทำให้มนุษย์มีศรัทธาเข้าไปศึกษาว่าอะไรและทำไมเรื่องราวต่าง ๆ นั้นจึงได้เป็นเช่นนั้น จึงได้ผลอย่างนี้ เหตุใดเรื่องบางเรื่องจึงทำให้มนุษย์เป็นทุกข์ทรมาน ทำไมมนุษย์จึงไม่มีความสุข ทำไมมนุษย์จึงไม่มีความสำเร็จตามต้องการ ความสงสัยต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นแก่มนุษย์มากมาย

พระไตรปิฎก (2539, หน้า 202) ได้อธิบายไว้ว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อความเลื่อมใสในทางธรรม คือ สิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุผล เชื่อมั่นในคุณความดี มีความเชื่อความเลื่อมใสในความจริง และความดีงาม เพื่อที่จะไม่ให้บุคคลลุ่มหลงไปตามสิ่งที่ยั่ววน และลักษณะอาการที่เป็นไปภายนอก

ทวี ผลสมภพ (2535, หน้า 145) ได้กล่าวถึงหลักศรัทธาว่า พระพุทธศาสนาก็เป็นศาสนาที่มีคนศรัทธามากศาสนาหนึ่ง ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องของศรัทธา จึงให้ความหมายของศรัทธาไว้ 2 ประการ

1. สัมปสาทลักษณะศรัทธา คือ ศรัทธาที่มีลักษณะทำจิตให้เลื่อมใส ให้ผ่องใส ศรัทธาลักษณะนี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมกำจัดนิรวณ ย่อมขับไล่นิรวณไปจากจิตใจ จิตใจที่ปราศจากนิรวณย่อมมีความผ่องใส ไม่มีความขุ่นด้วยกิเลส เมื่อจะให้ทานก็ดี รักษาศีลก็ดีฟังธรรมก็ดี เจริญภาวนา เจริญเมตตาที่ดี จิตนั้นย่อมมีสภาวะที่ผ่องใสนั่นเอง

2. สัมปักขันทลักษณะศรัทธา คือ ศรัทธาที่มีลักษณะจงใจ ได้แก่ จงใจของโยคาวจรบุคคลที่เป็นผู้ยังลงสู่ความเพียร ผู้เจริญภาวนา ผู้กำลังปฏิบัติกรรมฐานอยู่ เป็นผู้ผ่องใสเบิกบานแล้วนั้น

ให้ได้เข้าถึงคุณธรรมพิเศษที่เป็นทางสายกลางที่จะนำโยคาวจรบุคคลไปสู่ทางความเป็นพระโศดาปัตติมรรค สกิทาคามิมรรค เป็นต้น ตามลำดับ เพื่อจะให้เกิดแนวทางนำจิตให้แล่นไปสู่การบรรลุผลคือ วิมุติธรรมชั้นสูงมีโศดาปัตติผล สกิทาคามิผล อนาคามิผล และอรหัตตผลเป็นที่สุด

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2546, หน้า 313) ได้กล่าวอธิบายเพิ่มเติมว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ความพอใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วก็ย่อมจะต้องเข้าไปใกล้ เข้าไปศึกษาถึงความเป็นมา หรือเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามที่ได้รับฟัง บุคคลที่มีความเชื่อความเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนที่ได้รับฟังจากเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่พึงพอใจ และแสวงหาความรู้ความเข้าใจ เพื่อเพิ่มพูนความศรัทธา ความเลื่อมใสแน่นแฟ้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป

สรุปว่า ตถาคตโพธิศรัทธา คือ เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่มีอยู่ในตนซึ่งพัฒนาได้จนเป็นพุทธ และแม้แต่เทพก็เคารพบูชา หลักตถาคตโพธิศรัทธา ทำให้มีความมั่นใจมีกำลังในการที่จะดำเนินตามระบบของการฝึกฝนพัฒนาตน เพราะเมื่อมีความเชื่อก็มีกำลังใจที่จะทำต่อไป และศรัทธาย่อมเป็นกำลังที่ทำให้มนุษย์เกิดความคิด ซึ่งเป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่การที่จะนำไปสู่การบรรลุวิมุตติธรรม เราจะทำอะไรให้ประสบความสำเร็จได้นั้น เบื้องต้น ต้องเป็นคนที่มีศรัทธา คนเราเมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมจะมีกำลังกาย กำลังใจ กำลังความคิด ทำให้มนุษย์เกิดความรู้วิริยะอุตสาหะ ในการที่จะพยายามกระทำกิจการทั้งหลายสำเร็จได้

องค์ประกอบของศรัทธา

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องศรัทธาความเชื่อ ไม่ว่าจะเป็นของชนชาติใดก็ตาม ย่อมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนลึกซึ้ง หากที่จะอธิบายได้ครบถ้วนสมบูรณ์ ได้มีผู้กล่าวถึงองค์ประกอบเกี่ยวกับศรัทธาไว้ดังนี้

วิทย์ วิศทเวทย์ (2553, หน้า 51) ได้อธิบายว่า มนุษย์นั้นมีศรัทธาอยู่ 3 ประเภท คือ

1. ความเชื่อแบบศรัทธาปสาทะ (Faith) เช่น ความเชื่อความศรัทธาในศาสนาในลัทธิ ความเชื่อในพระเจ้า ในสิ่งศักดิ์ หรือความศรัทธาในตัวบุคคลในองค์ศาสตพยานในตัวเองลัทธิ ในวีรบุรุษ ในนักการเมืองนักปกครองที่เขารู้สึกชื่นชม เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นจาก อารมณ์แบบอัตตวิสัย (Subjective) ที่เกิดจากความจงรักภักดีความไว้นือเชื่อใจ หรือเกิดจากความหลงใหลมั่นใจด้วยความกระตือรือร้นเพราะอยากเชื่อ (Credulity) ความเชื่อที่เกิดจากศรัทธาปสาทะ เช่นนี้ถือว่าเป็นสภาพของจิตที่ไม่ต้องการใช้เหตุผล

2. ความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่าสิ่งหนึ่งมีอยู่หรือเป็นจริง (Belief) โดยอาศัยพยานหลักฐานและข้อมูลสนับสนุน เป็นความเชื่อที่อาศัยเหตุผล ความเชื่อในการยอมรับความจริงตามสภาวะ หรือที่เรียกว่า ภววิสัย (Objective)

3. ความเชื่อที่เกิดจากองค์ความรู้ (Knowledge) เป็นความเชื่อ โดยอาศัยการมีพยานหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป็นความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่จริง สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์จากพยานหลักฐานที่เชื่อถือได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2549, หน้า 647-649) ได้อธิบายว่า เพื่อพิจารณาเปรียบเทียบ หลักของความศรัทธามี 14 ประการ คือ

1. ศรัทธาเป็นเพียงขั้นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา เป็นขั้นขั้นที่สุด
2. ศรัทธาต้องเป็นความเชื่อที่เนื่องด้วยเหตุผล คือ มีปัญญารองรับและเป็นทางสืบต่อแก้ปัญหาได้ มิใช่เพียงความรู้สึก มอบตัวมอบความไว้วางใจให้สิ้นเชิง โดยไม่ต้องถามหาเหตุผลอันเป็นลักษณะทางฝ่ายอาเวก (Emotion)

3. ศรัทธาที่เป็นความรู้สึกฝ่ายอาเวกด้านเดียว ถือว่าเป็นความเชื่อที่มลาย เป็นสิ่งที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง ส่วนความรู้สึกฝ่ายอาเวกที่เนื่องอยู่กับศรัทธาแบบที่ถูกต้อง เป็นสิ่งนำมาใช้ในกระบวนการปฏิบัติธรรมให้ประโยชน์ได้มากพอสมควร ในระยะต้น ๆ แต่จะถูกปัญญาเข้าแทนที่โดยสิ้นเชิงในที่สุด

4. ศรัทธาที่มุ่งหมายในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น อาจให้ความหมายสั้น ๆ ว่าเป็นความซาบซึ่งด้วยความมั่นใจในเหตุผล เท่าที่ตนมองเห็น คือ มั่นใจตนเองโดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้าเป็นไปได้จริงแท้ และมีค่าควรแก่การที่ตนจะดำเนินไปให้ถึง เป็นศรัทธาที่เร้าใจให้อยากจะพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้น ซึ่งเป็นบันไดขั้นต้นสู่ความรู้ตรงข้ามกับความรู้มอโงใจให้แบบอาเวก ซึ่งทำให้หยุดคิดหาเหตุผลต่อไป

5. เพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง ธรรมหมวดใดก็ตามในพุทธธรรม ถ้ามีศรัทธาเป็นส่วนประกอบข้อหนึ่งแล้ว จะต้องมีปัญหาเป็นอีกข้อหนึ่งด้วยเสมอไป และตามปกติศรัทธาย่อมมาเป็นข้อหนึ่ง พร้อมกับที่ปัญญาคือข้อสุดท้าย แต่ในกรณีที่เกิดถึงปัญญา ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงศรัทธาไว้ด้วย ปัญญาจึงสำคัญกว่าศรัทธา ทั้งในฐานะเป็นตัวคุมและในฐานะเป็นองค์ประกอบที่จำเป็น

6. คุณประโยชน์ของศรัทธา เป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ

- 6.1 ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดปิติ ซึ่งทำให้เกิดปีสัทธา นำไปสู่สมาธิและปัญญาในที่สุด

- 6.2 ศรัทธาทำให้เกิดวิริยะ คือ ความเพียรที่ปฏิบัติ ทดลองสิ่งที่เชื่อด้วยศรัทธานั้น ให้เห็นผลประจักษ์จริงจังก่ตน ซึ่งก็นำไปสู่ปัญญาในที่สุดเช่นกัน

คุณประโยชน์ทั้งสองนี้จะเห็นว่า เป็นผลจากความรู้สึกในฝ่ายอาเวก แต่มีความตระหนักในความต้องการปัญญาแฝงอยู่ด้วยตลอดเวลา

7. ศรัทธาเป็นไปเพื่อปัญญา ดังนั้น ศรัทธาจึงต้องส่งเสริมความคิดวิจยวิจารณ์ จึงจะเกิดความก้าวหน้าแก้ปัญหาตามจุดหมาย นอกจากนี้ แม้ตัวศรัทธานั้นเอง จะมั่นคงยิ่งขึ้นได้ ก็เพราะ

ใช้ความคิดที่เห็นเหตุผลจนมั่นใจ หมดความเคลือบแคลงสงสัยใด ๆ โดยนัยนี้ ศรัทธาในพุทธธรรม จึงส่งเสริมการคิดหาเหตุผล การขอร้องให้เชื่อก็ดีการบังคับให้ยอมรับความจริงตามที่กำหนดก็ดี การขู่ด้วยภัยแก่ผู้ไม่เชื่อก็ดี เป็นวิธีการที่เข้ากันไม่ได้เลยกับหลักศรัทธา

8. ความเลื่อมใสศรัทธาติดในบุคคล ถือว่ามีชื่อเสียงเป็นโทษได้ แม้แต่ความเลื่อมใสติด ในองค์พระศาสดาเอง พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้ละเสีย เพราะศรัทธาที่แรงด้วยความรู้สึกทางอาเวก กลับกกลายเป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ในขั้นสุดท้าย

9. ศรัทธาไม่ถูกจัดเป็นองค์มรรค เพราะตัวการที่จำเป็นสำหรับการดำเนินก้าวหน้าต่อไป ในมรรคานี้ คือ ปัญญาที่พ่วงอยู่กับศรัทธานั้นต่างหาก และศรัทธาที่จะถือว่าใช้ได้ก็ต้องมีปัญหา รongรับอยู่ด้วย นอกจากนี้ ท่านที่มีปัญญาสูง เช่น องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ทรงเริ่มมรรคาที่ตัวปัญญาทีเดียว ไม่ผ่านศรัทธาเพราะการสร้างปัญญาไม่จำเป็นต้องเริ่มที่ศรัทธา เสมอไป

10. แม้แต่ศรัทธาที่พ้นจากภาวะเป็นความเชื่อมงายแล้ว ถ้าไม่ดำเนินต่อไปถึงขั้นทดลอง ปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ให้เห็นความจริงประจักษ์แก่ตน ก็ไม่นับว่าเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามความหมาย แท้จริง เพราะเป็นศรัทธาที่มีได้ปฏิบัติหน้าที่ตามความหมายของมัน จัดเป็นการปฏิบัติผิดพลาด เพราะปฏิบัติอย่างขาดวัตถุประสงค์

11. แม้ศรัทธาจะมีคุณประโยชน์สำคัญ แต่ในขั้นสูงสุดศรัทธาจะต้องหมดไป ถ้ายังมี ศรัทธาอยู่ ก็แสดงว่ายังไม่บรรลุจุดหมาย เพราะตราบใจที่ยังเชื่อต่อจุดหมายนั้น ก็ย่อมแสดงว่า ยังไม่ได้เข้าถึงจุดหมายนั้น ยังไม่รู้เห็นจริงด้วยตนเอง และตราบใจที่ยังมีศรัทธา ก็แสดงว่ายังต้อง อิงอาศัยสิ่งอื่น ยังต้องฝากปัญญาไว้กับสิ่งอื่นหรือผู้อื่น ยังไม่หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ โดยเหตุ นี้ ศรัทธาจึงไม่เป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ ตรงข้าม พระอรหันต์กลับมีคุณลักษณะว่า เป็นผู้ไม่มี ศรัทธา (อัสสัทธา) ซึ่งหมายความว่า ได้รู้เห็นประจักษ์จึงไม่ต้องเชื่อต่อใคร ๆ หรือเหตุผลใด ๆ อีก

12. ความก้าวหน้าในมรรคนี้ ดำเนินมาโดยลำดับจากความเชื่อ (ศรัทธา) มาเป็น ความเห็นหรือเข้าใจโดยเหตุผล (ทิวฐิ) จะเป็นการรู้เห็น (ญาณทัสสนะ) ในที่สุด ซึ่งในขั้นสุดท้าย เป็นอันหมดภาระของศรัทธาโดยสิ้นเชิง

13. ศรัทธามีขอบเขตความสำคัญและประโยชน์แค่นั้นเพียงใด เป็นสิ่งที่จะต้องรู้เข้าใจ ตามความเป็นจริง ไม่ควรตีค่าสูงเกินไป แต่ก็ไม่ควรดูแคลนโดยเด็ดขาด เพราะในกรณีที่คุณแคลน ศรัทธา อาจกลายเป็นการเข้าใจความหมายของศรัทธาผิด เช่น ผู้ที่คิดว่าตนเชื่อมั่นในตนเอง แต่กลายเป็นเชื่อต่อกิเลสของตน ในรูปอหังการ มมังการ ไป ซึ่งกลับเป็นผลร้ายไปอีกด้านหนึ่ง

14. ในกระบวนการแห่งความเจริญของปัญญาหรือการพัฒนาปัญญา อาจกำหนดขั้นตอนที่ จัดว่าเป็นระยะของศรัทธาได้สังเขป คือ

14.1 สร้างทัศนคติที่มีเหตุผล ไม่เชื่อหรือยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงเพราะฟังตาม ๆ กันมา เป็นต้น (ตามหลักกาลามสูตร)

14.2 เป็นผู้คุ้มครองหรือสัจจจารักษ์ คือ พุดจำกัดขอบเขตของตนให้ชัดว่า เท่าที่ตนรู้ เห็นเข้าใจ คือแค่นั้น เป็นอย่างนั้น ๆ ไม่เอาความรู้เห็นเข้าใจของตนไปผูกขาดความจริง และยินดีรับฟังหลักการ ทฤษฎี คำสอน ความเห็นต่าง ๆ ของทุกฝ่ายทุกด้าน ด้วยใจที่เป็นกลาง ไม่ควนตัดสินสิ่งที่ยังรู้ไม่เห็นว่าแท้จริง ไม่ยืนยันความคิดเห็นแต่สิ่งที่ตนรู้เท่านั้นว่าถูกต้องเป็นจริง

14.3 เมื่อรับฟังทฤษฎี คำสอน ความเห็นต่าง ๆ ของผู้อื่นแล้ว พิจารณาเท่าที่เห็นด้วย ปัญญาตนว่าเป็นสิ่งมีเหตุผล และเห็นว่าผู้แสดงทฤษฎี คำสอนหรือความเห็นนั้น ๆ เป็นผู้มีความจริงใจ ไม่ลำเอียง มีปัญญา รับเอามาเพื่อคิดหาเหตุผลทดสอบความจริงต่อไป

14.4 นำสิ่งที่ใจรับมานั้น มาขบคิดทดสอบด้วยเหตุผล จนแน่แก่ใจตนว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้องแท้จริง อย่างแน่นอน จนซาบซึ้งด้วยความมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็นแล้ว พร้อมทั้งจะลงมือปฏิบัติพิสูจน์ทดลองให้รู้เห็นความจริงประจักษ์ต่อไป

14.5 ถ้ามีความเคลือบแคลงสงสัยรีบสอบถามด้วยใจบริสุทธิ์ มุ่งปัญญา มิใช่ด้วยอหังการ และการพิสูจน์เหตุผลให้ชัดเจนเพื่อให้ศรัทธานั้นมั่นคงแน่นแฟ้น เกิดประโยชน์สมบูรณ์ตามความหมายของมัน

สุวัฒน์ จันทระจาง (2540, หน้า 7) ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า มนุษย์กับศรัทธา คือ ความเชื่อ เป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ที่เกิดจากการสนองตอบความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) จัดว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม เริ่มต้นตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการกลายเป็นความใคร่รู้ ในวัยเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในวัยเด็กมนุษย์แสวงหาความรู้ความเชื่อจากประสบการณ์ ด้วยประสาทสัมผัส เช่น การใช้นิ้วมือลองแตะกับสิ่งต้องสงสัย การใช้ลิ้นชิมหรืออมเพื่อการรู้รส ทารกทั่วไป จะให้ความสนใจต่อสิ่งที่แปลกใหม่ เด็กจะตั้งคำถามเพื่อหาคำตอบจากปัญหาง่าย ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวเมื่อพัฒนาการของเด็กเจริญขึ้นตามวัย มนุษย์จะแสวงหาความเชื่อทางประสบการณ์ ด้วยประสาทสัมผัสส่วนอื่น เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการที่จะใช้ความคิด (พระกิตติเอก ปาณินญา, 2554, หน้า 24) เมื่อมนุษย์ได้เรียนรู้ ได้เห็น ได้สัมผัส แล ได้ทดลองปฏิบัติ เพื่อที่จะโยงประสบการณ์จากการเรียนรู้ ไปสู่การคิดอย่างเป็นระบบและมีเหตุผล ประเทศที่เจริญแล้วย่อมประกอบด้วย ทรัพยากรมนุษย์ที่รู้จักใช้ความคิดด้วยปัญญาที่จะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ความเชื่ออย่างมีเหตุผล ไม่เชื่อด้วยความมกมาย ไม่เชื่อด้วยอารมณ์ความรู้สึก และไม่เชื่อด้วยศรัทธาที่หยุดนิ่งหรือศรัทธาที่ไม่ก่อให้เกิดปัญญาการทำหน้าที่ของศรัทธาที่จะต้องสัมพันธ์กับปัญญา 2 ประการ

1. ศรัทธา ต้องประกอบด้วย ปัญญา และนำไปสู่ปัญญา
2. ศรัทธาเกื้อหนุนและนำไปสู่ปัญญา

2.1 ช่วยให้ปัญญาได้จุดเริ่มต้น เช่น ได้ฟังเรื่องหรือบุคคลใด แสดงสาระ มีเหตุผล น่าเชื่อถือหรือน่าเลื่อมใส เห็นว่าจะนำไปสู่ความจริงได้ จึงเริ่มศึกษาค้นคว้าจากจุดหรือแหล่งนั้น

2.2 ช่วยให้ปัญญามีเป้าหมายและทิศทาง เมื่อเกิดศรัทธาเป็นเค้าวว่าจะได้ความจริงแล้ว ก็มุ่งหน้าไปทางนั้น เจาะลึกไปในเรื่องนั้น ไม่พრა ไม่จับจด

2.3 ช่วยให้ปัญญามีพลังหรือช่วยให้การพัฒนาปัญญาก้าวไปอย่างเข้มแข็ง คือ เมื่อเกิดศรัทธามั่นใจว่าจะได้ความจริง ก็มีกำลังใจเพียรพยายามศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง วิริยะ ก็มาเนื่องหนุน

สรุปว่า ศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นการที่จะเข้าสู่มีสมาธิปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญ ที่จำเป็น ต้องเน้นให้มากกว่าจะต้องเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักสัมมาทิฐิหลักการศึกษาศาสตร์ของ พระพุทธศาสนากับหลักศรัทธาอันเป็นความเชื่อของคน ในสังคมจึงเป็นปฏิสัมพันธ์กัน เพราะหลัก ไตรสิกขา คือ การศึกษาในเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นฐานทางพระพุทธศาสนา เป็นฐาน เพื่อนำไปสู่ปัญญา อันเป็นการมีศักยภาพเพื่อการจัดการกับปัญหาด้วยตนเองและชุมชนสังคม

รูปแบบการเทศน์มหาชาติ

รูปแบบการจัดเทศน์มหาชาติมีการจัดเป็นแบบแผนหรือลักษณะการจัดเทศน์ 2 รูปแบบ ใหญ่ ๆ ดังนี้ โรงเรียนราชินี (2548) การจัดเทศน์แบบเรียงกัณฑ์จะมีพระนักเทศน์ที่ชำนาญแต่ละกัณฑ์ ขึ้นธรรมาสน์เทศน์กัณฑ์ละ 1 รูปตั้งแต่เช้าจรดเย็นจนจบ 13 กัณฑ์ในวันเดียวซึ่งอาจต้องจัดตั้งแต่ เช้าถึงกลางคืนบางครั้งอาจจัดเป็น 2 วันก็ได้สำหรับการจัดเทศน์แบบประยุกต์เป็นการเทศน์แบบย่อ รวมเรื่องให้ครบทั้ง 13 กัณฑ์ 1,000 พระคาถาจะคัดเลือกเฉพาะแหล่งที่สำคัญเพื่อให้จบพอดีภายใน เวลาที่กำหนดซึ่งแบ่งออกเป็นการเทศน์ประยุกต์ 2 ธรรมาสน์ 3 ธรรมาสน์ 6 ธรรมาสน์ และ 13 ธรรมาสน์ และการเทศน์ประยุกต์แบบมีตัวแสดงประกอบการเลือกรูปแบบในการจัดพิธีเทศน์ มหาชาติจึงขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และระยะเวลาในการดำเนินงานในแต่ละครั้งซึ่งมีความเกี่ยวข้อง กับการอาราธนาพระธรรมกถึก เนื่องจากพระธรรมกถึกแต่ละรูป มีความชำนาญในการเทศน์ ที่แตกต่างกัน จึงควรพิจารณาจากลักษณะเนื้อหาและน้ำเสียงในการเทศน์ของพระธรรมกถึก ประกอบกันเมื่อองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ใช้ในการเทศน์มหาชาติมีความเหมาะสมแล้ว (พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ทุมมาวุฒ โน), 2543) การจัดงานพิธีเทศน์มหาชาติก็ถือว่าประสบ ผลสำเร็จไปขั้นหนึ่ง เมื่อมีพระธรรมกถึกมาเทศน์จึงจะเรียกว่างานสมบูรณ์ครบถ้วนปัจจุบัน ประเพณีการเทศน์มหาชาติยังคงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมาทั้งประเพณีหลวงและประเพณี ราษฎร์ ประเพณีการเทศน์มหาชาติจึงเป็นประเพณีที่มีทั้งธรรมะ ธรรมเนียมปฏิบัติ และการบันเทิง อยู่ในท่วงทำนองการเทศน์

พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2549, หน้า 547) กล่าวว่า พระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงในยุคปัจจุบัน ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องเทศน์มหาชาติอย่างถูกต้อง ต้องค้นคว้าหาความรู้อย่างต่อเนื่อง หมายความว่าพระนักเทศน์มหาชาติต้องมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ทางโลกอย่างน้อยควรจะเรียนให้จบปริญญาตรีขึ้นไป ทางธรรมอย่างน้อยต้องจบนักธรรมชั้นเอกขึ้นไป จะเป็นนักเทศน์มหาชาติ ที่ดีได้ต้องรู้กว้างรู้ลึกต้องเข้าใจ และต้องเข้าถึง เทศน์มหาชาติด้วย เช่น ต้องรู้ให้กว้าง หมายความว่า พระนักเทศน์ต้องรู้จริงด้วยการค้นคว้าจากราให้มาก ทั้งนือนอกและนือนใน รู้ว่าอะไรถูกอะไรผิด ต้องรู้ถึงความเชื่อวัฒนธรรมประเพณีประจำท้องถิ่นที่เราจะไปเทศน์ด้วย ไม่ใช่เพียงแค่จำคนอื่นเขาพูดมาแล้วก็คิดว่าตัวเองทำถูก ต้องเป็นนักค้นคว้าศึกษาตลอดชีวิต ต้องรู้ให้ลึกหมายความว่าต้องรู้ทั้งรูปแบบในการเทศน์มหาชาติ เนื้อหาที่จะนำมาเทศน์ว่าผิดหรือถูกเหมาะสมกับสถานที่และกาลเทศะหรือไม่ ต้องรู้ลึกทั้งธรรมเนียมและทำนองว่า วิธีการเทศน์ ในยุคปัจจุบันเป็นอย่างไร พระนักเทศน์ต้องเข้าใจถึงความเป็นไปของสังคม ว่าสถานที่เทศน์นั้น อยู่ในชนบทหรือในเมือง เพื่อการวางตนได้อย่างเหมาะสมกับสถานที่และ โอกาสต้องเข้าถึง หมายความว่า เข้าถึงความรู้ความจริงในธรรมะ พระนักเทศน์ต้องยึดหลักความถูกต้องเป็นสำคัญ ความถูกต้องในที่นี้หมายถึงให้ยึดหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ต้องรู้ด้วยว่าพุทธศาสนา ในเมืองไทยเป็นพุทธศาสนาแบบเถรวาท ไม่ใช่มหายาน หรือพราหมณ์ เนื่องจากในยุคปัจจุบัน มีความเข้าใจไขว้เขวไปมาก เช่น การแห่ของพระเทศน์ ที่ออกตามสี่ทิว มีการนำเอาบีพาทย์เข้ามา ผสมคอดีเป็นจังหวะกับการเทศน์แห่ ซึ่งทำให้โยมที่ฟังและชมเข้าใจคลาดเคลื่อน และท่านผู้รู้ ก็ให้เหตุผลว่าเราเป็นพุทธแบบเถรวาท มีข้อห้ามไว้ในทางวินัย หรือแม้แต่ศีล 10 ซึ่งเป็นศีลที่สามเณรรักษา ข้อที่ 7 ถือเป็นข้อห้ามว่า เว้นจากการพ้อนรำขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่น อันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ท่านผู้รู้หลายท่านฝากคำถามมาถึงพระนักเทศน์ ที่ทำอย่างนั้นว่ารู้เรื่อง ข้อห้ามเหล่านี้หรือไม่ เพราะคุณลักษณะการเทศน์ของท่านแล้วเหมือนพระแสดงจำอวด พาให้เข้าใจว่าพระเทศน์ก็ไม่มีความรู้ คนฟังคนดูก็ไร้การศึกษาธรรมะอย่างถ่องแท้ แม้แต่ทางฝ่ายปกครอง คณะสงฆ์ก็ไม่มีใครคิดตักเตือนเลย แต่ก็ไม่พบว่ามิพระวินัยหรือมีกฏมหาเถระข้อใดหรือใคร อนุญาตไว้ พบแต่ข้อห้าม อีกประการหนึ่งเรื่องที่พระนักเทศน์บางรูปบางคณะ ได้นำเอาวงบีพาทย์ เข้ามาบรรเลงในขณะที่ตัวท่านเองกำลังแห่ คงเป็นเพราะท่านเหล่านั้นขาดความรู้ว่าสิ่งใดผิด หรือสิ่งใดถูก หรืออีกประการหนึ่งท่านอาจต้องการนำเสนอสิ่งที่แปลกไปจากเดิมเพื่อเรียก ความสนใจจากคนดูหรือคนฟังก็ได้ แต่การกระทำดังกล่าวมีผลเสียตามมา คือ คนที่ไม่รู้ต่างให้ ความสนใจเป็นจำนวนมาก ทำให้รูปแบบและวัตถุประสงค์ของการเทศน์มหาชาติเปลี่ยนไป และเป็นการฝืนพระวินัยอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์

การฟังเทศน์มหาชาติจึงได้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลินในเวลาเดียวกัน โดยเฉพาะเป็นการปลูกฝังคุณธรรมความดีงามตามเนื้อหาของมหาเวสสันดรชาดก อันมีกระแสแห่งความเมตตา ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความไม่เห็นแก่ตัว ทั้งยังสอนให้ได้รับรู้จักความโอบอ้อมอารี ซึ่งก่อให้เกิดความโน้มเอียงตามจรรยาปฏิบัติของพระเวสสันดร เป็นการปลูกฝังคุณธรรมอันบริสุทธิ์ โดยแท้หากพุทธศาสนิกชนสามารถนำไปเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตเชื่อว่า จะช่วยพยุลงสังคมให้มีความสงบสุขร่มเย็น และสมัคสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน อันจะนำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้

เนื้อเรื่องของเทศน์มหาชาติ

เนื้อเรื่องของเทศน์มหาชาติในปัจจุบันแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เนื้อหาในคัมภีร์เทศน์มหาชาติ และเนื้อหานอกคัมภีร์เทศน์มหาชาติ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย เขมโก) (2512) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร ได้ตรวจทานเป็นฉบับเอกของประเทศไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2550) กล่าวว่า เนื้อหาในคัมภีร์เทศน์มหาชาติที่พระนักเทศน์ใช้เทศน์กันอยู่ในปัจจุบันมีความแตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะการพิมพ์ของแต่ละสำนักพิมพ์ พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2549, หน้า 105) นอกจากจะมีคัมภีร์เป็นใบลานแล้วยังมีคัมภีร์เทศน์ที่พิมพ์ด้วยกระดาษอีกทั้งสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ยังนำไปจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มแบบหนังสือทั่วไปด้วย ดังนั้นผู้ที่หัดเทศน์ใหม่ ๆ จึงไม่รู้ว่าคัมภีร์หรือหนังสือเล่มไหนถูก เพราะแต่ละคัมภีร์หรือหนังสือแต่ละเล่มนั้นต่างก็มีข้อความคลาดเคลื่อนกันไป ผู้ที่ศึกษาหรือผู้ที่หัดเทศน์ก็จะเทศน์ตาม ๆ กันไป แต่ถ้าหากได้อ่านหลายสำนักพอสังเกตได้ว่าหนังสือเรื่องเดียวกันหากจัดพิมพ์หลาย ๆ ครั้ง บางทีก็จะค่อย ๆ คลาดเคลื่อนกันไปทีละเล็กทีละน้อย ครั้นนานเข้าก็จะยิ่งคลาดเคลื่อนมากขึ้น พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2552, หน้า 103-109) ได้สรุปว่า พระผู้เทศน์มหาชาติทั้งพระนักเทศน์รุ่นเก่าและนักเทศน์รุ่นใหม่ส่วนใหญ่พระนักเทศน์มหาชาติจะใช้คัมภีร์ใบลาน 13 ผูกมหาเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ สรุปโดยย่อ ดังนี้

1. เนื้อเรื่องกัณฑ์ทศพรในคัมภีร์ใบลานผูกที่ 1 มี 10 ใบลานเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537) มีทั้งหมด 8 ตอน หรือ 8 แห่เนื้อหาอย่างละเอียดแบบเต็มกัณฑ์ มีความยาวมาก ผู้วิจัยจึงจะขอยกมาเพียงชื่อแห่หรือชื่อตอนทั้ง 8 ตอน โดยจะอธิบายเนื้อความโดยย่อต่อจากชื่อแห่แต่ละแห่ พอให้เข้าใจได้ว่าแห่นั้น ๆ มีเรื่องราวเป็นอย่างไร ใครทำอะไร ที่ไหน มีความเกี่ยวข้องกับใคร โดยมีชื่อแห่และเนื้อความโดยสรุป ดังนี้

- 1.1 แห่พระพุทธรูปารกเรื่องมหาเวสสันดรชาดก แห่นี้กล่าวถึงเมื่อครั้งพระพุทธองค์เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ทรงประทับอยู่ที่วัดนิโครธาราม ซึ่งพระประยูรญาติสร้างถวาย

1.2 แหล่งมูลเหตุที่พระองค์ทรงแสดงเทศนาเวสสันดรชาดก กล่าวคือ พระพุทธองค์ทรงเห็นกิริยาอาการของพระประยูรญาติกระด้างกระเดื่อง แสดงกิริยาไม่เคารพ จึงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เหาะขึ้นไปยังนภากาศเพื่อลดทิวามานะของพระประยูรญาติ เป็นเหตุให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมา ภัยทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ได้ทูลถามพระพุทธองค์ จึงตรัสเล่าอดีตนิทานเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นเวสสันดร

1.3 แหล่งอดีตนิทานของเวสสันดรชาดก พระพุทธองค์ทรงเล่าย้อนอดีตของพุทธมารดาว่าเคยทำบุญด้วยแก่นจันทร์แดงและปรารถนาขอเป็นพระมารดาของพระพุทธเจ้า พระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตรัสอนุโมทนาให้ความปรารถนานั้นสำเร็จตามเจตนา

1.4 แหล่งพระนางมูสดีเป็นมเหสีพระอินทร์พระนางมูสดีไปเกิดบนสวรรค์ได้เป็นพระมเหสีของพระอินทร์ต่อมาหมคนบุญจะต้องจากเมืองสวรรค์จุติลงไปเกิดเป็นมนุษย์

1.5 แหล่งพระนางมูสดีจะจุติจากดาวดึงส์พระอินทร์เล่าความจริงให้พระนางมูสดีทราบและให้พระนางมูสดีขอพรได้ 10 ประการ

1.6 แหล่งพระนางมูสดีขอพรพระอินทร์ 10 ประการกล่าวถึงเนื้อหาของพร 10 ประการที่พระนางมูสดีขอพรจากพระอินทร์

1.7 แหล่งพระอินทร์ประสาทพรแก่พระนางมูสดีพระอินทร์ประสิทธิ์ประสาทพรให้พระนางมูสดีว่าพระพรทั้งหมดนี้พระนางจะได้สมความปรารถนา

1.8 แหล่งส่งท้ายกัณฑ์เมื่อพระอินทร์ให้พรแก่พระนางมูสดีแล้วก็มีจิตโสมนัสผ่องแผ้วเปรมปรีดาจบเนื้อความกัณฑ์ทศพร 19 พระคาถา ซึ่งมีจำนวนพระคาถาน้อยที่สุดในจำนวนเทศน์มหาชาติทั้งหมด 13 กัณฑ์ กัณฑ์ทศพรนี้แต่โบราณมาถือว่าเป็นกัณฑ์ที่เจ้าอาวาสจะต้องเทศน์เหตุผลก็เพื่อต้องการให้เจ้าอาวาสได้มาพบกับญาติโยมประกอบกับทำนองของกัณฑ์นี้ใช้ทำนองธรรมวัตรซึ่งแสดงเทศน์ได้ไม่ยากเป็นทำนองประจำกัณฑ์ ถึงแม้เจ้าอาวาสที่ไม่เคยหัดเทศน์มหาชาติมาก่อนเลยก็สามารถเทศน์ได้เนื้อหาสาระในกัณฑ์นี้ทั้ง 8 แหล่ง สรุปได้ว่า การทำบุญต้องรู้จักอิฐฐานเหมือน พระนางมูสดี เมื่อทำบุญแล้วพระนางได้อิฐฐานขอให้บุญหนุนส่งให้ได้เป็นพระมารดาของพระพุทธเจ้า และด้วยอำนาจของบุญที่พระนางอิฐฐานไว้บุญนั้นได้ติดตามพระนางไปเหมือนเงาที่เฝ้าติดตามตัวจนพระนางได้สมความปรารถนาในที่สุด

2. เนื้อเรื่องกัณฑ์หิมพานต์ในคัมภีร์โบลานผูกที่ 2 มี 18 โบลานเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งหมด 14 แหล่ง เนื้อความในกัณฑ์นี้มีความยาวพอประมาณผู้วิจัยได้คัดเฉพาะชื่อแหล่ง 14 แหล่ง ซึ่งมีข้อความสรุปเพียงสั้น ๆ ได้ขยายความเพิ่มเติมเรื่องให้เข้าใจง่ายขึ้น (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 108) ดังนี้

2.1 แหล่งพระนางมูสดีจุติมาเป็นมเหสีพระเจ้ากรุงสยชัยแหล่งนี้กล่าวถึงพระนางมูสดีจุติมาจากสวรรค์สู่ดินแดนมนุษย์ เป็นธิดาของกษัตริย์มัทราชพออายุ 16 ปี ได้อภิเษกเป็นพระมเหสี

ของพระเจ้ากรุงสุโขทัยแห่งนครสี่พิต่อมาพระโพธิสัตว์จุติลงมาในครรภ์ของพระนางมุสดี โดยมีเทพดาจุติลงมาสู่ครรภ์ภริยาอำมาตย์ทั้งหกหมื่นในวันและเวลาเดียวกัน

2.2 แห่พระนางมุสดีเสด็จประพาสพระนครขณะทีพระนางมุสดีทรงพระครรภ์ได้ 10 เดือน พระนางได้เสด็จประพาสพระนครมาจนถึงระหว่างตรอกพ่อค้าก็เกิดประชวรพระครรภ์ หม่ออำมาตย์ข้าราชการจึงได้จัดที่ถวายนั่น

2.3 แห่พระเวสสันดรประสูติเมื่อพระเวสสันดรประสูตินั้นทรงตรัสว่า “อมุม ข้าแต่พระแม่เจ้า ยักญจ ฐน ทรัพย์อันใดของเราบรดาจะมีพระลูกนี้จะบำเพ็ญทาน” พระนางมุสดี ก็ประทานให้พันตำลึงพระราชโอรสก็บริจาคให้แก่นางสนมเหตุที่ประสูติระหว่างตรอกพ่อค้านี้เอง พระประยูรญาติจึงขนานนามว่าเวสสันดรในขณะนั้นมีนางช่างเชือกหนึ่งได้นำลูกมาไว้ในโรงช้าง และได้เป็นช่างต้นคูบารมีชื่อปัจฉิมนาคเณทร์

2.4 แห่พระเวสสันดรตั้งใจบริจาทานเมื่อพระเวสสันดรมีอายุได้แปดปีพระองค์ ตั้งจิตอธิษฐานว่าถ้าใครต้องการเลือดเนื้อดวงใจและนัยน์เนตรของพระองค์ก็เอามิดมาเชือดเถื่อน ไปได้โดยพระองค์จะสละให้ และในขณะที่ตั้งจิตอธิษฐานนั้นแผ่นดินก็ไหวหมู่เทพเจ้าทั้งหลาย ต่างก็แซ่ซ้องสาธุการ

2.5 แห่พระเวสสันดรอภิเษกกับพระนางมัทรีครั้นพระเวสสันดรอายุได้ 16 ปี เรียนรู้ ศิลปศาสตร์ 18 ประการ แล้วก็อภิเษกกับพระนางมัทรีซึ่งเป็นราชธิดาของพระเจ้าลุง มีพระราชโอรส ชื่อว่าชาติ และมีพระราชธิดาชื่อว่ากัณหา

2.6 แห่เมืองกลิงคราฐเกิดทุกข์ภัยกับเมืองกลิงคราฐ เกิดข้าวยากหมากแพงฝนฟ้า ไม่ตกต้องตามฤดูกาลเจ้าเมืองพยายามแก้ไขแต่ไม่สำเร็จจึงแต่งตั้งให้พราหมณ์ทั้งแปดนายผู้ฉลาด ในการพูดไปทูลขอช้างจากพระเวสสันดร

2.7 แห่พระเวสสันดรเสด็จประพาสโรงงานทุกวัน พระเวสสันดรจะเสด็จ ประพาสโรงงานและบำเพ็ญทานเป็นปกติแต่ในวันนั้นมีผู้มารับทานแปลกหน้าจำนวนแปดนาย

2.8 แห่พราหมณ์แปดนายชาวเมืองกลิงคราฐ ทูลขอช้างพราหมณ์ทั้งแปดนาย ชาวเมืองกลิงคราฐได้ทูลขอช้างต่อพระเวสสันดร

2.9 แห่ชาวเมืองกล่าวโทษพระเวสสันดรชาวเมืองเห็นพราหมณ์ทั้งแปดนายจี๋ช้าง ออกจากเมืองก็ไต่ถาม พวกพราหมณ์ก็บอกความจริงให้ทราบชาวเมืองพากัน โกรธเค้น ไปกล่าวโทษ กับพระเจ้ากรุงสุโขทัยขอให้เนรเทศพระเวสสันดรออกจากวัง

2.10 แห่พระเจ้ากรุงสุโขทัยสั่งให้เนรเทศพระเวสสันดรพระเจ้ากรุงสุโขทัยสั่งให้นาย นักการ ไปแจ้งสาสน์แก่พระเวสสันดรว่าชาวเมืองไม่ต้องการพระองค์แล้วขอให้เสด็จ ไปอยู่เขาวงกต

พระเวสสันดรขอผัดผ่อนไว้สองราตรี โดยราตรีที่หนึ่งทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้เสนาบดีจัดเตรียม สัตตสดกมหาทานไว้ยังโรงทาน

2.11 แห่พระเวสสันดรลาพระนางมัทรีเมื่อพระเวสสันดรตรัสสั่งให้เตรียมทานพิธี แล้วได้เสด็จไปยังตำหนักของพระนางมัทรีบอกลาพระมัทรีฝากกัณหาชาติ พร้อมทั้งพระมารดา และพระบิดาให้พระนางมัทรีดูแลพระองค์จะขอลาไปอยู่ป่า

2.12 แห่พระนางมัทรีขอตามเสด็จพระเวสสันดรพระนางมัทรีขอตามเสด็จไป ประณิบัติรับใช้พระเวสสันดร ไม่ว่าจะทุกข์ยากลำบากอย่างไรก็จะขอตามไปด้วย

2.13 แห่พระนางมัทรีทูลพรรณนาป่าหิมพานต์พระนางมัทรีพรรณนาถึงป่า ว่าไม่น่ากลัวมีแต่ความร่มเย็น น่ายู่ มีดอกไม้ให้ชม และมีสัตว์ป่านานาชนิด

2.14 แห่ส่งท้ายกัณห์หิมพานต์พระนางมัทรีตรัสเล่าให้พระเวสสันดรฟังโดย พรรณนาสภาพป่าเสมือนพระนางเคยเสด็จไปทอดพระเนตรด้วยพระองค์เอง

จบเนื้อความกัณห์หิมพานต์มีความยาว 134 พระคาถากัณห์นี้เริ่มมีทำนองแล้วแต่ทำนอง ของกัณห์นี้ยังเทศน์ไม่ยากการนิมนต์พระเทศน์ก็ไม่ได้เคร่งครัดมากนักตามวัดต่าง ๆ เวลาเทศน์ ส่วนมากจะถวายให้พระในวัดนั้น ๆ เป็นผู้เทศน์ข้อคิดของกัณห์นี้เป็นการยืนยันว่าคนทำบุญมาดี ก็จะต้องมาเกิดในที่ดีเหมือนพระนางมุสดีอีกอย่างหนึ่ง สอนให้คนทั้งหลายเข้าใจในโลภธรรม 8 ว่าคนในโลกนี้มีสุขแล้วก็มีทุกข์เป็นของคู่กัน มีลาภเสื่อมลาภ มียศเสื่อมยศ มีสรรเสริญ มีนินทา หลีกกันไม่ได้ หนีกันไปไม่พ้น เหมือนพระเวสสันดรพระองค์ก็ตกอยู่ในโลภธรรม 8 เช่นกัน

3. เนื้อเรื่องทานกัณห์ในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 3 มี 25 ไบลาน เป็นจำนวนของวัดถนน มีทั้งหมด 13 แห่ เป็นกัณห์ที่มีเนื้อความมากและมีคนนิยมฟังมากเช่นกัน ในที่นี้จะขอยกมาเพียง ชื่อแห่หรือชื่อตอนทั้ง 14 ตอนพระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์ (2549, หน้า 109) พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

3.1 แห่พระนางมุสดีรำพึงพระนางมุสดีทราบเรื่องการเนรเทศก็ทรงรำพึงถึง พระเวสสันดร และเสด็จไปยังตำหนักของพระเวสสันดรและพระนางมัทรี

3.2 แห่พระนางมุสดีเยี่ยมพระเวสสันดรเมื่อพระนางมุสดีเสด็จไปถึงตำหนัก พระเวสสันดรก็ทรงรำให้ปลอบโยนพระลูกรักทั้งสองแล้วเสด็จไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสญชัย

3.3 แห่พระนางมุสดีทูลขอโทษพระนางมุสดีร้องให้ทูลขอพระราชทานอภัยโทษ ให้แก่พระเวสสันดรแต่ไม่เป็นผลพระเจ้ากรุงสญชัยทรงนิ่งเฉยไม่ตรัสตอบ

3.4 แห่พระนางมุสดีทูลขอพระนางมุสดีเสด็จกลับไปยังตำหนักของพระเวสสันดร และคร่ำครวญว่าได้ทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้แล้วแต่ก็ไม่เป็นผลคงเป็นกรรมแต่ปางหลังของ พระลูกรักสุดที่พระนางจะช่วยได้

3.5 แห่สนมโศกเศร้าส่วนพระสนมกำนัลในต่างก็โศกเศร้าชบหน้าร้องไห้ด้วยความอาลัย

3.6 แห่พระเวสสันดรบำเพ็ญสัตตศกมหาทานพระเวสสันดรทรงทำทานครั้งยิ่งใหญ่ด้วยของเจ็ดสิ่งสิ่งละร้อย

3.7 แห่พระเวสสันดรทูลลาพระเจ้ากรุงสุโขทัยวันรุ่งขึ้นพระเวสสันดรพระนางมัทรีชาติและกัณหาเสด็จไปยังปราสาทของพระเจ้ากรุงสุโขทัยเพื่อทูลลา

3.8 แห่พระเจ้ากรุงสุโขทัยห้ามพระนางมัทรี

3.9 แห่พระนางมัทรีพรรณนาโทษของหญิงม่าย

3.10 แห่พระนางมัทรีตัดพ้อพระเจ้ากรุงสุโขทัยเมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยขอให้พระนางมัทรีอยู่ในวังไม่เป็นผลจึงได้ขอกัณหาและชาติไว้แต่พระนางมัทรีก็ไม่ยอมพระนางทูลพระเจ้ากรุงสุโขทัยว่าขนาดพระโอรสของพระองค์เองทำผิด ยังถูกเนรเทศให้ออกจากวังส่วนชาติและกัณหาเป็นเพียง แต่หลานหากทำผิดพระองค์คงจะประหารชีวิตเสียเป็นแน่แล้ว ทรงเตือนกัณหาและชาติให้ทูลลาพระเจ้ากรุงสุโขทัย

3.11 แห่พระเจ้ากรุงสุโขทัยอาลัยพระชาติพระกัณหา และสงสารพระหลานรักทั้งสองกลัวจะไปตกกระกำลำบาก

3.12 แห่พระเวสสันดรทูลลาพระนางมุตติ พระเวสสันดรทูลลาพระมารดาด้วยความอาลัย พระนางมุตติทั้งสงสารและอาลัยรักพร่ำสั่งสอนพระเวสสันดรและพระนางมัทรีให้ดูแลกันและกันให้ดีในยามทุกข์ยามยาก

3.13 แห่พระเวสสันดรสั่งเมือง แห่นี้เป็นที่นิยมของคนฟังและถือกันว่าเป็นแห่สำคัญ

จบเนื้อความในกัณฑ์ทานกัณฑ์มีความยาวทั้งหมด 209 พระคาถากัณฑ์ ทานกัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์ที่มีพระคาถามากที่สุดในจำนวนเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ มีทำนองหลากหลายเพราะมีตัวละครมากในกัณฑ์นี้ จึงต้องนิมนต์พระผู้ที่มีความชำนาญในการเทศน์เป็นอย่างมากจึงจะเทศน์ได้ไพเราะน่าฟัง ข้อคิดของกัณฑ์นี้จะสอนให้คนฟังเชื่อเรื่องกรรมเหมือนที่พระนางมุตติบอกพระเวสสันดรว่าคงเป็นกรรมแต่ชาติก่อน จึงทำให้เป็นเช่นนี้อีกอย่างหนึ่งได้เห็นน้ำใจของคู่ครองอย่างพระนางมัทรีว่ายามสุขสุขด้วยยามทุกข์ก็ขอทุกข์ด้วย

4. เนื้อเรื่องกัณฑ์วันปเวสน์ในคัมภีร์ใบลานผูกที่ 4 มี 14 ใบลาน เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งหมด 9 ตอน หรือ 9 แห่ได้ยกชื่อแห่หรือชื่อตอนทั้ง 9 ตอน (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 111) ดังนี้

4.1 แห่ตั้นพระเวสตันครอ้อมพระชาติ พระนางมัทรีอ้อมแก้วกัณหาดินทางออกจากเมืองและถามทางไปยั้งเขาวงกต ประชาชนก็ทูลว่าหนทางยั้งไกลกัณหาดนักรั๊งสองพระองค์ก็เดินทางต่อไปยั้งเขาวงกต

4.2 แห่พระเวสตันครชวนสองกุมารชมดง พระเวสตันครเดินทางผ่านภูเขาดาลบรรพตข้ามแม่น้ำโกติมาราผ่านเขาอัญชันและมาตุลนครแห่งแคว้นเจตราฐรรวมระยะทางถึง 30 โยชน์ที่เดินได้ไกลขนาดนี้เพราะเทพยดาช่วยย่นหนทางให้จึงเสด็จมาถึงภายในวันเดียว เมื่อถึงศาลานอกเมืองก็พักอยู่ ณ ที่นั้นส่วนพระนางมัทรีก็เสด็จออกมาเฝ้าอยู่นอกศาลา

4.3 แห่ชาวเมืองเจตราฐรต้อนรับพระเวสตันคร เมื่อพระเวสตันครถึงเมืองเจตราฐรชาวเมืองเจตราฐรเห็นพระนางมัทรีเฝ้าอยู่นอกศาลาก็จำได้ จึงพากันไปทูลความแด่พระเจ้าเจตราฐรพระเจ้าเจตราฐรทั้งหลายจึงเสด็จมาเฝ้าพระเวสตันคร

4.4 แห่พระเวสตันครไม่ยอมอยู่เมืองเจตราฐร พระเจ้าเจตราฐรทั้งหลายเมื่อทราบเหตุที่พระเวสตันครเสด็จมาในครั้งนี้ก็คิดจะช่วยเหลือ แต่พระเวสตันครไม่ต้องการความช่วยเหลือจากพระเจ้าเจตราฐร พระเจ้าเจตราฐรจึงทูลเชิญพระเวสตันครเข้าเมือง พระองค์ก็ไม่ยอม ด้วยถ่อมตัวว่าเป็นคน ไร้ยศหมกอำนาจ แล้วขออยู่ที่ศาลานอกเมืองพระเจ้าเจตราฐรทั้งหลายก็ไม่ละความพยายามที่จะยกเมืองกึ่งหนึ่งให้ครอบครอง แต่พระเวสตันครก็ทรงบำเพ็ญ โดยให้เหตุผลต่าง ๆ นานา ในที่สุดก็ตรัสว่าพระองค์ตั้งใจจะไปบวช

4.5 แห่กษัตริย์เจตราฐรส่งพระเวสตันคร พระเจ้าเจตราฐรจัดสถานที่รับรองพระเวสตันครที่ศาลานอกเมือง ครั้นรุ่งเช้าเมื่อพระเวสตันครเสวยเรียบร้อยแล้วก็ส่งเสด็จจนบรรลุถึงประตูป่า

4.6 แห่กษัตริย์เจตราฐรชี้หนทางไปเขาวงกต พระเจ้าเจตราฐรทูลให้พระเวสตันครทราบว่าเขาวงกตเป็นที่ร่มรื่น มีเขาคันธมาถน์ มีสระโบกขรณี มีมหานิโครทไทรใหญ่ใบบังชิด และยังมีดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมอีกมากมายหลายพรรณ หมู่วิหคนกกาส่งเสียงฟังไพเราะเสนาะโสต

4.7 แห่กษัตริย์เจตราฐรให้พรานเจตบุตรรักษาด่าน พระเจ้าเจตราฐรให้พรานเจตบุตรรักษาด่านประตูป่าและสั่งเป็นคำขาดว่าถ้าใครแปลกหน้าผ่านมาให้ฆ่าทิ้งได้ทันที โดยไม่มีความผิดตั้งแล้วกรีบบตามส่งเสด็จเส้นทาง 15 โยชน์ จึงทูลลากลับสู่นครเจตราฐรพระเวสตันครเดินทางถึงเขาคันธมาถน์ก็หยุดพักคลายร้อนแล้วจึงเสด็จไปตามเชิงเขาวิบูลบรรพตผ่านแม่น้ำเกตุมดีพรานเจตบุตรถวายเนื้ออย่างกับน้ำผึ้งสดพระเวสตันครพระราชทานปิ่นทองให้แล้วก็เดินทางต่อไป

4.8 แห่สี่กษัตริย์ผนวชที่เขาวงกต พระอินทร์สั่งให้พระเวสสุวรรณมาณุมิต พระอาสาสมสถานพร้อมด้วยเครื่องดาบสบริหารไว้ที่หว่างเขาวงกต และจาริกอักษระไว้ที่ประตูเมื่อพระเวสตันครเสด็จมาถึงได้ทอดพระเนตรเห็นอักษระก็ทราบว่าท้าวสหสนันย์สร้างถวาย

จึงเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นดาบสบรรพชาตามความปรารถนาพระนางมัทรีก็ผนวชเป็นดาปสินี
กัณหาขาลีก็บวชเป็นดาบสน้อย ๆ พระเวสสันดรตรัสกับพระมัทรีว่าหากคำนี้มีผลในเวลาห้ามไปมา
หาสู่กัน พระนางก็รับคำและปฏิบัติหน้าที่คอยหาผลไม้เพื่อมาเลี้ยงทั้งสามกษัตริย์

4.9 แหล่งส่งท้ายกัณท์พระเวสสันดรรักษาศีลห้าอยู่ที่เขาวงกตได้เจ็ดเดือนปลาย
ด้วยความสุขตลอดมากัณท์วันปเวสนี้มีความยาว 57 พระคาถา กัณท์นี้ทำนองเนื้อในของกัณท์นี้
เทศน์ไม่ยากนักข้อคิดคำสอนของกัณท์นี้ก็คือ ยามทุกข์ยากก็จะได้เห็นน้ำใจของเพื่อนเพื่อนที่ดี
ต้องเหมือนพระเจ้าเจตราชู เพราะว่ายามจนยามเจ็บยามจากสามารถเป็นที่พึ่งให้ได้

5. เนื้อเรื่องกัณท์ชูชกในคัมภีร์โบลานผูกที่ 5 มี 31 โบลานเป็นสำนวนของสำนักวัดสังข์
กระจายมีทั้งหมด 17 แหล่ง (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 114) ซึ่งพอสรุปให้เข้าใจ
ง่าย ๆ ดังนี้

5.1 แหล่งต้นเป็นแหล่งที่กล่าวถึงความเป็นมาของชูชก ว่าชูชกอยู่ที่ไหน มีอาชีพอะไร
และชูชกมีรูปร่างหน้าตาลักษณะท่าทางเป็นอย่างไร

5.2 แหล่งชูชกทวงทองเมื่อชูชกคิดถึงเงินทองของตัวที่ฝากไว้กับพราหมณ์สองผิวเมีย
จึงกลับมาทวงคืนพราหมณ์ทั้งสอง ไม่มีให้เพราะใช้ไปหมดแล้ว ชูชกโกรธมากขู่จะเอาเรื่องสุดท้าย
พราหมณ์ทั้งสองจึงยกลูกสาวชื่อว่านางอมิตตดาให้ชูชก

5.3 แหล่งชูชกชมโฉมนางอมิตตดาชูชกเห็นนางอมิตตดาก็ถึงกับตกตะลึงในความงาม
ของนางอมิตตดา

5.4 แหล่งนางอมิตตดาปฏิบัติชูชก อมิตตดาก็ปฏิบัติชูชกเป็นอย่างดี ข้าวตังน้ำดักฝัน
ตองหักหาโดยไม่ได้รังเกียจชูชกเลย

5.5 แหล่งพราหมณ์ตีเมีย ปัญหาเกิดขึ้นเพราะพราหมณ์ในหมู่บ้านทุนวิธูจฉาชูชกที่มี
เมียดี จึงตั้งใจจะดักเตือนภรรยาของตนแต่กลับกลายเป็นตบตีกันอื้อฉาวทั้งหมู่บ้าน

5.6 แหล่งนางพราหมณ์คิดขับไล่ นางอมิตตดา นางพราหมณ์ทั้งหลายวางแผนเล่นงาน
นางอมิตตดา

5.7 แหล่งเขี่ยนางอมิตตดาทำน้ำ เหล่านางพราหมณ์ทั้งหลายพุดจาจากถางและเยาะเขี่ย
เรื่องคู่ครองของนางอมิตตดาที่ทำน้ำ

5.8 แหล่งนางอมิตตดาตัดพ้อชูชก นางอมิตตดาโกรธชูชกและหาว่าชูชกเป็นตัวต้นเหตุ
ที่ทำให้นางเดือดร้อนและกล่าวว่าต่อไปนี้นางจะไม่ทำงานอะไรอีกแล้ว ถ้าชูชกต้องการให้อยู่ด้วย
ต่อไปก็ต้องไปหาข้าทาสมาให้ใช้ ชูชกก็ปลอบอมิตตดาว่าตอนนี้ยากจนจะเอาเงินที่ไหนไปจ้างคน
มาเป็นข้าช่วงใช้

มีทั้งพูดไปแหละไปตามแต่ผู้เทศน์จะถนัดและฝึกหัดกันมากกัณฑ์ชูชกนี้ต้องนิมนต์พระที่มีความชำนาญมาเทศน์ เพราะกัณฑ์นี้เป็นที่นิยมของญาติโยมตามวัดต่าง ๆ มาก (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2552, หน้า 210) พระนักเทศน์ไม่จำเป็นต้องเสียงดี แต่ต้องมีอารมณ์ขัน เทศน์ให้ตลกเป็นใช้ได้ ข้อคิดในกัณฑ์นี้สอนให้คนฟังเข้าใจชีวิตว่ายามจนต้องทนสู้ชีวิต อย่าท้อแท้ อย่าท้อถอย อย่าคอยโชคความ อย่าเรียกหาให้ใครมาช่วย ก่อนจะให้คนอื่นช่วยเราต้องช่วยตัวเองก่อน ชูชกเกิดมาจน เมื่อรู้ว่าตนเกิดมาจนก็ต้องอดทนอดกลั้น และต้องสู้ชีวิตอย่างเต็มที่ จึงจะมีชีวิตรอด คนเราเลือกเกิดไม่ได้ว่าจะเกิดมารวยหรือจน แต่เมื่อเกิดมาแล้วสิ่งหนึ่งที่ทุกคนเลือกได้ คือ เลือกเป็นคนดี โดยคิดดี พูดดีและทำดี ซึ่งทุกคนสามารถเลือกที่จะปฏิบัติเองได้

6. เนื้อเรื่องกัณฑ์จุลพนในคัมภีร์ใบลานผูกที่ 6 มี 11 ใบลานเป็นพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งหมด 6 ตอน หรือ 6 แหละ ได้ยกชื่อแหละ หรือชื่อตอนทั้ง 6 ตอน (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 115) ดังนี้

6.1 แหละทำความดันแหละนี้ทำความถึงพรานเจตบุตรที่หลงเชื่อชูชกว่าเป็น พระทูตหลวงได้ให้ที่พักแก่ชูชก 1 คืน รุ่งขึ้นก็ให้น้ำผึ้งและเนื้อย่างไปเป็นเสบียงกินกลางทาง

6.2 แหละพรานเจตบุตรพรรณนาเขาเนื้อในนั้นเป็นแหละที่ว่าค่อนข้างยาก แต่ถ้าว่าจนชำนาญหรือที่เรียกว่าแหละจันทานองซ้ำจะไพอะระมาก

6.3 แหละพรานเจตบุตรพรรณนาไม้ แหละนี้เป็นการพรรณนาหมู่ไม้ได้อย่างวิจิตรพิสดารลักษณะน่าจะเป็นป่าเบญจพรรณ

6.4 แหละพรานเจตบุตรพรรณนาสระ แหละนี้กล่าวถึงสระ โบกขรณีซึ่งเป็นสระสี่เหลี่ยม มีน้ำเต็มใสสะอาดตา

6.5 แหละชูชกขบใจพรานเจตบุตร ชูชกบอกลาพรานเจตบุตรและพรานเจตบุตรก็ได้บอกลักษณะของพระอจุตฤาษีให้ชูชกได้ทราบด้วย

6.6 แหละส่งท้ายกัณฑ์ ชูชกลาพรานเจตบุตรออกเดินทาง ข้อคิดของกัณฑ์นี้สอนให้คนทั่วไปได้รู้ว่าเกิดเป็นคนแล้ว อย่าไว้ใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจเอง อย่าไว้ใจคนแปลกหน้า ต้องนึกอยู่เสมอว่ารู้หน้าไม่รู้ใจ ปัจจุบันนี้ผู้ใหญ่จึงสอนเด็ก ๆ ว่าเป็นเด็กต้องเรียนหนังสือให้มาก ๆ จะได้รู้เท่าทันคนจะได้ไม่โดนใครหลอก

7. เนื้อเรื่องกัณฑ์มหาพนในคัมภีร์ใบลานผูกที่ 7 มี 15 ใบลาน ส่วนของพระเทพโมลี (กลิ่น) วัดราชสิทธารามมีทั้งหมด 6 แหละ แต่ยกมาเพียงชื่อแหละหรือชื่อตอนทั้ง 6 ตอน เป็นตัวอย่างแบบย่อ ๆ ทั้ง 6 แหละ (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 116) เพื่อจะได้รู้ว่าใครทำอะไรที่ไหน ดังนี้

7.1 แห่ต้นชูชกพบพระอจตุตถายีและโกหกพระอจตุตถายีว่าเป็นนักบวชเช่นกัน พระอจตุตถายีก็หลงเชื่อให้พักอาศัยอยู่คืนหนึ่ง

7.2 พระอจตุตถายีชี้ทางให้ชูชก วันรุ่งขึ้นพระอจตุตถายีก็พาชูชกไปชี้ทางในตอนนี้มีแห่พานอกอยู่มากมายหลายสำนวนเรียกว่า แห่เครื่องเล่นของกัณฑ์มหาพน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แห่เนื่อนอก

7.3 แห่พระอจตุตถายีพรรณนาเขาในกัณฑ์มหาพนนี้พรรณนาถึงเขาใหญ่ยอดสูงเทียมเมฆสวยงามมาก มีถ้ำมีเชิงผาเป็นที่อาศัยของเหล่าปีศาจนานาชนิด เขาคันธมาทน์มีหมูไม้ต่าง ๆ ทั้งไม้ดอก และไม้ผลอยู่ในบริเวณนั้นเป็นการพรรณนาให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบริเวณภูเขา

7.4 แห่พระอจตุตถายีพรรณนาสระ สระชื่อมุจลินท์เป็นสระใหญ่สี่เหลี่ยม มีน้ำเต็มเปี่ยม ไส้สะอาด มีหมู่ปลานานาชนิด มีบัวบุษยเบญจพรรณ มีพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ รวมทั้งไม้หอม 10 ชนิด หรือสุคนธชาติ

7.5 แห่พระอจตุตถายีพรรณนาราชสีห์และสัตว์ป่า ในป่ามีสัตว์ทั้งหลายมากมายนับหมื่นแสนสัตว์ที่สำคัญเช่นราชสีห์ 4 จำพวก ได้แก่ ดินราชสีห์ มีขนสีหม่น กินหญ้าเป็นอาหาร กาลิงหมีลายดำ กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ปันฑุสุรมฤคินทร์ มีลายเหลืองเลือนกินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ไกรสรสิงหราช มีปลายหางเท้าและปากสีแดงเหมือนครั้ง ตามตัวมีสีขาว สร้อยคอแดง และมีสีแดงเหมือนทาสาดผ่านกลางหลังขอบอยู่ในถ้ำ พอดตะวันตกก็ออกเที่ยวหากินขอบแผดเสียงกึกก้องระงมไพเราะราชสีห์ทั้ง 4 ชนิดนี้ มีรูปร่างใหญ่โตเหมือนโคและยังมีช้างอีก 10 ตระกูลอยู่ในป่าหิมพานต์ นอกเหนือจากนี้ยังมีสัตว์อื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากเกินกว่าที่จะบรรยายได้ทั้งหมด

7.6 แห่ส่งท้ายกัณฑ์มหาพน ชูชกอำลาพระอจตุตถายีเดินทางผ่านป่าเขาลำเนาไม้ ผ่านเสื่อผ่านราชสีห์และสรรพสัตว์อันร้ายกาจ จนมาถึงเขาวงกตในเวลาใกล้ค่ำกัณฑ์มหาพนนี้มีความยาวถึง 80 พระคาถากัณฑ์นี้จะสอนให้รู้จักการพิจารณาคนว่า “คบคนต้องดูหน้าซื้อผ้าต้องดูเนื้อ” โดยเฉพาะการคบคนแปลกหน้าต้องระวังให้ดี กัณฑ์มหาพนนี้โบราณถือว่าเป็นกัณฑ์ครู ถ้าใครอยากหัดเทศน์มหาชาติต้องหัดเทศน์กัณฑ์นี้ก่อน เมื่อตอนที่ผู้วิจัยหัดเทศน์ใหม่ ๆ นั้น พระนักเทศน์รุ่นเก่าต่างกล่าวว่าถ้าหัดว่ากัณฑ์มหาพนได้กัณฑ์อื่น ๆ ก็หัดได้ไม่ยาก

8. เนื้อเรื่องกัณฑ์กุมารในคัมภีร์โบลานผูกที่ 8 มี 28 โบลานเป็นสำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีทั้งหมด 22 ตอน หรือ 22 แห่ แต่ยกมาเพียงชื่อแห่หรือชื่อตอนเพื่อแสดงเนื้อความแบบย่อ ๆ ทั้ง 22 แห่ (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 119) จึงอธิบายเรื่องเพิ่มขึ้นให้เข้าใจง่าย ๆ ดังนี้

8.1 แห่ต้นชูชกถึงเขาวงกต เมื่อชูชกมาถึงเขาวงกตนั้นเป็นเวลาเย็น จึงคิดว่าถ้าจะเข้าไปขอกัณฑ์มหาชาติในขณะนั้นเห็นทีจะไม่ไหว เพราะพระนางมัทรีได้กลับมาจากป่าแล้ว โดยรำพึงว่าอนึ่งก็เป็นคำบุราณท่านยอมว่าซ้าซ้าจะได้พริ้วสองเล่มงาม ค่วนได้สาม ผลามมักพลิกแพลงมาตุคาโม

ธรรมดาว่าสตรีนี้เป็นเกาะแก่งกีดกระแสน้ำจะมีมัจฉริยะมีคมนคือตัวมาร ยามเมื่อสามีจะทำทาน มักทำลายด้วยแยกกายเข้าคั่นดึงเข้าทักท้วงให้ทอดทิ้งเสียศรัทธาผลมาตมแน่น ว่าอาตมาจะรุกรน โลกเข้าไปขอ ซึ่งพระปิยะบุตรน้อยหน่อผู้แนบอภที่ไหนพระนางเธอจะยอมยกซึ่งพระปิยะบุตร ทานบารมีนำที่เสียที่ทั้งสองทาง ฝ่ายพระองค์ผู้ทรงสร้างก็จะเสียศรัทธาผลทั้งตัวผู้แสนจน ก็จะปราศจากลาภกว่าน้ำไหลอยู่ล่งเล ชูชกเป็นคนรอบคอบหรือรอบจัด จึงคิดคอยไว้วันรุ่งขึ้น ให้พระมัทรีเข้าป่าหาผลไม้ เหลืออยู่แต่พระเจ้าเวสสันดรพระองค์เดียว เมื่อเข้าไปขอก็จะได้สม ความประสงค์ โดยคิดว่ามาแล้วลาภก็ไม่เสียกลับบ้านเมียก็ไม่ค่า คิดดังนั้นแล้วชูชกจึงขึ้นไป ผูกเปลนอนอยู่บนคาบไผ่นั่นเอง

8.2 แห่พระนางมัทรีฝัน ในคืนนั้นพระนางมัทรีนอนไม่หลับ ร้อนรุ่มกุ่มใจ กระสับกระส่ายจนคิด ในตอนนี้มีแห่เนื้อในที่บรรยายภาพของพระนางมัทรีได้ชัดเจนมาก

8.3 แห่พระนางมัทรีขอให้พระเวสสันดรทำนายฝัน พระนางมัทรีตกใจตื่นเอามือ ลูบได้พระวรกาย เห็นยังปรากฏและรู้ว่าเป็นความฝัน จึงเสด็จไปยังบรรณศาลาของพระเวสสันดร เล่าความฝันให้ฟังทุกประการ

8.4 แห่พระเวสสันดรทำนายฝันและพระนางมัทรีปลุกสองกุมาร ครั้นพระเวสสันดร ได้ฟังพระนางมัทรีเล่าความฝันให้ฟัง ก็รู้ว่าพรุ่งนี้จะมีคนมาขอแก้มหาชาติ จึงทำนายฝันให้พระนาง มัทรีเบาพระทัย

8.5 แห่ชูชกเข้าพระอาศรม เมื่อชูชกตื่นนอนแล้วก็ตรงไปยังอาศรมของพระเวสสันดร ซึ่งขณะนั้นพระองค์มีจิตใจผ่องแผ้ว อยากจะทำทาน เมื่อเห็นชูชกเข้ามายังบริเวณอาศรม ก็มีความปีติยินดี

8.6 แห่พระเวสสันดรต้อนรับชูชก พระเวสสันดรเรียกพระชาติให้ออกไปรับ พราหมณ์ พระชาติก็ออกไปต้อนรับ แต่ชูชกกลับหาว่าเป็นเด็กไม่ควรมาขวางทางผู้ใหญ่ พระชาติ เห็นลักษณะชูชกแล้วก็คิดอยู่ในใจว่าตาเฒ่าผู้นี้ดูชั่ว โจรประกอบด้วยบุรุษโทษแทบทุกสิ่ง แต่เก็บไว้ในใจ ชูชกก็ถือโอกาสเดินไปยังหน้ามยุขบรรณศาลาถวายบังคมพระเวสสันดร

8.7 แห่ชูชกทูลขอสองกุมาร ชูชกเป็นคนฉลาดในการพูด เมื่อถวายบังคมแล้ว ก็ยกขอป้อนด้วยแม่น้ำทั้งห้า สายครั้นสังเกตดูว่าพระเวสสันดรมีความพึงพอใจในคำพูดของตนแล้ว จึงเอ่ยปากขอแก้มหาชาติ

8.8 แห่พระเวสสันดรขอให้ชูชกรอทำพระมัทรี พระเวสสันดรได้ฟังชูชกเอาแม่น้ำ ทั้งห้าสายมาบรรยาย มีพระทัยอิมเอมในทางทาน ตรัสบอกชูชกให้รอพระนางมัทรีกลับมาก่อน เพื่อนางจะได้ร่วมอนุโมทนาด้วย ชูชกเกรงพระนางมัทรีจะไม่ยอมให้จึงขอให้พระองค์พระราชทาน สองกุมารในขณะนั้นเลย จะได้พาไปให้เป็นข้าช่วงใช้นางอมิตตดา

8.9 แห่พระเวสสันดรขอให้ชุกพาสองกุมารไปหาพระเจ้าปู่ พระเวสสันดรเห็นชุกไม่ยอมรอมพระนางมัทรีจึงตรัสขอให้พราหมณ์พากันหาขาลีไปนครสีพีเพื่อหาพระเจ้าปู่ ก็จะได้เงินทองของดี ๆ เป็นค่าไถ่ตัว แต่ชุกเกรงจะโดนประหารชีวิตข้อหาลักพาพระเจ้าหลานจึงขอพระราชทานสองกุมารในขณะนั้น

8.10 แห่สองกุมารหนีไปซ่อนอยู่ในสระบัวก้นหาขาลี เมื่อได้ฟังชุกพูดของตนกับพระราชบิดาเช่นนั้น จึงชวนกันหนีไปซ่อนอยู่ในพุ่มไม้ แต่ก็กลัวพราหมณ์เห็นพระขาลีและพระก้นหาจึงพากันมาซ่อนตัวยังสระโบกขรณี

8.11 แห่ชุกตัดพ้อพระเวสสันดร ชุกเมื่อไม่เห็นสองกุมารจึงกล่าวติเตียนพระเวสสันดรว่าปากกับใจไม่ตรงกัน ปากบอกว่าศรัทธาไม่ย่อท้อ พอเปลอกล็ขยิบตาให้ลูกหนีทำเหมือนเอาศีลมาบังหน้า เอาถาวนามาโกหก ใช้ไม่ได้

8.12 แห่พระเวสสันดรตามหาสองกุมาร พระเวสสันดรได้ฟังคำตัดพ้อของชุกก็บอกชุกว่าสองกุมารนี่คงกลัวภัยพระองค์ จึงเสด็จไปตามจนถึงสระโบกขรณี

8.13 แห่พระเวสสันดรเรียกสองกุมาร พระเวสสันดรเรียกก้นหาขาลีขึ้นจากสระโดยอุปมาก้นหาขาลีเหมือนสำเภาทอง ที่จะพาพระองค์ข้ามพ้นห้วงสงสารได้

8.14 แห่พระเวสสันดรบริจาacsองกุมารให้เป็นทาน พระขาลีได้ฟังพระราชบิดาเรียกจึงคิดว่าตัวเองก็เป็นลูกของกษัตริย์ จะให้พระบิดาตรัสเรียกสองคำมั่งคั่ง จึงขึ้นมากอดพระบาทของพระราชบิดาร่ำไห้ พระเวสสันดรจึงตรัสถามถึงพระนางก้นหาพระขาลีก็ทูลความว่าธรรมดาสัตว์ทั้งหลายเมื่อภัยจะมาถึงตัวย่อมเอาตัวหนี พระเวสสันดรก็ตรัสเรียกพระก้นหาเหมือนเรียกพระขาลี พระก้นหาที่ขึ้นมาจากสระมากอดพระบาทเบื้องซ้าย พระเวสสันดรปลอบประโลมลูกรักทั้งสอง แล้วพระองค์ก็ตรัสราคาค่าตัวก้นหาขาลีว่า ขาลีมีค่าเป็นเงินพันตำลึงทอง ก้นหาผู้น้องมีค่าเป็นสวัญญาณกทรัพย์แก้วแหวนเงินทองสิ่งละร้อยตำลึงทอง ถ้ามีใครนำทรัพย์หรือสิ่งของเงินทองมาไถ่ขาลีก้นหาที่จะได้เป็นไทแก่ตัวเอง ว่าแล้วพระเวสสันดรก็นำก้นหาขาลีกลับมายังอาศรมมอบให้เป็นทานแก่ชุกชุก

8.15 แห่อัศจรรย์ในปิบุตรทานของพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรหลังน้ำตกโยนทกให้ตกลงยังมีพราหมณ์ในการให้ทานพระลูกรักทั้งสองแก่ชุกแล้ว พื้นพสุธาที่เกิดกัมปนาทหาวดห่วนไหว เทพเจ้าทั้งหลายก็แซ่ซ้องสาธุการในปิบุตรทานบริจาacsองกุมารของพระเวสสันดร

8.16 แห่พระขาลีวิงวอนพระเวสสันดร ชุกเมื่อขอก้นหาขาลีแล้วก็เอาถาววัลย์ที่เตรียมมาผูกพระขาลีที่พระกรเบื้องขวา ผูกพระนางก้นหาที่พระกรเบื้องซ้ายแล้ว ก็ตีต้อนต่อหน้าพระเจ้าเวสสันดร พระขาลีอ้อนวอนพระราชบิดาให้ช่วย แต่พระเวสสันดรกลับนิ่งเสีย

8.17 แผล่พระชาติปรับทุกข์กับพระกัณหา เมื่อพระชาติอ่อนวอนพระราชบิดาให้ช่วยไม่เป็นผล ก็หันหน้าเข้าปรึกษากันด้วยความทุกข์ระทมที่พระเวสสันดรไม่เมตตาสงสาร

8.18 แผล่พระเวสสันดรหวนไหว้ด้วยวิตกถึงสองกุมาร เมื่อพระเวสสันดรเห็นชุกติกัณหาชาติต่อหน้าพระองค์ก็เข้าไปยังคันธฤฎี ทรงกลั่นความโศกมิได้ การที่ชุกติกัณหาชาติต่อหน้าต่อตาพระองค์ก็เหมือนพรานเบ็ดมาตีปลาที่หน้าไซ ทรงคิดว่าพระองค์ไม่ได้มาอยู่ป่ามือเปล่า ทรงถือพระขรรค์ชัยมาด้วย และคิดว่าจะฆ่าพราหมณ์ผู้นั้นเสีย แต่ภายหลังก็ทรงคิดได้ว่าข้ากับเจ้า บ่าวกับนายเขาจะตีกันให้ลูกเขาไปแล้วก็ไม่ใช่ธุระอะไรของเรา เมื่อคิดได้ดังนั้นแล้วจิตใจพระองค์ก็ผ่องแผ้วระงับโศกเสียได้

8.19 แผล่พระชาติทูลลา พระชาติโคนชุกติก็คร่ำครวญถึงพระมารดาว่า ถ้าพระมารดาอยู่คงไม่นิ่งดูคายนเหมือนพระราชบิดาแน่แล้ว ทูลลาพระมารดาด้วยความเศร้า สะเทือนใจโดยพร่ำรำพันกับพระกัณหา

8.20 แผล่พระนางกัณหาทูลลา พระนางกัณหาคร่ำครวญด้วยความเศร้าใจและทูลลาพระมารดา

8.21 แผล่พระเวสสันดรฟังทูลลาหรือแผล่สดับสองกุมาร พระเวสสันดรฟังกัณหาชาติทูลลาด้วยความอาลัย ทรงกลั่นพระทัยก็ยังไม่วายโศก จึงเอาปัญญาวินิจฉัยว่าความโศกนี้เกิดจากความรัก จึงใช้อุบายเข้ามาแก้พระองค์ก็ตัดใจได้

8.22 แผล่ชาติกัณหาสิ่งมีชีวิตหรือแผล่ประกาศเทวดา ชาติและกัณหากถูกชุกติเดือนเกือบจะพ้นประดูป่าแล้วจึงร้องสั่งเทวดาให้บอกพระมารดาด้วยหาว่าพระมารดาตามมาทางนี้ จบเนื้อความกัณท์กุมารซึ่งมีความยาว 101 พระคาถากัณท์นี้ต้องนิมนต์พระเทศน์ที่มีเสียงดี และมีความชำนาญมาเทศน์ และหากใครจะหัดเทศน์กัณท์นี้ก็ต้องเสียงดีจริง ๆ เนื้อความในกัณท์นี้สอนให้คนฟังรู้จักคิดจะทำบุญต้องรู้จักอธิษฐาน ทำทานต้องรู้จักสละวัน พระต้องรู้จักสละเข้าวัด ต้องทำจิตใจให้สงบกัณท์นี้ พระเวสสันดรบำเพ็ญทานครั้งยิ่งใหญ่โดยสละลูกรักทั้งสองให้กับชุก

9. เนื้อเรื่องกัณท์มัทรีในคัมภีร์ไบลานศุกที่ 9 มี 20 ไบลาน เป็นสำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีทั้งหมด 13 แผล่ แต่ยกมาเพียงชื่อแผล่หรือชื่อตอนจำนวน 13 ตอน พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2549, หน้า 121) จึงได้อธิบายพอสรุปได้ ดังนี้

9.1 แผล่เท้าความต้นเมื่อชุกพาสองกุมารไปแล้ว พระอินทร์เกรงว่าถ้าพระนางมัทรีกลับมาแต่กลางวันไม่พบสองกุมารแล้วก็จะเที่ยวติดตามหาสองกุมารและอาจจะติดตามไปทัน

9.2 แผล่เทวดาจำแลงมาขวางทางพระนางมัทรี พระอินทร์สั่งให้เทวดาทั้ง 3 องค์ จำแลงกายเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง และราชสีห์มาขวางทางไว้

9.3 แผล่พระนางมัทรีขอหนทาง พระนางมัทรีเข้าป่าไปหาผลไม้ในวันนั้นเกิดอาเพศ เก็บผลไม้ไม่ได้เพียงเล็กน้อยก็รีบกลับ แต่พอมาถึงกลางทางก็มาพบสองเสือสามสัตว์มานอนขวางทางอยู่

ไม่สามารถกลับไปยังอาศรมได้ พระนางมัทรีจึงวางหาบลงและยกมือขึ้นวอนไหว้ขอหนทางต่อสัตว์ทั้งสาม

9.4 แห่พระนางมัทรีกลับถึงพระอาศรม เมื่อเทวดาแปลงทั้งสามได้ฟังคำวิงวอนของพระนางมัทรีแล้วจึงพากันหลีกทางให้พระนางมัทรีก็รีบกลับมายังอาศรม แต่ไม่พบลูกน้อยทั้งสองก็หลากใจเที่ยวตามหารอบ ๆ บริเวณอาศรมก็ยังไม่พบ

9.5 แห่พระนางมัทรีทูลถามพระเวสสันดร พระนางมัทรีเที่ยวตามหากันหาชาติ แต่ไม่พบจึงเข้าไปถามพระเวสสันดร แม้พระนางมัทรีจะอ้อนวอนสักเท่าใด ๆ พระเวสสันดรก็ไม่ยอมตรัสด้วย

9.6 แห่พระเวสสันดรตัดพ้อพระนางมัทรี พระเวสสันดรได้ฟังพระนางมัทรีตรัสถามหาลูกอยู่หลายครั้งจึงคิดว่าถ้าไม่ตรัสอะไรเลยคงไม่ได้ จึงต้องการหักความ โศกของพระนางมัทรีแก้งกล่าวหาเป็นข้อหึงหวง เพื่อให้พระนางมัทรีคลายความ โศกว่าพระนางมัทรีกลับมาจนมิดค่าสงสัยว่าจะไปคบผู้ผู้ชายในกลางป่า คงไปติดใจเทวาคณธรรพอันมีฤทธิ์เสียแล้ว พอมาถึงก็มาถามหาว่าลูกหาย ถ้าอยู่ในวังคงจะถูกประหารด้วยมือของพระองค์เป็นแน่

9.7 แห่พระนางมัทรีทูลตอบการตัดพ้อ พระนางมัทรีพยายามอธิบายพร้อมทั้งทูลขอโทษสักเท่าใด ๆ พระเวสสันดรก็นิ่งเสียยิ่งทำให้พระนางมัทรี โศกมากยิ่งขึ้น

9.8 แห่พระนางมัทรีครวญที่ต้นหว้า พระนางมัทรีเสด็จออกจากพระอาศรมติดตามหาลูกมาถึงต้นหว้าใหญ่ที่ลูกรักทั้งสองเคยมาวิ่งเล่น พระนางคร่ำครวญถึงลูกน้อยทั้งสองและติดตามหาลูกไปจนทั่วตั้งเนื้อความว่า “สุดสายนัยนาที่แม่จะตามไปเล็งแลสุด โสดแล้วที่แม่จะรับทราบฟังลำเนียงสุดสุรเสียงที่แม่จะรำเรียกพิไรร้องสุดผีเท่าที่แม่จะเยื้องย่องยกอย่างลงเหยียบดินเป็นสุดสิ้นสุดปัญญาสุดหาสุดค้นเห็นสุดคิดจะได้พานพบประสปรอยพระลูกน้อยแต่สักนิดไม่มีเลย” พระนางมัทรีตามหาลูกจนทั่วทั้งราวป่า

9.9 แห่พระนางมัทรีสลบ พระนางมัทรีติดตามหาลูกจนใกล้สว่าง นับระยะทางที่ติดตามหาได้สิบห้าโยชน์ จึงได้เซซ้งกลับมายังพระอาศรมด้วยความอด ไรยหมดกำลัง พระนางก็สลบลง

9.10 แห่พระเวสสันดรกำสรดถึงพระนางมัทรี พระเวสสันดรตกพระทัยสำคัญว่าพระนางมัทรีตาย จึงคร่ำครวญถึงความดีของพระนางมัทรีว่าผู้ทุกข์ผู้ยากลำบากมาด้วยกันต้องมาตายในยามยากน่าอนาถยิ่งนัก พระเวสสันดรจึงยกพระเศียรของพระนางมัทรีมาวางบนตัก แต่เมื่อพิจารณา ดูแล้วเห็นว่าพระนางยังไม่ตายจึงเข้าไปเอาคนที่น้ำในพระอาศรมไว้กวารีมาประพรมพระพักตร์ และพระอุระของพระมัทรีทำให้พระนางฟื้นคืนมา

9.11 แห่พระนางมัทรีขึ้น เมื่อพระนางมัทรีขึ้นมาแล้วก็ถามหาพระลูกรักทั้งสอง พระเวสสันดรก็ตรัสบอกความจริงให้พระมัทรีทราบว่าเป็นนางไปแล้วเมื่อวานนี้ ขอให้พระมัทรีจงทำใจให้ผ่องแผ้ว ด้วยพระองค์ทรงหวังพระโพธิญาณจึงได้บริจาคทานพระลูกรักทั้งสอง ซึ่งอย่าว่าแต่เพียงเท่านี้เลย แม้ใครต้องการเอาเลือดเนื้อหรือเอาใจมาเชือดเดือนก็จะสละให้ได้เพื่อแลกกับพระโพธิญาณขอให้พระมัทรีมีศรัทธาช่วยอนุโมทนาทานครั้งนี้ด้วยเถิด

9.12 แห่พระนางมัทรีอนุโมทนาทาน พระนางมัทรีจึงตรัสถามว่าเมื่อวานนี้เหตุใดพระองค์จึงไม่บอกความจริงให้ทราบ พระเวสสันดรตรัสว่าพระองค์เห็นพระนางมัทรีเพ็งกลับมาจากป่ายังเหนื่อยนักและกำลังคิดถึงลูกเกรงว่าจะทนไม่ไหว พระนางมัทรีได้ทรงฟังก็ร่วมอนุโมทนาทานบารมีกับพระเวสสันดรด้วย พลันแผ่นดินก็บันดาลเกิดกัมปนาทหวาดไหว เทพยดาเจ้าทั้งหลาย ต่างก็แซ่ซ้องสาธุการร่วมกับพระนางมัทรี

9.13 แห่ส่งท้ายกัณฑ์มัทรี พระนางมัทรีเมื่อร่วมอนุโมทนาทานแล้วก็มีจิตใจผ่องแผ้ว เบิกบานใจ เทพเจ้าทั้งหลายก็โปรยปรายดอกไม้ทิพย์ร่วมอนุโมทนาทานด้วย จบกัณฑ์มัทรี ซึ่งมีความยาวทั้งหมดกำหนดได้ 90 พระคาถาในกัณฑ์นี้ นิยมหรือนิมนต์พระที่มีความชำนาญในการเทศน์และต้องเสียดิด้วย ญาติโยมต่างจังหวัดจะนิยมฟังกัณฑ์มัทรีกันทุกภาคและทุกท้องถิ่น กัณฑ์นี้คนฟังจะเห็นความรักของแม่ที่มีต่อลูก ซึ่งพระนางมัทรีแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในคำคร่ำครวญหวนหาที่ทำให้คนฟังเกิดความสงสารเป็นอย่างยิ่ง

10. เนื้อเรื่องกัณฑ์สักกบรรพในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 10 มี 12 ไบลานเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีทั้งหมด 13 แห่แต่ยกมาเพียงชื่อแห่หรือชื่อตอนทั้ง 13 ตอน เพื่อเป็นตัวอย่างแบบย่อ ๆ ทั้ง 13 แห่ พระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์ (2549, หน้า 123) จึงได้ขยายเนื้อเรื่องเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังนี้

10.1 แห่ต้นท้าวสักกรินทร์รำพึงว่าพระเวสสันดรได้สละสองกุมารไปแล้ว ถ้ามีคนมาขอพระนางมัทรีพระองค์ก็คงจะสละให้ พระอินทร์จึงแปลงร่างเป็นพราหมณ์แก่ไปขอพระนางมัทรีไว้ก่อนแล้ว จะถวายคืนหลังจากขอปฏิญาณจากพระเวสสันดรว่าห้ามยกพระนางมัทรีให้ใครอื่นอีก

10.2 แห่พระอินทร์แปลงร่างมาเฝ้าพระเวสสันดร พระอินทร์แปลงร่างเป็นพราหมณ์แก่เดินทางเข้าเฝ้าพระเวสสันดรถามทุกข์สุขความเป็นอยู่อาหารการกินว่าเป็นอย่างไรบ้าง พระเวสสันดรตอบแล้วก็ถามถึงความต้องการของพราหมณ์

10.3 แห่พระอินทร์แปลงทูลขอพระนางมัทรี เมื่อพระอินทร์จะขอพระนางมัทรีก็ยกย่องศรัทธาของพระเวสสันดรว่าเหมือนแม่น้ำทั้งห้าสายที่ไหลไม่เคยขาดสาย ให้สรรพสัตว์ทั้งหลายได้อาบกิน ไม่เค็ดร้อน สูดท้ายขอพระราชทานพระนางมัทรี

10.4 แห่พระเวสสันดรยกพระนางมัทรีให้เป็นทาน เมื่อพระเวสสันดรได้ฟังพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรีแล้ว จึงยกพระนางมัทรีให้เป็นทาน โดยหวังเพียงพระโพธิญาณในอนาคตกาล

10.5 แห่อัศจรรย์ในการบริจาคทานพื้นแผ่นดินเกิดกัมปนาทหาวนไหว เทพเจ้าทั้งหลายต่างแซ่ซ้องสาธุการในการบริจาคทานของพระเวสสันดร

10.6 แห่พระนางมัทรีอนุโมทนาทาน พระนางมัทรีได้ฟังพระเวสสันดรพระราชทานพระนางให้เป็นทานแก่พราหมณ์เฒ่า ก็มีได้แสดงสีหน้าเศร้าสลดให้พระเวสสันดรเห็น ยังยิ้มแย้มแจ่มใส สีหน้าเป็นปกติ ท้าวเธอจึงทอดทศนาพิมลพักตร์พระนอingkจักวิกิตประการใด จะมีวามองหรือส่องใสในครั้งนี้อัจกร่วมบำรุงพระทานบารมีหรือจะหม่นหมอง เมื่อพิศพักตร์พระนางนอingkเห็นผ่องผุดเพียงศศิธรบริสุทธีสว่างเมฆก็ทราบว่านางนี้เป็นเอกอัครนารีเป็นคู่สร้างบารมีมาแต่ก่อนกาลทรงพระเกษมसानต์โสมนัสนิ่งนิกในพระทัยพระมัทรีก็ทราบอัชฌาสัยพระภักศดาพระมัทรีจึงกราบทูลว่าชีวิตของพระนางมัทรีนั้นสุดแล้วแต่พระเวสสันดรจะทำอะไร จะฆ่า จะขาย จะยกให้ใครก็สุดแล้วแต่พระองค์พระนางยินดีทำตามเสมอ

10.7 แห่พระอินทร์แปลงอนุโมทนาทาน เมื่อพระเวสสันดรยกพระนางมัทรีให้แก่พราหมณ์แล้ว จึงหล้งน้ำทักษิโณทกให้ตกลงยังมือพราหมณ์ พอพระอินทร์อนุโมทนาทานแล้วแผ่นดินก็เกิดกัมปนาทหาวนไหวเป็นที่น่าอัศจรรย์

10.8 แห่พระอินทร์ดำริว่จะคืนพระนางมัทรี เมื่อพระอินทร์อนุโมทนาทานแล้ว ก็ดำริว่จะคืนพระนางมัทรีให้แก่พระเวสสันดร เพื่อจะได้ทำนุบำรุงพระเวสสันดรสืบต่อไป

10.9 แห่พระอินทร์ถวายพระนางมัทรีคืน พระอินทร์กล่าวกับพระเวสสันดรว่าดนอายุมากแล้วไม่ควรที่จะรับพระนางมัทรีไป จึงขอถวายคืนไว้ปรนนิบัติพระเวสสันดรสืบต่อไป และแจ้งความจริงให้พระเวสสันดรทราบว่าดนเป็นพระอินทร์แปลงกายมา

10.10 แห่พระเวสสันดรคำริขอพรจากพระอินทร์

10.11 พระเวสสันดรขอพร 8 ประการ

10.12 แห่พระอินทร์ประสาทพร เมื่อพระอินทร์ได้ฟังพระเวสสันดรขอพร 8 ประการ แล้วจึงอนุโมทนาว่าพรทั้ง 8 ประการที่พระองค์ขอนั้นจะสำเร็จสมปรารถนาทุกประการ ขอพระองค์อย่าได้ตั้งอยู่ในความประมาท จงตั้งใจบำเพ็ญเนกขัมมปรมัตถบารมีเถิด

10.13 แห่ส่งท้ายกัณฑ์สักกบรรพ เมื่อพระอินทร์ประสาทพรแก่พระเวสสันดรแล้ว ก็เสด็จคืนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จับกัณฑ์สักกบรรพซึ่งมีความยาวทั้งหมด 43 พระคาถากัณฑ์นี้ ปัจจุบันไม่ค่อยเคร่งครัดในการนิมนต์พระเทศน์ส่วนมากจะนิมนต์พระภายในวัดนั้น ๆ เป็นผู้เทศน์ เนื้อหาของกัณฑ์นี้กล่าวไว้ว่การทำมาคินั้น ถึงแม้คนไม่เห็นเทวดาก็เห็นในกัณฑ์นี้พระอินทร์ซึ่งเป็นหัวหน้าของเทวดาได้ลงมาช่วยพระเวสสันดรให้ทำทานอีกครั้งหนึ่งแล้วประสาทพรให้แก่พระเวสสันดรแปลประการต่อมาพรที่พระอินทร์ให้นั้นก็เป็นจริงทุกประการ

11. เนื้อเรื่องกัณฑ์มหाराชาในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 11 มี 23 ไบลาน เป็นพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีทั้งหมด 15 ตอน หรือ 15 แהל่ แต่ยกมาเพียง ชื่อแהל่หรือชื่อตอนทั้ง 15 ตอน พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2549, หน้า 125) จึงย่อเนื้อความ ให้เข้าใจ ดังนี้

11.1 แהל่ความตั้นกล่าวถึงความเดิมตั้งแต่พระเวสสันดรพระนางมัทรีรับพรจาก พระอินทร์แล้วก็อยู่กันมาด้วยความผาสุก

11.2 แהל่กล่าวถึงชุกหลังจากขอกัณหาชาติมาได้แล้วก็พาเดินทางมากลางป่า ระยะทางได้ 60 โยชน์ รุกขเทวดาคอยปกปักรักษา โดยที่กัณหาและชาติไม่มีอันตรายใด ๆ

11.3 แהל่สุริเยเป็นการบรรยายสภาพป่าเวลาเย็น ๆ ซึ่งในป่านั้นมีสิ่งสาราสัตว์ นานาชนิด แהל่นี้ถือว่าเป็นแהל่ที่ญาติโยมนิยมฟังกันมาก และพระนักเทศน์ที่จะเทศน์กัณฑ์นี้ ต้องว่าให้คล่องด้วย

11.4 แהל่กล่อมกล่าวถึงตอนรุกขเทวดากล่อมกัณหาและชาติ

11.5 แהל่ชุกพากัณหาชาติหลงเข้าเมือง เนื้อความกล่าวถึงชุกพากัณหาชาติมาถึง ทางสองแพร่ง เทวดาเข้าใจให้ชุกจำทางไม่ได้ พากัณหาชาติหลงทางมาทางเมืองสีพีนคร และนอนค้างอยู่นอกเมืองหนึ่งคืน

11.6 แהל่ประ โคมถือว่าเป็นแהל่เอกแהל่ไชว์ของกัณฑ์นี้ โดยกล่าวถึงพระเจ้า กรุงสยชัยซึ่งนอนไม่หลับ เวลานอนจึงต้องเกณฑ์เหล่าสมณก้านัลในนำคนตรีมาบรรเลงและ บรรยายถึงเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ขับขานประ โคมให้พระเจ้ากรุงสยชัยได้ทรงสดับจะได้ คลายทุกข์ก่อนรุ่ง เมื่อพระเจ้ากรุงสยชัยหลับไปก็เกิดพระสุบินนิมิตว่ามีบุรุษผู้หนึ่งร่างกายกำยำล่ำสัน นำปทุมทองสองดอกมาถวาย เมื่อพระองค์ตกใจตื่นจึงเรียก โหราจารย์มาทำนาย โหราจารย์ ก็ทำนายว่าฝันนี้เป็นฝันดี มิใช่ฝันร้าย พระประยูรญาติที่พลัดพรากจากกัน ไปจะกลับคืนมาดังเดิม ครั้นรุ่งเช้าพระเจ้ากรุงสยชัยเสด็จออกว่าราชการ ชุกก็พากัณหาชาติผ่านเข้ามายังหน้าพระที่นั่ง พระเจ้ากรุงสยชัยนั้นแล้วจึงทอดพระเนตรเห็นพระหลานขวัญ

11.7 แהל่พระเจ้ากรุงสยชัยชม โคมสองกุมาร พระเจ้ากรุงสยชัยเห็นชาติกัณหา แต่ไกลก็คลิบคล้ายคลิบคลาทั้งผิวพรรณวรรณะก็เหมือนว่าจะเป็นพระกัณหาและพระชาติ

11.8 แהל่สั่งอำมาตย์จับชุก พระเจ้ากรุงสยชัยสั่งให้อำมาตย์ไปจับพราหมณ์เฒ่า กับสองกุมารเข้ามาถวายพระองค์ จะให้ผู้หนึ่งผู้ใดไต่ถามก็กลัวเนื้อความจะบิดเบือนไป จึงทรงครัส ถามด้วยพระองค์เอง

11.9 แהל่ชุกทูลความ เมื่อชุกและกัณหาชาติมาอยู่เฉพะพระพักตร์พระเจ้า กรุงสยชัย จึงตรัสถามชุกว่าได้สองกุมารนี้มาจากที่ใด เดินทางกี่วันจึงมาถึงที่นี่ ชุกก็ทูลความว่า

สองกุมารนี้ได้รับพระราชทานมาจากพระเจ้าเวสสันดร และเดินทางมาสิบห้าวัน แต่พระเจ้ากรุงสุโขทัยไม่ทรงเชื่อให้หาหลักฐานมาอ้างอิงว่าไม่ได้ไปหลอกลวงพระเจ้าเวสสันดรมา ซึ่งชูชกก็อ้างเอาพระราชศรัทธาในทางทานของพระเจ้าเวสสันดรมาเป็นพยานหมู่อำมาตย์ได้ฟังก็พากันกล่าวติเตียนพระเจ้าเวสสันดร พระชาติจึงตัดพ้อพระเจ้ากรุงสุโขทัยว่าทำไมจึงให้หมู่อำมาตย์คู่มั่นพระบิดาเช่นนี้พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ทรงตรัสถามถึงขณะพระราชบิดาให้ทานว่าพระองค์มีพระพักตร์เป็นอย่างไรซึ่งพระชาติก็ตอบว่าพระองค์มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

11.10 แห่พระเจ้ากรุงสุโขทัยได้เฝ้าสองกุมาร พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสเรียกพระชาติและพระกัณหาขึ้นมานั่งตักพระชาติ จึงทูลความว่าตนเป็นทาสของชูชกจึงเจียมตัวกลัวพระราชอาญาพระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสถามถึงค่าตัวของกัณหาและชาติ ซึ่งพระชาติก็ทูลว่าค่าตัวของพระชาตินั้น 1,000 ตำลึงทอง ส่วนพระกัณหาต้องมีสวัสดุกฤตทรัพย์อีกสิ่งละร้อยกับทองอีกร้อยตำลึงทองพระเจ้ากรุงสุโขทัยจึงให้อำมาตย์เบิกพระราชทรัพย์มาไถ่ถอนกัณหาชาติตามราคาค่าตัวที่พระเจ้าเวสสันดรทรงตั้งไว้

11.11 แห่แม่บาศรีหรือแห่สมโภชสองกุมาร พระเจ้ากรุงสุโขทัยปริวิตกว่ากัณหาชาติปลัดบ้านปลัดเมืองไปหลายราตรี ขวัญอาจจะตกหล่นหายจึงชักชวนประชาชนบาศรีสู่ขวัญกัณหาชาติหรือเรียกว่าทำขวัญนั่นเอง

11.12 แห่พระชาติทูลสาร แห่พระชาติทูลให้พระเจ้ากรุงสุโขทัยไปรับพระบิดาคืนวังนี้กล่าวถึงเมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยสมโภชพระกัณหาพระชาติเสร็จแล้ว พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสถามพระชาติถึงพระเจ้าเวสสันดรและพระนางมัทรี พระชาติจึงทูลความว่าพระราชบิดาและพระราชมารดา มีความทุกข์ยากลำบากเหลือเกิน ขอให้พระเจ้ากรุงสุโขทัยยกพลพลโยธีไปยังเขาคีรีวงกตเพื่อรับทั้งสองพระองค์กลับคืนวัง

11.13 แห่พระเจ้ากรุงสุโขทัยสั่งให้จัดพลพระเจ้ากรุงสุโขทัยสั่งให้อำมาตย์ราชเสนาเร่งรัดจัดเตรียมจตุรงค์โยธี พวกพราหมณ์ปุโรหิต โหราพฤตตามาตย์ และฝูงอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงก็ตามเสด็จไปกับกองทัพหลวงด้วย พระองค์ทรงให้เหล่าสหชาติโยธีเตรียมพร้อมรอเวลาที่จะเคลื่อนทัพกองทัพนี้ถือว่ายิ่งใหญ่มาจัดอยู่ 7 วัน จึงพร้อมที่จะออกเดินทางไปยังเขาวงกต

11.14 แห่ชูชกตาย ขณะที่กำลังจัดเตรียมกองทัพกันอยู่นั้น ชูชกก็กินอาหารจนเหลือขนาดไฟธาตุไม่อาจจะช่วยเผาผลาญอาหารให้ย่อยได้จึงตาย พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ป่าวประกาศหาญาติของชูชกมารับมรดก แต่ก็ไม่มีใครมารับพระองค์จึงให้ขนทรัพย์สิ่งของเงินทองทั้งหลายคืนเข้าพระคลังหลวง

11.15 แห่ยกพลไปเขาวงกต เป็นการบรรยายให้เห็นภาพขบวนทัพที่ยิ่งใหญ่ แต่เป็นระเบียบเป็นหมวดหมู่มองดูน่าเกรงขาม ในขณะที่กำลังจะเคลื่อนพลนั้น ชาวเมืองกลิงคราฐได้นำช้างป้างจันมาคืนถวายต่อพระเจ้ากรุงสุโขทัย จึงสั่งให้จัดเข้าขบวนทัพพอได้ฤกษ์ก็สั่งให้เคลื่อนทัพ

โดยพระชาติเป็นทัพหน้า พระเจ้าปู่พระเจ้าย่าเป็นทัพหลัง พอทัพของกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์บ่ายหน้า ไปยังเขาวงกตถึงกับกัณฑ์มหาราช 69 พระคาถา (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 125) กัณฑ์นี้นิยมนิมนต์พระนักเทศน์ที่มีความชำนาญเป็นพิเศษและพระที่จะเทศน์ได้นั้นต้องฝึกหัดกัน มาเป็นอย่างดี เพราะกัณฑ์นี้เป็นที่นิยมฟังของญาติโยม มีแหล่งเครื่องเล่นอยู่มาก แต่โบราณมา ถือว่ากัณฑ์นี้ต้องนิมนต์พระมาเทศน์ซ้อนสองธรรมาสน์จึงจะเทศน์สนุก และนิยมเทศน์ซ้อน กันเวลากลางคืน เนื้อความในกัณฑ์นี้สอนให้คนฟังเชื่อว่าทำดีแล้วได้ดี ทำชั่วแล้วได้ชั่ว เห็นได้ อย่างชัดเจนพระชาติและพระกัณฑ์เป็นเด็กดี มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ผลของความดีก็ทำให้ได้ กลับมาสู่อ้อมอกของพระเจ้าปู่และพระเจ้าย่า ส่วนชุกเมื่อมาถึงกัณฑ์นี้ชีวิตอันชั่วร้ายก็จบลงด้วยความตาย

12. เนื้อเรื่องกัณฑ์กษัตริย์ในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 12 มี 11 ไบลาน เป็นพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งหมด 6 ตอน หรือ 6 แหล่ง แต่ยกมาเพียง ชื่อแหล่งหรือชื่อตอนทั้ง 6 ตอน เป็นตัวอย่างแบบย่อ ๆ รวม 6 แหล่ง ดังนี้ (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 127)

12.1 แหล่งความตื่นเมื่อพระชาติยกทัพหน้ามาถึงสระมูจลินท์ ก็สั่งให้หยุดทัพ เพื่อสร้างพลับพลารับเสด็จสมเด็จพระอัยกา แต่ทัพที่ยิ่งใหญ่เมื่อเคลื่อนย้ายก็มีเสียงกึกก้องไกลาลด ดังไปถึงอาศรมของพระเวสสันดร พระเวสสันดร ได้ยินเสียงอีกทีก็กึกก้องเช่นนั้นก็ตกใจกลัว พาพระมัทรีขึ้นไปบนเขาเพื่อหาที่หลบภัยและมองลงมาดูด้วยนึกว่าศัตรูตามมา

12.2 แหล่งพระเวสสันดรมองเห็นกองทัพ พระเวสสันดรตรัสกับพระมัทรีว่าสงสัย อริราชศัตรูหมู่ข้าศึกคงตีพระนครสีพีแตกแล้ว จึงยกทัพมาเพื่อจะประหารผลาญชีวิตของพระองค์ เราทั้งสองคงจะต้องตายอยู่ที่เขาวงกตนี้เป็นแน่แท้

12.3 แหล่งพระมัทรีทูลให้พระเวสสันดรทรงบาพระทัยให้คลายวิตก เมื่อพระนาง มัทรีทอดพระเนตรเห็นขบวนทัพแต่ไกลก็จำได้ว่าขบวนทัพที่มีธงทิวแถวเรียงรายอย่างยิ่งใหญ่ เสียงดังกึกก้องนี้คือค่ายกองทัพแห่งเมืองสีพีนคร เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วก็แน่ใจว่าเป็นกองทัพ พระเจ้ากรุงสมุชชัยมารับกลับนครแน่แล้ว พระเวสสันดรก็หายตกใจเสด็จกลับมายังอาศรมและนั่งรอ ทำอยู่ที่หน้าอาศรมนั่นเอง

12.4 แหล่งพระเจ้ากรุงสมุชชัยพบพระเวสสันดร เมื่อทัพหลวงมาถึงเรียบร้อยแล้ว พระเจ้ากรุงสมุชชัยสั่งให้หันหน้าทัพกลับไปทางสีพีนคร ตั้งขบวนทัพรออยู่ก่อน จากนั้น พระเจ้ากรุงสมุชชัยปรึกษากับพระนางผุสดีว่าถ้าเข้าไปพร้อมกันทั้งหมดคงจะไม่ดี พระองค์จะขอ เข้าไปก่อนแล้วพระนางค่อยเสด็จตามไปในภายหลัง และสุดท้ายก็ให้สองกุมารเข้าไป แล้วพระเจ้ากรุงสมุชชัยก็เสด็จไปยังอาศรมเมื่อทั้งสองกษัตริย์ได้พบพระเจ้ากรุงสมุชชัยก็กระทำ

การปฏิสังขรณ์พระเจ้ากรุงสุโขทัย ตรัสถามทุกข์สุขพระเวสสันดรและพระมัทรี ก็กราบบังคมทูล
เล่าให้ฟังโดยตลอด จากนั้นจึงกราบทูลถามถึงพระมารดาพระโอรสและพระธิดา ตลอดถึง
ความเป็นไปของพระนครสีพีพระราชบิดาก็ทรงเล่าข้อความต่าง ๆ ให้ทราบทุกประการ

12.5 แห่หกษัตริย์สลบ พระนางมุสดีเห็นว่าพระเจ้ากรุงสุโขทัยเข้าไปนาน
พอสมควรแล้วก็เสด็จตามเข้าไปเมื่อถึงอาศรมของพระเวสสันดรและพระนางมัทรีก็เสด็จเข้าไป
ปฏิสังขรณ์ขณะนั้นกัณหาชาติก็เสด็จตามมาถึงเช่นกันพอพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นสอง
กุมารก็ทรงกรรแสงรำไห่ ส่วนสองกุมารก็ทรงวิ่งเข้าไปสวมกอดพระราชชนนีพิโรธคร่ำครวญจน
สลบลงไปด้วยกันทั้งสามพระองค์ เมื่อพระเวสสันดรและพระชนกชนนีทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้น
ก็ทรงกันแสงล้มสลบลงไปด้วย เหล่าพระสนมกำนัลข้าราชการต่างก็สลบตามกันไปหมดทั้งสิ้น
ครั้งนั้นเกิดโกลาหลแผ่นดินไหวทั่วทั้งพิภพ พระอินทร์ทรงทราบเหตุอันเศร้าโศกสลดของหกษัตริย์
ก็บันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมาในที่ประชุมนั้น กษัตริย์ทั้งหกและเหล่าข้าราชการต่างก็ฟื้น
คืนสติโดยทั่วกัน

12.6 แห่ชาวพระนครสีพีเชิญพระเวสสันดรให้ลาผนวชจากเพศฤๅษีเหล่าอำมาตย์
ข้าราชการต่างรู้สึกเกรงพระเดชของพระเวสสันดรชวนกัน น้อมเกล้าฯ ขอพระราชทานอภัยโทษ
ที่ได้มีมาแต่หนหลังและขออัญเชิญเสด็จคืนสู่พระนครเหมือนดังเดิม จบกัณฑ์กษัตริย์ 36
พระคาถากัณฑ์ ปัจจุบันส่วนมากจะนิมนต์ให้พระในวัดเทศน์กัณฑ์นี้สอนให้คนฟังรู้จักใช้
ความคิดว่าชีวิต มีปัญหาเพราะความไม่เข้าใจกันและไม่รู้จักคำว่าให้อภัยซึ่งกันและกัน ครอบครั
จึงแตกแยกจะเห็นได้ว่าทานที่พระเวสสันดรบำเพ็ญมาตั้งแต่ต้นเป็นทานภายนอก แต่ในกัณฑ์นี้
พระองค์ให้ทานอีกครั้งหนึ่งคือให้อภัยทานแก่คนที่ขบไล่พระองค์ออกจากเมือง เช่นเดียวกับ
ประชาชน ทั้งนี้ก็ให้อภัยซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งเป็นพรรคเป็นพวก เมื่อให้อภัยซึ่งกันและกันได้
แล้วสิ่งที่ตามมาคือความรักใคร่สามัคคีในหมู่คณะ

13. เนื้อเรื่องนครกัณฑ์ในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 13 มี 19 ไบลาน ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีทั้งหมด 10 ตอน หรือแห่แต่ยกมาเพียง
ชื่อแห่หรือชื่อตอนทั้ง 10 ตอน เพื่อให้เห็นเนื้อความ โดยย่อทั้ง 10 แห่ พระครูวินัยธรรมานพ
पालพันธ์ (2549, หน้า 128) จึงได้ขยายสำนวนเพิ่มเติม ดังนี้

13.1 แห่พระเจ้ากรุงสุโขทัยและประชาชนเชิญให้พระเวสสันดรเสด็จจากเพศฤๅษี

13.2 แห่พระเวสสันดรสั่งอาศรม เมื่อพระเวสสันดรรับคำเชิญของพระบิดาและ
ประชาชนพร้อมด้วยหมู่อำมาตย์ญาติวงศ์จากเพศฤๅษี ก็อดที่จะอาลัยพระอาศรมมิได้
เพราะอยู่นานถึง 7-8 เดือน

13.3 แห่พระราชกฤษฎีกาพระเวสสันดร หม่อมอำมาตย์ราชมนตรีต่างเร่งรัดจัดเตรียมพิธี เพื่อจะสมโภชพระเวสสันดรเป็นกษัตริย์เหมือนเดิม โดยจัดเตรียมสถานที่ให้ทำพิธีแบบโบราณ พราหมณ์อาจารย์ เป็นผู้จัดทำพิธีอวยชัยให้พรให้พระเวสสันดรมีความสุขเกษมสันต์

13.4 แห่พระนางมัทรีสโมสรมด้วยสองกุมาร พระนางมัทรีมีความสุขเมื่อได้พบ สองกุมารพระนาง นึกถึงความหลังเมื่อครั้งพลัดพรากจากกุมารทั้งสองครั้งนั้น ประหนึ่งว่าชีวิตนี้จะหาไม่จนร่างกายซูบผอมเศร้ากำสรดตลอดเวลา ยามกินยามนอนไม่เคยมีความสุข บัดนี้ได้พบหน้า ลูกทั้งสองความทุกข์นั้นพลันหายไปสิ้นความสุขคราวครั้งนี้ จึงเหมือนความฝันเหมือนมีปาฏิหาริย์ มาช่วยจึงได้หมดทุกข์พบสุข

13.5 แห่พระนางมยุสดีประทานภูษาอาภรณ์และเครื่องประดับแก่พระนางมัทรี พระนางมยุสดีทรงประทานภูษาพิเศษ 4 ตระกูลแก่พระนางมัทรี ผ้าพิเศษนี้กำหนดราคาได้แสนตำลึง แต่ละผืนมีค่ามาก ล้วนแต่ผ้าหายากทั้งสี่ตระกูล นอกจากนั้นยังมอบม้ามงามกัญและอาภรณ์ของมีค่า ให้แก่พระนางมัทรีด้วย

13.6 แห่สัตว์ควรวุธอาลัยพระเวสสันดร ฟุ้งสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในเขตเขาวงกต นั้นที่เคยได้อาศัยพระบารมีของพระเวสสันดรแผ่พรหมวิหารคุ้มกันสรรพอุปัทวันตราย ให้อยู่เย็น เป็นสุขไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ตลอดเวลาที่พระเวสสันดรประทับอยู่ที่เขาวงกตนี้ต่างก็มีความอาลัย เศร้าโศกมากที่พระเวสสันดรจะจากไป

13.7 แห่หกกษัตริย์กลับจากเขาวงกต แห่หกกษัตริย์เสด็จสี่พันครนี้เป็น การพรรณนาถึงขบวนทัพที่จัดได้อย่างเป็นระเบียบและยิ่งใหญ่มาก ทั้งพลช้าง พลม้า พลรถ พลโยธาเดินเท้า มีอาวุธครบมือ ใช้เวลาเดินทางกลับสี่พันครถึงสองเดือน

13.8 แห่หกกษัตริย์เข้าพระนคร เมื่อทัพหกกษัตริย์มาถึงพระนครประชาชนต่างจัด ธงทิวไว้สองข้างทางคอยต้อนรับ เบียดเสียดยัดเยียด คอยเฝ้ารับเสด็จพระเจ้าเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรเข้าเมืองแล้วตอนกลางคืนก็คิดว่าวันพรุ่งนี้จะเอาทรัพย์สิ่งของที่ไหนออกทำทาน พระอินทร์ก็บันดาลให้ฝนสัตว์รัตน์ตกลงมานอกเมืองสูงแค่หัวเข่าในเขตพระราชฐาน ตกมากสูงถึง สะเอว พระเวสสันดรประกาศให้ประชาชนมาขนเอาไปเหลือเท่าไรจึงนำเข้าท้องพระคลัง

13.9 แห่ที่สุดของเรื่องพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงปกครองไพร่ฟ้า ประชากรราษฎรมาด้วยความผาสุก พระองค์ทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรมตลอดมา โดยหมั่นทำทาน มิได้ขาดจนอายุได้ 120 ปี เสด็จสวรรคตแล้วไปเกิดเป็นสันดุสิตเทวราชอยู่ชั้นดุสิตพิภพ

13.10 แห่ประชุมชาดก สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงพระธรรม เทศนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดกประดับด้วยหนึ่งพันพระคาถาจบลงแล้ว จึงยกเอาอริยสัจสี่ มีทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แล้วประมวลชาดกว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องจริงและกลับชาติว่าคนในชาตินั้น

กลับชาติมาเป็นใครในชาตินี้ กัณฑ์ครกัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์ประจำวัดพระเชตุพน เพราะตามประวัติ แล้วตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 1 เจ้าอาวาสซึ่งขณะนั้นก็คือ สมเด็จพระวันรัตท่านได้เทศน์ถวายทุกครั้งที่มีงานเทศน์ในพระบรมมหาราชวังต่อจากนั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส เจ้าอาวาสองค์ที่ 2 ของวัดพระเชตุพนพระสังฆราชเจ้าองค์ที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็เทศน์ กัณฑ์ครกัณฑ์นี้เรื่อยมาจนถึงพระชนม์ ต่อจากนั้นวัดพระเชตุพนก็มีพระนักเทศน์หัดทำนอง กัณฑ์ครกัณฑ์สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ทำนองนครกัณฑ์ของวัดพระเชตุพนจึงถือได้ว่าเป็นทำนอง ต้นแบบของกัณฑ์ครกัณฑ์ ปัจจุบันพระนักเทศน์ทั่วไปก็ยังคงใช้ทำนองนครกัณฑ์ของ วัดพระเชตุพน (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 128) เนื้อหาเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์นี้ กล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ ไว้ชัดเจน เช่น มีเมืองอยู่ 5 เมือง คือ เมืองสีพี เมืองกลิงคราฐ เมืองเจตราฐ เมืองมาตุลนคร และเมืองมัทราช โดยมีเมืองสีพีเป็นเมืองหลัก เพราะการดำเนินเรื่อง กล่าวถึงเมืองนี้ตั้งแต่ต้น ไปจนจบส่วนเมืองอีก 4 เมืองนั้น จัดว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญรองลงมา เพราะบางเมืองตลอดทั้งเรื่องกล่าวถึงเพียงครั้งหรือสองครั้งเท่านั้นเพื่อประกอบการดำเนินเรื่อง เช่น เป็นเมืองที่ใช้กำเนิดตัวละคร เป็นเมืองที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ภายในเรื่อง หรือเป็นเมืองที่เสริม เนื้อเรื่องหลัก เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย เป็นต้น

พระราชวิจิตรปฏิภาณ (2555, หน้า 143-144) ได้กล่าวสรุปว่า สถานที่ที่เป็นบ้านเมือง อันมีพระมหากษัตริย์ปกครองแล้วในเรื่องยังได้กล่าวถึงหมู่บ้านเล็ก ๆ คือ หมู่บ้านทุนวิฐ มีป่าใหญ่ ที่อุดมสมบูรณ์เรียกว่าป่าหิมพานต์ และยังกล่าวถึงภูเขาอีก 5 ลูก ได้แก่ เขาวงกต เขาคันธมาถน์ เขาอัญชัน เขาตาลบรรพต และเขาวิบูลบรรพต โดยมีเขาวงกตเป็นสถานที่หลัก เพราะพระเวสสันดร และพระนางมัทรีต่างก็ทรงบำเพ็ญพรตอยู่ในอาศรมบริเวณหว่างเขานี้ กล่าวถึงชื่อแม่น้ำไว้ถึง 8 สาย แม่น้ำที่คนฟังรู้จักกันเป็นอย่างดีก็คือ แม่น้ำทั้งห้าสายที่ชูชกยกมาอุปมาอุปไมยในกัณฑ์กุมารว่า คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภูณี มหิมहाสาครเศ และแม่น้ำโสตุสมปรา อยู่ในที่แจ้งกล่าวไว้ใน กัณฑ์ทานกัณฑ์แม่น้ำโกติมารา แม่น้ำเกตุมดี ซึ่งกล่าวถึงขณะที่พระเวสสันดรเสด็จผ่านมา ในกัณฑ์วนปเวสน์มีสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ 2 สระ คือ สระมัจฉินท์เป็นสระใหญ่สี่เหลี่ยม มีน้ำเต็มเปี่ยม ไสสะอาดตาและสระโบกขรณีซึ่งเป็นสระสี่เหลี่ยมมีน้ำเต็มใสสะอาดตาเช่นกัน (พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, 2549, หน้า 130) ได้สรุปว่า ตัวละครที่มีบทบาทในเรื่องนั้นมีทั้งหมด 23 ตัวละคร โดยยึดตามตัวละครที่พระพุทธองค์ทรงประมวลชาดกกลับชาติไว้ที่มี บทบาทมาก ได้แก่ พระเจ้ากรุงสญชัย พระนางมุตติพระเวสสันดร พระนางมัทรีพระชาติ และพระกัณหาหรือที่เรียกว่า หกษัตริย์ส่วนตัวละครที่มีบทบาทรองลงมา ได้แก่ ชูชกและ นางอมิตตดา ส่วนที่เหลือนอกจากนั้นเป็นเพียงตัวละครประกอบในเรื่อง เช่น นายพรานเจตบุตร พระอจุตฤาษี ท้าวสักกะ วิสสุกรรมเทพบุตร แม่ช้างเผือกเรณู (นางช้างอากาศจาริณี) ช้างปัจจัย

นาคเทวดาที่แปลงเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง และราชสีห์ นอกจากนั้นก็ยังมียักษ์ตรียมั้ทราชอำมาตย์ ที่ทูลข่าวเนรเทศ เสนาอำมาตย์ที่จัดสัตตศกมหาทาน และสหชาติ ทั้งหมดหมื่นนี้ คือ ตัวละคร ทั้งหมดที่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ 1,000 พระคาถามหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ข้างต้น มีแหล่งเนื้อในรวมทั้งสิ้น 152 แหล่ง แต่ปัจจุบันมีพระหัตถเทศน์กันจริง ๆ อยู่ 5 กัณฑ์ 73 แหล่งเท่านั้น คือ ชุชกมหาพนกุมารมั้ทริและมหาราช ที่เหลือนอกนั้นไม่นิยมหัด เพราะพระนักเทศน์ถือว่าเป็นกัณฑ์ ที่ไม่สำคัญ ด้วยเหตุนี้เวลาฟังพระเทศน์มหาชาตินอกจากห้ำกัณฑ์ที่กล่าวมาแล้วทำนองประจำ กัณฑ์ของแต่ละกัณฑ์ที่เหลือนอกนี้พระนักเทศน์ที่ถนัดจริง ๆ ไม่ได้ อีกประการหนึ่ง ที่เป็นสาเหตุ สำคัญก็คือตามวัดต่าง ๆ นิยมจัดเทศน์แบบประยุกต์ 2 ธรรมาสน์บ้าง 3 ธรรมาสน์บ้าง ไม่ค่อยได้จัด เทศน์เรียงกัณฑ์เหมือนสมัยก่อน หรือถ้าจัดทั้ง 13 กัณฑ์ก็จะนิมนต์พระต่างวัดมาเทศน์เฉพาะ 5 กัณฑ์ดังที่กล่าวมา ส่วนนอกนั้นใครเทศน์ก็ได้ทำนองถูกต้องหรือไม่ ไม่ได้สนใจเรียกว่าเทศน์ พอเป็นพิธี นอกจากนั้น พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2552, หน้า 51) จึงเป็นเหตุให้พระนักเทศน์ ไม่สนใจฝึกหัดเทศน์ให้ครบทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง เพราะแต่ละกัณฑ์ต่างก็มี ทำนองประจำกัณฑ์ทั้งสิ้นกัณฑ์นครกัณฑ์นี้ถือได้ว่าพระพุทธร่องค์ทรงประมวลชาดกที่เรียกกันว่า กลัษชาติไว้ตัวละครที่แสดงในเรื่องทั้งหมดมีถึง 23 ตัวละคร ตัวละครฝ่ายดีก็คือ ตัวละครฝ่ายที่คอย สนับสนุนพระเวสสันดร ส่วนฝ่ายไม่ดีก็คือฝ่ายที่คอยเบียดเบียน เช่น ชุชกและนางอมิตตดา ทั้งเมื่อเกิดมาในชาติใหม่ก็ยังเบียดเบียนต่อไปอีก โดยชูชกกลัษชาติมาเกิดเป็นพระเทวทัต ส่วนนางอมิตตดากลัษชาติมาเกิดเป็นนางจินจมานวิกา สุดท้ายทั้งสองคนก็ถูกแผ่นดินสูบ เป็นการยืนยันให้คนฟังได้เข้าใจว่าทำดีแล้วย่อมได้ดีทำชั่วแล้วย่อมได้ชั่ว เหมือนชูชกและ นางอมิตตดาในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้

วิธีการเทศน์เทศน์มหาชาติ

วิธีการเทศน์เป็นการแสดงพระธรรมที่ใช้สั่งสอนในพุทธศาสนาถ้อยคำที่ใช้แสดงเรียกว่า “ธรรมกถา” สำหรับพระสงฆ์ผู้แสดงธรรมเรียกว่า “พระธรรมกถึก” พระสงฆ์ผู้แสดงธรรมนั่งบน ธรรมาสน์เท่านั้น จึงจะเรียกว่า การเทศน์หาก ไม่มีธรรมาสน์จะเรียกอย่างอื่น เช่น บรรยาย ธรรมสนทนาธรรม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2551, หน้า 37-38) การเทศน์ทำได้ 2 วิธีการ ได้แก่ บุคลาธิษฐาน หมายถึง การเทศน์ที่ยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมมาเป็นหลักในการอธิบาย เช่น เปรียบกิลีสเหมือนพญามารส่วนธรรมาธิษฐาน หมายถึง การเทศน์ที่ยกธรรมะหรือสิ่งที่ เป็นนามธรรม มาเป็นหลักในการอธิบายเช่นความดีเป็นเกราะป้องกันตัวนอกจากนี้การเทศน์ยังมี รูปแบบต่าง ๆ ที่เลือกนำมาใช้ในโอกาสต่าง ๆ ดังนี้

1. เทศน์แจ้ง หมายถึง การเทศน์เพื่ออธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ของการสังคายนาพระพุทธศาสนา

2. เทศน์ธรรมวัตร หมายถึง ทำนองอ่านร่ายยาวในการแสดงธรรมที่มีลีลาเป็นเทศน์
 3. เทศน์ปฐชาวิสัยชา หมายถึง การเทศน์ที่มีพระผู้แสดงธรรมตั้งแต่ 2 รูปขึ้นไป
- มีลักษณะถามตอบแลกเปลี่ยนประเด็นถามระหว่างการเทศน์
5. เทศน์ยก หมายถึง การเทศน์แสดงธรรมโดยพระสงฆ์รูปเดียวตลอดงาน อาจจัดเป็น 3 หรือ 5 หรือ 7 วัน แล้วแต่เจ้าภาพซึ่งจะถวายเครื่องกัณฑ์เทศน์ในวันสุดท้าย
 5. เทศน์มหาชาติ หมายถึง การเทศน์เรื่องมหาเวสสันดรชาดกที่มีการสอดแทรกทำนอง เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลิน

จันทรา เรือนทองดี (2547, หน้า 49-50) กล่าวว่า วิธีการเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบัน แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ แบ่งตามท่วงทำนองและแบ่งตามเนื้อเรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีท่วงทำนอง มีวัตถุประสงค์ ก็เพื่อให้ผู้ฟังได้เปลี่ยนอารมณ์และสร้างความเพลิดเพลินในการฟังเทศน์มหาชาติ การแห่ที่มีทำนองไว้ในเพลงแห่ในมหาชาติจังหวัดเพชรบุรีว่า พระสงฆ์ขอมมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการเป็นผู้เทศน์ชี้แจงธรรมะและเป็นผู้เริ่มอนุรักษขนบธรรมเนียมประเพณีทำบุญต่าง ๆ สืบต่อกันมาการแสดงธรรมก็จะใช้กลวิธีต่าง ๆ ในการปลุกเร้าให้ปวงศาสนิกชนได้เกิดศรัทธา โดยมีลีลาการเทศน์ที่เน้นการเล่นเสียงยาว ๆ ฟังแล้วให้ความรู้สึกประทับใจ พระนักเทศน์ จึงมีบทบาทสำคัญที่จะเป็นผู้จรรโงงพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวร การแห่ในเทศน์มหาชาติ จึงเป็น ศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการแห่ ดังนี้

1. เพื่อเป็นการเปลี่ยนอารมณ์จากการฟังเทศน์ธรรมคาบแบบอ่านตามคัมภีร์หรือการพูดอย่างเรียบ ๆ มาเป็นทำนองที่มีลีลาการแห่ที่มีทำนองหลากหลาย ซึ่งให้ทั้งสาระและความเพลิดเพลิน ทำให้ผู้ฟังสนใจติดตามฟัง
2. เพื่อสร้างความเพลิดเพลินทำให้ผู้ฟังไม่เบื่อหน่ายต่อการฟัง และการแห่ในบางโอกาสก็เป็นการสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ฟัง อาทิ การแห่ในประเพณีหรือเทศกาลทำบุญ เช่น งานทำบุญบ้าน งานเทศกาลประจำปี หรืองานมงคลต่าง ๆ
3. เพื่อเป็นการสอนคติธรรม และปลูกฝังค่านิยมอันดีงามพระผู้เทศน์จะแห่เพื่อให้เป็นคติสอนใจ โดยจะสอดแทรกไว้ในแห่ นอก อาจเป็นแห่ให้พรหรือนิทานพื้นบ้านและชาดก ที่ยกนำมาแห่ประกอบการเทศน์มหาชาติ

พระราชวิจิตรปฏิภาณ (2555, หน้า 23-26) ได้อธิบายว่าทำนอง ดังนี้

1. ทำนองธรรมวัตร ปรากฏในกัณฑ์ทศพร กัณฑ์นครกัณฑ์ การเทศน์อ่านคัมภีร์ของพระสงฆ์นั้น ต้องใช้ทำนองธรรมวัตรเป็นหลัก นับว่าเป็นทำนองครู การกำหนดทำนองธรรมวัตร หากเทียบก็คือการพากย์โขน ๆ มีตัวพระ ตัวยักษ์ ตัวลิง ตัวไพร่ ก็ยึดทำนองเดียวกัน เพียงแต่ใส่ลีลา

และเอกลักษณ์ให้เป็นพิเศษ เช่น พากย์ทศกัณฐ์ ก็ต้องลงด้วยคำวาดคุดันแบบพระยายักษ์ว่า เฮ้ย ส่วนพระรามนั้นดูไม่น่าจะมีคำนี้

ทำนองธรรมวัตรอาจเรียกได้ว่า ทำนองเจ้า เป็นการกำหนดทำนองการเล่าเรื่องการตรัส การสนทนา ของเจ้า 3 เจ้า ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระเจ้าแผ่นดิน และเทพเจ้า ความขลังความนุ่มนวล ความสุภาพของลีลาภาษา จึงเรียกทำนองนี้ว่า ธรรมวัตร เพราะกัณฑ์ทศพรเป็นต้นแบบจึงถือว่า ธรรมวัตรเป็นทำนองราชการ ซึ่งมีลีลาการแต่งและการอ่านดูเหมือนง่ายแต่ความจริงเป็นทำนองอ่านยาก การแต่งเทศน์ก็ต้องใช้ทำนองธรรมวัตรเข้าไปเป็นวิญญูณของการแต่ง พระเทศน์รุ่นใหม่ ๆ ไม่เข้าใจทำนองธรรมวัตร จึงแต่งเทศน์เหมือนการแต่งเรียงความส่งครู หรือเหมือนการเรียบเรียงภาษาทางวิชาการเป็นภาษาแบบวิทยานิพนธ์ เวลาอ่านทำนองธรรมวัตรจึงขาดความไพเราะ จึงควรศึกษาจากมหาชาติกัณฑ์ทศพรและกัณฑ์นครกัณฑ์หรือพระไตรปิฎก ฉบับ ส ธรรมภักดี ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกฉบับเทศนา แต่โดยใช้ลีลาธรรมวัตรเป็นวิญญูณของการแต่งเทศน์

ธรรมวัตรแท้ คือ กัณฑ์ทศพรก่อนกัณฑ์และนำมาเป็นทำนองสรุปในนครกัณฑ์
เทศน์ด้วยทำนองธรรมวัตรแท้

ธรรมวัตรกลาย คือ การใส่ทำนองสำเนียงมอญลงไปด้วยและอ่านเสียงธรรมวัตรให้มีลีลา มีสำเนียงมอญ ซึ่งมีพื้นทำนองจากกัณฑ์ชูชก แต่ไม่ได้ใส่ลูกคอขยัก 3 ก๊ก เหมือนการเทศน์ชูชก

2. ทำนองเดิน คือ เดินเนื้อเรื่อง เล่าเรื่อง ซึ่งในแต่ละกัณฑ์ก็จะมีลักษณะพิเศษ เรียกว่า มิกคลื่นไธของกัณฑ์นั้น ๆ ถ้าเปรียบคนที่เดินเร็ว เดินช้า เดินทอดน่อง เดินกริดกราย เดินทอดนุ้ย เดินเซซัง เดินโตเต้ เดินโยกเขยอก เดินประพาส เดินตรวจพล เดินชมนกชมไม้ เดินหมดอาลัย ตายอยาก เดินไต่ เดินขึ้น และเดินลง

3. ทำนองขึ้น คือทำนองที่ใช้เสียงขึ้นใหม่ในกัณฑ์นั้น ๆ หรือขึ้นเสียง การเปลี่ยนระดับเสียงให้แตกต่างจากทำนองเดิน

4. ทำนองย้าย คือการกำหนดลีลาของเรื่องเป็นเกณฑ์ และเป็นลักษณะ การเดิน โยกย้าย ยักย้าย เยื้องย้าย เช่น ย้ายในกัณฑ์หิมพานต์ เป็นแบบโยกย้าย เช่นการเดินทาง โยกย้ายในกัณฑ์ทาน กัณฑ์เป็นการข่อยย้าย คือ การกำหนดลีลาม้า โยกโยกย้าย หรือในกัณฑ์นครกัณฑ์เป็นย้ายแบบรวมพล ตั้งแต่เจ้าฟ้ามหากษัตริย์ พวกบพจร และจาตุรงคเสนา

5. ทำนองในกัณฑ์มหาราช เป็นทำนองพิเศษเปรียบได้กับการใช้เสียงร้องของฝรั่ง คือ เสียงโอเปร่า (Opera) ซึ่งกัณฑ์นี้นับเป็นการใช้เสียงในลีลาของภาษาแบบคลื่นกระทบฝั่ง คือ ฐานกรณ์ของพยัญชนะและสระ โดยเริ่มตั้งแต่แหล่งที่ 3 ของกัณฑ์มหาราช การใช้อารมณ์ของบรรยากาศ พิเศษโดยแสดงอาการของสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งต้องทำเสียงให้เป็นลีลาอาการของสัตว์นั้น ๆ

5.1 ทำนองเดินกราย เป็นการเดินกรายแบบทำนองคุดทะราดเหยียบกรวดในกัณฑ์
ชูชก

5.2 ย้ายอ่อน เป็นทำนองคลื่นกระทบฝั่งอ่อน ๆ

5.3 สูงอ่อน เป็นทำนองปลอบประโลม เชิญชวน

5.4 ขึ้น-เดิน มีพิเศษอีก 2 แห่ง คือ แห่งประ โคมก่อนบรรทมและต้นบรรทม
ซึ่งแสดงให้เห็นเครื่องเล่นแบบพระ ว่าพระเล่นดนตรีปี่พาทย์ก็ได้โดยใช้ปาก เป็นต้นแบบ
ของการฮัมเพลง ร้องเพลง แต่งเพลง เป็นการบ่งบอกว่า ลี้นคนไทยแต่งเพลงบรรเลงได้ การจำเพลง
ของคนไทยและการถ่ายทอดเพลง จึงใช้ลิ้นมากกว่าการเขียน โน้ตแบบสากล

5.5 ย้ายเดิน เป็นการเปลี่ยนทำนองเดินเร็วเป็นย้ายผสม มีลักษณะพิเศษซึ่งยากจะวิจัย
ดังปรากฏตัวอย่างในหน้าที่ 13 ของกัณฑ์มหาราช และทำนองแกะบายศรี ท้ายหน้าที่ 11
เรียกทำนองแกะ

6. ทำนองแกะ คำว่า แกะ มี 2 แบบ คือ การแกะผลไม้เป็นรูปต่าง ๆ และแกะกระดาด
บายศรีทำขวัญนิยมแกะผลไม้เป็นรูปเรื่องราวของชาดก นิทาน วรรณคดี เพื่อให้หมอมขวัญเล่าเรื่อง
และในงานบุญ เช่น โคนจุก บวชนาค นอกจากแกะผลไม้แล้วยังนิยมแกะ หรือดอก ปรุ กระดาดสี
เป็นรูปชาดก วรรณคดีต่าง ๆ มีประเพณีนิยม คือ หมอมขวัญต้องแห่ตามรูปกระดาดที่แกะนั้น
ในกรณีที่มีการประชันพระเทศน์หรือหมอมขวัญ ถ้าเจ้าภาพเข้าไปที่กระดาดมีเรื่องราวของชาดก
หรือวรรณคดีหมอมขวัญ หรือพระเทศน์ต้องแห่เล่าเรื่องนั้น ๆ ถ้าใครเล่าไม่ได้ก็ต้องแพ้

6.1 แห่แกะ เป็นต้นแบบของการแข่งขันสักวาประชันเสียง แต่สักวานั้นเป็น
การเขียนสั้น ๆ ตามหัวข้อ แต่แห่แกะเป็นการแสดง ซึ่งถ้าฟังได้โดยนักกลอนมาเป็นนักแห่
ก็จะดี แห่แกะ คือ ต้นแบบของกลอนฉันลำตัด ส่วนทำนองนั้นสามารถพูดได้เลยว่า แห่แกะ
และกลอนลำตัดนั้น คือ เพลงฮิปฮอป

6.2 แห่ลอก คือ แห่ลอกเนื่องจากคัมภีร์หลวง ซึ่งเรียกคัมภีร์หลวงว่า เนื้อใน
เรียกแห่เนื้อนอกว่า เนื้อนอก คือ นอกออกไปจากคัมภีร์ อาจจะแต่งไว้ก่อนหน้าคัมภีร์หลวง
หรือหลังคัมภีร์หลวง

6.3 แห่เทียบเนื้อ คือ เมื่อพระผู้เทศน์เห็นว่าผู้ฟังในชนบทขาดความรู้ภาษาชั้นสูง
ในคัมภีร์หลวง หรือเรื่องราวในทำนองหลวง จึงแต่งแห่เทียบ โดยยึดคัมภีร์หลวงเป็นหลักแล้วใช้
ทำนองแห่แบบทำนองเดิน แห่แกะ แห่ทำนองขอทาน เป็นลลภาษาให้เข้าหูชาวบ้านหรือ
เปลี่ยนอารมณ์

6.4 แห่เครื่องเล่นมหาชาตินั้นมีแห่ลอกประกอบอีกมากมายของแต่ละภูมิภาค
และความเชื่อชาตุม อาจะสอดแทรกเข้ามาในอนใดตอนหนึ่งของมหาชาติ ชื่อว่า แห่เครื่องเล่น
แต่ต้องให้กลมกลืนกับเรื่อง

6.5 แห่พรท้ายเทศน์ คือ เมื่อพระเทศน์มหาชาติจบกัณฑ์ ก็นิยมแห่พรท้ายเทศน์
ทั้งให้ข้อคิดและสร้างศรัทธาให้เกิดกำลังใจต่อผู้ฟัง

6.7 แห่เคาะ คือ การแห่เร่ยโรบัจจยเข้า คือ ขอศรัทธาญาติโยมโดยการแห่แทรก
ลงในแห่เทียบเนื้อที่นิยม

ลาวัญย์ ไกรเดช (2550, หน้า 41) อธิบายเพิ่มเติมว่า การอาราธนาพระในการเทศน์
มหาชาติจะเลือกเฉพาะพระนักเทศน์ที่มีทักษะความสามารถ และความเชี่ยวชาญให้สอดคล้องกับ
เนื้อเรื่อง และวิธีการเทศน์ของแต่ละกัณฑ์ ดังนี้

1. กัณฑ์ทศพรมีวิธีการเทศน์แบบทำนองธรรมวัตรใช้เสียงน้อย ๆ ในการเทศน์มักนิยม
อาราธนาพระผู้ใหญ่ โดยเฉพาะเจ้าอาวาสของวัดที่จัดงานเทศน์เป็นผู้เทศน์ เข้าลักษณะการต้อนรับ
ญาติโยมผู้มาฟังเทศน์มหาชาติ อีกทั้งถือเป็นการเปิดงานไปด้วย
2. กัณฑ์หิมพานต์และกัณฑ์ทานกัณฑ์ ทั้งสองกัณฑ์มีทำนองคล้ายกัน แต่กัณฑ์หิมพานต์
จะกระด้างกว่า และไม่โอศุครวญเท่ากัณฑ์ทานกัณฑ์ มักนิยมอาราธนาพระผู้ใหญ่เทศน์ส่วน
กัณฑ์ทานกัณฑ์ จะต้องคัดเลือกพระผู้ใหญ่ที่มีความชำนาญในการเทศน์มาก เพราะในกัณฑ์นี้มีเสียง
โอศุครวญเพื่อสื่ออารมณ์ให้คนฟังเข้าใจ
3. กัณฑ์วนประเวศน์ มักเลือกพระหนุ่มหรือสามเณรเพราะเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นบท
ชมธรรมชาติ และยังมีตอนพบเจ้าชายเมืองเจตราชูร์ด้วย
4. กัณฑ์ชุกก มักนิยมอาราธนาพระผู้ใหญ่ที่มีเสียงใหญ่ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะ
ของชุกก ผู้ที่เทศน์กัณฑ์นี้ต้องมีความชำนาญในการเทศน์มาก เพราะท่วงทำนองมีลีลาและลูกเล่นมาก
5. กัณฑ์จุลพนและมหาพน จะเลือกอาราธนาพระผู้ใหญ่หรือพระหนุ่มก็ได้ เพราะถ้าเป็น
พระผู้ใหญ่ก็จะสอดคล้องกับเรื่องที่มีชุกกเป็นตัวละครสำคัญ แต่ถ้าเป็นพระหนุ่มก็เหมาะสมเพราะเป็น
การบรรยายความงามของธรรมชาติ
6. กัณฑ์กุมาร นิยมอาราธนาพระหนุ่มหรือถ้าได้สามเณรน้อยก็ยิ่งดี เพื่อเป็นตัวแทนของ
พระชาติและพระกัณหา
7. กัณฑ์มัทรี นิยมอาราธนาพระหนุ่มที่มีเสียงเล็กหรือสามารถจัดเสียงให้ออกเป็นเสียง
คล้ายผู้หญิงได้ เพื่อเป็นตัวแทนของพระนางมัทรี
8. ส่วนกัณฑ์สักกบรรพมหาธาจกษัตริย์และนครกัณฑ์ จะเป็นพระผู้ใหญ่หรือพระหนุ่ม
สามเณรก็ได้

สรุป วิธีการเทศน์มหาชาติชาดกเป็นศาสตร์ ศิลปะ ที่มีทำนองเป็นเอกลักษณ์มาช้านาน และได้รับการสั่งสม จนก่อให้เกิดรูปแบบต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนมากขึ้น ความหมายต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้การฟังเทศน์มหาชาติมีรสชาติ และก่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องราวและคติธรรม มากขึ้น ทำให้ซึมซาบเข้ามาที่ละน้อย ๆ จนสามารถก่อให้เกิดพฤติกรรมส่วนตัว และกลับกลาย มาเป็นพฤติกรรมและประเพณีทางสังคม

ประเพณีการเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกเป็นที่นิยมกันในหมู่คนไทย บางท่านอาจจะ นึกสงสัยว่าเพราะเหตุใดผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาในประเทศจึงนิยมชมชอบการบำเพ็ญกุศล บริจาคทานในการเทศน์มหาชาตินี้มาก แปลกกว่าการบำเพ็ญกุศลแบบอื่น ๆ ซึ่งน่าจะเป็นบุญกุศล ยิ่งใหญ่กว่า แต่ถ้านึกตรึกตรองค้นหาเหตุ ก็คงจะมีเหตุสำคัญอยู่ 3 ประการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ รำไพพรรณี (2549, หน้า 5-7) ดังนี้

1. เชื่อกันว่า มหาเวสสันดรชาดก เป็นพระพุทธพจน์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระภิกษุ สงฆ์พุทธบริษัท ณ นิโครธารามในกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อผู้ใดได้สดับตรับฟังก็ย่อมเกิดสิริมงคล เป็นบุญกุศลอย่างยิ่ง

2. เชื่อกันว่า พระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตต่อจาก พระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ไป ได้มีเทวโองการถึงพระมาลัยเถระให้นำข่าวสารมาบอก แก่มนุษย์ในโลกว่า ถ้าบุคคลใดมีความปรารถนาจะใคร่พบพระศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย เป็นต้นว่ามีรูปงามพอลงจากบันไดเรือนแล้วจำหน้ากันไม่ได้ ปรารถนาสิ่งใดก็ได้สมประสงค์ แผ่นดินก็ราบเป็นหน้ากลอง ก็จงให้บุคคลผู้นั้นสดับตรับฟังพระเวสสันดรชาดก อันประเสริฐ ด้วยพระคาถาหนึ่งพันในวันและคืนเดียวให้จบ และให้บูชาด้วยประทีปธูปเทียนธงฉัตรสารพัด ดอกไม้ ให้ครบจำนวนถ้วนสิ่งละพัน ผลานิสงส์จะชักนำให้สมดังเจตจำนง ผู้ปรารถนาจะพบ ศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยจึงตั้งใจบำเพ็ญบุญกุศล

3. การเทศน์มหาชาตินี้ ท่านผู้เทศน์ก็เทศน์ด้วยกระแสเสียงเป็นท่วงทำนองอันไพเราะ ซึ่งสามารถจะก่อให้เกิดปีติโสมนัสสร้างแรงบันดาลใจแก่ผู้ฟังเป็นอย่างดี อาศัยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ดังกล่าวมานี้ จึงทำให้ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนานิยมจัดให้มีการเทศน์มหาชาติ เป็นประจำทุกปี และได้กระทำสืบ ๆ กันมาตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2554, หน้า 91) ได้กล่าวว่า ประเพณีการเทศน์มหาชาติ เป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ผู้เข้าร่วมพิธีจะได้ผลานิสงส์ได้รู้เรื่องราว ได้คติธรรมจะได้นำไปปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต

จะเห็นได้ว่า ประเพณีการเทศน์มหาชาติ เป็นทั้งประเพณีของชาวบ้านและประเพณีในราชสำนักและมีการสืบต่อเนื่องกันมาถึงปัจจุบัน ประเพณีการเทศน์มหาชาติ ถือเป็นประเพณีการทำบุญในเทศกาลออกพรรษาที่สำคัญมากในสังคมของพุทธศาสนิกชนไทย เพราะเชื่อว่าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติย่อมได้กุศลแรง ชาติหน้าจะได้เกิดในศาสนาพระศรีอาริยมตไตรย และยังเชื่ออีกว่ามหาชาติชาดกนี้จะเสื่อมเร็วกว่าทศชาติชาดกเรื่องอื่น ๆ พุทธศาสนิกชนไทยจึงต้องรีบฟังก่อนที่จะสูญหายไป ดังนั้น พุทธศาสนิกชนไทย จึงนิยมการฟังเทศน์มหาชาติทุกภูมิภาคของประเทศไทย พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารี) (2533, หน้า 6) ได้อธิบายไว้ว่า ความนิยมในการมีประเพณีเทศน์มหาชาตินั้น มีมาช้านานแล้ว และการเทศน์มหาชาติสามารถทำให้ผู้ฟังไม่เบื่อหน่าย มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวต่าง ๆ ในยุคนั้น พร้อมทั้งได้คติธรรม และทำให้เกิดความประทับใจ ทั้งนี้ ก็เพราะว่ามหาชาตินั้นมีรสทางวรรณคดีครบทั้ง 9 รส ดังคาถาประพันธ์ว่า

สิงคาโร กรุโณวีรา พุฏทหสุ สภยานเต

สนุโต พิกจจรรุทานิ นวนาญญ รสายิเม

แปลว่า รสที่เกิดขึ้นตามฐานเหล่านี้ คือ

1. สิงคารรส รสรัก ยินดี
2. หสฺสรส รสหัวเราะ ชัน
3. กรุณารส รสสงสาร โศก
4. รุทุทรส รสโกรธ ขัดเคือง
5. วีรรส รสกล้าหาญ หมั่นเพียร
6. ภยรส รสกลัว หวาดเสียว
7. พิกจจรส รสเกลียด ขยะแขยง
8. อพุฏตรส รสอัศจรรย์
9. สนฺตรส รสสงบ (พระศรีศาสน โมลี ป.ธ.9, 2553)

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช (2551, หน้า 38-39) ทำนอง หมายถึง เสียงที่เปล่งออกมามีเสียงสูงเสียงต่ำหนัก-เบา เอื้อนเสียงสั้นเอื้อนเสียงยาวเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาอยู่ตลอดเวลา การใช้เสียงลักษณะอย่างนี้จึงเรียกว่าทำนองแหล่หมายถึง “แล่นแล่นแล่นแล” เป็นคำที่ใช้เมื่อจบความจบตอนหรือใช้เป็นคำลงท้ายของทุกกัณฑ์ คำว่าแล่นแล่นแล่นแล เมื่อพระเทศน์เป็นทำนองแหล่เวลาจะจบคำว่าแลพระท่านเอื้อนเสียงยาว จึงกลายมาเป็นนั่นแหล่คำว่าแหล่นี่ถ้านำไปไว้ข้างหน้าชื่อกัณฑ์เทศน์มหาชาติในแต่ละกัณฑ์

พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัชววัฒน์ ฐมฺมาวุฒโน) (2536, หน้า 12) ได้กล่าวว่า การเทศน์มหาชาตินอกจากมีเพลงประจำกัณฑ์แล้ว ยังมีทำนองมหาชาติประจำกัณฑ์อีกด้วย ต่างจากการเทศน์อย่างอื่นซึ่งนิยมว่าไปตามปกติธรรมดา ทำนองมหาชาติมีทำนองหลักอยู่ 3 ทำนอง คือ

1. ทำนองประจำกัณฑ์ ได้แก่ ทำนองทางราชการหรือที่เรียกว่า “ทำนองหลวง” หรือทำนองในเนื้อเรื่อง

2. ทำนองประจำตัว ได้แก่ ทำนองที่ผู้แต่งหรือผู้แปลจะคิดประดิษฐ์ขึ้น หรือยกย้ายให้เกิดความไพเราะตามความสามารถของตน

3. ทำนองประจำภาค ได้แก่ ทำนองที่เป็นไปตามสำเนียงภาษาของแต่ละท้องถิ่น เฉพาะทำนองประจำกัณฑ์ ยังแบ่งออกไปอีกหลายลักษณะหลายทำนอง เช่น ทำนองธรรมวัตร ทำนองธรรมวัตรกลาย ทำนองธรรมวัตรแท้ ทำนองเดิน ทำนองกลาย ทำนองขึ้น ทำนองสูง ทำนองย้าย นอกจากนี้แล้วการเทศน์มหาชาติจะต้องมี คือแหล่มหาชาติ คำว่าแหล่ มี 2 ชนิด คือ แหล่ในและแหล่นอก

3.1 แหล่ใน ได้แก่ แหล่ในเนื้อเรื่อง เนื้อความตามหนังสือที่ยอมรับกัน เช่น เนื้อความในหนังสือมหาชาติฉบับวิจิตรญาณ หรือฉบับกระทรวงศึกษาธิการ หรือฉบับพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นต้น

3.2 แหล่นอก หมายถึง แหล่นอกบท นอกเนื้อความจากหนังสือที่ถือว่าเป็นคนละฉบับแต่เป็นการแหล่เพิ่มเติมเข้ามาตามบทที่แต่งเสริมในภายหลัง หรือแม้อาจเป็นบทที่ผู้แหล่คิดขึ้นในเวลาทันทีทันใดก็ได้ นอกจากนี้แหล่นอกยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.2.1 แหล่นอกที่มีเนื้อความเกี่ยวข้องกับมหาชาติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แหล่เทียบเนื้อ เช่น กัณฑ์ทานกัณฑ์ มีแหล่หญิงหม้าย กัณฑ์วนประเวศน์ มีแหล่สักขัตติย์เดินดง กัณฑ์ชูชก มีแหล่ขอทาน เป็นต้น

3.2.2 แหล่นอกที่มีเนื้อความนอกเรื่องมหาชาติ เป็นแหล่ที่พระผู้เทศน์เห็นว่าควรแหล่หรือมีความถนัด ต้องการสอดแทรกธรรมสอนใจเข้าไปในเรื่องนั้น ๆ เช่น แหล่ลูกกตัญญู แหล่หอยโข่ง แหล่กาเหว่า แหล่สุวรรณสาม แหล่พระเตมีย์ใบ้ แหล่พระสุชน แหล่พรแหล่ลา เป็นต้น ทำนองแหล่นอกดังกล่าวมานี้เรียกกันทั่วไปในหมู่นักฟังเทศน์มหาชาติว่า แหล่ตลาด และทำนองแหล่ตลาดนี้เอง ซึ่งต่อมาประมาณ 50 ปีมานี้ มีผู้เอาไปประดิษฐ์ทำนองร้องให้ฟังง่าย ๆ ที่เรียกกันว่า เพลงลูกทุ่ง คนสมัยใหม่ไม่มีใครได้ฟังพระเทศน์แหล่นอกหรือแหล่ตลาด คู่ันและชินกับเพลงลูกทุ่ง ดังนั้น เมื่อเขาได้ยินพระแหล่ทำนองนี้เข้าก็พากันติฉินนินทาว่าพระร้องเพลงลูกทุ่งแท้จริงเขา เอาทำนองแหล่ของพระไปเพราะมหาชาติมีมาตั้งแต่สุโขทัยเป็นราชธานี ส่วนเพลงลูกทุ่งเพิ่งจะเกิดเมื่อประมาณ 50 ปี มานี้เอง

การรับเอาวัฒนธรรมประเพณีหลวง คือภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมหาชาติชาดกนี้ มาผสมผสานกับวัฒนธรรมประเพณีราษฎร์ ซึ่งเกิดจาก มุขปาฐะ คือ การบอกเล่าเกี่ยวกับมหาชาติชาดกนี้ ทำให้เกิดการประสมกลมกลืนเกิดการยอมรับและซึมซาบเข้าไปทีละน้อย ๆ โดยที่ชาวบ้านอาจจะไม่รู้สึกรู้สีกว่าทุกคนก็สามารถรู้เรื่องราวของภาพมหาชาติชาดกจากพระภิกษุหรือผู้รู้ในท้องถิ่นได้เฉพาะพระภิกษุในอดีตนั้น มิใช่เป็นผู้มีฐานะเพียงแต่เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาเท่านั้น หากยังหมายถึง ผู้รู้ผู้คงแก่เรียน และผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนชาวบ้านให้มีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบตามหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

สรุปได้ว่า การเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดก มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน มีประเพณีและการเทศน์ประจำทุกปีหรือใน โอกาสสำคัญต่าง ๆ กัน เนื้อหาสาระในมหาชาติซึ่งได้มุ่งเน้นในทางเสียสละไม่เห็นแก่ตัว ผู้ฟังได้ปลูกฝังนิสัย เมตตา กรุณา และแสวงหาโอกาสสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่นแม้ตนเองจะลำบากก็ยินดี คนส่วนใหญ่เมื่อได้ฟังเทศน์มหาชาติก็จะเกิดอุปนิสัยโน้มน้าวใจของตนเอง การนำหลักธรรมคำสั่งสอน ทศบารมี 10 ประการ มาประพฤติปฏิบัติ ย่อมทำให้ครอบครัว ชุมชน สังคม ร่มเย็น ความรักความสามัคคีก็เกิดขึ้นได้เสมอและจึงเกิดการสืบสานการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นมรดกของชาติมาช้านาน เพื่อไม่ให้มหาชาตินั้นได้สูญหายไป

การสืบสาน

การสืบสานการเรียนรู้ ศึกษาและนำมาถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้เรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั้น พร้อมกับการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิต รวมทั้งการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับสังคมอื่น จึงรวมเรียกประสบการณ์เหล่านี้ว่าเป็นภูมิปัญญาสั่งสม ซึ่งได้สืบทอดเป็นมรดกของกลุ่มชน โดยยึดหลักความพึงพอใจเพียง ความพอดี และสามารถพึ่งตัวเองได้ ดังนั้นนักวิชาการได้ให้ความหมายการสืบสาน และกระบวนการสืบสานไว้หลายท่าน ดังนี้

เขมิกา จันทรสุขสวัสดิ์ (2554, หน้า 46-47) ได้ให้ความหมายการสืบสาน หมายถึง การสืบทอด การเรียนรู้ ศึกษาและนำมาถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้เรียนรู้ ได้ศึกษาอย่างต่อเนื่องให้เป็นมรดกของท้องถิ่นและของชาติสืบไปวัฒนธรรมไทยเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ทั้งยังเป็นเครื่องวัดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม ซึ่งมีผลต่อความก้าวหน้าของประเทศ เพราะประเทศจะเจริญหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับ การพัฒนาของคนในสังคมดัง (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11, พ.ศ. 2555-2559) กล่าวถึงการพัฒนาประเทศให้ เจริญก้าวหน้า สังคมต้องมีคุณภาพจากการพัฒนาคนในสังคม ปรากฏผลได้ ดังนี้

1. เป็นสังคมคุณภาพ หมายถึง สังคมไทยต้องพัฒนาคนในสังคมทุกด้าน ทั้งด้านความรู้ ทักษะมีการดำเนินชีวิตที่ดี โดยยึดหลักความพึงพอใจเพียง ความพอดี และสามารถพึ่งตัวเองได้

2. เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ โดยคนไทยสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ให้เป็นคนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น เป็นผู้มีเหตุผล ร่วมใจกันพัฒนาภูมิปัญญาไทย ควบคู่กับการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น

3. เป็นสังคมที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยต้องปลูกฝังให้คนไทยเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และมีค่านิยมที่ถูกต้องพึงพาอาศัยกัน มีความรู้รัก รู้สามัคคี ภูมิใจในความเป็นไทย รักษาสถาบันที่สำคัญของสังคมไทย

การสืบทอดวัฒนธรรมไทย จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อการพัฒนาคน และสังคมไทยอยู่หลายประการ ดังนี้

1. ทำให้มองเห็นวิถีความเป็นไทย ความคิดสร้างสรรค์ ทั้งด้านศาสนา สังคม วัฒนธรรม การปกครองที่สังคมสืบทอดกันมา

2. ทำให้คนไทยเป็นผู้มีความรับผิดชอบ รู้จักรักษาระเบียบวินัย มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รู้จักพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นการเสริมสร้างในการปลูกจิตสำนึกที่ดีงาม เหมาะสมกับ สภาพของสังคมไทย

3. ทำให้คนไทยทั้งชุมชนเมืองและชุมชนเมืองและชุมชนชนบท เกิดความร่วมมือร่วมใจ ส่งเสริมขนบธรรมเนียมที่ดีงาม นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนในชาติ เป็นที่รู้จัก ของชาวโลก

4. ทำให้เกิดการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นการสืบทอดเอกลักษณ์ไทย เพื่อให้คงอยู่ในสังคม

Williams (1974, p. 45) นักคิดสำนักวัฒนธรรมนิยม ได้อธิบายว่า สังคมประกอบขึ้นด้วยการปฏิบัติทางสังคมจำนวนมากมายที่ก่อตัวเป็นองค์รวม เป็นรูปธรรมของสังคมและวัฒนธรรม คือ การสถาปนาของการปฏิบัติทางสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องของการปฏิบัติตนเฉพาะทางสังคม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะและมีการดำรงอยู่ในสังคมนั้น กระบวนการผลิตวัฒนธรรมทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ย่อมต้องการองค์ประกอบและปัจจัยเช่นเดียวกับการผลิตโดยทั่วไป ทั้งเรื่องของวัตถุดิบ กระบวนการเครื่องมือ ระบบการแบ่งงานกันทำ วิธีการและขั้นตอนการผลิต ผู้ผลิต สถานที่เวลา เป้าหมายการผลิต และผลผลิตทางวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพแวดล้อมในขณะนั้น

พลาดิชัย สิทธิชัยกิจ (2540, หน้า 158) อธิบายเพิ่มเติมว่า มนุษย์ได้เลือกสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการตั้งหลักแหล่งทำมาหากินมาเป็นเวลานาน ย่อมมีการเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั้น พร้อมกับการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิต ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์ความเชื่อ พิธีกรรมและวิถีชีวิต อันเนื่องมาจากการปรับตัว ที่ได้มีการสั่งสมปรับเปลี่ยนต่อเนื่องกันมา รวมทั้งการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับสังคมอื่น จึงรวม

เรียกประสบการณ์เหล่านี้ว่าเป็นภูมิปัญญาสั่งสม ซึ่งได้สืบทอดเป็นมรดกของกลุ่มชนเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต

ลักษณะ รอดสน (2540, หน้า 39) อธิบายว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิต ให้เป็นสุขในแต่ละสภาพแวดล้อม โดยการประสมประสานความรู้ ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่มีความค่า โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย จะเห็นได้ว่านักวิชาการหลาย ๆ ท่านที่อธิบายความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้านในความหมายที่ใกล้เคียงกัน

สรุปว่า การสืบทอด การเรียนรู้ ศึกษา และนำมาถ่ายทอดให้ผู้อื่น ได้เรียนรู้ และมีทักษะ การดำเนินชีวิตที่ดีคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น เป็นผู้มีเหตุผล ร่วมใจกันพัฒนาภูมิปัญญาไทย ควบคู่กับการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรม นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนในชาติ เป็นที่รู้จักของชาวโลก ความรอบรู้ของชาวบ้านหรือปราชญ์พื้นบ้านที่เรียนรู้จากการสังเกตการณ์ซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นความรู้ เป็นประสบการณ์โดยตรงหรือทางอ้อม เพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ คือ การประกอบอาชีพ หรือเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต การดูแลสุขภาพสภาพการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังรวมถึงการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้และการประสานความรู้ ตลอดจนประสบการณ์ใหม่ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ ที่เกื้อหนุนให้เกิดทางเลือกใหม่ ๆ ที่มีลักษณะสากลและเหมาะสมกับท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งทั้งหมดเป็นเรื่องของวิถีชีวิตของชุมชนที่สืบทอดมายาวนาน โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้เกิดความสมดุลความพอดี และเชื่อมโยงกับครอบครัว สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงเกิดกระบวนการสืบสานขึ้นเพื่อประโยชน์การดำรงอยู่ของมวลหมู่ของสังคม

พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2552, หน้า 506-507) ได้สรุปกระบวนการสืบสาน แหล่งเทศน์มหาชาติ ประกอบด้วย รูปแบบ 3 ประการ ดังนี้

1. จัดทำต้นแบบทำนองหลวงที่ถูกต้องและทำนองราษฎร์ที่พบในปัจจุบันไว้และขยายสืบสานให้พระนักเทศน์หรือคนทั่วไปที่ต้องการรู้มาเรียนรู้ได้ที่วัด วัดควรเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการองค์ความรู้บริหารจัดการอนุรักษ์ต้นแบบ ควรมีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระนักเทศน์ การแห่ ควรมีการผสมผสานที่ลงตัวทั้งความทันสมัย ความเพลิดเพลินสนุกสนาน สอดแทรกอารมณ์ขัน แต่ก็ควรจะรักษาความเป็นไทยวิถีชีวิต และภาษาที่สำคัญไม่ควรนำมาใช้ในทางที่ผิดหรือโหดโผนเกินไป เพราะอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ผิด ๆ ได้ ชีตตีต้นแบบการเทศน์มหาชาติ และชีตตีต้นแบบทำนองหลวงและทำนองราษฎร์ทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการเทศน์

มหาชาติ เป็นต้นแบบที่ถูกต้องให้กับพระนักเทศน์ที่ฝึกหัดใหม่ อันจะได้ขยายผลไปสู่ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ

2. การจัดทำหลักสูตรสอนการเทศน์มหาชาติในมหาวิทยาลัยรูปแบบนี้ ควรเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หลักสูตรควรเน้นองค์ความรู้ทางการพัฒนารูปแบบเนื้อหาและทำนองแหล่งเทศน์มหาชาติ ที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางสังคมด้วยการบริหารจัดการ โดยชุมชนร่วมกับวัดตั้งแต่การวางแผน (Input) กระบวนการ (Process) และ (Output) รูปแบบปรับให้เหมาะสมเรียบง่ายเนื้อหาให้เหมาะสมกับระยะเวลาของผู้ฟังที่มีความสนใจต่างกัน โดยคำนึงถึงวัย ส่วนทำนองควรมีการพัฒนาทำนองแหล่งให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการ ของชุมชนนั้น ๆ เป็นหลัก นอกจากนี้ การสืบสานภูมิปัญญาทำนองแหล่งว่าควรเปิดสำนักเรียนแหล่งให้กระจายไปทุกแห่ง ควรมีชมรมสมาคมเข้ามาดูแลพระนักเทศน์มหาชาติให้มีแนวปฏิบัติที่ยึดหลักพระธรรมวินัยหรือหลักแห่งความพอดีพอควร ควรใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การทำซีดี ทำหนังสือภาพแสดง ตอนสำคัญของแต่ละกัณฑ์ เพื่อเป็นการชี้แนะเนื้อหา และเรื่องของแต่ละกัณฑ์ จะทำให้น่าสนใจมากขึ้น จากการดำเนินการตามรูปแบบที่ 2 คาดว่า น่าจะได้ผลผลิต คือ ได้รูปแบบที่เป็นต้นแบบกลางในการสอนเทศน์มหาชาติได้ พระนักเทศน์ที่มีความรู้ความเข้าใจเนื้อหามหาชาติ มีความสามารถในการเทศน์ทำนองแหล่งเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มหาพนที่ถูกต้อง มีวิธีการสอนจริยธรรมและคุณธรรมสอดแทรกไปในเนื้อหาอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถพัฒนาหาความชำนาญให้ตนเอง และเลือกกัณฑ์ที่เหมาะสมกับน้ำเสียง เป็นกัณฑ์ประจำตัวได้

3. การจัดทำต้นแบบพิธีการเทศน์มหาชาติที่ถูกต้อง โดยรักษารูปแบบศาสนพิธีรูปแบบการจัดสถานที่ทำนอง และเนื้อหาให้ถูกต้องตามแบบ โบราณ และเชิญหน่วยงานอื่นให้มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าภาพในการจัดพิธีเทศน์มหาชาติ มีการประชาสัมพันธ์ให้พระนักเทศน์รุ่นใหม่ นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ มาศึกษาแบบอย่างที่ต้องการ มีการบันทึกภาพเป็นวีดิทัศน์หรือซีดี เพื่อเผยแพร่มีการประเมินผลงานรูปแบบนี้ควรเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การเทศน์มหาชาตินั้นมีส่วนกล่อมเกลายให้เยาวชนของชาติมีจิตใจที่ดี มีคุณธรรมจริยธรรม มีหลักในการดำรงชีวิตหากดำเนินการตาม 3 รูปแบบได้จะสืบสานและพัฒนาทำนองแหล่ง และการเทศน์มหาชาติได้สำเร็จเกิดความมั่นคงทางสังคมชุมชน มีความสัมพันธ์อันดีกับวัดคนในชุมชน มีจิตใจดี มีความเสียสละ และคนในชุมชนมีความสามัคคีกัน

พระเทพสุเมธมุนี (สง่า สกฺโก) (2556, หน้า 108) กล่าวว่า การสืบสานประเพณีการเทศน์มหาชาติ การอนุรักษ์ สืบสานประเพณีการเทศน์มหาชาติ นั้นต้องขึ้นอยู่กับสองฝ่าย คือ ทั้งบ้านและวัด

ต้องร่วมมือกันช่วยกันอนุรักษ์ไว้ เช่น พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ต้องจัดเทศน์มหาชาติเป็นประจำทุกปี มีการนำภาพเรื่องราวของพระเวสสันดรแสดงนิทัศน์การให้ญาติโยมที่มาฟังได้ดูได้ชม และอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับความเสียสละของพระเวสสันดรให้โยมเข้าใจแจ่มแจ้ง มีการอัดเสียงการเทศน์เป็นซีดีให้โยมได้ฟังส่วนทางบ้าน เช่น สมาชิกองค์การปกครองท้องถิ่น ครูควรมีบทบาทในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลผ่านระบบเสียงตามสายของวัด ส่วนครูอาจารย์ควรมีการปรับปรุงหรือบูรณาการหลักสูตร โดยเน้นในเรื่องของการให้ความรู้ความเข้าใจเรื่อง ทศบารมี 10 ประการ ที่อยู่ในเนื้อความของมหาชาติ สรุปได้ว่า ดังนี้

1. การค้นคว้าวิจัยควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น การเทศน์มหาชาติ นั้น เป็นภูมิปัญญาของคนไทยมาช้านาน ควรมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาใน มหาชาติอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2. การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้พระสงฆ์องค์เณรหนุ่มและคนในท้องถิ่น ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของมหาชาติ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรม ตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกัน อนุรักษ์มหาชาติ และฝึกฝนหรืออาจช่วยกันสร้างตำราเรียน ทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้าง ความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย (บ.ร.ว.) บ้าน วัด โรงเรียน

3. การฟื้นฟู โดยการจัดเทศน์เนื้อหาแบบโบราณ ที่กำลังจะสูญหาย หรือที่สูญหายไป แล้วนำมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นชุมชน โดยเฉพาะพื้นฐาน ทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

4. การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงการเทศน์ให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้การเทศน์มหาชาติเป็นพื้นฐาน ในการรวมกลุ่มการพัฒนา

5. การถ่ายทอด โดยการนำประเพณีวัฒนธรรมการเทศน์มหาชาติ ถ่ายทอดให้เยาวชน และคนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และนำแบบอย่าง พระเวสสันดรปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันศาสนา ครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ

6. การเผยแพร่ โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่ การเทศน์มหาชาติ วัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่การเทศน์มหาชาติ ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งเผยแพร่ไปประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก

7. การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ การเทศน์มหาชาติหรือการจัดเทศน์เป็นประเพณีไทย และพุทธบริษัทที่ควรให้ความสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์ประเพณีไทยของเราสืบสานให้คงอยู่ต่อไป โดยการให้พระสงฆ์สามเณรรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ เช่น การจัดให้เยาวชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วม กับกิจกรรมที่ดี ๆ แล้วพวกเขาเหล่านั้นรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วม อาจจะ เป็นกิจกรรมหารายได้สร้างวัด หรือมีกิจกรรมให้เด็ก ๆ ได้มาแสดงความสามารถ เช่น อาจจะมี ที่สวดแทรกอยู่ในงานประเพณีของท้องถิ่น

ลาวัญย์ ไกรเดช (2550, หน้า 2-3) ได้กล่าวว่า กระบวนการสืบสานการเทศน์มหาชาติสรุปได้ 8 ประการ ได้แก่

1. การค้นคว้าวิจัย คว้าศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2. การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้พระสงฆ์สามเณร ประชาชนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสารและความสำคัญของการเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

3. การฟื้นฟู การเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้ว มาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

4. การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงการเทศน์มหาชาติภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้การเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. การถ่ายทอด โดยการนำการเทศน์มหาชาติที่ผ่านมามีเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุ และผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านการเทศน์มหาชาติสถาบันครอบครัว สถาบัน การศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ

6. ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสาน และพัฒนาการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม และพัฒนาการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

7. การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนพัฒนาการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่พัฒนาการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก

8. การส่งเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น ที่รู้เรื่องการเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นภูมิปัญญา โดยการส่งเสริมและสนับสนุน ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถ อย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ

สรุปว่า การเทศน์มหาชาติเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน พร้อมกับมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่ จึงทำให้ผู้คนไม่เห็นความสำคัญ เราก็เป็นคนไทยคนหนึ่งที่ไม่อยากให้ประเพณีเหล่านั้นสูญหาย แต่วิธีอนุรักษ์กระบวนการสืบสาน ก็มีหลาย ๆ อย่าง เช่น ควรศึกษาการค้นคว้าวิจัย การจัดทำหลักสูตรให้เป็นวิชาการ สอนเด็กนักเรียนในช่วงชั้นเรียน การฟื้นฟู การถ่ายทอดแลกเปลี่ยน ส่งเสริมเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น ควรดึงคนรุ่นใหม่เข้ามา โดยใช้สิ่งที่เขาสนใจแล้วให้เขารู้จัก ภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณี แต่สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ความต่อเนื่องของการทำ กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันย่อมทำให้เกิดการอนุรักษ์สืบสานประเพณี ที่ต้องมีการฝึกหัดหรือ ฝึกอบรม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และหลักสูตรการฝึกอบรม

ความหมายของการเรียนรู้

การเรียนรู้ (Learning) คือ กระบวนการของประสบการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมอย่างค่อนข้างถาวร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้ไม่ได้มาจากภาวะชั่วคราว วุฒิภาวะ หรือสัญชาตญาณ ดังที่ Klein (1991, p. 2) กล่าวว่า ความหมายของการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร โดยเป็นผลจากการฝึกฝนเมื่อได้รับการเสริมแรง มิใช่เป็นผลจากการตอบสนองความต้องการตามธรรมชาติที่เรียกว่า ปฏิกิริยาสะท้อน (Kimble, 1980) การเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเป็นผลจากการฝึกฝนอบรมและ ประสบการณ์ แต่มิใช่ผลจากการตอบสนองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (Bower & Hilgard, 1981) การเรียนรู้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ ที่แต่ละคนได้ประสบมา (Cronbach, 1990) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่บุคคลได้พยายามปรับ

พฤติกรรมของตน เพื่อเข้ากับสภาพแวดล้อมตามสถานการณ์ต่าง ๆ จนสามารถบรรลุถึงเป้าหมายตามที่แต่ละบุคคลได้ตั้งไว้

Pressey, Robinson and Horrock (1959) และ Mednick (1962) ได้กล่าวถึงความหมายของการเรียนรู้ พอสรุปได้ดังนี้

1. การเรียนรู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
2. การเรียนรู้เป็นผลจากการฝึกฝน
3. การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรจนเป็นนิสัย มิใช่

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมชั่วคราว

4. การเรียนรู้ไม่อาจสังเกตได้โดยตรง แต่ทราบจากการกระทำที่เป็นผลจากการเรียนรู้ เพราะฉะนั้นเราสามารถสรุปได้ว่า การเรียนรู้หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากเดิมไปสู่พฤติกรรมใหม่ที่ค่อนข้างถาวร และพฤติกรรมใหม่นี้เป็นผลมาจากประสบการณ์หรือการฝึกฝน มิใช่เป็นผลจากการตอบสนองตามธรรมชาติหรือสัญชาตญาณ หรือวุฒิภาวะ หรือพิษยาต่าง ๆ หรืออุบัติเหตุ หรือความบังเอิญ พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปจะต้องเปลี่ยนไปอย่างค่อนข้างถาวร จึงจะถือว่าเป็นการเรียนรู้ขึ้น หากเป็นการ เปลี่ยนแปลงชั่วคราวก็ยังไม่ถือว่าเป็นการเรียนรู้

Bloom (1971) กล่าวว่า เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ความเข้าใจ และความคิด (Cognitive domain)

หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาสาระใหม่ ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้มากขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก ทศนคติ ค่านิยม (Affective domain)

เมื่อบุคคลได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ก็ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึทางด้านจิตใจ ความเชื่อ ความสนใจ

3. ความเปลี่ยนแปลงทางด้านความชำนาญ (Psychomotor domain) หมายถึง การที่

บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ทั้งในด้านความคิด ความเข้าใจ และเกิดความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความสนใจ ด้วยแล้ว ได้นำเอาสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปปฏิบัติ จึงทำให้เกิดความชำนาญมากขึ้น เช่น การใช้มือ เป็นต้น

Cronbach (1990) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ธรรมชาติของการเรียนรู้เป็นกระบวนการชนิดหนึ่ง ประกอบด้วย

1. จุดมุ่งหมายของผู้เรียน (Goal) หมายถึง สิ่งที่ผู้เรียนต้องการหรือสิ่งที่ผู้เรียนมุ่งหวัง

การเรียนอย่างไม่มีจุดมุ่งหมาย คือไม่ทราบว่าเรียนไปทำไม ย่อมจะไม่บังเกิดผลดีขึ้นได้ ครูควรชี้ให้ผู้เรียนเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายในการเรียนวิชาต่าง ๆ ว่าคืออะไร เพื่ออะไร

2. ความพร้อม (Readiness) เป็นลักษณะเฉพาะตัวของนักเรียนหรือผู้เรียนแต่ละคน หมายถึงถึงวุฒิภาวะของผู้เรียนด้วย คนที่มีความพร้อมจะเรียนได้ดีกว่าทั้ง ๆ ที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน จึงควรสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นกับนักเรียนเพื่อให้เขาพร้อมที่จะเรียนได้
3. สถานการณ์ (Situation) หมายถึง สิ่งแวดล้อมหรือสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่มากระทำต่อผู้เรียน เช่น การเรียนการสอน สถานการณ์ต่าง ๆ ฯลฯ คนหรือสัตว์จะเรียนรู้ได้ดีเมื่อได้เข้าไปมีประสบการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างแท้จริง
4. การแปลความหมาย (Interpretation) เป็นการศึกษาค้นคว้าหาความหมายในสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่เพื่อเข้าไปสู่จุดมุ่งหมาย หรือการวางแผนการกระทำเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย โดยพิจารณา นำสิ่งแวดล้อมหรือสถานการณ์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ การจะบรรลุจุดมุ่งหมายนั้นอาจมีหลายวิธี และอาจจะมีวิธีหนึ่งที่ดีที่สุด การที่คนจะเลือกวิธีใดนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในการแปลความหมายเป็นสำคัญ
5. การลงมือกระทำ (Action) เมื่อแปลสถานการณ์แล้ว ผู้เรียนจะลงมือตอบสนองสถานการณ์หรือสิ่งเร้าในทันที การกระทำนั้นผู้เรียนย่อมจะคาดหวังว่าจะเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะทำให้เขาบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้
6. การได้ผลที่ตามมา (Consequence) หลังจากตอบสนองสิ่งเร้าหรือสถานการณ์แล้ว ผลที่ตามมา คือ อาจจะประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย จะเกิดความพอใจ (Confirm) ถ้าไม่ประสบผลสำเร็จย่อมไม่พอใจ ผิดหวัง (Contradict) ถ้าประสบผลสำเร็จก็จะเป็นแรงจูงใจให้ทำกิจกรรมอย่างเดิมอีก ถ้าไม่บรรลุจุดมุ่งหมายอาจหมดกำลังใจ ท้อแท้ที่จะตอบสนองหรือทำพฤติกรรมต่อไป
7. ปฏิกริยาต่อความผิดหวัง (Contradict) ซึ่งจะกระทำใน 2 ลักษณะ คือ ปรับปรุงการกระทำของตนใหม่ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย โดยย้อนไปพิจารณาหรือแปลสถานการณ์หรือสิ่งเร้าใหม่ แล้วหาวิธีกระทำพฤติกรรมที่เหมาะสมเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายปลายทางให้ได้ อีกประการหนึ่งอาจเลิกไม่ทำกิจกรรมนั้นอีก หรืออาจจะกระทำซ้ำ ๆ อย่างเดิมโดยไม่เกิดผลอะไรเลยก็ได้

สรุปได้ว่า กระบวนการของประสบการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มิใช่เป็นผลจากการตอบสนองตามธรรมชาติการเรียนรู้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่แต่ละคนได้ประสบมา และเป็นกระบวนการที่บุคคลได้พยายาม ปรับพฤติกรรมของตน เพื่อเข้ากับสภาพแวดล้อมตามสถานการณ์ต่าง ๆ จนสามารถบรรลุถึงเป้าหมายตามที่แต่ละบุคคลได้

ทฤษฎีการเรียนรู้

การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด คนสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยินการสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้ของเด็กและผู้ใหญ่จะต่างกัน เด็กจะเรียนรู้ด้วยการเรียนในห้อง การซักถาม ผู้ใหญ่มักเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่มีอยู่ แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ผู้สอนนำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ผู้สอนจะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ที่จะให้เกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้ เช่น ความเป็นกันเอง ความเข้มงวดกวดขัน หรือความไม่มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไข และสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบการสอน รวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน วิจัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒนาผล (2553, หน้า 34) กล่าวถึงหลักการจัดการเรียนรู้ไว้ดังนี้ 1) ยึดหลักผู้เรียนมีความสำคัญเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ 2) กระบวนการเรียนรู้เน้นการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นหลักใช้วิธีสอนที่หลากหลายเหมาะสมกับผู้เรียนรายบุคคล 3) การออกแบบการจัดการเรียนรู้ใช้วิธีการกิจกรรมสื่อและแหล่งเรียนรู้การวัดและประเมินผลที่เหมาะสมกับผู้เรียน

การเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเดิมเป็นพฤติกรรมใหม่ที่ค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอาจมี 3 ด้าน ดังนี้

1. พฤติกรรมด้านสมอง (Cognitive domain) ได้แก่ ความรู้-จำ ความเข้าใจ
2. พฤติกรรมด้านจิตใจ (Affective domain) ได้แก่ อารมณ์ ความเชื่อ ความสนใจ

ทัศนคติ

3. พฤติกรรมด้านกล้ามเนื้อประสาท ทฤษฎีการเรียนรู้ (Theory leaning) แบ่งได้ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ

3.1 ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Associative) การเรียนรู้โดยมีสิ่งเร้ามาเชื่อมโยงทำให้เกิดการตอบสนองขึ้น แบ่ง 2 กลุ่ม ทฤษฎีความเชื่อมโยงสิ่งเร้ากับการตอบสนอง (Connectionism) ทฤษฎีการวางเงื่อนไข (Conditioning) แบบคลาสสิก (Classical)

3.2 ทฤษฎีความเข้าใจ (สนาม) ได้แก่ ทฤษฎีเชื่อมโยง Thorndike หรือเรียกว่า ทฤษฎีลองผิดลองถูก (Trial and error) ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง การตอบสนอง กฎการเรียนรู้ 9 กฎ (ทิสนา เขมมณี, 2548, หน้า 51) ดังนี้

3.2.1 กฎแห่งผล (Law of effect) คือ การเรียนรู้จะเกิดผลดีถ้ามีการเชื่อมโยงสิ่งเร้ากับการตอบสนองในลักษณะที่พอใจ

3.2.2 กฎแห่งการฝึก (Law of exercise) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่ออินทรีย์ได้รับการฝึกฝนบ่อยครั้ง

3.2.3 กฎแห่งการใช้ (Law of used) มีการกระทำหรือใช้บ่อย ๆ การเรียนรู้จะยิ่งคงทนถาวร

3.2.4 กฎแห่งการไม่ใช้ (Law of disused) ไม่มีการกระทำหรือไม่ใช้การเรียนรู้ก็อาจเกิดการลืมได้

3.2.5 กฎแห่งความพร้อม (Law of readiness) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนพร้อมที่จะเรียนหลักการที่สำคัญของทฤษฎีนี้ ถือว่า รางวัลเป็นสิ่งสำคัญทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

3.2.6 กฎการลบพฤติกรรม (Law of extinction) การตอบสนองที่เคยปรากฏจะไม่ปรากฏถ้าไม่สิ่งเร้านั้นออก

3.2.7 กฎการคืนสภาพเดิม (Law of spontaneous recovery) หลังจากที่เกิดพฤติกรรมนั้นไปแล้วจะไม่เกิดพฤติกรรมที่วางเงื่อนไขนั้นอีก แต่ระยะหนึ่งหรือบางครั้งก็อาจเกิดพฤติกรรมนั้นได้อีก

3.2.8 กฎการสรุปความเหมือน (Law of generalization) ถ้ามีสิ่งเร้าอื่นที่มีคุณสมบัติคล้ายคลึงกับสิ่งเร้าที่มีการวางเงื่อนไข อินทรีย์จะตอบสนองเหมือนสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขนั้น

3.2.9 กฎการจำแนกความแตกต่าง (Law of discrimination) เป็นลักษณะที่ผู้เรียนสามารถแยกแยะสิ่งที่แตกต่างกัน

ฉะนั้นหลักการสำคัญ (Classical conditioning) จะเน้นปฏิกิริยาสะท้อนของมนุษย์ที่เกิดขึ้น และนำเอาปฏิกิริยาสะท้อนเหล่านั้นมาวางเงื่อนไขคู่กับสิ่งเร้าต่าง ๆ สิ่งเร้าต่าง ๆ จะทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ขึ้น การเรียนรู้เรียนที่เน้นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย การเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นใน 2 ลักษณะ คือ 1) การรับรู้ (Perception) 2) การหยั่งเห็น (Insight) การเกิดความคิดขึ้นมาทันทีทันใด ในขณะที่ประสบปัญหาโดยการมองเห็นปัญหาตั้งแต่เริ่มแรกจนแก้ปัญหาได้

สรุปแนวคิดของนักจิตวิทยา ดังนี้

1. การเรียนรู้แบบหยั่งรู้ (Insight learning) ทฤษฎีของ โคเลออร์ (Wolfgang Kohler) โดยรวมปัญหาแล้วจึงแยกเป็นข้อย่อย ก็จะเกิดความคิดขึ้นมาทันทีที่เรียกว่า การหยั่งเห็น การหยั่งเห็นจะเกิดขึ้นรวดเร็วขึ้นอยู่กับ 1) มีแรงจูงใจ 2) มีประสบการณ์เดิม 3) มองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งเร้ากับปัญหาได้

2. หลักการเรียนรู้ของ เลอวิน (Kurt Lewin) ได้แยกมาตั้งทฤษฎีใหม่ ชื่อว่า ทฤษฎีสนาม (Field theory) การเรียนรู้เกิดจากการสร้างแรงขับให้เกิดขึ้น แล้วพยายามชักนำพฤติกรรมการเรียนรู้ไปจุดหมายปลายทาง (Goal) เพื่อตอบสนองแรงขับที่เกิดขึ้น

Bloom's Taxonomy (1971) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้จำเป็นต้องประกอบระดับการเรียนรู้

6 ระดับ

1. ความรู้ที่เกิดจากความจำ (Knowledge) ซึ่งเป็นระดับต่ำสุด
2. ความเข้าใจ (Comprehend)
3. การประยุกต์ (Application)
4. การวิเคราะห์ (Analysis) สามารถแก้ปัญหา ตรวจสอบได้
5. การสังเคราะห์ (Synthesis) สามารถนำส่วนต่าง ๆ มาประกอบเป็นรูปแบบใหม่ได้ให้

แตกต่างจากรูปเดิม เน้นโครงสร้างใหม่

6. การประเมินค่า (Evaluation) วัดได้และตัดสินได้ว่าอะไรถูกหรือผิด ประกอบการตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผลและเกณฑ์ที่แน่ชัด

Meyer (1983) กล่าวว่า การเรียนรู้ในการออกแบบสื่อการเรียนการสอน การวิเคราะห์ความจำเป็นเป็นสิ่งสำคัญ และตามด้วยจุดประสงค์ของการเรียน โดยแบ่งออกเป็นย่อย ๆ 3 ส่วนด้วยกัน

1. พฤติกรรม ควรชี้ชัดและสังเกตได้
2. เงื่อนไข พฤติกรรมสำเร็จได้ควรมีเงื่อนไขในการช่วยเหลือ
3. มาตรฐาน พฤติกรรมที่ได้นั้นสามารถอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด

Taylor and O'Driscoll (1992) การเรียนรู้ตามความต่อเนื่อง (Continuity) หมายถึง ในวิชาทักษะ ต้องเปิดโอกาสให้มีการฝึกทักษะในกิจกรรมและประสบการณ์ย่อย ๆ และต่อเนื่องกัน การจัดช่วงลำดับ (Sequence) หมายถึง หรือการจัดสิ่งที่มีความง่าย ไปสู่สิ่งที่มีความยาก ดังนั้นการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ให้มีการเรียงลำดับก่อนหลัง เพื่อให้ได้เรียนเนื้อหาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น บูรณาการ (Integration) หมายถึง การจัดประสบการณ์จึงควรเป็นในลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียนได้เพิ่มพูนความคิดเห็นและได้แสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน เนื้อหาที่เรียนเป็นการเพิ่มความสามรถทั้งหมด ของผู้เรียนที่จะได้ใช้ประสบการณ์ได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ประสบการณ์การเรียนรู้ จึงเป็นแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างผู้เรียนกับสถานการณ์ที่แวดล้อม

Gagne and Medsker (1996) ได้กล่าวว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ การคาดหวังของผู้เรียนเป็นแรงจูงใจในการเรียนรู้ ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน

1. การจูงใจ (Motivation phase)
2. การรับรู้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Apprehending phase) ผู้เรียนจะรับรู้สิ่งที่สอดคล้องกับ

ความตั้งใจ

3. การปรุงแต่งสิ่งที่รับรู้ไว้เป็นความจำ (Acquisition phase) เพื่อให้เกิดความจำระยะสั้น และระยะยาว

4. ความสามารถในการจำ (Retention phase)

5. ความสามารถในการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้ว (Recall phase)

6. การนำไปประยุกต์ใช้กับสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้ว (Generalization phase)

7. การแสดงออกพฤติกรรมที่เรียนรู้ (Performance phase)

8. การแสดงผลการเรียนรู้กลับไปยังผู้เรียน (Feedback phase) ผู้เรียนได้รับทราบผลเร็ว จะทำให้มีผลดีและประสิทธิภาพสูง

สรุปได้ว่า องค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ จากแนวคิดนักการศึกษา ผู้เรียน (Learner) มีระบบสัมผัสและ ระบบประสาทในการรับรู้สิ่งเร้า (Stimulus) คือ สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้การตอบสนอง (Response) คือ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การสอนด้วยสื่อตามแนวคิดเร้าความสนใจ มีโปรแกรมที่กระตุ้นความสนใจของผู้เรียน ความอยากรู้อยากเห็นจะเป็นแรงจูงใจให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน การตั้งคำถามก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งบอกวัตถุประสงค์ ผู้เรียนควรทราบถึงวัตถุประสงค์ ให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียนเพื่อให้ทราบว่าบทเรียนเกี่ยวกับอะไร กระตุ้นความจำผู้เรียน สร้างความสัมพันธ์ในการโยงข้อมูลกับความรู้ที่มีอยู่ก่อน เพราะสิ่งนี้สามารถ ทำให้เกิดความทรงจำในระยะยาวได้เมื่อได้โยงถึงประสบการณ์ผู้เรียน โดยการตั้งคำถามเกี่ยวกับแนวคิด หรือเนื้อหา นั้น ๆ เสนอเนื้อหา ขั้นตอนนี้จะเป็นการอธิบายเนื้อหาให้กับผู้เรียน โดยใช้สื่อ ชนิดต่าง ๆ การยกตัวอย่างสามารถทำได้โดยยกกรณีศึกษา การเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจได้ซาบซึ้ง การฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะหรือพฤติกรรม เป็นการวัดความเข้าใจว่าผู้เรียนได้เรียนถูกต้อง เพื่อให้เกิดการอธิบายซ้ำเมื่อรับสิ่งที่ฝึกการให้คำแนะนำเพิ่มเติม เพื่อวัดระดับความเข้าใจการนำไปใช้กับงานที่ทำการทำสื่อควรมีเนื้อหาเพิ่มเติม หรือหัวข้อต่าง ๆ ที่ควรจรรู้เพิ่มเติม

ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่แตกต่างจากการเรียนรู้ของเด็ก เพราะผู้ใหญ่มีประสบการณ์มากกว่า ดังนั้น การเรียนการสอนต้องยึดหลักให้ตอบสนองต่อธรรมชาติของผู้ใหญ่นั้นคือต้องรู้หลักการศึกษ ผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) เรียกว่าวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ที่ว่า แอนดราโกยี (Andragogy) และเป็นศิลป์ และศาสตร์ในการช่วยให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย

1. มโนทัศน์ของผู้เรียน (Self-concept) ผู้ใหญ่จะมีลักษณะที่เติบโต ทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ มีวุฒิภาวะสูง มโนทัศน์ต่อตนเอง จะพัฒนาจากการพึ่งพาผู้อื่นไปเป็นการนำตนเอง เป็นตัวของตัวเอง

2. ประสบการณ์ของผู้เรียน (Experience) ผู้ใหญ่มีวุฒิภาวะมากขึ้น มีประสบการณ์อย่างกว้างขวางที่จะเป็นแหล่งทรัพยากรอันมีค่าของการเรียนรู้ ขณะเดียวกันก็จะมีพื้นฐานเปิดกว้างที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ

3. ความพร้อมที่จะเรียน (Readiness) ผู้ใหญ่มีความพร้อมที่จะเรียน เมื่อรู้สึกละอายใจจำเป็นต่อบทบาทและสถานภาพทางสังคมของตน และ

4. แนวทางการเรียนรู้ (Orientation to learning) ผู้ใหญ่จะยึดปัญหาเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ มุ่งนำความรู้ไปใช้ทันที

5. การประเมินผลการเรียนรู้

นอกจากนี้วิธีสอนผู้ใหญ่ตามหลักการศึกษาผู้ใหญ่ (Andragogy) ทฤษฎีแอนดราโกจี (Andragogy) ของ Knowles (1980) ได้กำหนดขั้นตอนวิธีการสอนผู้ใหญ่ ดังนี้

1. มโนทัศน์ของผู้เรียน (Self-concept) ประกอบด้วย

1.1 การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้

1.2 การวิเคราะห์ความต้องการในการเรียนรู้

1.3 การวางแผนร่วมกัน

1.4 การนำประสบการณ์การเรียนรู้มาใช้ในการเรียนการสอน

2. ประสบการณ์ของผู้เรียน (Experience) ประกอบด้วย

2.1 ความสำคัญของการนำประสบการณ์มาเป็นเทคนิคในการเรียนการสอน

2.2 ความสำคัญของการนำประสบการณ์ไปปฏิบัติ

2.3 การเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์

3. ความพร้อมที่จะเรียน (Readiness) ประกอบด้วย

3.1 เวลาในการเรียนรู้

3.2 การจัดกลุ่มผู้เรียน

4. แนวทางการเรียนรู้ (Orientation to learning)

4.1 แนวทางการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

4.2 แนวทางการเรียนรู้ของหลักสูตร

4.3 การออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้

สรุปว่า ทฤษฎีแอนดราโกจี (Andragogy) เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ วิธีการหนึ่งที่จะช่วยในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับธรรมชาติของผู้ใหญ่

ความหมายของการเรียนรู้แบบนำตนเอง

Knowles (1975) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้แบบนำตนเอง เป็นกระบวนการที่บุคคล มีความคิดริเริ่มในการวินิจฉัยความต้องการเรียนรู้ การวางแผนเป้าหมาย และแผนการเรียนรู้ที่มีระบบ การแสวงหาแหล่งทรัพยากร เลือกและนำมาประยุกต์เป็นกลวิธีในการเรียนรู้ และการประเมินผล การเรียน โดยจะได้รับหรือไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นก็ตาม

Skager (1978) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบนำตนเอง เป็นการพัฒนาการเรียนรู้และประสบการณ์ การเรียน และความสะดวกในการวางแผนการปฏิบัติ และการประเมินผลของกิจกรรม การเรียนทั้งในลักษณะที่เป็นเฉพาะบุคคลและในฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่มการเรียนรู้ที่ร่วมมือกัน

Griffin (1987) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบนำตนเอง เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เป็นการเฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยมีเป้าหมายไปสู่การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของตนเอง และความสามารถในการวางแผนการปฏิบัติ และการประเมินผลการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ เป็นเฉพาะบุคคลและการพัฒนาการเรียนรู้

รุ่ง แก้วแดง (2540) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การเรียนรู้แบบนำตนเอง จำเป็นต้องอาศัย หลักการของทฤษฎีการศึกษาผู้ใหญ่ (Andragogy) โดยถือว่าผู้เรียนจะต้องมีความต้องการเป็นตัวของตัวเอง และในขณะเดียวกันก็ต้องการให้ผู้อื่นเห็นว่า เขาเป็นตัวของตัวเองด้วย ฉะนั้นผู้สอนไม่ควรนำความคิดของตนไปจำกัดผู้เรียน แต่ควรส่งเสริมให้มีความรับผิดชอบต่อการเรียนมาจาก ตัวของผู้เรียนเอง โดยจะต้องให้ผู้เรียนมีส่วนเกี่ยวข้องมากที่สุด ด้วยการเรียนรู้แบบนำตนเอง และยังส่งผลไปยังกระบวนการเรียนที่ต่อเนื่องไปตลอดชีวิต (Life-long process) โดยที่ผู้สอน จะต้องช่วยสร้างให้ผู้เรียนมีทักษะในการเรียนตามแนวคิดของตนเองเป็นผู้ใหญ่สมบูรณ์ทุกด้าน

จากความหมายของการเรียนรู้แบบนำตนเองข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า การเรียนรู้แบบนำตนเอง คือ กระบวนการศึกษาของบุคคล โดยเริ่มจากความต้องการการเรียนรู้จุดมุ่งหมาย มีการวางแผนการเรียนรู้ สามารถระบุแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ได้ มีการวัดและประเมินผลตนเอง อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง มีข้อสังเกตว่านักการศึกษาใช้คำต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ความหมายเดียวกับ การเรียนรู้แบบนำตนเอง (Self-directed learning) เช่น การเรียนรู้แบบนำตนเอง การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง การเรียนรู้แบบรายบุคคล การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้แบบกำกับตนเอง เป็นต้น

องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบนำตนเอง

Knowles (1975) ได้สรุปองค์ประกอบลักษณะของการเรียนรู้แบบนำตนเอง คือ

1. ผู้สอนเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการจัดการ เพื่อการเรียนรู้แบบนำตนเองของผู้เรียน โดยคำนึงถึงการเตรียมการเพื่อการเรียนรู้ ผู้สอนจะต้องมีความแตกต่างระหว่างบุคคลและตอบสนอง

ความต้องการระหว่างบุคคลของผู้เรียน โดยจัดการเรียนการสอนที่สามารถยืดหยุ่นได้ตามความสามารถของผู้เรียน ใช้อุปกรณ์และวิธีการสอนหลายวิธี ความสามารถที่แตกต่างกัน

2. ผู้เรียน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้ในระบบการเรียนการสอน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเรียนรู้แบบนำตนเอง ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ผู้เรียนจะประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ได้เพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของผู้เรียนด้วยเช่นกัน

3. ลักษณะผู้เรียน

3.1 ต้องความเข้าใจถึงความแตกต่างของบุคคลในด้านความคิด และทักษะที่จำเป็นในการเรียนรู้ ได้แก่ ความแตกต่างระหว่างการเรียนรู้โดยมีครูเป็นผู้ชี้แนะ และการเรียนรู้แบบนำตนเอง

3.2 มีแนวคิดว่าตนเองเป็นบุคคลที่มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่ขึ้นกับผู้อื่น และเป็นผู้ที่สามารถควบคุม และนำตนเองได้

3.3 มีความสามารถในการสร้างสัมพันธ์อันดีกับเพื่อน เพื่อที่จะให้บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้สะท้อนให้ทราบถึงความต้องการในการเรียนรู้ การวางแผนการเรียนของตนเอง ตลอดจนการได้รับความช่วยเหลือกลับจากบุคคลเหล่านั้น

3.4 มีความสามารถในการวิเคราะห์ความต้องการในการเรียนรู้อย่างแท้จริง โดยความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้อง

3.5 มีความสามารถในการกำหนดจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้จากความต้องการในการเรียนรู้ของตนเอง โดยเป็นจุดมุ่งหมายที่สามารถประเมินผลสำเร็จได้

3.6 มีความสามารถในการเชื่อมความสัมพันธ์กับผู้สอนเพื่อขอความช่วยเหลือหรือขอคำปรึกษา

3.7 มีความสามารถในการแสวงหาบุคคล และแหล่งวิทยาการที่เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ที่แตกต่างกัน

3.8 มีความสามารถในการเลือกแผนการเรียนที่มีประสิทธิภาพ โดยใช้ประโยชน์จากแหล่งวิทยาการต่าง ๆ มีความคิดริเริ่ม และมีทักษะการวางแผนอย่างดี

3.9 มีความสามารถในการเก็บรวบรวมข้อมูล และนำผลจากข้อมูลที่ค้นพบไปใช้ได้ อย่างเหมาะสม

ละเอียด แจ่มจันท์ (2540) ได้สรุปลักษณะเฉพาะของผู้เรียนไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. ผู้เรียนรู้ว่าเรียนอะไร จากใครและจากที่ไหน
2. สามารถแสวงหาแหล่งความรู้หรือเข้าถึงข้อมูลที่ตนเองต้องการได้
3. วิจัยและสามารถคัดสรรได้ว่าสารสนเทศต่าง ๆ ที่ได้มานั้นมีค่าต่อการเรียนรู้
4. อุดม มีทักษะในการเข้าถึงเรื่องยาก ๆ

5. สามารถถ่ายทอดความรู้ สื่อความได้ดี และมีแนวคิดในการแก้ปัญหา
6. ใช้คำถามเป็น
7. นำความรู้มาใช้ในการแก้ปัญหา
8. ให้ความสำคัญกับเพื่อนร่วมงาน และสามารถทำงานกลุ่มได้

สรุปได้ว่า คุณลักษณะของผู้เรียนที่จะนำไปสู่การแสดงบทบาทที่เหมาะสมในการเรียนการสอนแบบนำตนเอง ต้องเริ่มต้นจากการรู้จักและยอมรับตนเองให้ได้เสียก่อน เพื่อที่จะวินิจฉัยได้ว่าตนเองต้องการเรียนรู้ในสิ่งใด อันอาจจะนำไปสู่การเข้าไปสู่กระบวนการดำเนินงานในการจัดการเรียนการสอน นอกจากนี้คุณลักษณะอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน คือ การที่ผู้เรียนมีความพร้อมในการเรียนด้วยตนเอง

4. กระบวนการเรียน

Skager (1978) ได้กล่าวว่า มีวิธีการเรียนรู้ 4 รูปแบบที่จะนำไปสู่การเรียนรู้แบบนำตนเอง คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้โดยการค้นพบ การศึกษาแบบเปิด การสร้างความเป็นตัวของตัวเองอย่างเป็นระบบ

Chickering and Gamson (1987) ได้สรุปกระบวนการเรียนไว้ดังนี้

1. กระตุ้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน พัฒนาความสัมพันธ์แบบเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน และความร่วมมือกัน ใช้เทคนิคที่น่าสนใจ ได้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้แบบนำตนเอง

Hisemstra (1994) ได้กล่าวว่า ควรมีการจัดกระบวนการเรียน คือ

1. จัดหาข้อมูลในแต่ละหัวข้อของการเรียนในการบรรยาย และมีการใช้สื่อเพื่อแทรกเทคนิคในการเรียนการสอนต่าง ๆ ตามความเหมาะสม
2. จัดการ จัดหาแหล่งให้ความรู้ให้แก่ผู้เรียนแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มเล็ก ๆ ตามที่กำหนด
3. ช่วยผู้เรียนในการประเมินความต้องการ และประเมินความตามเนื้อหาผู้เรียนแต่ละคน จะได้รู้วิถีทางการเรียนของตัวเอง
4. ประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคน
5. จัดหาแหล่งข้อมูลต่าง ๆ หรือข้อมูลที่เชื่อถือได้ ในการเรียนแต่เรื่องที่ได้กำหนด โดยประเมินตามที่ต้องการ
6. สร้างแหล่งข้อมูล สื่อและต้นแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อและเนื้อหาที่หลากหลาย จัดการให้มีการติดต่อกับบุคคลต่าง ๆ ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องและจัดทำแนวทางให้ผู้เรียนได้
7. มีประสบการณ์ทั้งส่วนตัวหรือเป็นกลุ่มเล็ก นอกเหนือจากกลุ่มปกติ

8. ทำงานร่วมกับผู้อื่นนอกห้องเรียน ในลักษณะของเป็นผู้กระตุ้นเกิดปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเรียน

9. ช่วยผู้เรียนในการพัฒนาทัศนคติผู้เรียนให้เป็นผู้เรียนที่พึ่งตนเอง

10. สนับสนุนให้มีการอภิบาล ให้ตามคำถาม ให้มีกิจกรรมกลุ่มเล็กเพื่อกระตุ้นความสนใจในการเรียนรู้

11. พัฒนาให้ผู้เรียนเกิดทัศนคติในแง่บวก

12. จัดกระบวนการเรียนรู้ ให้มีการประเมินความต้องการ และมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่องให้ทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน ทั้งในห้องเรียนและเมื่อนอกในแต่ละบทเรียน

จากกระบวนการที่กล่าวมาแล้ว จะช่วยให้ผู้สอนได้ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) อย่างสมบูรณ์แบบ และให้ผู้เรียนรู้ถึงการรับผิดชอบของแต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ตัวเองตั้งไว้ และจะเป็นประสบการณ์ที่ผู้เรียนจะได้เข้าไปในความต้องการของตนเอง ได้เรียนรู้ตามความต้องการที่ตัวเองอยากเรียนรู้ และได้ผสมผสานข้อมูลกับกระบวนการเรียนรู้ แบบนำตนเอง ซึ่งเกิดจากฝึกหัดหรือเรียนรู้จากการอบรม

หลักสูตรและฝึกอบรม

คำว่า “หลักสูตร” แปลมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า “Curriculum” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า “Currere” หมายถึง “Running course” หรือ เส้นทางที่ใช้วิ่งแข่ง ต่อมาได้นำศัพท์นี้มาใช้ในทางการศึกษาว่า “Running sequence of course or learning experience” เป็นการเปรียบเทียบหลักสูตรเหมือนสนามหรือลู่วิ่งให้ผู้เรียนจะต้องฝ่าความยากของวิชา หรือประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเพื่อความสำเร็จ (Armstrong, 1989, p. 2)

หลักสูตร เป็นคำศัพท์ที่มีผู้ให้ความหมายไว้มากมายและแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับมุมมองความคิดเห็นประสบการณ์ ตามความหมายของหลักสูตรมีขอบเขตอยู่ 3 ประการ คือ หลักสูตรในฐานะของข้อกำหนดเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการ หลักสูตรในฐานะของระบบการทำงานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร หลักสูตรในฐานะของศาสตร์แขนงหนึ่งในวิชาศึกษาศาสตร์ (Beauchamp, 1981, pp. 61-62) ซึ่งความหมายของหลักสูตรอย่างที่ว่าสามนั้นเป็นการศึกษาหลักสูตรในลักษณะของความหมายที่หนึ่ง และที่สอง ซึ่งสามารถมองได้เป็น 2 ลักษณะคือ ความหมายที่แคบอันหมายถึง ตัวรายวิชาหรือเนื้อหาสามารถใช้เป็นกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้ผู้เรียน เป็นสิ่งที่สังคมมุ่งหวัง หรืออาจเป็นแผนสำหรับจัดโอกาสทางการเรียนรู้ หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่ผู้เรียน Taba (1962, pp. 10-11) และความหมายที่กว้างไปจนถึงมวลประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้กับผู้เรียนทั้งภายใน ภายนอก

โรงเรียน และทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะตามที่ตั้งจุดมุ่งหมายเอาไว้

Tyler (1949, p. 79) กล่าวสรุปว่า หลักสูตรเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ทั้งหมด โดยมีเนื้อหาสาระที่จัดเรียงลำดับความยากง่าย และ โรงเรียนเป็นผู้วางแผนและกำกับเพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายของการศึกษา ดังที่ Good (1973, p. 157) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. หลักสูตร หมายถึง เนื้อหาวิชาที่จัดไว้เป็นระบบให้ผู้เรียนได้ศึกษา เพื่อสำเร็จหรือรับประกาศนียบัตรในสาขาวิชาหนึ่ง
2. หลักสูตร หมายถึง ค่าโครงสร้างทั่วไปของเนื้อหาหรือสิ่งเฉพาะที่จะต้องสอน ซึ่งโรงเรียนจัดให้แก่เด็ก เพื่อให้สำเร็จการศึกษาและสามารถเข้าศึกษาต่อในทางอาชีพ
3. หลักสูตร หมายถึง กลุ่มวิชาและการจัดประสบการณ์ที่กำหนดไว้ให้ผู้เรียนได้เรียนภายใต้การแนะนำของโรงเรียนและสถานศึกษา

ประเวศ วะสี (2548) กล่าวว่า การเรียนรู้เพื่อตนเองกับสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตนเอง เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งนอกตัว การเรียนรู้ดังกล่าวผ่านการจัดกิจกรรมหลายอย่าง เช่น การฟังเทศน์ฟังการแสดงธรรม การพบปะพูดคุย การประชุมสัมมนาอบรมศึกษาคูณาน สัมมนา แม้แต่การพบปะพูดคุยสนทนากัน จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนของศิริบุญ จงวุฒิเวศย์และมาเรียม นิลพันธ์ (2547, หน้า 135-137) สรุปว่า การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้นั้นเป็นการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กับหน่วยงานนอกชุมชน มีโอกาสใช้ศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่เดิม ผู้เรียนมีความสนใจเรียนผู้สอนมีความต้องการสอน และการสนับสนุนของวัด การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านสื่อพื้นบ้าน เสียงตามสายโดยชุมชน เป็นผู้กำหนดจากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ สภาพทางสังคมและการจัดสภาพสิ่งแวดล้อม การเรียนการสอนในระบบ กรณีนี้ เป็นการเรียนรู้จากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ

สรุปว่า การจัดการศึกษาควรมีการหลอมรวมความรู้รอบตัวเข้ามาสู่ผู้เรียน เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองและชุมชนเพิ่มขึ้นเต็มที่ได้ตามศักยภาพ เป็นการผสมผสานองค์ความรู้ใกล้ตัวทางวิชาการ และภูมิปัญญาที่ชุมชนมีอยู่เข้ามาจัดทำหลักสูตรหรือจัดการเรียนการสอนที่มีกิจกรรมอย่างหลากหลาย การจัดการศึกษาตามหลักสูตรที่สอดคล้องกับชุมชน ต้องเป็นการจัดที่มีการบูรณาการองค์ความรู้ในชุมชนที่มีอยู่เดิม ไม่ทิ้งของเก่าแล้วนำมากำหนดเป็นเนื้อหากระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงของผู้เรียนและชุมชน ต้องทำให้ผู้เรียนไม่รู้สึกละทิ้งที่เรียนนั้นไม่แปลกแยกไปจากชีวิตจริงที่ดำรงอยู่

การพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรที่ตอบสนองต่อความต้องการต่อความสนใจของผู้เรียน ย่อมเป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนมีความสนใจ ตั้งใจที่จะร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนตลอดหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตร จึงต้องมีการสำรวจความต้องการของผู้เรียนก่อน (Need assessment) เพื่อให้หลักสูตรที่ผู้เรียนยินดีที่จะเลือกเข้ามาร่วมเรียน การพัฒนาหลักสูตร โดยคำนึงถึงผู้เรียนจัดได้ว่าเป็นการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง (สำนักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน, 2547, หน้า 76-77) ส่วนการวางแผนการเรียนการสอน การจัดแผนการเรียนการสอนนั้น เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกสิ่งที่เขาต้องการศึกษาหาความรู้ ผู้เรียนอาจเลือกวิชาที่คิดว่ามีประโยชน์ต่อตัวเขาจริงเป็นวิชาที่เขาพอใจ สนใจที่จะศึกษาและควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนกำหนดแผนการเรียนของเขาเองว่าต้องการเรียนวิชาใดก่อนหลังจะเรียนแต่ละวิชามากน้อยเพียงใด ผู้สอนควรมีส่วนช่วยในการแนะแนวทางว่าควรจะทำแผนการเรียนมากน้อยแค่ไหน ส่วนการตัดสินใจควรเป็นของผู้เรียนหรือร่วมกันวางแผนระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน การร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั้น กิจกรรมที่จัดส่วนใหญ่ต้องให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากที่สุด ส่วนผู้สอนนั้นเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ในการเรียนการสอนเท่านั้น กลวิธีการเรียนการสอน ที่จะนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนแบบโดยการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอน จากกิจกรรมกลุ่มอาจเป็นการอภิปรายกลุ่ม (Group discussion) การระดมพลังสมอง (Brain storm) การเข้าประชุมสัมมนา (Seminar) การประชุมปฏิบัติการ (Workshop) และทัศนศึกษา (Fieldtrip) การหาความรู้จากสื่อต่าง ๆ สื่อเดี่ยวหรือสื่อผสม

Good (1973, pp. 157-158) ให้ความเห็นว่า การพัฒนาหลักสูตรเกิดขึ้นได้ 2 ลักษณะ คือ การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตรเป็นวิธีการพัฒนาหลักสูตรอย่างหนึ่ง เพื่อให้เหมาะกับโรงเรียนและระบบโรงเรียน จุดมุ่งหมายของการสอนวัสดุอุปกรณ์ วิธีสอน รวมทั้งการประเมินผล ส่วนคำว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร หมายถึงการแก้ไขหลักสูตรให้แตกต่างไปจากเดิม เป็นการสร้างโอกาสทางการเรียนใหม่

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2554, หน้า 10) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร คือ การพยายามวางโครงการที่จะช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ตรงตามจุดหมายที่กำหนดไว้ หรือการพัฒนาหลักสูตรและการสอน คือ ระบบโครงสร้างของการจัด โปรแกรมการสอน กำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การปรับปรุงตำรา แบบเรียน คู่มือครู และสื่อการเรียนต่าง ๆ การวัดและประเมินผลการใช้หลักสูตรการปรับปรุงแก้ไข และการให้ การอบรมครูผู้ใช้หลักสูตรให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาหลักสูตร และการสอน รวมทั้งการบริหารและบริการหลักสูตร

สังัด อุทรานันท์ (2532, หน้า 33) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การดำเนินการจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่ หรือจัดทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น

จากแนวคิดข้างต้นจึงสรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร มี 2 ความหมาย คือ 1) การนำหลักสูตรที่มีแล้วมาปรับปรุงให้ดีขึ้น หรือเรียกว่า การปรับปรุงหลักสูตร 2) การสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่ โดยไม่มีหลักสูตรเดิมอยู่ก่อนโดยใช้กระบวนการการพัฒนาหลักสูตร

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรเป็นกระบวนการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทุกประเภท เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามความมุ่งหมายและจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ และเป็นการวางแผนการประเมินผลให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียน ว่าได้บรรลุตามความมุ่งหมายและจุดประสงค์จริงหรือไม่ เพื่อผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบจะได้รู้และคิดเพื่อแก้ไขปรับปรุงต่อไป ดังนั้น ฆนัท ชาติทอง (2550) หลักสูตรที่ดีและเหมาะสมจะต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครองของประเทศตลอดจนความก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีต่าง ๆ

สวัสดี จงกล (2547) นักพัฒนาหลักสูตรจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับเป้าหมาย เนื้อหา และวิธีการสอนของหลักสูตร โดยไม่ค่อยสนใจหรือคำนึงผู้เรียนว่าจะมีความรู้สึกหรือมีผลกระทบอย่างไร ปกตินักพัฒนาหลักสูตรจะกำหนดจะกำหนดจุดมุ่งหมายให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นสำคัญ และเนื้อหาสาระตลอดทั้งกระบวนการเรียนการสอนก็ต้องเป็นเรื่องของครูที่จะต้องคิดมาหาครุมักจะหาเนื้อเรื่องและวิธีการเรียนการสอนโดยคำนึงว่าผู้เรียนคิดอย่างไร มีความรู้สึกอย่างไร และมีความต้องการอย่างไร แต่ในปัจจุบันแนวคิดนี้ได้เปลี่ยนไป จึงเป็นหน้าที่ของนักพัฒนาหลักสูตรที่จะต้องหาแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรให้มีความถูกต้อง ชัดเจน และเป็นประโยชน์กับผู้เรียนมากที่สุด ทั้งนี้ได้มีผู้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

เขาวลิต ชาติสิทธิเวท (2552, หน้า 57) ได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาหลักสูตรไว้ว่าการพัฒนาหลักสูตร (Curriculum development) จะมีความหมายครอบคลุมถึงการสร้างหลักสูตรการวางแผนหลักสูตรการปรับปรุงหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตรซึ่งเป็นการปรับปรุงคุณภาพของหลักสูตรให้ดีขึ้นทั้งระบบ ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย การเรียนการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล

จิราพร สมประสงค์ (2553, หน้า 16) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การปรับปรุงโครงการที่ประมวลความรู้และประสบการณ์ทั้งหลาย เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ดีขึ้นให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมและเพื่อบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้

สังัด อุทรานันท์ (2532, หน้า 30) กล่าวคำว่า การพัฒนา หรือ คำในภาษาอังกฤษว่า (Development) มีความหมายที่เด่นชัดอยู่ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก หมายถึง การทำให้ดีขึ้นหรือทำให้สมบูรณ์ขึ้น และอีกลักษณะหนึ่ง หมายถึง ทำให้เกิดขึ้น โดยเหตุนี้ ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรจึงอาจมีความหมายได้ 2 ลักษณะเช่นเดียวกัน คือ ความหมายแรก หมายถึง การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นหรือสมบูรณ์ขึ้น และอีกความหมายหนึ่งก็คือ เป็นการสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่ โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานอยู่เลย

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2556, หน้า 21) ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีขั้นตอนสำคัญสรุปได้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน เพื่อวินิจฉัยปัญหาและความต้องการ ซึ่งจะช่วยในการตัดสินใจ

ขั้นที่ 2 การกำหนดเป้าประสงค์ จุดหมายและจุดประสงค์ หลังจากได้วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานแล้ว จะพิจารณาและกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา

ขั้นที่ 3 การเลือกและการจัดเนื้อหา จะต้องมีความสอดคล้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร มีความสอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน มีความยากง่ายสอดคล้องเหมาะสมกับวัย เนื้อหาต้องเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน และเนื้อหานั้นเป็นสิ่งที่สามารถจัดให้ผู้เรียนได้ ในแง่ของความพร้อมด้านเวลา ผู้สอน และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ

ขั้นที่ 4 การเลือกและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็ว รวมไปถึงยุทธวิธีการสอน การเลือกใช้สื่อการสอนให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ และการจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนต้องเอื้อต่อการเรียนรู้ และกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน

ขั้นที่ 5 การกำหนดอัตราเวลาเรียน หลักเกณฑ์ในการวัดประเมินผลการเรียนกำหนดเวลาเรียนการสอน โดยจัดเนื้อหาวิชาตามลำดับก่อนหลังให้สัมพันธ์กับจำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์ ส่วนการวัดผลประเมินผล ควรกำหนดวิธีการเกณฑ์การจบหลักสูตร

ขั้นที่ 6 การนำหลักสูตร ไปใช้ หลังจากกลางหลักสูตรแล้วต้องมีการตรวจสอบข้อบกพร่องที่ควรปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม

ขั้นที่ 7 การประเมินผลหลักสูตร เมื่อใช้หลักสูตรไปได้สักระยะหนึ่ง ควรมีการประเมินผลหลักสูตรในด้านต่าง ๆ ว่ามีข้อบกพร่องที่ควรแก้ไขปรับปรุงหรือเพิ่มเติมอะไรบ้าง

ขั้นที่ 8 การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร หลังจากที่ได้ทราบข้อบกพร่องของหลักสูตร อาจจะต้องมีการศึกษาปัญหาเพื่อปรับปรุงข้อบกพร่องให้หลักสูตรเหมาะสมยิ่งขึ้น

ปริญญา ทองสอน, ฉลอง ทับศรี และวิจิต สุรัตน์เรืองชัย (2549, หน้า 17) ให้ความหมายว่าการพัฒนาหลักสูตร หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาหรือคิดประสบการณ์เรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมหรือดียิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตร คือ การเกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาหรือคิดประสบการณ์เรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมหรือดียิ่งขึ้นการพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การปรับแต่งเสริม เต็มต่อ หรือการดำเนินงานอื่น ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและสนองต่อความต้องการของผู้เรียน

ความสำคัญของหลักสูตร

การจัดการศึกษาและเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงคุณภาพของเรียนและผลผลิตของการศึกษา

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2556, หน้า 395-396) ได้สรุปความสำคัญของหลักสูตรดังนี้

1. เป็นเอกสารของทางราชการหรือเป็นบัญญัติของรัฐ เพื่อให้บุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาไปปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐหรือเอกชน ดังนั้นหลักสูตรจึงเปรียบเสมือนคำสั่ง หรือข้อบังคับของทางราชการชนิดหนึ่งนั่นเอง
2. เป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาเพื่อควบคุมการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ รวมทั้งเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่ง ในการที่จะจัดสรรงบประมาณบุคลากร อาคารสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาของรัฐให้แก่โรงเรียน
3. เป็นแผนการดำเนินงานของนักบริหารการศึกษา ที่จะต้องอำนวยความสะดวก ควบคุมดูแลกำกับ และติดตามประเมินผล ให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ
4. เป็นแผนการปฏิบัติงาน หรือเครื่องชี้แนวทางในการปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะเสนอแนะจุดมุ่งหมาย การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลการเรียนการสอน ซึ่งครูควรจะต้องปฏิบัติตามอย่างจริงจัง
5. เป็นเครื่องมือของรัฐในอันที่จะพัฒนาคน และพัฒนากำลังคน ซึ่งจะสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตามแผนและนโยบายของรัฐ
6. เป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญของชาติ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ประเทศชาติใดมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย และมีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้คนในประเทศนั้นมีคุณภาพ รู้จักเลือกสรรและใช้ชีวิตอย่างชาญฉลาด สามารถนำพาสังคมและคนในสังคมก้าวไปพร้อม ๆ กับกระแส โลกาภิวัตน์ได้อย่างมั่นคงและสันติสุข

การพัฒนาหลักสูตร เป็นเรื่องที่ต้องตัดสินใจในหลายขั้นตอน ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2553, หน้า 32-34) ได้สรุปว่า ตั้งแต่การเริ่มตั้งวัตถุประสงค์ทั่วไป และวัตถุประสงค์เฉพาะการเลือก

เนื้อหาให้ตรงและครอบคลุม ชนิดของประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาและ วัตถุประสงค์ และท้ายสุดคือ วิธีการประเมินผลของการเรียนรู้ที่การตัดสินใจควรจะเป็น คณะกรรมการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรการตัดสินใจมีระดับกว้าง เช่น นโยบาย ประเภทของกำลังคนที่ต้องการ วัตถุประสงค์ เป็นต้น ส่วนในอีกระดับหนึ่งอาจเป็นการตัดสินใจ เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ทั่วไป วัตถุประสงค์เฉพาะเนื้อหาวิชา วิธีสอน และการประเมินผลและ อีกระดับหนึ่งก็คือ การบริหารหลักสูตรการพัฒนาหลักสูตรต้องทำอย่างเป็นระบบ มีหลักเกณฑ์ และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเที่ยงตรง

รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร

รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรเป็นการกำหนดลักษณะ ระเบียบ วิธีการที่จะนำไปสู่การพัฒนา หลักสูตรให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น โดยมีนักการศึกษาหลายท่าน ได้กล่าวถึงรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร ดังนี้

ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2553, หน้า 8) ได้อธิบายว่า การพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วย สามมิติ (Dimensions) คือ มิติที่หนึ่ง การวางแผนจัดทำหรือร่างหลักสูตร (Curriculum planning) มิติที่สองการใช้หลักสูตร (Curriculum implementation) และมิติสุดท้ายการประเมินผล หลักสูตร (Curriculum evaluation) การพัฒนาหลักสูตรให้มีคุณภาพได้นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับว่า แต่ละมิติมีประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังมีผู้หรือนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน ได้กล่าวถึง รูปแบบของกระบวนการพัฒนาหลักสูตรไว้ต่างกัน

ฉันท ชาติทอง (2550, หน้า 3) ได้สรุปแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ไว้ 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์ สร้างขึ้น ทรัพยากรมนุษย์ สภาพความต้องการของท้องถิ่น สภาพจัดการศึกษา และสภาพ ความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และประชาชน
2. การสร้างหลักสูตรฉบับร่าง ได้แก่ คำชี้แจง เหตุผลความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตร หลักของหลักสูตร โครงสร้างเนื้อหา อัตราเวลาเรียน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดประเมินผล คำอธิบายรายวิชา ตารางวิเคราะห์หลักสูตร จุดประสงค์ เชิงพฤติกรรม รายละเอียดของเนื้อหาของแต่ละหน่วยโดยละเอียด พร้อมภาพประกอบทุกขั้นตอน และบรรณานุกรมซึ่งจะต้องปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเรื่องที่จะพัฒนาอย่างจริงจัง แล้วจัดพิมพ์ เป็นรูปเล่ม
3. การตรวจสอบหลักสูตรฉบับร่าง เป็นการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและวัสดุ หลักสูตรต่าง ๆ เพื่อนำผลมาปรับปรุงข้อบกพร่องก่อนนำหลักสูตรไปทดลองใช้ โดยจะต้องมี

การกำหนดเป็นแผนอย่างมีขั้นตอนและเป็นระบบ มีการประชุมพิจารณาร่วมกันหรือให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตร เช่น จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน คาบเวลาเรียนวิธีการวัดและประเมินผล มีความสอดคล้องกันหรือไม่ อย่างไร

4. การนำหลักสูตรไปทดลองใช้ มีการขออนุมัติหลักสูตร จัดทำตารางแผนการใช้หลักสูตรประชาสัมพันธหลักสูตร เตรียมความพร้อมของบุคลากร งบประมาณ วัสดุหลักสูตร โดยการใช้หลักสูตร อาจเป็นการสอนเองหรือให้คนอื่นสอนแทน และจะต้องมีการจัดทำคู่มือการใช้หลักสูตรโดยระบุขั้นตอนต่าง ๆ อย่างละเอียด

5. การประเมินผลกรนำหลักสูตรไปทดลองใช้ มีการวางแผนการประเมิน ประเมินย่อย ประเมินรวบยอด ประเมินการสอนของผู้สอน ประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน

6. การปรับปรุงแก้ไข เพื่อปรับแก้หลักสูตร ได้แก่ แผนการสอน สื่อและเครื่องมือวัดผล ประเมินผลให้สมบูรณ์และมีคุณภาพ

Tyler (1950, p. 78) ได้กำหนดปัญหาพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรและการสอน 4 ข้อ ซึ่งมีพัฒนาหลักสูตรจะต้องตอบคำถามให้ครบเรียงลำดับข้อ 1 ถึงข้อ 4 ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่โรงเรียนต้องการให้ผู้เรียนบรรลุมีอะไรบ้าง
2. การที่จะบรรลุตามจุดหมายทางการศึกษาที่กำหนดนั้น จะต้องมีประสบการณ์

ทางการศึกษาอะไรบ้าง

3. ประสบการณ์ทางการศึกษาที่กำหนดนั้น สามารถจัดให้ประสิทธิภาพได้อย่างไร
4. จะทราบได้อย่างไรว่า ผู้เรียนได้บรรลุตามจุดมุ่งหมายทางการศึกษานั้น ๆ

Taba (1962, p. 67) ได้เสนอแนะขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร ดังนี้

1. สำรวจสภาพปัญหา ความต้องการและความจำเป็นต่าง ๆ ของสังคม
2. กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่สังคมต้องการ
3. คัดเลือกเนื้อหาวิชาความรู้ที่ครูจะนำมาสอน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตรงกับ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ตั้งไว้

4. จัดลำดับขั้นตอนแก้ไขปรับปรุงเนื้อหาสาระที่เลือกมาได้
5. คัดเลือกประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งจะนำมาเสริมเนื้อหาสาระกระบวนการเรียนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์

6. จัดระเบียบ จัดลำดับขั้นตอน และแก้ไขปรับปรุงประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จะนำมาเสริมเนื้อหาสาระการเรียน

7. กำหนดเนื้อหาสาระอะไรบ้าง หรือประสบการณ์อย่างใดที่ต้องการประเมินว่า ได้มีการเรียนรู้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่เพียงใด นอกจากนี้ต้องกำหนดไว้ด้วยว่าจะมีข้อมูลอะไรบ้าง ที่จะนำมาช่วยในการกำหนดเกณฑ์การประเมินผล และจะใช้วิธีการประเมินอย่างไร

การฝึกอบรม

ความหมายของการฝึกอบรม มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการฝึกอบรม ดังนี้

สุพานี สฤกษ์วานิช (2556, หน้า 41) กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นกิจกรรมเรียนรู้เฉพาะอย่างของบุคคลเพื่อปรับปรุงและเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ ทักษะหรือความชำนาญและเจตคติที่เหมาะสม จนสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และเจตคติเพื่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ เพื่อยกระดับมาตรฐานการปฏิบัติงานให้อยู่ในระดับที่สูงขึ้นและทำให้นุคลากรมีความเจริญก้าวหน้าในงาน

วชิระ วิชชวรนนท์ และคณะ (2551, หน้า 52) กล่าวว่า การฝึกอบรม (Training) หมายถึง กระบวนการเพิ่มประสิทธิภาพของบุคคลโดยมุ่งเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) และทัศนคติ (Attitude) อันจะนำไปสู่การยกระดับมาตรฐานการทำงานให้สูงขึ้น ทำให้นุคลากรมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน และองค์การบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ เป็นต้น ดังนั้น จะเห็นว่าการฝึกอบรมเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาบุคคลนั่นเอง

พงศ์ประเสริฐ หกสุวรรณ (2552, หน้า 35) กล่าวว่า การฝึกอบรม คือ กระบวนการที่ทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดการเรียนรู้ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เพื่อเพิ่มพูนหรือพัฒนาสมรรถภาพในด้านต่าง ๆ ตลอดจนปรับปรุงพฤติกรรม อันจะนำมาซึ่งการแสดงออกซึ่งวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ชูชัย สมितिไกร (2554, หน้า 201) กล่าวว่า การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการที่จัดตั้งเพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้และมีความชำนาญเพื่อวัตถุประสงค์อย่างหนึ่ง โดยมุ่งให้คนได้รู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนไปในทางที่ต้องการการฝึกอบรม หมายถึง การจัดสภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งเราสามารถทำนายหรือคาดเดาด้วยความเชื่อมั่นภายใต้สถานการณ์หรือเงื่อนไขที่กำหนดไว้เป้าหมายการฝึกอบรมจะมุ่งเน้นที่การปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะที่ต้องการ เพื่อให้บุคคลที่ได้รับการฝึกอบรมได้มีสมรรถภาพในการปฏิบัติงานได้สูงกว่าปกติ เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพที่จะส่งเสริมให้นุคลากรในองค์กรได้พัฒนาสมรรถภาพของตนเอง การฝึกอบรมเป็นวิธีการที่จะเพิ่มคุณภาพในการทำงานของบุคลากรหรือเป็นการเตรียมบุคลากรให้พร้อมที่จะทำงานตามหน้าที่ที่กำหนดให้

ดังนั้น การฝึกอบรมจึงเป็นการจัดการศึกษาให้แก่คนกลุ่มหนึ่งในองค์กรการฝึกอบรมยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดการพัฒนา ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ทั้งทางด้านความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่ได้รับจากการฝึกอบรม การพัฒนาทักษะ และพัฒนาเจตคติความรู้สึกรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมต่อการปฏิบัติงาน ในเรื่องเฉพาะหรือได้กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม (วรวรรณ ศรียาภย์, 2554, หน้า 71) การฝึกอบรมเป็นวิธีการที่จะช่วยให้เกิด

การเสริมสร้างสมรรถนะ ของบุคคลในการปฏิบัติงาน ซึ่งเมื่อความสามารถของบุคคลในการปฏิบัติงานนั้นถูกจำกัดทางด้านความรู้ หรือทักษะ ทำให้เกิดความรู้สึกที่ต้องการการเสริมสร้าง เชื่อมต่อช่องว่างของการปฏิบัติงานที่เกิดจากการขาดความรู้หรือทักษะดังกล่าว (Silberman, 1998, p. 1; Rothwell, 1996, p. 26) เสนอว่า การฝึกอบรมเป็นการจัดกิจกรรมที่มุ่งเน้นทางการจำแนก แยกแยะ การสร้างบุคคลตัวตน การประกัน การทำให้มั่นใจ การพัฒนา การปรับปรุงแก้ไข โดยผ่าน กระบวนการเรียนรู้ และมีสมรรถภาพตามที่ต้องการให้บุคคลพึงมีในการปฏิบัติงาน ดังนั้น การฝึกอบรมจึงเป็นสิ่งที่มุ่งพัฒนาให้มีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งขึ้นอยู่กับสิ่งที่ ต้องการรู้หรือสิ่งที่ต้องการให้เพิ่มสมรรถภาพนั่นเอง และเป็นความพยายามอย่างเป็นระบบ และมีความสัมพันธ์กันที่จะถ่ายทอดความรู้หรือทักษะจากบุคคลหนึ่งผู้ซึ่งมีความรู้หรือมีความสามารถ ในการถ่ายทอดสู่อีกบุคคลหนึ่งที่ไม่มีความรู้หรือทักษะนั้น ๆ (Pont, 1995, p. 7)

สรุปได้ว่า การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยพัฒนาหรือฝึกฝน ให้บุคลากรในองค์กรให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะหรือความชำนาญการ เกิดประสบการณ์ ที่เหมาะสมกับภาระงานที่ได้รับ รวมถึงการก่อให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการปฏิบัติงาน อันจะส่งผลให้ บุคลากรแต่ละคนในองค์กรมีความสามารถเฉพาะตัวสูงขึ้น มีประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกับ กับผู้อื่นได้ดี ซึ่งจะทำให้องค์กรมีประสิทธิผลและประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมการฝึกอบรมเป็นการเสริมสร้างสมรรถภาพของบุคลากร ในองค์กร เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้ดีขึ้นหลังจากที่เข้ารับการฝึกอบรมแล้ว สภาพของ ความต้องการ จำเป็นที่จะต้องให้บุคลากรได้รับการพัฒนาสมรรถภาพด้วยการฝึกอบรมนั้น มีแนวโน้มมาจากสาเหตุ 4 ประการ ดังนี้ (Rothwell, 1996, pp. 12-18)

1. แนวโน้มที่ 1 ได้แก่ การรักษาสภาพหรือจังหวะของการทำงานที่เกิดจาก การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งทุกสิ่งไม่สามารถรอช้า ไม่สามารถ ยืดหยุ่น ในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วได้ ขึ้นอยู่กับความสามารถขององค์กรที่จะ ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้ได้
2. แนวโน้มที่ 2 ได้แก่ การสร้างบรรยากาศสิ่งแวดล้อมแห่งการทำงานที่มีประสิทธิภาพ สูงสุด เป็นความคาดหวังสูงสุดขององค์กรที่ต้องการให้ได้ผลงานที่มีประสิทธิภาพสูงสุด บุคลากร ได้รับการเสริมสร้างการคืนพลังใจ (Empowerment) ในการทำงาน
3. แนวโน้มที่ 3 ได้แก่ การจัดกิจกรรมภายในองค์กรด้วยแนวทางแห่งนวัตกรรมใหม่ สร้างทีมงานให้แข็งแกร่ง สร้างมุมมองหรือวิสัยทัศน์ของบุคลากรในองค์กรให้กว้างขึ้น สร้างทักษะ ทางด้านการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม การจัดการองค์กร และความมีหุ้นส่วนสร้างความรู้สึกปลอดภัย ให้กับบุคลากร และสร้างบุคลากรเป็นบุคคลแห่งคุณภาพ

4. แนวโน้มที่ 4 ได้แก่ การปรับปรุงสมรรถภาพของบุคลากรให้เหมาะสมกับสภาพที่แท้จริง เป็นการเสริมสร้างเพื่อเพิ่มผลผลิต กำไร และปรับปรุงด้านการสื่อสารบุคคลให้มีบทบาทด้วยการเริ่มต้นในการพัฒนาตนเอง

ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมโดยทั่วไปนั้นมีจุดมุ่งหมาย คือ

1. เพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) เพื่อส่งเสริมหรือสร้างเสริมทางปัญญาให้แก่บุคลากรเกี่ยวกับระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ หน้าที่รับผิดชอบ และการบริหารงาน เป็นต้นซึ่งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ และสามารถขยายไปถึงการเพิ่มขีดความสามารถในการนำไปใช้ปรับในสถานการณ์จริงด้วย

2. พัฒนาทักษะ (Skill) เป็นการพัฒนาทักษะ ความชำนาญ การแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้า การเพิ่มความมั่นใจในการตัดสินใจ ทำให้สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้องมีประสิทธิภาพและถูกต้องโดยใช้เวลาที่น้อยลง

3. เปลี่ยนแปลงเจตคติ (Attitude) ทำให้มีขวัญและกำลังใจที่ดีในการทำงานสามารถทำงานของตนด้วยความยินดีและพอใจ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขสร้างแรงจูงใจในการทำงาน เพื่อให้เกิดการใช้ความสามารถในการปฏิบัติงานอย่างเต็มศักยภาพ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของการฝึกอบรมความสำเร็จและประสิทธิผลของโครงการฝึกอบรม ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการดังต่อไปนี้ (McGehee & Thayer, 1961, pp. 35-46)

1. องค์กรจะต้องยึดหลักว่า การฝึกอบรมเป็นหนทาง (Mean) ที่จะช่วยนำไปสู่เป้าหมาย (End)

2. ฝ่ายบริหารขององค์กรจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการโครงการฝึกอบรม ถึงแม้ว่าบุคลากรในองค์กรจะสามารถเรียนรู้งานได้เองจากการได้ปฏิบัติจริงแต่ประสิทธิภาพของการเรียนรู้ไม่ดีเท่ากับการจัดการอบรมอย่างมีระบบ

3. ฝ่ายบริหารองค์กรจะต้องมีความรู้และทักษะเกี่ยวกับการพัฒนาและการจัดการโครงการ ฝึกอบรม ถ้าหากไม่มีผู้ใดที่มีความรู้ดังกล่าวองค์กรก็ควรที่จะว่าจ้างผู้ที่มีความสามารถในการจัดการฝึกอบรมได้

4. บรรยากาศควรมีลักษณะที่ส่งเสริมและสนับสนุนการฝึกอบรม ให้การยอมรับและให้ความสำคัญต่อประโยชน์ของการฝึกอบรม

สรุปว่า ปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนความสำเร็จของการฝึกอบรมทั้งหมดนั้นล้วนแต่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งฝ่ายบริหารจะต้องให้ความสำคัญและมีความมุ่งมั่นต่อการสนับสนุนงานฝึกอบรม ฝ่ายบริหารขององค์กรสามารถใช้การฝึกอบรม เป็นเครื่องมือในการเพิ่มพูนคุณภาพของบุคลากรได้เป็นอย่างดีหากมีการจัดฝึกอบรมอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กร

ประเภทของการฝึกอบรม

การฝึกอบรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การฝึกอบรมที่เป็นทางการ (Formal training) และการฝึกอบรมอย่างไม่เป็นทางการ (Informal training) พิสนุ พองศรี (2553, หน้า 41-42) ได้สรุปว่าการฝึกอบรมมี 4 ประเภท ดังนี้

1. การฝึกอบรมก่อนประจำการ (Pre-entry training) เป็นการฝึกอบรมให้กับผู้เข้างานใหม่ หรือเพิ่งจะเริ่มโครงการใหม่ โดยทั่วไปผู้เข้าอบรมมักจะอยู่ในระยะทดลองงานซึ่งเนื้อหาของ การอบรมจะเน้นในเรื่องของภารกิจแรกเริ่ม และภารกิจทั่วไปขององค์กร เนื้อหาโดยทั่วไปจะมี ลักษณะผสมผสาน คือ มีทั้งการฝึกอบรมในห้อง และการฝึกภาคสนาม ปกติจะมีช่วงเวลาที่ไม่นานนัก ตั้งแต่ 2-3 วัน หรือบางกรณีอาจจะใช้เวลาเป็นเดือน

2. การฝึกอบรมระหว่างประจำการ (In-service training) เป็นการฝึกอบรมในช่วงที่ เข้าทำงานแล้ว หรือผ่านระยะการทดลองแล้ว การฝึกอบรมจะจัดให้เป็นระยะ ๆ ให้กับระดับของ บุคลากรที่แตกต่างกัน มีทั้งในเรื่องของการบริหารทั่วไป การอบรม การจัดการการอบรมเฉพาะ เจ้าหน้าที่ หรือการอบรมเฉพาะเรื่อง ซึ่งระยะเวลายืดหยุ่นได้ตามความต้องการส่วนใหญ่จะใช้เวลา ไม่นาน ประมาณ 1-3 สัปดาห์

3. การฝึกอบรมในโครงการ (Project related training) เป็นการอบรมที่จัดให้เจ้าหน้าที่ ปฏิบัติงานในโครงการ อาทิเช่น โครงการที่ได้รับทุนอุดหนุนจากต่างประเทศซึ่งมีระยะเวลาไม่นานนัก เป็นการอบรมเฉพาะเรื่อง หรือเฉพาะประเภทของบุคลากร มีทั้งการอบรมทางด้านเทคนิค และการอบรมในเชิงจัดการ จัดอบรมโดยผู้ให้ทุน ปกติจะระยะสั้น คือ 1-3 เดือน หรือขึ้นอยู่กับ ความจำเป็นของโครงการ

4. การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตนเอง (Self-development training) มีความหมายกว้างและ ครอบคลุม เช่น กรณีบุคคลที่ทำงานมานานและความรู้เริ่มตึบตัน เริ่มจะไม่ทันกับข้อมูลหรือวิทยาการ สมัยใหม่ ทำให้เกิดความคิดที่จะพัฒนาตนเอง ซึ่งอาจจะเป็นการอบรมเพื่อฟื้นฟูความรู้ใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการอบรมเต็มเวลาหรือบางส่วนเป็นเวลา โดยหน่วยงานต้นสังกัดจะให้การอนุมัติ และสนับสนุนด้านการเงิน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการออกไปอบรมนอกสถานที่ระยะเวลาจะขึ้นอยู่กับ คุณสมบัติที่หน่วยงานต้องการจะพัฒนา มีทั้งระยะสั้นและระยะยาว หรือบางคนอาจจะลาศึกษาต่อ ซึ่งการศึกษาต่อก็คือ การฝึกอบรมอย่างเป็นทางการเช่นกัน

สรุปได้ว่า ประเภทของการฝึกอบรมนั้นสามารถแยกออกเป็น การฝึกอบรมก่อนการทำงาน การฝึกอบรมในระหว่างทำงาน และการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตนเองซึ่งมีจุดมุ่งหมายของการอบรม ที่แตกต่างกันตามความต้องการขององค์กรเพื่อพัฒนาบุคลากรของแต่ละองค์กร

เอกวิทย์ มณีธร (2548, หน้า 20) ได้กล่าวว่า การฝึกอบรมแบ่งงานออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การประเมินความต้องการฝึกอบรม หรือความต้องการของการฝึกอบรม (Assessment needs phase) เป็นการหาความต้องการการฝึกอบรมโดยศึกษาจากวัตถุประสงค์

ขั้นตอนที่ 2 การฝึกอบรมและพัฒนา (Training and development needs phase) เป็นการคัดเลือกหลักสูตร วิธีการหรือฝึกอบรมสำหรับผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดหลักสูตรและวิเคราะห์หลักสูตรและวิธีการสอนที่กำหนดและคัดเลือกมาสามารถ ตอบคำถามความต้องการและความจำเป็นในการฝึกอบรม

ขั้นตอนที่ 3 ประเมินผล (Evaluation phase) การประเมินความสำเร็จที่แท้จริง (Output evaluation) การฝึกอบรม ถือเป็นมาตรการสำคัญต่อการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณค่าพนักงานให้เพิ่มพูนความสามารถและทักษะ หรือประเมินทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

สมคิด บางโม (2547, หน้า 85-95) กล่าวว่า เทคนิคการฝึกอบรม คือวิธีการถ่ายทอดความรู้ทักษะ และทัศนคติให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม ได้เรียนรู้เทคนิคการฝึกอบรมให้มากที่สุด กระทำได้หลายวิธี

สรุปว่า เทคนิคการฝึกอบรมมีหลายวิธี ที่ทำให้ได้ประสิทธิภาพ ซึ่งจะต้องใช้เทคนิคที่เน้นความสำคัญของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อให้ผู้รับการฝึกอบรมได้คิดวิเคราะห์ ได้ปฏิบัติให้เกิดประสบการณ์ด้วยตนเอง ไม่เกิดความเบื่อหน่าย และการฝึกอบรมสามารถใช้เทคนิคได้หลายวิธีประกอบกัน เพื่อให้มีความเหมาะสม มีผลต่อการฝึกอบรมให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

รูปแบบการฝึกอบรม

สุขุม คำแหง (2553, หน้า 79-80) ได้สรุปแนวทางในการวางแผนเพื่อจัดการฝึกอบรม ให้ความรู้แก่บุคลากรให้เกิดการเรียนรู้ และเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. ผู้อบรมหรือเป้าหมายคือใคร (Who) เป็นการตอบคำถามเพื่อให้ทราบว่าผู้มีส่วนร่วมในการฝึกอบรมเป็นใคร จำนวน และความคาดหวังทั้งหมดเท่าใด
2. เหตุผลของการฝึกอบรม (Why) เป็นการแสวงหาคำตอบเพื่อเปิดเผยสถานการณ์วิเคราะห์ความต้องการ จำเป็นในการฝึกอบรม
3. เวลาในการจัดการฝึกอบรม (When) ช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับ การฝึกอบรมนั้น ควรเป็นอย่างไร ควรจัดเมื่อใด ตอนไหน ระยะเวลาเท่าใด
4. สถานที่จัดการฝึกอบรม (Where) เป็นการบอกให้ทราบว่า สถานที่จัดควรเป็นที่ใด ใช้ห้องประชุมหรือห้องเรียน ในการจัดฝึกอบรม ถึงจะเหมาะสมกับการฝึกอบรม

5. เนื้อหาของหลักสูตรเน้นอะไร (What) เนื้อหาเน้นหนักทางด้านในการฝึกอบรม คือ ทักษะ ความรู้ เจตคติ ต่อสิ่งที่ต้องการคาดหวังไว้

6. สิ่งคาดหวังเพื่ออะไร (What for) เมื่อเสร็จสิ้นการฝึกอบรมแล้วต้องการให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เกิดการพัฒนาอะไร ได้รับการประเมินผลอะไร

7. โครงสร้างของการฝึกอบรมเป็นอย่างไร (How) โครงสร้างของโปรแกรม ภาระงาน การเรียนรู้และวัตถุประสงค์ที่จำเป็นต้องใช้ ซึ่งสามารถแยกออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ การเตรียมการ การแนะนำแนวคิดและทฤษฎีมาเพื่อการฝึกปฏิบัติ พร้อมด้วยพิธีการปิดการฝึกอบรม นอกจากนี้ Silberman (1998, pp. 15-16) เสนอรูปแบบไว้ ดังนี้

1. ประเมินความต้องการจำเป็นในการฝึกอบรม และผู้เข้ารับการฝึกอบรม (Assess the need for training and participants) เป็นการประเมินในช่วงเริ่มต้นที่ช่วยในการวางแผนการออกแบบการปรับปรุง

2. ตั้งเป้าหมายการเรียนรู้ (Set general learning goals) วิเคราะห์แยกแยะสมรรถภาพ การเรียนรู้ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม และอธิบายความต้องการ ด้านการสร้างความรู้ความตระหนัก ด้านเจตคติ ความรู้ความเข้าใจ การแก้ปัญหาในชีวิตจริงและการนำไปใช้ในหน้าที่การทำงาน ของบุคคล

3. ตั้งจุดประสงค์การเรียนรู้ (Specify objectives) การเรียนรู้ที่ต้องการให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีประสบการณ์ และเป็นเครื่องมือการจัดการ การตรวจสอบ การประเมินผลการฝึกอบรม

4. ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ (Design training activities) การออกแบบกิจกรรม การเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ ทั้งวิธีการ รูปแบบของกิจกรรมที่จำเป็น

5. เรียงลำดับตามความเหมาะสมของการฝึกอบรม (Sequence training activities) การพิจารณาว่ากิจกรรมใดที่ควรเริ่มต้นขึ้นก่อนและกิจกรรมใดที่ควรอยู่ขั้นตอนสุดท้ายเพื่อเป็นการวางแผนที่เหมาะสม

6. เริ่มปฏิบัติตามที่ได้วางแผนรายละเอียด (Start detail planning) การกำหนดวิธีการ ในการปฏิบัติกิจกรรมแต่ละขั้นตอน เช่น เวลา สถานที่ วัสดุ และหลักสำคัญการฝึกอบรม

7. ทบทวนรายละเอียดของการออกแบบ (Revise design details) การปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ทบทวนประสบการณ์ ปรับปรุง ติดตามกิจกรรม ขั้นตอนที่สำคัญและไม่สำคัญ

8. ประเมินผลการฝึกอบรม (Evaluate the total result) ตรวจสอบกิจกรรมที่ปฏิบัติ เหมาะสมกับการฝึกอบรมและการเรียนรู้เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีขึ้น

สรุปว่า รูปแบบการฝึกอบรมเกิดขึ้นจากกระบวนการฝึกอบรมนั้น ประกอบด้วย รูปแบบ 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การปฏิบัติกิจกรรมการฝึกอบรมต้องครอบคลุมทุกกิจกรรมที่เตรียมไว้ล่วงหน้า

ก่อนการดำเนินกิจกรรม 2) การปฏิบัติกิจกรรมการฝึกอบรมระหว่างการฝึกอบรม คือ กิจกรรมด้านวิชาการ เทคนิค การจดบันทึก และ 3) การปฏิบัติกิจกรรมการฝึกอบรม คือ การจัดทำรายงาน หลังการอบรม การติดตามผล การทบทวน และการปรับปรุงเพื่อสร้างนวัตกรรมในการฝึกอบรม

หลักการฝึกอบรม

Vella (1995, pp. 21-27) ได้สรุปหลักการเรียนรู้ที่จำเป็นของการฝึกอบรมไว้ 12 ประการ ดังนี้

1. การเรียนรู้ ต้องส่งผลต่อผู้เรียน ด้านความรู้ ด้านเจตคติ ด้านค่านิยม การรับรู้ และด้านพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะการเรียนรู้
2. ต้องมีความเชื่อมั่นในองค์ความรู้ที่สามารถค้นพบได้ด้วยตนเองของบุคคล
3. การเรียนรู้ย่อมได้ผลจากการปฏิบัติด้วยตนเองมากกว่าที่จะได้รับรู้จากผู้อื่น
4. การเรียนรู้แบบองค์รวมทำให้ได้ความรู้ และการปฏิบัติตามคุณลักษณะขององค์รวม ได้ความรู้ ความเข้าใจ แต่การเรียนรู้แบบแยกส่วน ได้ความรู้ที่ไม่ชัดเจน
5. การเปลี่ยนแปลงความคิด เจตคติ และรูปแบบของพฤติกรรมของบุคคลนั้นจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลและปัจจัยหลาย ๆ ด้าน
6. การสร้างความรู้จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ที่หลากหลายมากกว่าประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว
7. พฤติกรรมของบุคคลจะเปลี่ยนแปลงชั่วคราว ถ้าความคิดและเจตคติเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ยังไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลง
8. การรับรู้ของบุคคลและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ควรได้รับการเปลี่ยนแปลงก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงความคิด เจตคติ และพฤติกรรมของบุคคล
9. การส่งเสริม สนับสนุน การยอมรับ การเอาใจใส่ทางด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลมีอิสระเลือกที่จะรับ หรือเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมเจตคติ และความคิด
10. การเปลี่ยนแปลงของบุคคลทางด้านพฤติกรรม เจตคติ และความคิดนั้นเป็นไปอย่างถาวร ถ้าบุคคลได้รับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมทางบุคคลและทางสังคม
11. การเปลี่ยนแปลงความคิด เจตคติ และพฤติกรรมของบุคคลจะทำให้ดีขึ้น เมื่อบุคคลยอมรับการเป็นสมาชิกในกลุ่ม การอภิปรายและการแสดงความคิดเห็นในกลุ่มจะช่วยให้การกระตุ้นเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในบุคคลและภายในกลุ่ม
12. บุคคลยอมรับระบบความคิดใหม่ เจตคติรูปแบบพฤติกรรมเมื่อบุคคลยอมรับการเป็นสมาชิกใหม่ของกลุ่ม ความคาดหวังกับพฤติกรรมที่เหมาะสมและการเรียนรู้ของบุคคล

จะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยการยอมรับทางสังคมของกลุ่ม นอกจากนี้ สุขุม คำแหง (2553, หน้า 82-83) ได้สรุปหลักการพื้นฐานในการจัดการฝึกอบรมเรียนรู้แบบผู้ใหญ่ไว้ 12 ประการ ดังนี้

1. วิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Need assessment)
2. สร้างบรรยากาศแห่งความปลอดภัย (Safety) ได้แก่
 - 2.1 ความไว้วางใจสมรรถภาพของโปรแกรม
 - 2.2 ความเชื่อมั่นตามวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้
 - 2.3 การยินยอมให้ผู้รับการฝึกอบรมแสดงความคิดเห็น
 - 2.4 เชื่อมั่นผลลัพธ์ของกิจกรรมการเรียนรู้ ชัดเจน
 - 2.5 เชื่อมั่นในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม
3. ผู้ฝึกอบรม ผู้เรียนรู้ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความสนใจในการเรียนรู้
4. มีความสนใจต่อการจัดลำดับเนื้อหาเพื่อการเรียนรู้ และการเสริมแรงที่เหมาะสม
5. การเรียนรู้ด้วยการกระทำ (Learning by doing) สร้างการปฏิบัติการที่มีผลสะท้อนกลับ (Praxis) เพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ เจตคติ ให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ
6. การเรียนรู้ที่ยอมรับซึ่งกันและกัน การให้ความสำคัญของผู้เข้ารับการฝึกอบรม และวิทยากรเป็นผู้อำนวยการความสะดวก
7. การพัฒนาการเรียนรู้ต้องยึดมั่น ให้เกิด ความรู้ ความคิด เจตคติ ทักษะ และความรู้สึกลึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยการกระทำ
8. สร้างการเรียนรู้ ให้เกิดประโยชน์ทางด้านความรู้ เจตคติ และทักษะ
9. สร้างบทบาทที่ชัดเจน (Clear roles) บทบาทการพัฒนา ด้านการสื่อสาร
10. การเรียนรู้ทำงานเป็นกลุ่ม (Teamwork)
11. สร้างความผูกพันระหว่างผู้เรียนและสิ่งที่ได้เรียนรู้ (Engagement)
12. มีทักษะความสามารถที่ประเมิน ตรวจสอบได้ (Accountability) คือ ควรได้รับการสร้างในสิ่งที่เรียนรู้ และทักษะที่ได้รับการพัฒนา

การประเมินผลการฝึกอบรมจะบรรลุตามวัตถุประสงค์ นั้น ต้องมีการประเมินเพื่อหาข้อดี ข้อเสีย เพื่อปรับปรุงแก้ไข ดังที่ Kirkpatrick (1987) ได้สรุปว่า การประเมินผลโครงการฝึกอบรม

มี 4 ประเภท คือ

1. ประเมินปฏิกิริยาของผู้ฝึกอบรม การประเมิน ด้านความรู้สึกลึก ด้านเนื้อหา ด้านวิทยากร ด้านวิธีการอบรม และด้านเอกสารการฝึกอบรม สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของโครงการ

2. ประเมินการเรียนรู้ของผู้เข้าฝึกอบรม มีความรู้ ด้านหลักการ วิธีการ กระบวนการ และทักษะ โดยสังเกตผู้ฝึกอบรมนั้นมีความรู้เพิ่มขึ้น มีทัศนคติเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นกว่า ก่อนเข้าฝึกอบรม

3. ประเมินพฤติกรรมการทำงานของผู้ฝึกอบรมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น หลังจากการฝึกอบรม และเก็บข้อมูลในทางสถิติ หรือมีการเปรียบเทียบกับกลุ่มที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรม

4. ประเมินผลลัพธ์ของผู้ฝึกอบรมที่มีต่อการดำเนินการขององค์กร ว่าการฝึกอบรม ก่อผลให้เกิดการกระทบอะไรหรือไม่ และเป็นการประเมินทักษะ ความรู้ที่อยู่ในหลักสูตรมีผลดี ผลเสีย มีผลกระทบหรือปัญหาบางส่วนต่อองค์กร

สรุป การประเมินผลผู้ฝึกอบรมด้านปฏิกิริยา ด้านการเรียนรู้ ด้านพฤติกรรม และด้านผลลัพธ์ของผู้ฝึกอบรม มีความเข้าใจในการฝึกอบรมมีความรู้เพิ่มขึ้น และมีทัศนคติ ที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ส่วนความรู้ ความเข้าใจในหลักสูตรนั้นมีผลดี ผลเสีย และผลกระทบต่อ การทำงานของบุคคลในองค์กรในการปฏิบัติการที่มีผลสะท้อนกลับ เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ ให้เกิด ความรู้ ความคิด เจตคติ ทักษะ ความรู้สึกและการเสริมแรงที่เหมาะสม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร

การสื่อสารตามแนวของพระพุทธเจ้า

การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่จำเป็นของมนุษย์ในการกระทำกิจกรรมใด ๆ ให้บรรลุตามสิ่ง ที่ต้องการ ซึ่งต้องอาศัยหลักการนิเทศศาสตร์ ดังที่ ประมะ สตะเวทิน (2546, หน้า 1) ได้กล่าวว่าการ สื่อสารนั้น จัดว่าเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในชีวิตประจำวันของมนุษย์ นอกเหนือจาก ปัจจัยที่ดีที่เป็นความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค แม้การสื่อสารจะไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับความเป็นความตายของมนุษย์ เหมือนปัจจัยสี่ที่กล่าวข้างต้น แต่การที่จะให้ได้มาซึ่งปัจจัยทั้งสี่นั้นก็ย่อมต้องอาศัยการสื่อสารเป็น เครื่องมือแน่นอน พระราชวรมุณี (ประยูร ธรรมจิตโต, 2541, หน้า 110-111) มนุษย์ต้องอาศัยการสื่อสาร เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ของตนและเพื่ออยู่ร่วมกับคนอื่น ในสังคม การสื่อสารเป็นพื้นฐานของการติดต่อของมนุษย์และเป็นเครื่องมือสำคัญของกระบวนการ สังคม ยิ่งสังคมมีความสลับซับซ้อนมากเพียงใด และประกอบด้วยคนจำนวนมากเท่าใด การสื่อสาร ก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และสังคมที่นำมาซึ่ง ความสับสน ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจและความไม่แน่นอนแก่สมาชิกของสังคม ย่อมต้องอาศัย

การสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว (องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร, 2548, หน้า 92)

คุณสมบัติของผู้สื่อสารตามแนวทางแห่งพุทธตามพระไตรปิฎกภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539; พระยพุทธศิลป์ ยุทธศิลป์ โป (อุปศรี), 2554, หน้า 97) ได้อธิบาย ถึงหลักสัปปริสธรรม 7 ได้แก่

1. ชมมณฺฑลตา คือ เป็นผู้รู้ธรรม คือ หลักการ หลักความจริง เนื้อหาสาระของเรื่อง สามารถจะสื่อสารรู้แจ้ง ในทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ของตน
2. อุตฺถณฺฑลตา คือ รู้จักเนื้อหาสาระ ความหมาย ความมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์ของการสื่อสารที่แน่นอนชัดเจน (Goal oriented)
3. อุตฺตณฺฑลตา คือ รู้จักตนเองรู้ว่าตนคือใครมีความพร้อมหรือไม่ อย่างไร การรู้จักตนเอง เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เมื่อเรารู้จักตนเองดีแล้ว จะมีการยอมรับตนเอง แล้วจะเปิดเผยตนเองสามารถ สื่อสารภายในตนเองได้อย่างดีเยี่ยม ผู้ที่สามารถสื่อสารภายในตนเองได้ดีจะเป็นคนที่สามารถรับรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และมีวิจารณ์ญาณที่สุขุมรอบคอบ มีเหตุ มีผลทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพยิ่ง
4. มตฺตณฺฑลตา คือ รู้จักประมาณและรู้จักความพอดี การสื่อสารบางอย่างหากมากเกินไป ก็ไม่เพียงพอแก่ผู้รับ การรู้จักประมาณในการสื่อสาร (Frequency) คือ ไม่ส่งสารซ้ำซากมากเกินไป น้อยเกินไป
5. กาลณฺฑลตา คือ รู้จักกาลเวลา ผู้สื่อสารต้องรู้จักเวลาในการสื่อสารว่าเวลาไหนควร เวลาไหนไม่ควร หากผู้สื่อสารไม่รู้จักเวลาในการสื่อสาร แม้ว่าจะเป็นการสื่อสารภายในตนเอง การสื่อสารระหว่างบุคคลหรือการสื่อสารของสื่อมวลชน นอกจากการสื่อสารนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จแล้วบางทีอาจมีอุปสรรคต่าง ๆ ตามมาอีกด้วย การรู้จักเวลาจึงเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของผู้สื่อสารตามแนวทางแห่งพุทธะ
6. ปริสฺถณฺฑลตา คือ รู้จักชุมชน รู้จักสังคม ในทางนิเทศศาสตร์เรียกว่ากลุ่มผู้รับสาร กลุ่มเป้าหมาย ผู้สื่อสารต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารจึงจะประสบความสำเร็จ การสื่อสาร จะทำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น พระพุทธเจ้าเผยแผ่ธรรมะของพระองค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั้นเพราะว่าพระองค์ทรงรอบรู้ผู้รับสารได้อย่างแจ่มแจ้ง ทรงรู้ไปถึงภูมิหลังหรือกรรมเก่า แต่ชาติก่อนของผู้รับสาร ผู้สื่อสารที่เป็นปุถุชนธรรมดาที่มีความจำเป็นต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมายว่า เป็นใคร ต้องรู้จักเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ยิ่งรู้จักกลุ่มเป้าหมายมาก การสื่อสารก็มีประสิทธิภาพมาก
7. ปุคฺคณฺฑลตา คือ รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลว่าผู้รับสารแต่ละคนแต่ละ กลุ่มมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง มีจริต มีอัชยาศัย มีศักยภาพในการรับสารมากน้อยแค่ไหน

เพียงใด การที่ผู้ส่งสารรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลได้นั้นทำให้สามารถแยกแยะ ผู้รับสาร ได้ดี กลุ่มผู้รับสารตามแนวตะวันตก

กลุ่มผู้รับสารหรือกลุ่มเป้าหมายทางตะวันตกแยกไว้ว่ามี 5 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เห็นด้วย อย่างยิ่ง กลุ่มที่เห็นด้วย กลุ่มที่เป็นกลาง กลุ่มที่ไม่เห็นด้วย และกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

กลุ่มเป้าหมายในการรับสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา มี 4 กลุ่ม ดังนี้

1. อุคฆตติณฺณ กลุ่มบัวที่พ้นจากน้ำ
2. วิปจิตติณฺณ กลุ่มบัวที่ปริ่มเสมอน้ำ
3. เนยฺยชะ กลุ่มบัวที่อยู่กลางน้ำ
4. ปทะปรมะ กลุ่มบัวใต้น้ำที่เกลือกลืนอยู่กับโคลนตม

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ กลุ่มบัวพ้นจากน้ำ เมื่อได้รับแสงอาทิตย์แ่มบานทันที กลุ่มนี้เปรียบเหมือนผู้มีปัญญาเฉียบแหลมมีการศึกษาดีแล้ว ไม่ต้องการเนื้อหาหรือการอธิบายอะไรมากเพียงแต่ให้หัวข้อธรรม ก็สามารถรู้ได้ บุคคลกลุ่มนี้เพียงแต่ได้รับหัวข้อข่าวสารก็สามารถยังประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้ กลุ่มนี้ชอบเป็นกลุ่มผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงเสมอ

กลุ่มที่ 2 กลุ่มบัวใต้น้ำ เพียงรอรับวันจะ โผล่พ้นน้ำขึ้นมารับแสงอรุณแล้ว แ่มบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเหมือนผู้ที่มีปัญญาอยู่แล้วให้ข้อมูลข่าวสารเพียงเล็กน้อยก็จะเข้าใจ ยังประโยชน์ของตนและผู้อื่นให้สำเร็จได้ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มประยุกต์

กลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มบัวที่อยู่กลางน้ำโอกาสที่จะได้โผล่มาพ้นน้ำเพื่อรับแสงอรุณแล้ว แ่มบานกับการที่ปลาและเต่ากักกินเป็นอาหารมีเท่า ๆ กัน เปรียบเหมือนกลุ่มคนที่มีเชาว์ปัญญาปานกลาง หากประคับประคองดี ๆ หรืออาจมีโอกาที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตก็มียมาก การสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้ต้องละเอียดอ่อน เนื้อหาต้องตรงประเด็น ชัดเจนและถูกต้อง เพราะกลุ่มนี้ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงอะไรง่าย ๆ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มอนุรักษ์นิยม

กลุ่มที่ 4 คือ กลุ่มบัวในโคลนตม คือ บัวที่เป็นหนองยังไม่โผล่พ้นโคลนตมขึ้นมา โอกาสที่จะเป็นอาหารของปลาเต่ามีมากที่สุด เปรียบเหมือนผู้รับสารที่มีปัญญาน้อย การสื่อสารกับกลุ่มนี้ผู้ส่งสารต้องออกแรงมาก คือ การอธิบายซ้ำ ๆ จึงจะประสบผลสำเร็จ หรือบางครั้งอาจต้องเลิกพากันไปเฉย ๆ พระพุทธเจ้าทรงมีญาณพิเศษ จึงทราบถึงภูมิหลังตั้งแต่อดีตชาติของเขา จึงสามารถช่วยกลุ่มนี้ได้ กลุ่มนี้อาจเป็นพวกหัวโบราณไม่ยอมเปลี่ยนแปลงอะไรง่าย ๆ หรือไม่ยอมเปลี่ยนแปลงเลย

สรุปว่า หลักการนิเทศศาสตร์ในยุคปัจจุบันสอดคล้องกับวิธีการเผยแพร่ธรรมะของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ พระพุทธองค์จะทรงกำหนดจุดมุ่งหมายในการสอนแต่ละครั้งว่าเพื่ออะไร ทรงเตรียมเนื้อหาหรือเรื่องที่จะสอนไปตามลำดับความยากง่ายพร้อม ๆ กับ

ทรงคำนึงถึงตัวผู้รับความรู้ว่า จะสามารถเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ที่ก่ออยากเรียนรู้และสนใจเอาใจใส่มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เทคนิควิธีการสอนที่ทรงใช้อย่างหลากหลายรูปแบบทำให้มีบุคคลทุกชั้นทุกวรรณะ เลื่อมใสศรัทธาอุปสมบทตามพระองค์ แม้บางคนจะมีได้บวชในพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้น้อมนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างสุขสงบ ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม อันนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรตลอดมาจนปัจจุบัน

ทฤษฎีการสื่อสารของแฮโรลด์ลาสเวลล์ (Harold Lasswell)

ปรมะ สตะเวทิน (2546, หน้า 47) กล่าวถึงทฤษฎีการสื่อสารของแฮโรลด์ลาสเวลล์ (Lasswell, 1950) ไว้ในหลักนิเทศศาสตร์ ได้แสดงความคิดเห็นว่า การวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารนั้นวิธีที่ง่ายที่สุดก็คือ การตอบคำถามต่อไปนี้ว่า “ใคร (Who) พูดอะไร (Says what) ผ่านสื่อใด (In which channel) กับใคร (To whom) เกิดผลเป็นอย่างไร (With what effect)”

Lasswell (1950) กล่าวเพิ่มเติมว่า การศึกษากระบวนการสื่อสารโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ก็จะเน้นที่จะตอบคำถามเหล่านี้ คำถามใดคำถามหนึ่ง ผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้ส่งสาร (Communicator) ก็จะศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นแรงจูงใจและกำหนดพฤติกรรมในการส่งสาร การวิจัยในลักษณะนี้เรียกว่า การวิเคราะห์ผู้ส่งสาร (Control analysis) ส่วนผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของสาร ก็มุ่งที่จะทำการวิเคราะห์สาร (Content analysis) ผู้มุ่งที่จะศึกษาวิทยุ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ และสื่ออื่น ๆ ก็จะทำการวิเคราะห์สื่อ (Media analysis) ผู้ที่ศึกษามุขลคที่รับสารจากสื่อ ก็จะวิเคราะห์ผู้รับสาร (Audience analysis) และการศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของการสื่อสารที่มีต่อผู้รับสาร ก็เรียกว่า การวิเคราะห์อิทธิพลของการสื่อสาร (Effect analysis)

ทฤษฎีของแชนนอนและวีเวอร์ (Shannon and Weaver)

Shannon and Weaver ได้เสนอแบบจำลองทฤษฎีข่าวสาร ซึ่งเป็นแบบจำลอง อธิบายกระบวนการของการสื่อสาร อิเล็กทรอนิกส์ (Electronic communication) แชนนอน (Shannon) เป็นวิศวกรของบริษัท bell telephone ทำหน้าที่ในการจกระบบให้การพูดโทรศัพท์ที่มีเสียงฟังได้ชัดเจนให้สามารถรับทราบข่าวสารได้ ส่วนวีเวอร์ (Weaver) เป็นผู้นำเอาแนวความคิดของแชนนอน (Shannon) มาขยายต่อให้ประยุกต์ใช้ได้กับการสื่อสารของมนุษย์

ตามความคิดเห็นของ Shannon and Weaver นั้นมีความเห็นว่าการสื่อสารจะมีประสิทธิภาพมากน้อยแค่ไหนเพียงใด จะต้องขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 6 ประการนี้ คือ

1. ผู้พูด (Information source)
2. เครื่องส่ง (Transmitter)
3. สัญญาณ (Signal)
4. เครื่องรับ (Receiver)

5. ผู้ฟัง (Destination)

6. เสียงรบกวน (Noise source)

จากองค์ประกอบและแบบจำลองของ Shannon and Weaver สำหรับใช้ในการสื่อสาร โทรศัพท์นั้นสามารถนำมาอธิบายพฤติกรรมการสื่อสารของมนุษย์ได้ในลักษณะเดียวกัน คือ ผู้พูด ก็คือ ผู้ส่งสาร เครื่องส่ง ก็คือ ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร สัญญาณ ก็คือ สารนั่นเอง เครื่องรับ ก็คือผู้ทำหน้าที่รับสารแล้วส่งต่อไปยังผู้รับสาร ผู้ฟัง ก็คือผู้รับสารที่เป็นเป้าหมายของผู้ส่งสาร เสียงรบกวน หมายถึงสิ่งรบกวนที่สอดแทรกหรือแข่งขันกับการสื่อสารนั้นทำให้ การสื่อสารขาดความชัดเจนและด้อยประสิทธิภาพ

ทฤษฎีกระบวนการทัศน์การเล่าเรื่อง (NPT)

การแสดงธรรมหรือคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสาร ซึ่งการสื่อสารทุกชนิดถือว่าการเล่าเรื่อง ดังนั้นการวิเคราะห์เนื้อหาธรรมะหรือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นที่ตัวสาร เพื่อศึกษาถึงกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจนั้นสามารถศึกษาโดยใช้ทฤษฎีกระบวนการทัศน์ การเล่าเรื่องเป็นกรอบในการวิจัยได้ ทฤษฎีการเล่าเรื่อง (Narrative theory) อธิบายการกระทำของมนุษย์ โดยการอ้างว่ามนุษย์ต้องเลือกเรื่องเล่าหรืออธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนั้น กระบวนการทัศน์การเล่าเรื่องมองว่าเป็นมนุษย์ เป็นนักเรื่องเล่า และถือว่าความสามารถในการพูดและการใช้ภาษาของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ทุกคนมีเหตุผลมีผลในการเล่าเรื่องราวต่าง ๆ สำหรับในกรณีของผู้ฟัง การที่ผู้ฟังจะยอมรับหรือปฏิเสธ เรื่องที่ได้รับฟังขึ้นอยู่กับว่า เรื่องที่ผู้เล่ามีความกลมกลืนเข้ากันได้หรือไม่ และเมื่อนำเข้ามาพิจารณากับประสบการณ์ของตน แล้วเรื่องเล่านั้นเป็นจริงหรือไม่

ในทฤษฎีกระบวนการทัศน์การเล่าเรื่อง จะอธิบายเหตุสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในแง่มุมของการยอมรับ หรือปฏิเสธ ซึ่งกระบวนการทัศน์นี้ชี้ให้เห็นว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์สามารถพิจารณาได้สิ่งใดเป็นความรู้ เป็นความจริง และสามารถตัดสินใจว่ายอมรับหรือปฏิเสธเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้ยินมา

ทฤษฎีกระบวนการทัศน์การเล่าเรื่อง เกิดจากการนำเอาทฤษฎีทางวาทวิทยาและทฤษฎีการเล่าเรื่องมารวมกัน (Fisher, 1984, p. 98) ได้นำเอาหลักของการมีเหตุผลที่ดีมาเชื่อมต่อกับวิธีการใช้ ในการพิสูจน์การใช้ภาษา วรรณกรรม และภาพยนตร์ โดยเขาเชื่อว่าการประเมินคุณค่าเรื่องราวต่าง ๆ และการพิจารณาตัวเองชี้เหล่านั้นในทางวาทวิทยาเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้น เขาจึงรวมกระบวนการทัศน์การเล่าเรื่อง กระบวนการทัศน์ของสัญลักษณ์และเหตุผลเข้าด้วยกัน เป็นทฤษฎีการสื่อสารซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีกระบวนการทัศน์การเล่าเรื่อง

การเล่าเรื่อง (Narration) หมายถึง การบรรยายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงหรือเหตุการณ์ที่สร้างขึ้นเอง ซึ่งบุคคลหนึ่งนำไปถ่ายทอดยังบุคคลหนึ่งโดยอาศัยภาษาพูด ภาษาเขียนหรือแม้แต่ภาษาสัญลักษณ์ใช้เป็นสื่อในการเล่าเหตุการณ์เรื่องราวต่าง ๆ การเล่าเรื่องมีประโยชน์ต่อการช่วยให้มนุษย์สามารถที่จะเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ได้ การเล่าเรื่องจะถูกนำมาใช้การอธิบายโดยไม่จำกัดรูปแบบและไม่จำกัดประเภทของสื่อไม่ว่าจะเป็นนวนิยาย หนังสือธรรมะปาฐกถา การพูดคุยกัน ในชีวิตประจำวันและการถ่ายทอดธรรมะ รูปแบบการเล่าเรื่องยังเป็นวิธีการนำเสนอที่ช่วยให้มนุษย์มีความเข้าใจและอธิบายเกี่ยวกับโลกใบนี้ได้

Fisher (1984, p. 103) ได้เสนอทศนะไว้ว่า การสื่อสารของมนุษย์เป็นการเล่าเรื่องซึ่งประกอบไปด้วยศิลปะการพูด การตีความการประเมินคุณค่าของข่าวสาร โดยประเมินคุณค่าของข่าวสาร ว่ามีอะไรบ้างที่เปิดเผยมได้ และเรื่องใดมีความหมาย ต่อผู้ฟัง มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีศิลปะ และการสื่อสารเฉพาะส่วนที่เป็นจุดเด่นของเนื้อหาการพูดหรือการเล่าเรื่องนั้นมุ่งเชิญชวนให้ผู้ฟังเชื่อและมีปฏิกิริยาตอบต่อ ดังนั้น ในการเล่าเรื่องจึงเป็นการปฏิบัติสัมพันธ์ เป็นกิจกรรมศิลปะและรูปแบบหรือวิธีการในการแสดงออกของมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วยเหตุผลที่ดี อยู่บนพื้นฐานความถูกต้อง มีการโน้มน้าวใจและการแสดงรวมอยู่ด้วย

Mac Intyre (1984, p. 75) กล่าวว่า การเล่าเรื่องทำให้เราสามารถเข้าใจการกระทำของคนอื่น เพราะชีวิตของเราทุกคนใช้การเล่าเรื่อง เพื่ออธิบายสิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัวเรา และเราก็เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัชีวิตของเราจากการเล่าเรื่องเช่นกัน

Lucaties and Condit (1985, pp. 67-68) ได้กล่าวว่า การเล่าเรื่องเป็นตัวกลางในการทำความเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของมนุษย์ การเล่าเรื่องจะถูกนำมาใช้หรืออธิบาย ทุกรูปแบบและในทุกสื่อนับตั้งแต่การสนทนาในชีวิตประจำวัน การเทศน์ นวนิยาย โฆษณาการรายงานข่าว และละครโทรทัศน์

สรุปว่า ทฤษฎีกระบวนการเล่าเรื่อง เป็นการพิจารณาเหตุผล ของเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเน้นเรื่องคุณค่าของเรื่องในลักษณะของเป็นเหตุผลที่ดี และหาระบบในการตัดสินเหตุผลคุณค่าที่ซ่อนอยู่ในเรื่องเล่าในเวลาเดียวกัน การนำเรื่องเล่ามาใช้ในการถ่ายทอดธรรมะ (เรื่องชาดกต่าง ๆ เช่น การได้ฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก) เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่ายนั้นต้องเป็นเรื่องสั้น ๆ มีตัวละครไม่มาก มีความสัมพันธ์กันตามหลักเหตุผล ทำให้เรื่องเล่าหรือชาดกแต่ละเรื่องง่ายต่อการสรุปความคิดหลักของเรื่องนั้นก็คือ ธรรมะที่ได้จากการฟังนั่นเอง การเปรียบเทียบกับธรรมะนั้นจะเป็นประโยชน์ที่สามารถอนุมานหาเหตุผลได้เสมอ เนื่องจากความสัมพันธ์ของเหตุผลตามธรรมชาติ ซึ่งหมายถึง สิ่งที่น่ามาเปรียบนั้นมักจะเป็นมโนภาพที่มนุษย์โดยส่วนใหญ่เคยรับรู้หรือมีประสบการณ์มาที่ได้ฟังมาก่อนแล้ว จึงอนุมานผลที่จะเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ได้

ทฤษฎีการสื่อสารที่โน้มน้าวใจ

การสื่อสารจากชาคนั้นย่อมเป็นสิ่งที่โน้มน้าวใจ ให้คนที่ได้ฟังคล้อยตามปฏิปทาของ พระเวสตันดร และได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการโน้มน้าวใจที่ได้จากการฟังเทศน์มหาชาติ ดังนี้

กรรณิการ์ อัสวครเดชา (2550, หน้า 2) ได้ให้นิยามของคำว่า การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ (Persuasive communication) หมายถึง การสื่อสารเพื่อการจูงใจ ชี้แนะ และชักชวนให้บุคคลทำตาม ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการโน้มน้าวใจ โดยมุ่งที่เป้าหมาย คือ ผู้รับสาร สถานการณ์ ข่าวสาร และช่องทางในการรับสารการโน้มน้าวใจโดยวิธีการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมของผู้รับสาร ควรจะศึกษา ถึงองค์ประกอบขั้นพื้นฐานในการโน้มน้าวใจ

อรุวรรณ ปิลันธน์โอวาท (2554, หน้า 10) ได้กล่าวว่า มองจากภายนอกของผู้รับสาร องค์ประกอบในการโน้มน้าวใจ มีอยู่ 5 ประการ คือ

1. ความแตกต่างภายในผู้ส่งสารผู้ส่งสารแต่ละคนมีปัจจัยต่าง ๆ กัน ซึ่งทำให้มีการโน้มน้าวใจไม่เหมือนกัน อาทิ ความน่าเชื่อถือ อำนาจทางสังคม บทบาทในสังคม สัมพันธภาพกับผู้รับสาร และลักษณะทางประชากรอื่น ๆ เช่น อายุ เพศ อาชีพ
2. ความแตกต่างภายในสาร สารแต่ละชิ้นจะมีความโน้มน้าวใจแตกต่างกัน การพูดหรือการเขียนมีความโน้มน้าวใจไม่เหมือนกัน ความแตกต่างในหัวข้อหรือเนื้อหาของสารลักษณะของการโน้มน้าวใจที่ใช้การจัดเรียงเรียงสาร ข้อโต้แย้งที่ใช้ ภาษา ตลอดจนลักษณะของทำนองลีลา
3. ความแตกต่างของสื่อ ความโน้มน้าวใจของสารจะแตกต่างกันเมื่อเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลเปรียบเทียบกับสื่อสารโดยผ่านสื่อ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น
4. ความแตกต่างภายในสภาพการณ์ สภาพการณ์ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือขาดบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ความคุ้นเคยหรือไม่คุ้นเคยของผู้รับสารต่อสถานภาพการณ์หนึ่ง ๆ การมีตัวรับบวกหรือลบในสถานการณ์
5. การที่ผู้รับสารคนหนึ่ง ๆ จะมีความละเอียดอ่อน (Susceptible) ต่อการถูกโน้มน้าวใจเพียงใด อาจพิจารณาได้จากลักษณะของประชากร ได้แก่ เพศ อายุ เชื้อชาติ การศึกษา อาชีพ วรรณคดี และทัศนคติ ความรู้ซึ่งผู้รับสารมีเกี่ยวกับสารนั้น ๆ ลักษณะด้านอารมณ์ ความสำคัญที่ผู้รับสารให้แก่หัวข้อหนึ่ง ๆ วิธีการที่รับรู้สภาพการณ์หนึ่ง ๆ

กรรณิการ์ อัสวครเดชา (2550, หน้า 25) ได้กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบทางจิตวิทยา ในการโน้มน้าวใจผู้สื่อสารโน้มน้าวใจ ต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบทางด้านจิตวิทยาของบุคคลในเรื่องของความสนใจและการรับรู้ โดยสังเกตการณ์เปิดรับของบุคคลด้วยอวัยวะสัมผัสต่าง ๆ อัน ได้แก่ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส และการสัมผัส กระบวนการรับรู้ ซึ่งจะแปล

ความหมายของสิ่งที่ได้สัมผัส ถ้าคนเราไม่สนใจไม่เปิดรับ การสื่อสารจะไม่เกิดขึ้นและจะไม่มี การรับรู้สิ่งใดเลยในเรื่องการสื่อสาร การเปิดรับของบุคคลขึ้นอยู่กับกระบวนการเลือกทางจิตวิทยา ของผู้นั้น ดังนี้

1. การเปิดรับ (Selective exposure) คือ บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารจากแหล่ง สารต่าง ๆ ตามความสนใจและความต้องการเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการของตน

2. การเลือกให้ความสนใจ (Selective attention) นอกจากจะเลือกเปิดรับสารแล้วบุคคล ยังเลือกให้ความสนใจเฉพาะข่าวสารที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิมของตน และหลีกเลี่ยงการที่ให้ความสนใจกับข่าวสารที่ขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิมของตน

3. การเลือกรับรู้ (Selective perception) บุคคลจะเลือกรับรู้หรือเลือกตีความข่าวสาร ที่ได้รับไปในทางที่สอดคล้องกับทัศนคติและประสบการณ์ที่มีอยู่ก่อน ในกรณีที่ข่าวสารที่ได้รับ มาใหม่ มีความขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิม บุคคลมักจะบิดเบือนข่าวสารนั้น เพื่อให้ สอดคล้องกับทัศนคติ และความเชื่อของตน

4. การเลือกจดจำ (Selective retention) หลังจากที่บุคคลจะเลือกรับรู้หรือเลือกตีความ ข่าวสารที่ได้รับไปในทางที่สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตน แล้วบุคคลยังเลือกจดจำ เนื้อหาสาระของสารในส่วนที่ต้องการจำ เข้าไปเก็บไว้เป็นประสบการณ์เพื่อที่จะนำไปใช้ในโอกาส ต่อไป และจะพยายามลืมในส่วนที่ต้องการลืมอีกด้วย

สิ่งที่มีผลต่อการโน้มน้าวใจ

อรวรรณ ปีลันธนโธวาท (2554, หน้า 17-18) ได้กล่าวไว้ว่า การสื่อสารโน้มน้าวใจ ต้องคำนึงถึงปัจจัยของผู้รับสารที่จะมีผลต่อการโน้มน้าวใจโดยทั่ว ๆ ไป 5 ประการ คือ

1. ลักษณะของบุคคล เช่น การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจสังคม และสภาพแวดล้อม บุคคลที่มีการศึกษาคดี มีแนวโน้มที่ยอมรับฟังข้อมูล และคิดหาเหตุผลในการตัดสินใจมากกว่า ผู้มีการศึกษาน้อย ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะมองเหตุการณ์กว้างไกล ได้มากกว่า เพราะฉะนั้น พื้นฐานของบุคคลสำคัญสำหรับการโน้มน้าวใจจิตใจ

2. ประโยชน์ของสิ่งที่นำเสนอ สิ่งไหนจูงใจมากกว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ ในการปฏิบัติตามมากกว่าบุคคลอาจจะยอมรับปฏิบัติตาม โดยถือประโยชน์สูงสุด ทั้ง ๆ ที่ อาจจะไม่เห็นด้วยกับสิ่งนั้น

3. ความเชื่อมั่นในตนเอง ผู้ที่มีความมั่นใจตนเองสูง การโน้มน้าวใจจะยากกว่าต้องใช้ ความพยายามในการใช้ข้อมูล และใช้เวลา แต่จะมีข้อดีว่าผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองจะยอมรับฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่น แม้จะขัดแย้งกับความคิดเห็นของตน ซึ่งต่างกับผู้ที่มีความมั่นใจในตัวเองต่ำ จะรับเฉพาะความคิดเห็นข้างเดียวกับตนเองเท่านั้น จะไม่ยอมรับในสิ่งตรงข้ามหรือสิ่งที่ขัดแย้งกับตน

4. การรับรู้ดั้งเดิม ถ้าบุคคลรับรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งมามากพอแล้ว มักจะไม่สนใจในสิ่งนั้น อีกหากมีใช้ของใหม่กว่า ฉะนั้นการโน้มน้าวใจต้องนำเสนอเรื่องราวหรือข้อมูลใหม่ ๆ เสมอ หากเป็นของเก่าก็ต้องทำให้ดูเสมือนเป็นสิ่งใหม่กว่าด้วยลีลาใหม่ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับเทคนิคการนำเสนอ

5. บุคลิกภาพส่วนบุคคล ผู้มีบุคลิกแบบเผด็จการ แบบอำนาจนิยม จะไม่มีความยืดหยุ่น และจะสื่อสารโน้มน้าวใจได้ยากมาก บุคคลกลุ่มนี้จะรับรู้จากผู้ส่งสารที่เหนือกว่า เป็นที่น่าเชื่อถือ มากกว่าเท่านั้น ส่วนผู้ที่มีใจกว้างมองโลกในแง่ดีจะโน้มน้าวใจได้ง่าย ยินดีที่จะรับฟังและปฏิบัติตาม แต่ผู้ที่มีใจคับแคบมองโลกในแง่ร้าย จะไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นใหม่ ซึ่งนับได้ว่าเป็นผู้ที่โน้มน้าวใจได้ยากกว่า

การโน้มน้าวใจเป็นผลหรือไม่ ก็ดูได้ที่ความสำเร็จว่าพฤติกรรมที่เราโน้มน้าวใจนั้น มีการแสดงออกมาหรือไม่ หรือว่าเป็นความล้มเหลว คือ ไม่มีพฤติกรรมที่เราต้องการแสดงออกมา

เกณฑ์ตัดสินการโน้มน้าวใจ

สำหรับเกณฑ์การตัดสินว่า การโน้มน้าวใจนั้นจะประสบความสำเร็จเพียงใดหรือไม่ นั้น มีกฎเกณฑ์ 3 ประการในการตัดสิน

1. ความสอดคล้องกันระหว่างเจตนาของผู้ส่งสารและพฤติกรรมของผู้รับสาร
2. ระดับของความสอดคล้องระหว่างเจตนาของผู้ส่งสารและพฤติกรรมของผู้รับสาร

ที่ตามมา

3. ระดับความยากง่ายของการสื่อสารของผู้ส่งสาร

กล่าวโดยสรุปแล้ว การสื่อสารนั้นจัดว่าเป็นปัจจัยหนึ่งในชีวิตประจำวันของมนุษย์ นอกเหนือจากปัจจัยที่มีความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค แม้การสื่อสารจะไม่ได้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับความเป็นความตายของมนุษย์เหมือนกับปัจจัยสี่ข้างต้น แต่การที่จะให้ได้ว่าซึ่งปัจจัยทั้งสี่นั้นย่อมต้องอาศัยการสื่อสาร เป็นเครื่องมือแน่นอน มนุษย์อาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ของตน และเพื่ออยู่ร่วมกันกับคนอื่นในสังคม การสื่อสารเป็นพื้นฐานของการติดต่อของมนุษย์ และเป็นเครื่องมือสำคัญของกระบวนการทางสังคม ยิ่งสังคมมีความซับซ้อนมากเพียงใด และประกอบด้วยคนจำนวนมากเท่าใด การสื่อสารก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นเท่านั้น

จะเห็นได้ว่า แม้ครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าจะเทศน์สั่งสอนสาวกในแต่ละครั้ง พระองค์ก็ทรงคำนึงถึงสาร และผู้รับสาร ว่าสารที่พระองค์จะส่งไปยังผู้รับสารนั้นเหมาะสมกันหรือไม่ การเทศน์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าจึงประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ในการเทศน์มหาชาติยุคปัจจุบันนี้ก็เช่นกัน พระผู้เทศน์มหาชาติก็ใช้กฎเกณฑ์ของการสื่อสาร ที่มุ่งการโน้มน้าวใจผู้ฟังเป็นสำคัญ พระเทศน์ต้องรู้จักรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการเทศน์มหาชาติ

เป็นอย่างดี และนำเอารูปแบบ เนื้อหา และวิธีการนั้นมาประสมประสานกับสื่อที่มีในยุคปัจจุบัน ส่งสารไปยังผู้ฟัง ให้เกิดความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของการเทศน์มหาชาติ

อรุวรรณ ปีลันธน์โอวาท (2554, หน้า 237-241) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าจุดมุ่งใจในสาร (Message appeals) การ โน้มน้าวใจจะได้ผลดียิ่งขึ้นถ้ามีจุดมุ่งใจที่ผู้รับสารสามารถเชื่อมโยงได้กับ กรอบอ้างอิงของตัวเอง จุดมุ่งใจที่ใช้กันทั่วไป ได้แก่

1. จุดมุ่งใจโดยใช้ความกลัว (Fear appeals) ตัวอย่างของจุดมุ่งใจประเภทนี้ เช่น เลิกสูบบุหรี่เสียเถิด เพราะการสูบบุหรี่จะทำให้เกิดมะเร็งในปอด มีการศึกษาด้านการใช้จุดมุ่งใจ โดยใช้ความกลัว ปรากฏว่าความกลัวในระดับต่ำมีผลในทางโน้มน้าวใจมากกว่าความกลัวในระดับสูง ถ้ากลัวมีมากเกินไปแล้ว ผู้รับสารอาจจะเกิดความกระวนกระวาย

ฉะนั้น แทนที่เขาจะสนใจในสาร เขาจะสนใจในความกระวนกระวายของเขาแทน ในการวิจัยที่สหรัฐในยุคต่อ ๆ มา นักวิจัยค้นพบว่า ระดับของการใช้ความกลัวแปรไปทางเดียวกับความน่าเชื่อถือของผู้รับสาร นั่นก็คือ ถ้าผู้ส่งสารมีความน่าเชื่อถือสูง เขาสามารถใช้ความกลัวในระดับสูงมาโน้มน้าวใจ ถ้าผู้ส่งสารมีความน่าเชื่อถือต่ำ ผู้ส่งสารสามารถใช้ความกลัวในระดับต่ำมาโน้มน้าวใจ นอกจากนี้ นักวิจัยยังค้นพบว่า ความสัมพันธ์ของหัวข้อของการ โน้มน้าวใจก็สัมพันธ์กับระดับของความกลัวที่จะใช้กับผู้รับสาร คือ ถ้าผู้รับสารรู้สึกตัวเองเกี่ยวข้องกับหัวข้อนั้น ผู้ส่งสารอาจใช้ความกลัวในระดับสูงมาโน้มน้าวใจได้

2. จุดมุ่งใจโดยใช้อารมณ์ (Emotional appeals) นักวิจัยชาวตะวันตก ได้ทำการทดลอง และพบว่า สารที่ใช้อารมณ์จะ โน้มน้าวได้มากกว่าสารที่ไม่ใช้อารมณ์ ตามปกติการ โน้มน้าวใจ โดยอารมณ์จะมีวิธีการ ดังนี้

2.1 การใช้ภาษาที่เจืออารมณ์เพื่อบรรยายสถานการณ์หนึ่งสถานการณ์ใด การใช้ภาษาเจืออารมณ์แบบนี้ จะก่อให้เกิดความตระหนัก (Awareness) ในตัวรับสาร แต่อาจสร้างทัศนคติได้ทั้งบวกและลบ

2.2 การเชื่อมโยงความคิดที่เรานำเสนอใหม่ให้กับความคิดเก่า ความคิดเก่าบางอย่างที่ชื่นชอบ ความคิดเก่าบางอย่างเป็นที่รังเกียจเดียดฉันท์ ถ้าผู้ส่งสารสามารถเชื่อมโยง ความคิดใหม่นี้ได้กับความคิดเก่า ก็อาจจะจุดมุ่งใจอารมณ์ให้ ผู้รับสารคล้อยตามได้ ไม่ว่าจะเลือกความคิดเก่าที่เป็นบวกหรือลบ

2.3 การเชื่อมโยงความคิดที่เสนอเข้ากับวัฒนธรรมที่สามารถเร้าอารมณ์ได้เช่นกัน การเสนอรูปเด็กผู้หญิงเวียดนามที่วิ่งหนีระเบิดนาปาล์ม ร่างกายล่อนจ้อน เพราะแรงระเบิด และร้องไห้ด้วยความตกใจ รูปนี้เป็นปกนิตยสารที่มีชื่อ และจำหน่ายทั่วโลก เป็นรูปสะเทือนใจผู้รับสารมากที่สุดในรูปแบบหนึ่งในเรื่องสงครามเวียดนาม หรือพูดปลุกใจให้รักชาติ อาจจะมีรูปผู้นำแห่งชาติ เพื่อสร้างบรรยากาศ

2.4 การทำให้วันสาร และอวันสารสอดคล้องกันโดยผู้ส่งสาร กรณีนี้เป็นกรณีพิเศษสำหรับการพูด ถ้าผู้พูด พูดเรื่องที่ต้องใช้อารมณ์เข้าเจือปน ผู้พูดต้องมีอุปฏิกิริยาท่าทางน้ำเสียง ประกอบด้วย ผู้ฟังจะคล้อยตาม ถ้าผู้พูดด้วยเนื้อหาที่ไร้อารมณ์และมีท่าทางเฉยเมย ผู้ฟังก็มักจะถูกโน้มน้าวใจได้ยาก

3. จูงใจโดยใช้ความโกรธ (Anger appeals) วิธีนี้ผู้ส่งสารสร้างความโกรธหรือความคับข้องใจให้แก่ผู้รับสารแล้ว จึงเขียนหรือพูดเพื่อลดหรือเพิ่มความเครียดแก่ผู้รับสาร และวิธีแก้ไข

4. จูงใจโดยใช้อารมณ์ขัน (Humors appeals) วิธีนี้โน้มน้าวโดยการลดความเครียด อาจทำได้โดยวิธีเขียนประชดแค้น เช่น เขียนประชดใจว่า “ขอความกรุณาอย่าขโมยอีก เพราะไม่มีให้ขโมยแล้ว” และคิดป้ายไว้หน้าบ้าน

5. จูงใจโดยใช้รางวัล (Rewards as apparels) ปกติแล้วสารที่ตอบสนองความต้องการของผู้รับสารจะสำเร็จมากกว่าสารที่ไม่ได้ให้คำสัญญาสิ่งใดกับคนฟัง ยิ่งสารมีรางวัลหรือสิ่งตอบแทนมากก็จะยิ่งเรียกความสนใจหรือจูงใจคนฟังได้มาก

6. จูงใจโดยใช้แรงจูงใจ (Motivational appeals) แท้ที่จริงแล้วจูงใจทุกชนิดที่กล่าวมาแล้วถือเป็นแรงจูงใจ แต่มีแรงจูงใจบางอย่างที่มนุษย์เรียนรู้เมื่อประสบการณ์ผ่านเข้ามาในชีวิต แรงจูงใจเหล่านี้แก่ความรักชาติ ความรักในเพื่อนมนุษย์ ศาสนา และค่านิยมต่าง ๆ เช่น การนิยมพรหมจรรย์ในหญิงสาวก่อนการสมรส การที่จะสื่อสารโดยใช้แรงจูงใจต้องมีการวิเคราะห์ผู้ฟังอย่างมาก เพราะคุณธรรม ค่านิยม หรือแรงจูงใจอย่างหนึ่ง อาจมีความหมายมากต่อผู้ฟังคนหนึ่งในขณะที่ผู้ฟังคนหนึ่งอาจจะไม่รู้สึกละเลยในทางจิตวิทยาถึงว่าแรงจูงใจ คือ แรงขับภายในจิตใจของบุคคลที่คอยกำกับให้บุคคลนั้นแสดงพฤติกรรมบางประการออกมา เมื่อได้รับสิ่งเร้าที่เหมาะสมเพียงพอ และนักจิตวิทยายังเชื่อในสมมุติฐานว่า มนุษย์พยายามจะตอบสนองแรงขับหรือความต้องการของตนเองอยู่ตลอดเวลา

จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมก็ต้องอาศัยปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยการที่เราจะแสดงพฤติกรรมอะไรออกมา เราต้องมีความเข้าใจอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเราได้ฟังเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดร เราก็ได้นำหลักธรรมที่ได้จากชาดกหรือปฏิบัติทาของพระเวสสันดรในบำเพ็ญบารมี เช่น ทานบารมี เป็นต้น เราก็ใช้ปัญญาพิจารณาให้มีความเข้าใจสัมพันธ์กันระหว่างเหตุผล ถ้าใช้ปัญญาพิจารณาง่าย ๆ ไม่ลึกซึ้งประสิทธิภาพก็น้อย ถ้าใช้ปัญญาพิจารณาให้มากที่สุดก็สามารถวางแผนการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมได้ละเอียดลออและได้ผลมาก เพราะฉะนั้นปัญญาจึงมีความสัมพันธ์ต่อการปฏิบัติตน และการดำเนินตามวิถีชีวิตที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติ โดยได้พิจารณาปฏิบัติทาของพระเวสสันดรในการบำเพ็ญทานบารมี เป็นต้น

สรุปได้ว่า การจงใจเพื่อโน้มน้าวใจจะถือได้ว่าประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อมีความสอดคล้องกันระหว่างเจตนาของผู้ส่งสาร และพฤติกรรมของผู้รับสาร ข้อมเกิดการได้รับรู้ในการที่จะมีพฤติกรรม ไม่ว่าจะทางกายหรือทางวาจา มีความตั้งใจหรือเจตนา ทุกครั้งที่เราจะทำอะไร เราจะพูดอะไร นอกจากมีความตั้งใจลึกกลงไปก็จะมีแรงจูงใจว่าอยากจะได้อะไร เมื่อเรามีแรงจูงใจอย่างไร เราก็ตั้งใจโดยสอดคล้องกับแรงจูงใจนั้นแล้ว ก็จะแสดงออกทางพฤติกรรมด้วยกายและวาจา ความรู้สึกหรือสภาพอารมณ์ รวมทั้งคุณธรรมและบาปอกุศล เช่น ความรัก ความชอบใจ ความเกลียดชัง ความเกรียศ ความน้อยใจ ความซาบซึ้งใจ ความหวาดกลัวอะไรต่าง ๆ

ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้

ความหมายของการรับรู้

การรับรู้เป็นการเปิดโอกาสสู่การเรียนรู้โดยจะนำไปสู่ทัศนคติความเชื่อ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการรวบรวมแนวความคิดเกี่ยวกับการรับรู้จากผู้ทรงคุณวุฒิต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

กมลวัฒน์ ชะสารวรรณ (2547, หน้า 45) กล่าวว่า การรับรู้เป็นกระบวนการแปลความหมายของสิ่งเร้าที่มากกระทบประสาทสัมผัสของเราและแปลความหมายอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในอดีตของแต่ละบุคคล

บัณฑิต เผ่าวัฒนา (2548, หน้า 7) ได้ให้ความหมายของการรับรู้คือกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในตัวของแต่ละบุคคลและการรับรู้เกิดขึ้นกับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว โดยการสัมผัสการเห็น การได้ยิน การรู้สึกรู้กลิ่น การสัมผัส ซึ่งสิ่งเร้าเหล่านี้จะผ่านทางประสาทสัมผัสแล้วแปลออกมาโดยการอาศัยประสบการณ์เดิม

เปรมมิกา ปลาสุวรรณ (2549, หน้า 8) กล่าวว่า การรับรู้ หมายถึง การแสดงออกถึงความรู้ความเห็นซึ่งเกิดขึ้นจากการตีความการสัมผัสระหว่างอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นสิ่งเร้าโดยมีการใช้ประสบการณ์เดิมช่วยในการให้ความหมายแห่งการสัมผัสนั้น ๆ (Sullivan, 1892-1949) กล่าวสรุปว่า การยอมรับรู้สิ่งดี ๆ หลายอย่างที่เรารู้ เราได้ยิน เราคิดเราทำ หรือเราพูด ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นเพราะว่าสิ่งนั้น ๆ อยู่นอกเหนือวงเขตความสามารถที่เราจะรับรู้ได้ แต่เป็นเพราะเราวิเคราะห์และอนุมานแล้วเห็นว่าสิ่งนั้น ๆ มันขัดแย้งกับระบบตัวตนของเรา

ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้

เทพพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ (2547, หน้า 7) กล่าวว่า สิ่งที่มีผลต่อการรับรู้ของบุคคล ได้แก่ ประสบการณ์เดิม สถานการณ์ความต้องการ และหน้าที่รับผิดชอบของบุคคล

สุภาวดี คูหาทอง (2547, หน้า 10) แบ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของบุคคล เป็นปัจจัยภายใน ได้แก่ คุณสมบัติที่อยู่ภายในตัวของผู้รับเช่น เพศอายุระดับการศึกษาความต้องการคุณค่าความสนใจประสบการณ์เดิมปัจจัยภายนอก ได้แก่ คำแนะนำคำสั่งสอน

นราวุฒิ สังข์รักษา (2553, หน้า 47) สรุปว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับตัวผู้รับรู้ คือ

1.1 ด้านกายภาพหมายถึงอวัยวะสัมผัสถ้าอวัยวะสัมผัสสมบูรณ์ก็จะรับรู้ได้ดี ถ้าหย่อนสมรรถภาพ เช่น หูตึง ตาฝ้า ก็จะรับรู้ได้ไม่ดี

1.2 ด้านสติปัญญา คือ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้มีหลายประการ เช่น ความจำ อารมณ์ สติปัญญา ความพร้อม การสังเกตพิจารณา เป็นต้น

2. ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา

2.1 ความรู้เดิม หมายถึง กระบวนการรับรู้เมื่อสัมผัสแล้วต้องแปลเป็นสัญลักษณ์ โดยอาศัยความรู้เดิมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เราจะรับรู้ ฉะนั้นหากไม่มีความรู้เดิมมาก่อนก็จะทำให้การรับรู้ผิดไปจากความเป็นจริง

2.2 ลักษณะของสิ่งเร้า หมายถึง คุณสมบัติซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้คนสนใจที่จะรับรู้หรือทำให้การรับรู้เกิดการคลาดเคลื่อน เช่น ความคล้ายคลึง ความต่อเนื่องของสิ่งเร้า และสภาพพื้นฐาน ของการรับรู้ เป็นต้น

2.3 ปัจจัยทางกายภาพของผู้รับรู้ ได้แก่ ระบบประสาทสัมผัส เช่น หู ตา จมูก ลิ้น ผิวหนัง เป็นต้น

2.4 ปัจจัยทางด้านบุคลิกภาพของผู้รับรู้ ได้แก่ ทักษะคิด อารมณ์ ค่านิยม ความต้องการ ความสนใจ ความพอใจ ความรู้ และประสบการณ์ เป็นต้น

2.5 ปัจจัยทางด้านสิ่งเร้าภายนอก ได้แก่ ลักษณะของสิ่งเร้าความแตกต่างของสิ่งเร้า เช่น สิ่งเร้าที่มีความเข้มกว่าสิ่งเร้าที่มีความชัดเจน สิ่งเร้าที่มีการกระทำซ้ำบ่อย ๆ เป็นต้น

ดังนั้น สามารถกล่าวได้ว่าการรับรู้ถือว่าเป็นกระบวนการแปลความหมายจากการสัมผัส การรับรู้ของแต่ละบุคคลนั้นแตกต่างกัน ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างและปัจจัยที่สำคัญคือความสนใจต่อสิ่งเร้า ซึ่งมีผลต่อการเลือกรับรู้ นอกจากนี้ การจะรับรู้ได้ดีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของบุคคล เช่น อวัยวะรับสัมผัส และประสบการณ์ที่ผ่านมา

กระบวนการรับรู้

บัณฑิต เผ่าวัฒนา (2548, หน้า 8) กล่าวว่า กระบวนการรับรู้ ซึ่งประกอบด้วย 1) อาการสัมผัส คือ อาการที่อวัยวะสัมผัสกับสิ่งเร้าที่ผ่านมา และเข้ากระทบกับอวัยวะที่รับสัมผัสกับสิ่งต่าง ๆ

เพื่อให้คนเราได้รับรู้ภาวะแวดล้อมที่อยู่รอบตัวแล้วเกิดปฏิกิริยาตอบสนองขึ้น 2) การแปลความหมาย จากอาการสัมผัสสิ่งสำคัญที่จะช่วยแปลความหมายได้ดีและถูกต้องนั้นคือสติปัญญา การสังเกต การพิจารณาความสนใจ ความตั้งใจ และคุณภาพของจิตใจในขณะนั้น 3) ความรู้หรือประสบการณ์เดิม ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเข้าใจ และการกระทำของผู้รับรู้ในอดีตที่จะต้องประกอบด้วย ความถูกต้อง ความแน่นอน ความชัดเจน รวมทั้งมีปริมาณข้อมูลมากพอหรือมีความรอบรู้ใน หลาย ๆ ด้าน ซึ่งสามารถแสดงได้ด้วยแผนภูมิ กระบวนการรับรู้สิ่งเร้า อาการ สัมผัส การแปล ความหมายการรับรู้ ประสบการณ์เดิม ความสนใจ ความตั้งใจ ฉันทพล จันทนา (2552, หน้า 5) กล่าวว่า การรับรู้จากสิ่งแวดล้อมคือมองทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต จับต้องและมองเห็นได้ และนามธรรม วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ มีอิทธิพลเกี่ยวโยง ถึงกัน เป็นปัจจัยในการก่อหนุนาการรับรู้ (Perception) การรับรู้ การแปลความหมายจากการสัมผัส โดยเริ่มตั้งแต่การมีสิ่งเร้ามากระทบกับอวัยวะรับสัมผัสทั้งห้า และส่งกระแสประสาทไปยังสมอง เพื่อการแปลความกระบวนการของการรับรู้ (Process) เป็นกระบวนการที่คาบเกี่ยวกันระหว่างเรื่อง ความเข้าใจ การคิด การรู้สึก (Sensing) ความจำ (Memory) การเรียนรู้ (Learning) การตัดสินใจ (Decision making)

กิริติ คชนทวา และพัชนี เขยจรรยา (2556, หน้า 7-8) ได้กล่าวถึงการรับรู้ไว้ว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัวหรือตั้งใจ และมักเกิดตามประสบการณ์และการสั่งสมทางสังคม คนเราไม่สามารถให้ความสนใจกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้หมดแต่จะเลือกรับรู้เพียงบางส่วนเท่านั้น แต่ละคนมีความสนใจและรับรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวต่างกัน ฉะนั้น เมื่อได้รับสารเดียวกันผู้รับสารสองคน อาจให้ความสนใจและรับรู้สารเดียวกันต่างกัน โดยทั่วไปการรับรู้ที่แตกต่างกันเกิดจากอิทธิพล หรือตัวกรอง (Filter) บางอย่าง ซึ่งมี 5 ประการ คือ

1. แรงผลักดันหรือแรงจูงใจ (Motives) เป็นสิ่งที่ผู้รับสารต้องการเห็นและได้ยินในสิ่งที่ ต้องการได้ยิน เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง
2. ประสบการณ์เดิม (Past experience) ผู้รับสารเติบโตขึ้นในสภาพแวดล้อมต่างกัน ถูกเลี้ยงดูด้วยวิธีต่างกัน และคบหาสมาคมกับคนต่างกัน ทำให้มีวิถีคิดและการตัดสินใจต่างกัน
3. กรอบอ้างอิง (Frame reference) ซึ่งเกิดจากการสั่งสอนอบรมทางครอบครัวและสังคม ฉะนั้น คนที่มาจากต่างครอบครัว สถานภาพทางสังคมต่างกัน นับถือศาสนาต่างกัน จึงมีการรับรู้ ในเรื่องต่าง ๆ ต่างกัน
4. สภาพแวดล้อม บุคคลที่อยู่ในสภาพแวดล้อมต่างกัน เช่น อุณหภูมิ บรรยากาศ สถานที่ ฯลฯ จะเปิดรับข่าวสารและตีความข่าวสารที่ได้รับต่างกัน

5. สภาวะจิตใจและอารมณ์ ได้แก่ ความโกรธ ความกลัว ฯลฯ ตัวอย่างบุคคลทั่วไปจะมองความคิดเล็กน้อยเป็นเรื่องใหญ่โต ขณะที่เราอารมณ์ไม่ดีหรือหงุดหงิด แต่กลับมองปัญหาหรืออุปสรรคใหญ่หลวงเป็นเรื่องเล็กน้อย ขณะที่มีความรัก เป็นต้น การรับรู้ของบุคคลเป็นผลมาจากสภาพร่างกายหรือความสามารถทางกายภาพของบุคคล การเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมและลักษณะ ทางจิตวิทยาของบุคคล

พัชรภา เขียวขำ (2546, หน้า 30-31) กล่าวว่าทฤษฎีทางด้านจิตวิทยาที่เชื่อว่า คนเรามีการรับรู้ที่ต่างกัน การที่ไม่ยอมรับถึงความแตกต่างกันในเรื่องการรับรู้ของแต่ละบุคคลจะส่งผลถึงความล้มเหลวทางการสื่อสารได้ การรับรู้จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมกรรมการสื่อสาร ทศนคติและความคาดหวังของผู้สื่อสาร การรับรู้ยังเป็นกระบวนการทางจิตที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าเป็นกระบวนการเลือกรับสาร จัดสารเข้าด้วยกัน และตีความสารที่ได้รับตามความเข้าใจและความรู้สึกของตนเองที่ทำให้เกิดการรับรู้ของบุคคล เกิดจากปัจจัยพื้นฐาน 4 ประการ ดังนี้

1. ความเหงา (Isolation) เป็นเหตุผลทางจิตวิทยาโดยตรงที่ว่า ปกติบุคคลย่อมจะไม่ชอบการอยู่ตามลำพัง เนื่องจากเกิดความสับสน วิตกกังวล หวาดกลัว และการมีเนี่ยจากสังคมจึงชอบหรือพยายามที่จะรวมกลุ่มกับผู้อื่นเท่าที่โอกาสจะอำนวยได้ เมื่อไม่สามารถจะติดต่อกับผู้อื่น ได้สิ่งที่ดีที่สุด คือ การอยู่กับสื่อต่าง ๆ ที่ใช้ในการสื่อสาร และบุคคลบางส่วนพอใจที่จะอยู่กับคนด้วยซ้ำ เพราะสื่อมวลชนเป็นเพื่อนแก้เหงาที่ไม่สร้างแรงกดดันในการสนทนา หรือทางสังคมให้แก่ตนเอง

2. ความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) ความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ดังนั้น การสื่อสารจึงถือเอาความอยากรู้อยากเห็นเป็นสำคัญอย่างหนึ่งอย่างใดในการรับสาร ปกติมนุษย์จะอยากรู้อยากเห็นโดยเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเองที่สุด ไปจนถึงสิ่งที่อยู่ห่างตัวเองมากที่สุด ตามลำดับ และไม่ว่าสิ่งที่สนองความอยากรู้อยากเห็นนั้น จะเกิดจากวัตถุสิ่งของ ความคิด ความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่าง ๆ นอกเหนือจากที่เกิดขึ้นใกล้ชิดกับตัวเองมากที่สุด ทั้งนี้ มิใช่เพราะว่าสิ่งเหล่านั้น จะมีผลกระทบต่อตนเองทั้งทางตรงและทางอ้อมเท่านั้น แต่เป็นความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งที่เกิดขึ้นในแง่ต่าง ๆ เช่น สาเหตุของเหตุการณ์ ผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้น รวมทั้งผลกระทบ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นกับตัวเองหรือผู้อื่นด้วย

3. ประโยชน์ใช้สอยของตนเอง (Self aggrandizement) โดยพื้นฐานของมนุษย์เป็นผู้แสวงหาประโยชน์ ในฐานะที่เป็นผู้รับข่าวสาร จึงต้องการแสวงหาและใช้ข่าวสารบางอย่างที่จะใช้ประโยชน์แก่ตนเอง เพื่อช่วยให้ความคิดของตนบรรลุผล เพื่อให้ข่าวสารที่ได้มาเสริมสร้างความเข้มแข็ง เพื่อให้ได้ข่าวสารที่จะช่วยให้ตนเองได้รับความสะดวกสบาย รวมทั้งให้ได้ข่าวสารที่ทำให้ตนเองเกิดความสนุกสนานบันเทิง ข่าวสารนี้คุณค่าในทางปฏิบัติ ช่วยจรรโลงจิตใจ ซึ่งสามารถจะหาได้จากการสื่อสาร และการรับรู้เป็นส่วนใหญ่

4. ลักษณะเฉพาะของการสื่อสาร หรือการรับรู้ นอกจากองค์ประกอบเกี่ยวกับอายุเพศ การศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม หรือองค์ประกอบอื่นที่ไม่สามารถเห็นเด่นชัด เช่น ทักษะคิด ความคาดหวัง ความกลัว จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในการใช้สื่อแล้ว สื่อแต่ละอย่าง จึงมีส่วนที่ทำให้ผู้รับข่าวสาร สนองความต้องการและทำให้ตนเองเกิดความพอใจ

สรุปได้ว่า การได้รับรู้ข่าวสารจากสื่อ ย่อมเกิดจากตัวกรอง ในกรณีที่ได้มีการรับรู้ของผู้ส่งสารและผู้รับสารถูกขัดขวางด้วยความรู้สึกรู้สึกของเขา ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึก ชอบหรือชัง ซึ่งความรู้สึกรู้สึกทั้งสองนี้จะช่วยให้มีการพิจารณาสารได้เป็นอย่างดี สารจึงมีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติให้ การดำเนินชีวิตได้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

จากแนวคิด ทฤษฎี สามารถแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของแนวคิด ทฤษฎี ที่นำไปใช้ในการวิจัย การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่สำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ดังตาราง

ตารางที่ 1 แนวคิด ทฤษฎี การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ

ประเด็นหัวข้อ	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
ทศชาติชาดก	ราชบัณฑิตยสถาน (2556) พระโกสิ่วรุ่ง ปญญาวิชโร (2548) พระไตรปิฎกฉบับประชาชน (2539) พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย (2549) สุชีพ ปุญญาอนุภาพ (2539) สมิตธิพล เนตรนิมิต (2550) คณะสงฆ์วัดเชตุพนวิมลมังคลาราม (2548) วัฒน์ นฤจัน (2550) บุญลักษณ์ เอี่ยมสำอางค์, เกื้อกมล พฤกษ ประมุข และ โสภิต พิทักษ์ (2552) ราชบัณฑิตยสถาน (2546) มหาวิทยาลัยบูรพา (2550) สุทธิ ภิบาลแทน (2545) พระธรรมโกศาจารย์ (2549) พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย (2552)	

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ประเด็นหัวข้อ	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
การเทศน์ มหาชาติ	วศิน อินทสระ (2536)	
	พระพรหมคุณาภรณ์ (2549)	
	พระครูวินัยธรพงศธร แก้วลาน (2554)	
	พระธรรมฐิติญาณ (2552)	
	พระธรรมดิลก (2552)	
	พระราชปฏิญาณมุนี (2550)	
	โรงเรียนราชินี (2540)	พระครูวินัยธรรมานพ ปาล พันธ์ (2549)
	พระพิจิตรธรรมพาที (2543)	พระครูวินัยธรรมานพ ปาล พันธ์ (2552)
	พระวิสุทธีสมโพธิ (2512)	วิริยูท นาคเจริญ (2545)
	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2549)	พระนกร ปรีงฤทธิ์ (2546)
	สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิต ชิโนรส (2537)	พระมหาทรรศน์ คุณทสุสี (2546)
	พระราชปฏิญาณมุนี (2555)	พระบุญโชค ชยธมโม (2548)
	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2551)	พระครูโสภาสธรรมพิทักษ์ (2555)
	จันทรา เรือนทองดี (2547)	พระมหาวัช เชมชโซ (2538)
	ลาวัญย์ ไกรเดช (2550)	พระมหาบุญทัน อานัน โท (2540)
	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2551)	ธัญญาภรณ์ ภู่ทอง (2544)
	จันทรา เรือนทองดี (2547)	สมหมาย เปรมจิตต์ (2544)
	ลาวัญย์ ไกรเดช (2550)	
	แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2554)	
	พระพิมลธรรม (2533)	
เขมิกา จันท์สุขสวัสดิ์ (2554)		
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (2555-2559)		
Williams (1974)		
พลาดิชัย สิทธิชัยกิจ (2540)		
ลักษณ์ รอดสน (2540)		
พระเทพสุเมธมุนี (2556)		

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ประเด็นหัวข้อ	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
การเรียนรู้ ของผู้ใหญ่	Pressey, Robinson and Horrock (1959)	
	Mednick (1962)	
	Bloom (1971)	
	วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒนผล (2553)	
	Tylor (1992)	
	Gagne (1996)	
	Knowles (1980)	
	Knowles (1975)	
	Skager (1978)	
	Griffin (1987)	
หลักสูตร การฝึกอบรม	Armstrong (1989)	พระครูวินัยธรรมานพ
	Beauchamp (1981)	पालพันธ์ (2552)
	Taba (1962)	พระกิตติเอก ปาณิญา
	Tyler (1949)	(2554)
	Good (1973)	Cone Gombrich (1977)
	ประเวศ วะสี (2548)	Swearer (1978)
	กีรีนูน จงวุฒิเวศย์ และมาเรียม นิลพันธ์ (2547)	Edmund (1989)
	สำนักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน (2547)	
	วิชัย วงษ์ใหญ่ (2554)	
	สงัด อุทรานันท์ (2532)	
	สวัสดิ์ จงกล (2547)	
	เชาวลิต ชาติสิทธิเวท (2552)	
	ปริญญา ทองสอน, ฉลอง ทับศรี และวิชิต	
สุรัตน์ เรืองชัย (2549)		
การฝึกอบรม	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2556)	
	ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2553)	
	สุพานี สฤษฏ์วานิช (2556)	

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ประเด็นหัวข้อ	แนวคิด ทฤษฎี	งานวิจัย
	วชิระ วิชชวรนนท์ และคณะ (2551)	
	พงศ์ประเสริฐ หกสุวรรณ (2552)	
	ชูชัย สมितिไกร (2554)	
	วรวรรณ ศรียากย์ (2554)	
	Silberman (1998)	
	Pont (1995)	
	Vella (1995)	
	Kirkpatrick (1987)	
การสื่อสาร	ปรมะ สตะเวทิน (2546)	
	Lasswell (1950)	
	Fisher (1984)	
	Mac Intyre (1984)	
	Lucaties and Condit (1985)	
	อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท (2554)	
	กรรณิการ์ อัสวครเดชา (2550)	
การรับรู้	กมลวัฒน์ ยะสารวรรณ (2547)	
	บัณฑิต เผ่าวัฒนา (2548)	
	เปรมมิกา ปลาสุวรรณ (2549)	
	เทพพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ (2547)	
	สุภาวดี คูหาทอง (2547)	
	นราวุฒิ สังข์รักษา (2553)	
	กิริติ คชนทวา และพัชนี เขยจรรยา (2556)	
	พัชรภา เพียวขำ (2546)	

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

วีรยุทธ นาคเจริญ (2545) ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา พบว่า ความคิดความเชื่อที่มีต่อวรรณกรรมและบริบทของสถานการณ์ของวรรณกรรม ทำให้ทราบ ว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ของวรรณกรรมมีผลเกี่ยวเนื่องกัน ในการกำหนดค่าใช้จ่ายและการกำหนดบทบาท หน้าที่ของวรรณกรรมต่อพิธีกรรมและสังคมล้านนา นอกจากนี้ยังมีคุณค่าต่อสังคม คือ วรรณกรรม ที่นำมาเทศน์นั้นเป็นการรวมจิตใจของผู้ฟังในพิธีให้ร่วมกันกระทำความดี เป็นการแสดงน้ำใจ การมีส่วนร่วมของบุคคลในพิธีกรรมทางสังคม และวรรณกรรมในงานศพนี้ ยังเป็นการควบคุม พฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ในกรอบระเบียบที่ดีของหลักทางพุทธศาสนา

พระนคร ปริงฤทธิ์ (2546) ศึกษาวิเคราะห์การเทศน์แบบปฏิภาณที่มีลักษณะขบขัน ของพระสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ลักษณะของธรรมในระดับพื้นฐานที่ผู้ฟังสามารถนำไป ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ และสามารถจำแนกเนื้อหาได้ 5 ลักษณะ คือ 1) เนื้อหาเกี่ยวกับ เรื่องพระมหาเวสสันดร 2) เนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต 3) เนื้อหาเกี่ยวกับการเคารพ เทิดทูนสถาบันหลักของชาติ 4) เนื้อหาเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติต่อกันและกัน และ 5) เนื้อหา เกี่ยวกับความจริงของชีวิต

พระมหาพรตสรณ์ คุณทสุลี (2546) ศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรม บทกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สรุปได้ว่า พุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบท กับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการสอนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันซึ่งอยู่บนพื้นฐาน ของหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ 1) เน้นความแตกต่างระหว่างบุคคล 2) เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ในการคิดการปฏิบัติจริง และ 3) มุ่งให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์สูงสุดจากการเรียนรู้

พระบุญโยช ษยมุโม (ส่งแสง) (2548) ศึกษารูปแบบและวิธีการเทศนาของพระสงฆ์ไทย ในปัจจุบัน จากการศึกษาวิจัย พบว่า รูปแบบและวิธีการเทศนาของพระสงฆ์ไทยเป็นส่วนสำคัญ ที่จะนำไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการได้นำหลักพุทธธรรมไปถ่ายทอด ได้อย่างเหมาะสม และเป็นที่ยอมรับของประชาชน ในการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบและวิธีการเทศนา ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน มีปัจจัยหลายประการที่มีความสำคัญอันจะนำไปสู่หลักแห่งการเผยแผ่ พุทธธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบและวิธีการเผยแผ่ที่มีความหลากหลาย ทันสมัย เข้ากับยุคเข้ากับ เหตุการณ์ อันเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้ผู้เผยแผ่ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธธรรม

พระครูโอภาสธรรมพิทักษ์ (เสียม เตชรมุโม/เงางาม) (2555) ได้ทำการศึกษาหลัก และวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ) พบว่า ท่านเป็นพระมหาเถระ ที่เป็นปูชนียบุคคลของคณะสงฆ์ และประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์และในจังหวัดต่าง ๆ ที่รู้จักท่าน

และท่านมีคุณสมบัตินักเผยแผ่พุทธธรรม มีความรู้ลึกซึ้งในสิ่งที่สอน การนำเสนอพุทธธรรมที่ทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจ มีมุมมองให้แง่คิด สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ โดยการยกอุทาหรณ์ การเล่านิทานประกอบ การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมาอุปมัย การใช้วิธียกตัวอย่างบุคคล การใช้วิธีการแทรกเรื่องทำให้มีอารมณ์ขัน และการใช้ภาษาง่าย ๆ เหมาะสมกับผู้ฟังมานำเสนอ ซึ่งเป็นรูปแบบและแนวทางที่ใช้จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของท่าน จึงเป็นการเผยแผ่พุทธธรรมที่สอดคล้องกับพุทธวิธีในการสอนอย่างแท้จริง

สรุปว่า งานเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือการนำรูปแบบและเทคนิควิธีการหรือเปรียบเทียบวิธีการในการเผยแผ่ธรรมะในพระพุทธศาสนาโดยเนื้อหาที่นำไปใช้ในการสั่งสอน ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเคารพเทิดทูนสถาบันหลักของชาติ เป็นการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะโดยรูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล การประพุดติปฏิบัติต่อกันและกันซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อนำรูปแบบและวิธีการเผยแผ่ที่มีความหลากหลายทันสมัย เข้ากับยุคเข้ากับเหตุการณ์ อันเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้ผู้เผยแผ่ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธธรรม เช่น การบรรยายธรรม สนทนาธรรม ปาฐกถาธรรม เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดก

พระมหาวัช เชมชโซ (พุทธโส) (2538) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย พบว่า การเทศน์มหาชาติมีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และนิยมจัดให้มีการเทศน์ระหว่างในพรรษาจนถึงออกพรรษา หรือในโอกาสที่เหมาะสม เรื่องเวสสันดรชาดกยังมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น ศิลปกรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วรรณกรรม จิตรกรรม เพราะพุทธศาสนิกชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือพระเวสสันดรชาดก ซึ่งมีความเชื่อว่า ถ้าได้ฟังเทศน์จบทั้ง 13 กัณฑ์ในวันเดียวจะได้รับอานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. จะได้เกิดในยุคศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งจะเสด็จมาอุบัติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต
2. จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอัน โอฬาร
3. จะไม่ไปเกิดในอบาย ทุกคติ nibbat
4. จะเป็นผู้มีลาภ ยศ ไม้ตรี และความสุข
5. ด้วยอานิสงส์จากการฟังเทศน์มหาชาตินี้ จักส่งผลให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

พระมหาบุญทัน อานนุโท (พาหา) (2540) ทำการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง เวสสันดรชาดก เฉพาะทานบารมี ว่าการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรนั้นพระองค์ทรงมีอุดมการณ์อย่างแน่วแน่ในการกระทำทาน แม้บางครั้งจะพบอุปสรรคมากมาย พระองค์ก็ไม่ละความมุ่งมั่นนั้นเพราะทรงมุ่งประโยชน์สูงสุด คือ พระโพธิญาณ อันจะเป็นเครื่องนำสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์

รัชฎยาภรณ์ ภูทอง (2544) ได้ศึกษาวิเคราะห์ห่มมหาชาติกลอนสวด ฉบับวัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า มหาชาติกลอนสวด ฉบับวัดกลางวรวิหาร เป็นฉบับที่แก้ไขแต่งขึ้น เพื่อให้พระภิกษุหรือผู้รู้หนังสือสวดอ่านให้อุบาสก อุบาสิกา ฟังที่วัดในวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนา จากการวิเคราะห์ภูมิหลังของต้นฉบับ ทำให้ทราบว่าต้นฉบับนี้แต่งขึ้นในสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยใช้อักษรไทยบันทึกไว้และมีคำศัพท์ภาษาถิ่น คำศัพท์สำนวนโบราณ ปะปนอยู่ จึงทำให้อักษรวิธีแตกต่างไปจากปัจจุบัน

สมหมาย เปรมจิตต์ (2544) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับสภาพของมหาเวสสันดรชาดก และอิทธิพลที่มีต่อชีวิตทางศาสนาของประชาชนชาวไทย พบว่า มหาเวสสันดรชาดก ได้มีบทบาท สำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรม ที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวหลายที่สุดในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ความเป็นมา ของชาดกได้เกี่ยวข้องกับประเพณีการจัดเทศน์มหาชาติ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในช่วงเวลาที่ผ่านมา โดยมีความเห็นว่า มหาเวสสันดรชาดกได้ช่วยให้คนไทยแตกต่างจากชนชาติอื่น ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม วรรณกรรม และศีลธรรม จรรยา ตลอดจนแรงบันดาลใจทางศิลปะที่ก่อให้เกิดศิลปะของไทย

จันทร์ธา เรือนทองดี (2547) ได้ศึกษาแหล่งในเทศน์มหาชาติ จังหวัดเพชรบุรี พบว่า เพลงแหล่งในเทศน์มหาชาติ จังหวัดเพชรบุรี ให้สาระคุณค่าด้านสติปัญญาเกี่ยวกับคำศัพท์ต่าง ๆ ทำให้ผู้ฟังเข้าใจความหมายของเรื่องที่ฟังได้ดี ได้รับความรู้ด้านภูมิปัญญาของคนไทยและภูมิปัญญา ของพระสงฆ์ไทยในการประพันธ์เนื้อแหล่มหาชาติ เพื่อเทศน์สั่งสอน โน้มน้ำใจจิตใจของ พุทธศาสนิกชน สนใจที่จะรับฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นวัฒนธรรม โบราณและประเพณีไทย ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ นอกจากนี้ ยังทำให้รู้จักธรรมชาติในป่าเขาและพันธุ์พืชต่าง ๆ ชนิด รวมถึงสัตว์อีกหลายชนิดที่กล่าวในเวสสันดรชาดก

พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการ มหาชาติในยุคปัจจุบัน พบว่า รูปแบบการเทศน์มหาชาติ รูปแบบการนิมนต์พระเทศน์ รูปแบบ การจัดสถานที่เทศน์ และรูปแบบการจัดกรรมเทศน์ รูปแบบการจัดการเทศน์มี 2 รูปบ้าง 3 รูปบ้าง ส่วนด้านเนื้อหาที่ใช้เทศน์นั้น มี 2 ประเภท ได้แก่ เนื้อหาในคัมภีร์ จำนวน 13 กัณฑ์ และเนื้อหา นอกคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับชาดกและวิธีการเทศน์นั้น แบ่งตามท่วงทำนองและแบ่งตามเนื้อเรื่อง วิธีการเทศน์มหาชาติที่แบ่งตามท่วงทำนอง มี 2 แบบ คือ ทำนองหลวงและทำนองราษฎร์

พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2552) ได้ทำการศึกษารูปแบบการสืบสานและการพัฒนา ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลาง พบว่า องค์ความรู้ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลาง แบ่งเป็น 2 แบบ คือ ทำนองหลวงและทำนองราษฎร์ ทำนองหลวง ประกอบด้วย ทำนองประจำกัณฑ์ ทำนอง ธรรมวัตร ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองย้าย ทำนองกล่อม ทำนองพา ทำนองคลิ่นกระทบฝั่ง ทำนอง

คุศุทธะราดเหยียบกรวด ทำนองถกเขมรตีเหล็ก และทำนองไตไม้ลำเดียว ส่วนทำนองราษฎร์ประกอบด้วย ทำนองประจำตัว ทำนองพา ทำนองเกาะ ทำนองพรต และทำนองชุกข์ขอทาน ด้านสภาพปัจจุบันปัญหาของการเทศน์ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลาง พบว่าเกิดจากองค์ประกอบ 6 ประการ คือ

1. พระนักเทศน์ไม่ให้ความสำคัญในการแหล่ เนื่องจากไม่มีความรู้ในเรื่องทำนองแหล่และวิธีการแหล่ที่ถูกต้องขาดประสบการณ์และทักษะ ไม่มีความสามารถทางด้านฉันทลักษณ์ จึงไม่มีการพัฒนาทำนองใหม่

2. ผู้บริหารจัดการเทศน์ในปัจจุบันมุ่งธุรกิจมากกว่าความศรัทธา ใช้ระบบพวกพ้องในการนิมนต์พระเทศน์ ไม่ดูความเหมาะสมและความสามารถทางการเทศน์ให้เวลาในการเทศน์แต่ละกัณฑ์น้อยทำให้แหล่ได้ไม่เต็มที่

3. แบบแผนทำนองแหล่ฝืดฝายก ผู้ที่จะแหล่ได้อย่างถูกต้องทำนอง ต้องมีความรู้ทางด้านคำประพันธ์ ประเภทร้อยและกลอนและจะต้องมีพรสวรรค์ในเรื่องเสียง มีความอดทน ทำให้ไม่มีผู้ใดใครจะสืบทอด

4. ผู้ฟังมีความเชื่อว่าต้องฟังเทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ จึงจะได้บุญ การเทศน์เรียงกัณฑ์ต้องใช้เวลานาน ผู้ฟังไม่มีเวลาฟังครบทุกกัณฑ์ บางวัดจึงต้องจัดเทศน์แบบประยุกต์ ซึ่งใช้เวลารวบรัดการเทศน์ทำนองแหล่จึงต้องรวบรัดไปด้วย

5. หน่วยงานในระบบการศึกษาไม่สนใจพัฒนาหลักสูตรการสอนเทศน์มหาชาติ/ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติเข้าไปในมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องกับทางสงฆ์

6. ปัญหาทางเศรษฐกิจทำให้คนให้ความสนใจในด้านประกอบอาชีพจนละเลยด้านการพัฒนาจิตใจ

ด้านรูปแบบการพัฒนาทำนองแหล่และการเทศน์มหาชาติภาคกลางนั้น พบว่า รูปแบบการสืบสานทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลาง แบ่งเป็น 4 รูปแบบ คือ 1) จัดประชุมสัมมนาเพื่อพัฒนาต้นแบบการจัดเทศน์มหาชาติ 2) พัฒนาหลักสูตรการสอนเทศน์มหาชาติในวัดโดยรับสมัครพระที่สนใจการเทศน์มาฝึกฝน อาจมีการสอนในวัดโดยผู้สอนเป็นพระนักเทศน์ที่เชี่ยวชาญ 3) สร้างเครือข่ายผู้บริหารการเทศน์และพระนักเทศน์มหาชาติ และ 4) จัดทำพจนานุกรมคำศัพท์ที่เกี่ยวกับมหาชาติ ส่วนรูปแบบการพัฒนาทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลาง ควรพัฒนาต้นแบบการเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์พัฒนาต้นแบบทำนองแหล่ทั้งทำนองหลวงและทำนองราษฎร์ และเผยแพร่ต้นแบบการเทศน์มหาชาติให้กับพระนักเทศน์หน่วยงานหรือคนทั่วไปที่สนใจ

พระกิตติเอก ปาณิญา (2554) ได้ศึกษาเรื่อง การปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนที่ได้จากการฟังเทศน์มหาชาติ พบว่า ประชาชนที่มีความศรัทธามาฟังเทศน์มหาชาติ ความรู้ความเข้าใจ

มีทัศนคติต่อการปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนและปฏิบัติตามหลักทศบารมี 10 ประการ ได้แก่ ด้านทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา ได้น้อมนำปฏิบัติทาของพระเวสสันดรมาประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นเครื่องดำเนินชีวิตของตนเองและสังคมและมีความรู้ความเข้าใจ ว่าการเทศน์มหาชาติเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบอคิดชาติของพระพุทธเจ้า การเทศน์มหาชาติจึงเป็นการเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก และเมื่อได้ฟังเทศน์มหาชาติย่อมทำให้จิตใจมีความเบิกบานและมีความสุข ยังได้เรียนรู้ว่ามหาชาตินั้นไม่ได้เป็นตำนานแต่เป็นเรื่องพระชาติของพระพุทธเจ้าที่ควรศึกษา สามารถนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต และเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนในการสร้างทานบารมี ทำให้ไม่เป็นคนที่เห็นแก่ตัวเมื่อฟังเทศน์มหาชาติ

สรุปได้ว่า การเทศน์มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก การเทศน์มหาชาติสามารถสะท้อนภาพสังคม ความเชื่อ ค่านิยม แนวคิด และวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งสถาบันทางครอบครัว ในยุคสมัยของผู้แต่งได้ และวรรณคดีเรื่องดังกล่าวยังมีความงามทางด้านภาษา เนื้อหา และวรรณศิลป์ที่ควรค่าแก่การศึกษา แต่เอกสารเกี่ยวกับการวิจัยเรื่องมหาเวสสันดรชาดกที่กล่าวมาข้างต้นนั้นได้มีการศึกษาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการสืบสานทำนองแหล่เทศน์มหาชาติ และมีการศึกษาเฉพาะกรณีศึกษา แต่ยังไม่มีความสำคัญที่จะศึกษากระบวนการสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุ ในประเทศไทย ที่เป็นหลักสูตรทำนองแหล่เพื่อการสืบสานอนุรักษ์และการสืบสาน โดยการพัฒนาศูนย์ทำนองแหล่เพื่อการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการเผยแผ่พุทธธรรมคำสอนเป็นข้อมูลในการศึกษาเรียนรู้เรื่องแหล่เทศน์มหาชาติ เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับแผ่นดินไทยและเป็นชาดกที่สอนหลักการดำเนินชีวิตของคนในสังคมต่อไป

งานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดก

Cone and Gombrich (1977) ได้ทำการศึกษาเรื่อง เวสสันดรชาดกว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้าที่เชื่อมโยงถึงคำสั่งสอนของพระองค์ เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นที่รู้จักของคนไทยทั่วไป และมีการนำไปไว้ในบทเรียนในรูปแบบของวรรณคดี ซึ่งแต่งด้วยคำประพันธ์ที่หลากหลาย อาทิ ร่าย โคลง กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว นอกจากนี้ เวสสันดรชาดกยังถ่ายทอดในลักษณะสวดหรือร้องเป็นแหล่ทำนอง โดยพระนักเทศน์และนักร้องแหล่ที่ชำนาญเพื่อความเข้าใจในเนื้อหาสาระที่ถ่ายทอดออกมา

Swearer (1978) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกว่า เป็นเรื่องที่มุ่งแสดงให้เห็นประจักษ์ถึงการทำบุญ โดยการบริจาคทานเวสสันดรชาดกมีเรื่องราวคล้ายคลึงกับพุทธประวัติ แต่โดยแท้จริงแล้วเวสสันดรชาดกและพุทธประวัติมีจุดมุ่งหมายต่างกัน กล่าวคือ เวสสันดรชาดกแสดงให้เห็นว่าการประกอบกรรมดีจะยังผลตอบแทนในขอบเขตจำกัดในภพภูมิ แต่พุทธประวัติชี้ทางไปสู่นิพพานหรือวิถีทางที่จะดำรงอยู่ของชีวิตประจำวันแตกต่างออกไป

Edmund (1989) มองว่าศาสนาเป็นรูปแบบหรือวัฒนธรรมอันจะเป็นสัญลักษณ์ที่จะสะท้อนให้เห็นโครงสร้างสังคม โดยได้แสดงแนวความคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมเอาไว้ วัฒนธรรม คือ รูปแบบแต่โครงสร้างสังคมเป็นเนื้อหาและโครงสร้างสังคมถูกนำมาแสดงออก ในรูปวัฒนธรรม (Cultural form) เป็นการแสดงออกทางพิธีกรรม (Ritual expression) พิธีกรรมนี้ จะทำให้ทราบถึงสถานภาพและบทบาทของบุคคลในสังคม และสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างสังคมได้ โดยการตีความของนักมานุษยวิทยา

สรุปว่า งานวิจัยต่างประเทศที่กล่าวข้างต้นได้ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยมีการดำเนินการอย่างมีขั้นตอน มีพิธีกรรมที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางสังคม เป็นโครงสร้างทางสังคมที่มีอยู่ขั้นตอนของพิธีกรรม จึงทำหน้าที่ในการช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสังคม เพื่อเป็นการรวมความสามัคคีของสมาชิกในสังคมเข้าด้วยกัน และประเพณีวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อทางวัฒนธรรม สนองตอบความต้องการจำเป็น การปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมในแต่ละสังคม จึงแสดงออกมาในลักษณะของการกระทำต่อกัน และกัน ซึ่งเป็นการสนอง ตอบความต้องการทางจิตวิทยาของคนที่ยังร่วมกันอยู่ในสังคม การประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธศาสนา และความเชื่อต่าง ๆ การดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ในสังคม ศาสนา สามารถช่วยส่งเสริมให้มนุษย์หรือบุคคลมีขวัญและกำลังใจ โดยการสร้างทัศนคติที่มีคุณค่า ด้านหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการตามสภาวะของสังคมที่เปลี่ยนแปลง จึงทำให้จิตใจของมนุษย์หรือบุคคลในสังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุ
ในพระพุทธศาสนา ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยและพัฒนา (Research and development) โดยการวิเคราะห์
ข้อมูลพื้นฐานจากพระไตรปิฎก เอกสาร บทความ ตำรา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
เพื่อศึกษากระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และการพัฒนา
กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น
2 ตอน ดังนี้

1. ศึกษากระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา
2. การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

ตอนที่ 1 ศึกษากระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

ดำเนินการศึกษา

ศึกษาจากพระไตรปิฎก เอกสาร บทความ ตำรา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย
ที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูล (Purposive sampling) คือ พระนักเทศน์แหล่มหาชาติ ภาคตะวันออก
ที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เป็นพระนักเทศน์แหล่มหาชาติที่มีความเชี่ยวชาญมีประสบการณ์ในการเทศน์
มาไม่น้อยกว่า 20 ปี
2. เป็นพระนักเทศน์แหล่มหาชาติผู้เชี่ยวชาญภาคตะวันออก ที่ยังคงอนุรักษ์และ
มีความชำนาญในการเทศน์แหล่มหาชาติ ด้วยหลักวิธีการเทศน์แหล่มหาชาติแบบเดิม ได้แก่
การเทศน์ทำนองหลวง การเทศน์ทำนองราษฎร์ และทำนองประจำภาค
3. เป็นพระนักเทศน์แหล่มหาชาติ ที่มีความชำนาญทำนองเฉพาะกัณฑ์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ศึกษาจากเอกสาร สื่อกับเกี่ยวกับการเทศน์แหล่ และแถบบันทึกเสียงของพระนักเทศน์
ผู้เชี่ยวชาญที่ได้บันทึกไว้ ที่มีความชำนาญทำนองเทศน์แหล่เฉพาะกัณฑ์ ทั้ง 13 กัณฑ์ นอกจากนี้
ศึกษาการเปรียบเทียบการแหล่มหาชาติ ของพระครูพิศาลธรรม โสภณ (หลวงตา-แพรวเชื้อไม้)
อาจารย์ชิต เขยอักษร และหนังสือการสรุปความแหล่เทศน์มหาชาติของพระราชวิจิตรปฏิภาณ

2. ทำหนังสือจากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดชลบุรี ถึงพระเถระผู้เชี่ยวชาญด้านการเทศน์แหล่มหาชาติ เพื่อขออนุญาตสัมภาษณ์

3. สัมภาษณ์เชิงลึก พระนักเทศน์แหล่มหาชาติ จำนวน 20 รูป และได้ข้อมูลอ้อมตัวแล้ว คือ ได้กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติครบทั้ง 13 กัณฑ์

เครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง รวมถึงแถบบันทึกเสียงของพระนักเทศน์ผู้เชี่ยวชาญที่ได้บันทึกไว้ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ 2 ประการ ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยสร้างขึ้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาที่ควบคุมคุณภาพ ตรวจสอบและแก้ไขตามคำแนะนำ ดังนี้

1.1 แบบสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ (Informal interview) เป็นคำถามทั่วไปกว้าง ๆ และเป็นคำถามเปิด (Opened question) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลทั่วไปจากกลุ่มที่ศึกษา ประกอบด้วย การซักถาม พูดคุยเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์แหล่

1.2 แบบสัมภาษณ์ที่เป็นทางการ (Formal interview) ประเภทมีโครงสร้าง (แบบกึ่งโครงสร้าง) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) รายบุคคล เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่ศึกษา

การหาคุณภาพเครื่องมือวิจัย

1. อารธนา เขิญผู้ทรงคุณวุฒิ พระเถระและปราชญ์ท้องถิ่นที่เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความเหมาะสมของแบบสัมภาษณ์ (ไม่ใช่พระเถระที่ให้ข้อมูลหลัก) ประกอบด้วย

1.1 พระเทพสุเมธมุนี (สง่า สักโก ป.ธ.5) ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดตราด เจ้าอาวาสวัดโยธานิมิต (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดตราด

1.2 พระศรีศาสนโมลี (วิสูตร ปัญญาทีโป ป.ธ.9) รองเจ้าคณะจังหวัดจันทบุรี เจ้าอาวาสวัดโค้งสนามเป้า อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี

1.3 พระครูพิศาลธรรมวาที (เกรียงศักดิ์ ฝาสุกข์มโม) เจ้าคณะอำเภอแหลมงอบ เจ้าอาวาสวัดบางปิดบน อำเภอแหลมงอบ จังหวัดตราด

1.4 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปราโมทย์ สุวรรณาคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

1.5 นายเล็ก ประมาณทรัพย์ บ้านตะปอนใหญ่ อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

การสรุปผล

สรุปกระบวนการการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเขียนเป็นเชิงบรรยายแบบความเรียง

ตอนที่ 2 การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

การพัฒนากระบวนการ คือ การทำหลักสูตรและคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษา และวิเคราะห์ เอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและคู่มือฝึกอบรม แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้
2. ตั้งสาระห์ กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติจากขั้นตอนที่ 1 เพื่อกำหนดแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรและคู่มือการเทศน์แหล่

3. พัฒนาหลักสูตรและคู่มือการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ตามแนวคิดของ Tabá (1962, pp. 347-349) โดยนำมาเป็น โครงสร้างดำเนินการ 7 ขั้นตอน ดังนี้

3.1 การวินิจฉัยความต้องการ (Diagnosis of needs) การศึกษาความต้องการเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก ผู้พัฒนาหลักสูตรได้วินิจฉัยประสบการณ์ ความต้องการและความสนใจของผู้เรียน เพื่อกำหนดเนื้อหาของหลักสูตรการเทศน์แหล่มหาชาติ

3.2 กำหนดวัตถุประสงค์ (Formulation of objectives) ของการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างทักษะการเทศน์แหล่ทำนองมหาชาติ โดยให้ผู้ฝึกอบรมได้ทักษะการเทศน์ทำนองแหล่มหาชาติ และสามารถถ่ายทอดได้ถูกต้องชัดเจน

3.3 กำหนดเนื้อหาการฝึกอบรม (Selection of Content) ผู้วิจัยได้นำเนื้อหาชาดกในการเทศน์แหล่มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ ประกอบด้วย กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาธาต กัณฑ์ฉกษัตริย์ กัณฑ์นครกัณฑ์ ซึ่งเป็นสำนวนของเจ้าพระยาคลัง (หน สิงหนเสนีย์) และของเจ้าพระคุณพระวิสุทธิสมโพธิ ป.ช.9 และเนื้อแหล่ที่พระเถระนักเทศน์รุ่นเก่าได้แต่งบันทึกจารึกไว้ ทั้งที่เป็นแหล่เทียบเนื้อใน และแหล่ นอกที่พระนักเทศน์แต่งขึ้นภายหลัง

3.4 จัดเนื้อหาสาระของชาดก (Organization of content) โดยการนำเนื้อหาในพระเวสสันดรชาดกตามคัมภีร์ โดยจัดระเบียบวิธีการเทศน์ให้เป็นไปตามลำดับของแต่ละกัณฑ์ ทั้ง 13 กัณฑ์

3.5 จัดประสบการณ์ในการเรียนรู้ (Selection of learning experience) การฝึกอบรมตามหลักการที่มีประสิทธิภาพ ตามหลักทฤษฎีและการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ โดยการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การฝึกทักษะ ความชัดเจนของเนื้อหา ถูกต้องตามทำนองของแต่ละเกณฑ์

3.6 จัดประสบการณ์การเรียนรู้ จัดหลักสูตรการฝึกอบรม หลักสูตรการเรียนรู้ของผู้เรียนตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรและคู่มือการฝึกอบรม โดยจัดการเรียนรู้ใช้แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของกาเย่ (Gagne's eclecticism) ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ของ Malcolm S. Knowles. มาร่วมอธิบาย ได้แก่ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนอย่างกระฉับกระเฉง ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ ได้ประสบการณ์แห่งความสำเร็จ ผู้เรียนต้องเรียนทีละน้อยตามลำดับขั้น

3.7 การประเมินผล การวัดและประเมินผล ระหว่างการฝึกอบรมและหลังการฝึกอบรมของพระนิสิตที่เข้ารับการฝึกอบรม

การตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรและคู่มือการฝึกอบรมและแบบประเมินผล

1. นำหลักสูตรและคู่มือที่พัฒนาแล้ว เสนออาจารย์ที่ปรึกษา ตรวจสอบและแก้ไขตามคำแนะนำ
2. นำหลักสูตรและคู่มือที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว นำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบยืนยันความสอดคล้อง ความเหมาะสมของหลักสูตรและคู่มือฝึกอบรม ทั้งด้านเนื้อหาและด้านฝึกอบรม ประกอบด้วย

2.1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

2.2 รองศาสตราจารย์ทัศนีย์ ทานตวนิช คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

2.3 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุสิต ขาวเหลือง คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี

2.4 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมพล สุวรรณภู คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

2.5 รองศาสตราจารย์พรทิพา นิโรจน์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

การดำเนินการฝึกอบรมกับกลุ่มเป้าหมาย

ดำเนินการฝึกอบรม สัปดาห์ละ 1 วัน โดยใช้เวลารวมทั้งหมด 15 สัปดาห์ หรืออย่างน้อยจำนวน 258 ชั่วโมง ตามขั้นตอน ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ พระนิสิตปริญญาตรี หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดจันทบุรี จำนวน 17 รูป ที่มีความสมัครใจเข้าร่วมการฝึกอบรม

2. อารามพระเถระที่มีความเชี่ยวชาญในการเทศน์แหล่มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ (ที่มีความชำนาญทำนองเฉพาะกัณฑ์) เป็นวิทยากรให้ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ และสาธิตการเทศน์แหล่มหาชาติ

การประเมินผล

ประเมินผลระหว่างการฝึกอบรมและหลังการฝึกอบรมพระนิสิต เป็นแบบประเมินที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา ตรวจสอบและแก้ไขตามคำแนะนำ ประเมินผลประกอบด้วย 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านความรู้การเทศน์แหล่มหาชาติ

1.1 ประเมินความรู้ ด้วยการสอบข้อเขียน หลังการฝึกอบรม เพื่อความเข้าใจเนื้อหาในชาดก และรู้ทำนองของการเทศน์แหล่มหาชาติ ประกอบด้วย แนวคำถาม จำนวน 5 ข้อ

2. ด้านทักษะการเทศน์แหล่มหาชาติ

2.1 ประเมินทักษะจากการปฏิบัติจริง วิธีการเทศน์แหล่ การใช้ภาษาที่ชัดเจน ถูกต้องตามอักขระ โดยที่พระนิสิตต้องเลือกการเทศน์อย่างน้อย 1 กัณฑ์ที่มีความถนัด ซึ่งพิจารณาจาก

2.1.1 บุคลิกภาพท่าทาง

2.1.2 น้ำเสียง

2.1.3 อารมณ์

2.1.4 ความถูกต้องอักขระภาษา

2.1.5 ความถูกต้องตามทำนอง และทำนองประจำกัณฑ์

3. ด้านเจตคติการเทศน์แหล่มหาชาติ

3.1 ประเมินเจตคติจากการสังเกต ระหว่างการฝึกอบรม เพื่อให้ได้ความรู้สึกทางด้านจิตใจที่เกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ทำให้เกิดความเชื่อต่อการเทศน์แหล่มหาชาติ และความชัดเจนที่สามารถถ่ายทอดให้ผู้ฟังนั้นเข้าใจในเรื่องที่ถ่ายทอด ซึ่งจะมีวิทยากรสังเกต สรุปการพัฒนาระบบการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

การพิทักษ์สิทธิและจริยธรรมการวิจัย

การวิจัยนี้ให้การพิทักษ์สิทธิและจริยธรรมในการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิในการตัดสินใจในทุกขั้นตอนของการวิจัย ตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูลจนกระทั่งเผยแพร่ผลการวิจัย
2. การให้ข้อมูลนั้น เป็นสิทธิที่จะตัดสินใจอย่างเป็นอิสระ และไม่มีผลกระทบทางลบใดต่อผู้ให้ข้อมูล
3. ผู้วิจัยให้ข้อมูลและแจ้งให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ขั้นตอนการเก็บข้อมูลโดยไม่ปิดบังอธิบายให้ทราบถึงลักษณะการสนทนา การสัมภาษณ์เชิงลึกกรายบุคคล สถานที่ที่ใช้ในการสนทนา เวลาที่ใช้สนทนา
4. ผู้วิจัยขออนุญาตบันทึกเสียงการสนทนา ถ่ายภาพ และการรักษาความลับด้วยการทำลายข้อมูล
5. เมื่อสิ้นสุดการวิจัย การนำข้อมูลไปเผยแพร่ในเชิงวิชาการ ระหว่างการสนทนาพูดคุย หากมีคำตอบที่ไม่สะดวกใจที่จะตอบ สามารถยุติการสนทนาได้โดยอิสระไม่ต้องบอกเหตุผลในการยุติการสนทนา

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ดำเนินการศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัยและพัฒนา (Research and development) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานจากพระไตรปิฎก เอกสาร บทความ ตำรา แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) พระนักเทศน์แหล่มหาชาติที่มีความเชี่ยวชาญมีประสบการณ์ในการเทศน์มาแล้วไม่น้อยกว่า 20 ปี จำนวน 20 รูป ผลจากการศึกษาพบว่า กระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาที่สามารถจำแนกประเภทและจัดกลุ่มข้อมูลได้ 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) สภาพลักษณะของการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน 2) สภาพทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน 3) สภาพกระบวนการเรียนรู้การเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน และ 4) สภาพการสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 สภาพลักษณะของการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน

1. จากการสัมภาษณ์พระเถระผู้เชี่ยวชาญถึงกระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบันนั้น สรุปได้ว่า พระเถระผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 20 รูป มีอายุตั้งแต่ 46-91 ปี และมีพรรษา 23-68 พรรษา กัณฑ์ที่สามารถเทศน์ได้นั้นมีความชำนาญที่แตกต่างกัน แต่ละรูปก็ยังเทศน์ทำนองเดิม คือ ทำนองหลวง ทำนองประจำกัณฑ์และแหล่ทำนองเทียบเนื้อ และกระบวนการเทศน์ส่วนใหญ่ต้องศึกษาสภาพลักษณะของการเทศน์ปัจจุบัน สภาพการสืบสานการเทศน์ในปัจจุบัน และสภาพทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วย ดังรายละเอียดในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 กัณฑ์ที่พระเถระสามารถเทศน์ได้ตามกระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ

กัณฑ์ที่	จำนวนพระเถระที่เทศน์ได้	จำนวนอายุระหว่าง	จำนวนพรรษาระหว่าง
1. กัณฑ์ทศพร	20	46-91	26-68
2. กัณฑ์หิมพานต์	20	46-91	26-68
3. กัณฑ์ทานกัณฑ์	20	46-91	26-68
4. กัณฑ์วนประเวศน์	20	46-91	26-68
5. กัณฑ์ชูชก	4	51-74	31-54

ตารางที่ 2 (ต่อ)

กัณฑ์ที่	จำนวนพระเถระที่เทศน์ได้	จำนวนอายุระหว่าง	จำนวนพรรษาระหว่าง
6. กัณฑ์จุลพน	15	46-91	26-68
7. กัณฑ์มหาพน	9	51-78	31-58
8. กัณฑ์กุมาร	5	52-78	32-58
9. กัณฑ์มัทรี	5	52--78	32-58
10. กัณฑ์สักกบรรพ	9	51-78	31-78
11. กัณฑ์มหาธาต	9	51-78	31-58
12. กัณฑ์ฉกษัตริย์	11	46-91	26-68
13. กัณฑ์นครกัณฑ์	20	46-91	26-68

จากตารางที่ 2 พบว่า พระเถระผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 20 รูป มีอายุตั้งแต่ 46-91 ปี มีพรรษา 26-68 พรรษา กัณฑ์ที่สามารถเทศน์ได้ เทศน์กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศน์ และกัณฑ์นครกัณฑ์ 5 รูป

เทศน์กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์ฉกษัตริย์ และกัณฑ์นครกัณฑ์ 6 รูป

เทศน์กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาธาต กัณฑ์ฉกษัตริย์ และกัณฑ์นครกัณฑ์ 5 รูป

เทศน์กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาธาต และกัณฑ์นครกัณฑ์ 4 รูป

สรุป พระเถระผู้ให้ข้อมูล ที่สามารถเทศน์แหล่หมาชาติได้ และยังเทศน์แหล่หมาชาติ อยู่ประจำ สามารถเทศน์ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์และทำนองประจำกัณฑ์ อีกทั้งเป็นครูแนะนำ พระภิกษุสามเณรเจ้าอาวาสรุ่นใหม่ๆ ที่สนใจในการเทศน์แหล่หมาชาติ

2. จากการศึกษาสภาพของการเทศน์แหล่หมาชาติในปัจจุบัน พบว่า การเทศน์แหล่หมาชาติในปัจจุบันส่วนใหญ่เทศน์ไปตามประเพณีที่สืบทอดกันมา การเทศน์มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น เทศน์หมาชาติเพื่อหาเงินเข้าวัดในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา หรือสร้างเสนาสนะภายในวัด ส่วนการจัดเทศน์ หรือนิมนต์พระนักเทศน์ ให้เทศน์ตามทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ พระนักเทศน์ที่ชำนาญจริง ๆ หายากขึ้น และปัจจุบันที่เป็นนักเทศน์ ก็เทศน์แบบครูพักลักจำ

ที่มีความชำนาญทำนองเดิม พระนักเทศน์รูปที่เทศน์ทำนองหลวง ทำนองประจำกัณฑ์ก็อายุมากขึ้น ส่วนพระนักเทศน์แหล่มหาชาติรุ่นใหม่ ๆ ขาดหายไป ดังคำสัมภาษณ์

“ยุคปัจจุบันนี้ ก็มักจะเทศน์กันไปตามประเพณีที่สืบต่อกันมา หรือไม่ก็เพื่อหาปัจจัยเข้าวัด การเทศน์ในปัจจุบัน บางวัดต้องจัดเทศน์ไปตามกำหนดเวลาว่า ถึงวันที่เท่านั้นเท่านั้น ก็จัดเทศน์ให้เป็นไปตามประเพณีที่สืบต่อกันมา บางทีก็ให้พระใหม่ ๆ ที่บวชภายในพรรษา เทศน์แหล่แบบอ่านกันไป” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 1, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์แหล่มหาชาติในปัจจุบันนี้ ก็เทศน์กันไปตามประเพณี เทศน์ไปตามกำหนดเวลา หรือตามถนัดความพร้อมของแต่ละวัด พระที่จะเทศน์แหล่นั้น ก็นิมนต์พระที่ท่านเทศน์อยู่ประจำ ซึ่งก็มี ไม่มีก็รูปแล้ว ส่วนใหญ่ก็รูปเดิม ๆ แต่บางครั้งบางคราวก็ ให้พระใหม่ ๆ เทศน์กัณฑ์ที่ 1 บ้าง กัณฑ์ที่ 2 บ้าง นะครับ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 2, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2560)

“มีน้อย พระผู้เทศน์ น่าจะซื้อองค์เทศน์ได้ เพราะพระผู้เทศน์อายุมากขึ้น พระรุ่นใหม่ ไม่มีใครหัดเทศน์แม้เจ้าอาวาสรุ่นใหม่อีกก็ไม่มีใครหัด” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์ปัจจุบันก็จัดกันไปตามประเพณี เมื่อจัดแล้วจะหาพระเทศน์ยากขึ้น เพราะเจ้าอาวาสบางวัดมาบวชเมื่ออายุมากแล้ว ไม่มีการชวนชวนฝึกหัดในการเทศน์ หรือไม่ก็อ่านเนื้อเทศน์อย่างเดียว” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์แหล่มหาชาติในปัจจุบันไม่มีพระผู้เทศน์ใหม่ ๆ เพราะผู้ที่เข้ามาบวชก็บวชกันไม่กี่วัน การเทศน์มีแต่รูปเดิม ๆ และก็มีอายุมากขึ้น ขาดตำราฝึกหัด หรือครูที่จะฝึกหัด” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2560)

“ยากขึ้น ในการเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน การฝึกหัดไม่มีใครจะแนะนำ ขาดการเขียนตำราแบบแผน หรือทำนองเดิมไว้ บางรูปก็เทศน์แบบผ่าน ไปที นะ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“เทศน์แหล่มหาชาติยุคนี้มีแต่รูปเดิม ๆ การเทศน์มีการเปลี่ยนแปลงโดยไม่รักษา การเทศน์แหล่ตามทำนองหลวงทำนองประจำกัณฑ์ ขาดการฝึกหัด ปัจจุบันนี้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

3. ความสนใจในการฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุปัจจุบัน พบว่า พระภิกษุ-สามเณร ไม่สนใจการเทศน์แหล่มหาชาติ เพราะขาดครูผู้ชำนาญทำนองเดิม พระภิกษุสามเณรที่สนใจฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ ที่บวชอยู่ก็อาศัยครูพักลักจำ การฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ ควรมีการเขียนคู่มือ เพื่อฝึกหัดทำนองการเทศน์แหล่ทำนองหลวง และการฝึกหัดชักซ้อมการเทศน์

แหล่มหชาติ เจ้าอาวาสรุ่นใหม่ก็ต้องสนใจฝึกหัดกับครูผู้ชานาญที่ชานาญฝึกหัดทำนองเทศน์แหล่มหชาติ ดังคำสัมภาษณ์

“การเทศน์มหชาติในสมัยนี้ ถ้าเราจะให้พระใหม่ ๆ มาฝึกหัดผมว่ายาก เพราะคนที่เข้ามาบวชกัน ก็บวชน้อย ที่เข้ามาบวช ๆ เพียง 7 วัน 15 วัน 1 เดือน ที่บวชอยู่จำพรรษา พอออกพรรษาก็ลาสิกขาทั้งหมด แล้วใครจะหัดเทศน์มหชาติ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“ไม่สนใจในการเทศน์แหล่มหชาติสักเท่าไร เพราะต้องฝึกหัดว่าทำนอง และร้องให้ชานาญ คือ ต้องใช้เสียงให้เกิดทำนอง จึงไม่มีใครสนใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

“ไม่สนใจเท่าไร เบื่อง่าย และไม่ขยันอดทนในการหัดเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“เรื่องการเทศน์แหล่มหชาติ ยุคนี้ต้องเริ่มจากเจ้าอาวาส ๆ ต้องสนใจ ใส่ใจในการฝึกหัดเทศน์เป็นแบบอย่างก่อน อย่างน้อยฝึกหัดสัก 1-2 กัณฑ์ จะได้เป็นแบบอย่าง แต่การที่จะผู้ชานาญในการฝึกหัดให้ก็ยาก น่าจะมีการเขียนคู่มือ ทำนองไว้บ้างก็ดี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“มีบางรูปที่สนใจต้องการเทศน์มหชาติให้เป็น แต่ลองฝึกหัด พอให้ร้องให้อ่านหนังสือก็ว่าแบบติด ๆ ขัด ๆ จึงว่าไม่ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“ไม่สนใจในการเทศน์เพราะต้องฝึกหัดซกซ้อม และขาดครูผู้ชานาญการฝึกหัดก็มึนน้อย ส่วนผู้ที่สนใจจริงก็บวชได้น้อย หรือที่ยังบวชอยู่ก็อาศัยครูพักลักจำขาดผู้ชี้แนะให้คำปรึกษา” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

“ในปัจจุบันนี้การฝึกหัดเรื่องเทศน์แหล่มหชาติ พระท่านขาดการสนใจในเรื่องการถ่ายทอด ผมมองว่าพระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาส ต้องฝึกฝนหรือชวนช่วยในการเทศน์ ไม่ใช่ชมองว่าการหัดเทศน์นั้นยาก อีกประการ ถ้ามีการเขียนเป็นตำราหรือทำเป็นคู่มือก็ดี แต่ยุคนี้มีการเทศน์แล้วก็ลงแผ่นบันทึก น่าจะลองหัดได้ ทุกสิ่งอย่างขาดการเอาใจใส่” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปสภาพลักษณะของการเทศน์แหล่มหชาติเทศน์กันตามประเพณี และมีจุดประสงค์หลักคือการหาเงินเข้าวัด ส่วนพระที่สามารถเทศน์ก็มีจำนวนน้อยอายุมาก เพราะขาดการฝึกหัดหรือมีผู้ที่ชี้แนะในการเทศน์ ส่วนพระใหม่ที่เข้ามาบวชก็ไม่ได้ให้ความสนใจในการเทศน์เพราะบวชอยู่ได้ไม่นาน

4. ทศนคติและทักษะการเทศน์ ทำนองในการเทศน์แหล่มหาชาติจากการศึกษา พบว่าการเทศน์นั้นเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพปัจจุบัน เช่น การตั้งนะโม บทตัน โดยเฉพาะในการเทศน์ทำนองหลวง พระนักเทศน์ก็ไม่เทศน์ทำนองหลวง เพราะเหตุว่าวัดที่จัดเทศน์แหล่มหาชาตินั้น มีการกำหนดเวลา ในการเทศน์พระนักเทศน์ก็ต้องเทศน์เฉพาะแหล่ นอก หรือเล่าเนื้อเรื่องมหาชาติในแต่ละกัณฑ์ให้เข้าใจ จากนั้นจึงแหล่ทำนองแหล่ นอก อีกส่วนหนึ่งพระนักเทศน์ไม่มีความชำนาญโดยตรงในการเทศน์ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ ดังคำสัมภาษณ์

“ก็เทศน์กันไป เรื่องของทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ พระที่เทศน์ในปัจจุบันเหลือน้อย เมื่อไม่มีพระเทศน์ทำนองประจำกัณฑ์ก็ไม่มีใครฝึกหัด บางวัดก็ให้พระในวัดอ่านคัมภีร์เทศน์โดยไม่มีทำนอง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 2, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2560)

“ทำนองหลวง หรือทำนองประจำกัณฑ์ ไม่ค่อยได้เทศน์กันแล้ว พระที่เชี่ยวชาญทำนองจริง มีน้อย คือ ระบุองค์ที่เทศน์ได้ เวลาเทศน์ก็กำหนด ว่าต้องเทศน์เวลานี้ จะเทศน์แหล่กัณฑ์จริงจังหรือเต็ม ๆ จึงขาดหายไป” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน ทำนองเทศน์นั้นเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น การตั้งนะโมเทศน์นั้นต้อง ตั้งนะโม 5 ชั้น ในแต่ละกัณฑ์ และเดินจุมฉิยบท ซึ่งเป็นการเดินคาบาทตัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“ทำนองหลวงในยุคนี้ไม่ค่อยเทศน์กันแล้ว เพราะพระเทศน์ก็อาจจะเทศน์ตามเวลาที่วัดที่จัดเทศน์นั้น กำหนดไว้ว่า เริ่มเทศน์เวลาใด ควรจบลงเวลานั้น พระเทศน์ก็ต้องเทศน์เฉพาะแหล่ นอก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“ขาดพระเทศน์มหาชาติ ที่ว่าขาดพระเทศน์ เพราะการเทศน์ทำนองหลวง หรือทำนองเฉพาะกัณฑ์ ขาดการฝึกหัด พระปัจจุบันที่พอจะหัดได้ก็ไม่สนใจ โดยเฉพาะเจ้าอาวาสใหม่ ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“ทำนองที่ปรับเปลี่ยนแปลง ก็อาจเกิดขึ้นได้หลายสาเหตุ พระที่ท่านเชี่ยวชาญ ทำนองเฉพาะกัณฑ์เหลือนับจำนวนได้ เรียกว่าพระชำนาญเทศน์ไม่เพียงพอ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 19, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2560)

“เปลี่ยนแปลงมากครับ ด้วยเวลา เพราะการเทศน์มหาชาติสมัยนี้ บางครั้งจัดแบบประหยัดเวลา เช่นเทศน์ 2 รูป ทั้ง 13 กัณฑ์ และใช้เวลาเทศน์เพียง 3 ชั่วโมง พระเทศน์ก็ต้องแบ่งเวลาในการเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปลักษณะการเทศน์ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การเทศน์ทำนองเดิมหรือทำนองประจำกัณฑ์ คือ ทำนองหลวงมีน้อยลง ส่วนระยะเวลาในการเทศน์ก็ใช้เวลาน้อยลงโดยรวบรัดให้จบเร็วขึ้น

5. วิธีการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน พบว่า เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อาจเป็นเพราะสภาพของการดำรงชีวิตประจำวัน ของประชาชน พระสงฆ์องค์แสดงธรรมเทศนา ก็จะเทศน์ไปตามกำหนดเวลาที่เรียกว่า รวบรัด รวดเร็ว แต่รู้เรื่อง เพื่อให้ทันต่อเวลาที่ผู้จัดเทศน์กำหนดไว้ เพราะวิธีการจัดงานเทศน์มหาชาติก็จัดกันตามประเพณี เมื่อมีนิมนต์พระนักเทศน์แหล่มหาชาติ พระนักเทศน์ก็เทศน์รวบรัดไปตามการกำหนดเวลาที่ทางวัดได้กำหนดขึ้น พระนักเทศน์มหาชาติจึงต้องประยุกต์ให้จบลงตามกำหนด ในขณะที่เทศน์พระนักเทศน์จึงไม่เน้นทำนองหลวง ส่วนใหญ่ก็เทศน์เป็นทำนองเทียบเนื้อ พอรู้อเรื่อง เพื่อเทศน์ให้จบทั้ง 13 กัณฑ์ ดังคำสัมภาษณ์

“เรื่องวิธีการเทศน์ ถ้าว่ากันจริง ๆ แบบโบราณ เขาฝึกหัดกันจริง ๆ แล้วเวลาพระเทศน์แหล่ พระผู้เทศน์ก็จะว่าทำนองเดิม” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 1, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2560)

“มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก เช่น ผู้เทศน์มักรวบรัด รวดเร็ว เพื่อให้ทันต่อเวลาที่ผู้จัดเทศน์กำหนดไว้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“ในปัจจุบันการจัดงานเทศน์มหาชาติ จะจัดกันเป็นพิธี แล้วเวลาพระผู้เทศน์มาเทศน์แหล่ มหาชาติก็เทศน์โดยตัดเนื้อหาออกไปตามกำหนดเวลา คือว่าแบบแหล่รวบรัด หรือเล่าสรุปเนื้อเรื่อง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“วิธีการเทศน์ อยู่ที่วัดที่จัดเทศน์มหาชาติ เพราะว่าการจัดงานของแต่ละวัด บางครั้งกำหนดการว่างงานของผู้ฟังเป็นหลัก (โยม) ผู้ฟังเองก็มีงานเยอะ ต้องประกอบอาชีพ เวลาที่จะมาฟังกัน ทั้งวันทั้งคืนแบบก่อนโบราณนั้นไม่มีแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“รวบรัดกันหมดแล้ว วัดที่จัดเทศน์ก็กำหนดเวลา พระเทศน์ก็ประยุกต์ พอรู้อเรื่อง หรือเทศน์ให้จบไป ภาคตะวันออกไม่นิยมเทศน์ประกอบเครื่องมโหรี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 19, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2560)

“การเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องวิธีการเทศน์ ถ้าว่ากันจริง ๆ แบบโบราณ เขาฝึกหัดกันจริง ๆ แล้วเวลาพระเทศน์แหล่ พระผู้เทศน์ก็จะว่าทำนองเดิม คือ ทำนองหลวง เทศน์ตามเนื้อคัมภีร์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 13, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2560)

สรุปวิธีการที่รวบรัดให้จบตามเวลาที่กำหนด หรือรวบรัดตัดเนื้อความ โดยการย่อเนื้อความด้วยเล่าเรื่อง โยการเทศน์แบบประยุกต์ ไม่เน้นทำนองหลวง เพราะบางวัดที่จัดเทศน์ได้กำหนดผู้ฟังเป็นหลักในการฟังเทศน์มหาชาติ

ขั้นตอนที่ 2 ทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติ 13 กัณฑ์ในปัจจุบัน

ทำนองเทศน์แหล่มหาชาติกัณฑ์ทศพร พบว่า กัณฑ์ทศพรซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ 1 เนื้อเรื่อง กัณฑ์ทศพรในคัมภีร์ใบลานผูกที่ 1 มี 10 ใบลาน เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (2537) มีทั้งหมด 8 ตอนหรือ 8 แหล่ กัณฑ์ทศพร 19 พระคาถา ซึ่งมีจำนวนพระคาถาน้อยที่สุดในจำนวนเทศน์มหาชาติทั้งหมด 13 กัณฑ์ ทำนองประจำกัณฑ์ จะเริ่มตั้งแต่พระนักเทศน์ว่านะโม ไปถึงจุดฉียบบท ดังคำกล่าวที่ว่า “ทั้งสิบสามกัณฑ์สิบสามทำนอง ลำเนียงเสียงร้องให้เดินสามสาย อักษรสามหมู่ควบคู่กันไป แต่ทำนองในเนื้อนั้นระดับเสียงต่างกัน”

ทำนองกัณฑ์ทศพร เป็นทำนองครุ คือ ทำนองธรรมวัตร หรือหากเทียบก็คล้ายการพากย์โขน ทำนองธรรมวัตร เป็นทำนองเจ้า เพราะต้องความขลัง นุ่มนวล ความสุภาพของลีลาภาษา เพราะกัณฑ์ทศพรเป็นต้นแบบจึงถือว่า “ทำนองธรรมวัตรเป็นทำนองราชการ” ลีลาการแต่ง และการอ่านทำนองธรรมวัตรดูเหมือนง่ายแต่ความจริงเป็นทำนองอ่านยาก ทำนองเดิน หรือทำนองเดินธรรมคา หมายถึง ทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความทั่ว ๆ ไป หรือบทนำเรื่องทั่ว ๆ ไป หรือที่เรียกว่า ทำนองบทเกริ่น เวลาพระเทศน์ทำนองเดินจะใช้เสียงต่ำเน้นเสียงซ้ำ ๆ ซัด ๆ ใช้เสียงแบบธรรมคา ๆ แต่จัดจังหวะให้พอดีไม่ช้าไม่เร็วเกินไป ให้มีลีลานั้นนุ่มนวล ไม่อ้อมแอ้มคลุมเครือ ชัดถ้อยชัดคำ มีความกระชับ มีจังหวะเสมอดั้นเสมอปลาย และมีเสียงเอื้อนตอนลงท้ายวรรค

จากการศึกษาทำนองกัณฑ์ทศพร เป็นกัณฑ์ที่เจ้าอาวาสนิยมนเทศน์ด้วยตนเอง เพื่อต้องการ ให้เจ้าอาวาสได้มีโอกาสพูดคุยกับพุทธบริษัทที่มาทำบุญฟังธรรม ซึ่งทำนองของกัณฑ์นี้ใช้ทำนองธรรมวัตรเทศน์ไม่ยาก ส่วนทำนองประจำกัณฑ์ ทั้ง 13 กัณฑ์ มีทำนองเดินหรือทำนองเดินธรรมคา ซึ่งเป็นทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความทั่ว ๆ ไป หรือบทนำเรื่องที่เรียกว่า การเกริ่นทำนอง เวลาพระเทศน์ก็ขึ้นทำนองเดิน โดยการร้องเสียงต่ำเน้นเสียงซ้ำ ๆ ซัด ๆ ร้องเสียงแบบธรรมคา ๆ แต่จัดจังหวะให้พอดีไม่ช้าไม่เร็วเกินไป ให้มีลีลาที่นุ่มนวล ไม่อ้อมแอ้มคลุมเครือ ชัดถ้อยชัดคำ มีความกระชับ ได้จังหวะ เสมอดั้นเสมอปลาย และที่เอื้อนเสียงตอนลงท้ายวรรค การเทศน์แบบทำนองธรรมวัตรใช้เสียงเนือย ๆ ต้องชัดเจนตามหลักของอักขระวิธีด้วยและทำนองในกัณฑ์เทศน์แต่ละกัณฑ์ ผู้รู้ได้แต่งคัมภีร์เนื้อเทศน์ ผู้แต่งได้เขียนบอกมีส่วนที่ระบุว่า แหล่นี่ว่า ทำนองเดินก็อ่านเรื่อย ๆ เนือย ๆ หรือบางหล่นี่ว่าทำนองขึ้นว่าเสียงให้เสียงตามตัวสระสั้นยาว ดังคำสัมภาษณ์

“การเทศน์ในกัณฑ์แรก คือ กัณฑ์ทศพร ซึ่งมี 19 พระคาถา มี 8 แหล่ หรือ 8 ตอน นั้น ผู้เทศน์ต้องเข้าใจในเนื้อหาสาระก่อน สามารถที่จะได้ว่ากัณฑ์ที่ 1 นี้ กล่าวถึงอะไรบ้าง ใครทำอะไรที่ไหน จากนั้นก็เทศน์ไปตามลำดับ ทำนองกัณฑ์นี้ก็เนือย ๆ ดังเนื้อร้องที่ว่า ภูเต... ข้าแต่สมเด็จพระ... พระผู้ทรงพระภาค... เอสา... ปุษา... อันว่าการสักการบูชา... อันข้าพระพุทธเจ้ากระทำใน

พระองค์... ด้วยผจงจนแก่นจันทน์... ขอให้ข้าได้สมความยินดีเป็นพระพุทธรูป... พระพุทธเจ้า
พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง... ในอนาคตกาล... อันทรงพระคุณวิเศษญาณ... ปราภฏเหมือนดัง.
พระองค์ละนี้... นี้แหละท่านองค์ทศพรไม่โลดโผนอะไร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์,
10 กรกฎาคม 2560)

“ท่านองในกัณฑ์ทศพร มีวิธีการเทศน์แบบท่านองธรรมวัตร หรือแบบท่านองสรภัญญะ
คือว่าแบบ ไม่ช้า ไม่เร็ว มีความสุภาพของถ้อยคำ ต้องชัดเจนตามหลักของอักขระวิธีด้วย”
(ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“ท่านองในกัณฑ์แรก ท่านองธรรมวัตรใช้เสียงน้อย ๆ เช่น การตั้งนะโม 5 ชั้น นะโม...
ตัสส...กะคะวะโต...อะระหะโต...สัมมา...สัมพุทฺธส...สะนะโม..ตัสสะ...อะ... , กะคะวะโต...อะระหะ
โต...สัมมา..สัมพุทฺธส..อะ....., นะโม..ตัสสะ...กะคะวะโต...โต้ว..., อะระหะโต...สัมมา...อ่า...,
สัมพุทฺธส...สะ...อะ..., จากนั้นเราก็เดินคาถาแรกไปจนจบ และก็เดินเนื้อหาเนื้อเรื่องของกัณฑ์”
(ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“ท่านองเดิน หรือท่านองเดินธรรมคา หมายถึง ท่านองที่ใช้บรรยายเนื้อความทั่ว ๆ ไป
หรือบทนำเรื่องทั่ว ๆ ไป หรือที่เรียกว่าท่านองบทเกริ่น เวลาพระเทศน์ท่านองเดินจะใช้เสียงต่ำเน้น
เสียงช้า ๆ ชัด ๆ ใช้เสียงแบบธรรมคา ๆ แต่จัดจังหวะให้พอดีไม่ช้าไม่เร็วเกินไป ให้มีลีลანიมนวล
ไม่อ้อมแอ้มคลุมเครือ ชัดถ้อยชัดคำ มีความกระชับมีจังหวะเสมอดั้นเสมอลายและมีเสียงเอื้อน
ตอนลงท้ายวรรค” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

“กัณฑ์ทศพรนี้ แต่โบราณมาถือว่าเป็นกัณฑ์ที่เจ้าอาวาสจะต้องเทศน์ เหตุผลก็เพื่อ
ต้องการให้เจ้าอาวาสได้มาพบกับญาติโยมประกอบกับท่านองของกัณฑ์นี้ใช้ท่านองธรรมวัตร
ซึ่งแสดงเทศน์ได้ไม่ยากเป็นท่านองประจำกัณฑ์ ถึงแม้เจ้าอาวาสที่ไม่เคยหัดเทศน์มหาชาติมาก่อนเลย
ก็สามารถเทศน์ได้ ท่านองประจำกัณฑ์ ในแต่ละกัณฑ์มีท่านองประจำกัณฑ์ทั้ง 13 กัณฑ์ กัณฑ์ทศพร
มีวิธีการเทศน์แบบท่านองธรรมวัตรใช้เสียงน้อย ๆ ในการเทศน์มักนิยมอาราธนาพระผู้ใหญ่
โดยเฉพาะเจ้าอาวาสของวัดที่จัดงานเทศน์เป็นผู้เทศน์เข้าลักษณะการต้อนรับญาติโยม ผู้มาฟังเทศน์
มหาชาติอีกทั้งถือเป็นการเปิดงานไปด้วย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

สรุปท่านองของกัณฑ์ทศพรใช้ท่านองธรรมวัตรหรือท่านองเดินธรรมคา ซึ่งเป็นท่านอง
ที่ใช้บรรยายเนื้อความทั่ว ๆ ไป หรือบทนำเรื่องที่เรียกว่า การเกริ่นท่านอง เวลาพระเทศน์ก็ขึ้น
ท่านองเดิน โดยการร้องเสียงต่ำเน้นเสียงช้า ๆ ชัด ๆ ร้องเสียงแบบธรรมคา ๆ แต่จัดจังหวะให้พอดี
ไม่ช้าไม่เร็วเกินไป

2. ทำนองเทศน์เหล่ากัณฑ์หิมพานต์ พบว่า กัณฑ์หิมพานต์ในคัมภีร์ใบลานผูกที่ 2 มี 18 ใบลานเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งหมด 14 แล่ เนื้อความในกัณฑ์นี้มีความยาวพอประมาณ ความยาว 134 พระคาถา กัณฑ์นี้เริ่มมีทำนองแล้ว แต่ทำนองของกัณฑ์นี้ยังเทศน์ไม่ยากการนิมนต์พระเทศน์ ก็ไม่ได้เคร่งครัดมากนักตามวัดต่าง ๆ เวลาเทศน์ส่วนมากจะถวายให้พระในวัดนั้น ๆ เป็นผู้เทศน์ ส่วนทำนองเทศน์เหล่า ว่าทำนองธรรมวัตร หรือหากเทียบก็เหมือนทำนองในทศพรเพราะต้องว่าทำนองธรรมวัตร เป็นทำนองเจ้า เพราะต้องความขลัง นุ่มนวล

ส่วนทำนองขึ้นหรือทำนองขึ้นธรรมคา การใช้เสียงที่มีระดับสูงกว่าทำนองเดินใช้เสียงเอื้อนที่ยาวกว่า เน้นเสียงมากกว่าและช้ากว่าทำนองเดิน ทำนองขึ้นใช้ตอนตัวละครเจรจาโต้ตอบกัน เวลาเหล่ามีเสียงหนักเสียงเบาเข้ากับบทบาทของตัวละคร อ่านหนังสือให้คล่อง เข้าใจในเนื้อหา ขึ้นลงตามอักขระวิธี ครูเก่าจะเน้นมาก เรื่องการเทศน์อ่านหนังสือต้องชัดเจน ถูกต้องถ่ายทอดออกมาได้ชัดเจน แต่อาจจะแทรกทำนองราษฎร์ คือ ทำนองเหล่าเทียบเนื้อเป็นการปรับทำนองเพื่อมิให้คนที่ฟังเกิดความเบื่อหน่าย ดังคำสัมภาษณ์

“ทำนองไม่แตกต่างจากกัณฑ์ทศพร หลักก็ว่าทำนองเดิมคือทำนองธรรมวัตร แต่กัณฑ์หิมพานต์มีเหล่าที่สำคัญ คือ เหล่าที่ 8 ที่ต้องว่าทำนองย้าย เช่น เนื้อหาบทย้าย อลังการ... หือ.. อันเลิศแล้ว พื้นเพชรรัตนแพรวอร่ามรุ่ง ภาณจนมุคพุงอร่ามสี ราชวดีเป็นเครื่องกรอง ผ่าปกกระพอง ตายาย ทับทิมราชรัตนามาศ หลังปกลาดรัตตกัมพล ทั้งรัตประคนแก้วกรอง สุวรรณวลัยทองถม มุกดา ประดับสองงออร่ามรัตน์ สายรัตพัศตร์พิจิตรถัก ผูกชนกแนบสองหู ห้อยพวงพู่ดูพิสุทธิสำอาง พร้อมด้วยบังสุริยางค์เฟริดพราย อภิกรมราชรัตนจามรี วาลวิชนีวีเชียรฉัตร สำหรับบรมจักรพรรดิ ราชอาณาจักรอันล้ำเลิศ ช่างแก้วประเสริฐอันหาค่ามิได้ ทั้งอาณาจักรวิไลหกลิ่งสรรพ ล้วนเครื่องประดับ ไม่นับค่า อีกทั้งนานาอลงกรณ์ สรรพพชารณดังพรรณนา ยี่สิบสี่แสนราคาคิดควร สิ่งของทั้งหมด และหมอกวญสำหรับพระยาขสารพร้อมมิได้ขาด... คือ ต้องขึ้นทำนองเสียงขึ้นลง เร็วช้า ผู้เทศน์ต้องมีคล่องแคล่วในเนื้อที่เทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์หิมพานต์ทำนองไม่แตกต่างจากกัณฑ์ทศพรมากนัก..ก็ยังคงว่าทำนองหลักเดิม คือ ทำนองธรรมวัตร ซึ่งเป็นทำนองหลักทำนองราชการ ส่วนการตั้งนะโม 5 ชั้น นะโม... ตัสส... ณะคะวะโต... อะระหะโต... สัมมา... สัม.. พุทฺธัส... สะนะโม.. ตัสสะ... อะ... ณะคะวะโต... อะระหะโต... สัมมา.. สัมพุทฺธัส.. อะ... ณะโม.. ตัสสะ... ณะคะวะโต... โต้ว..., อะระหะโต... สัม.. มา... อา..., สัมพุทฺธัส... สะ... อะ..., ลงตามจุดภาคหรือว่าลงสระ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์มหาชาติหรือว่าทำนอง ครูโบราณจะสอน แนะนำเสมอว่า ร้องให้สุดเสียง รำให้สุดแขน ส่วนทำนองกัณฑ์ที่ 2 ก็ว่าทำนองตามคัมภีร์ ทำนองเดินว่าอย่างอ่านช้า ๆ ทั่วเสียง นิดหน่อย คือ การลงตามสระวิธี ทำนองขึ้น ว่าทำนองลากเสียงเนือย ๆ ลงตามตัวสระวิธี ถ่ายทอด อารมณ์ออกมาได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“ทำนองเทศน์หลักกัณฑ์หิมพานต์ ว่าทำนองธรรมวัตร หรือหากเทียบก็เหมือนทำนอง ในกัณฑ์ทศพรเพราะต้องว่าทำนองธรรมวัตร เป็นทำนองเจ้า เพราะต้องความขลัง นุ่มนวล” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“กัณฑ์หิมพานต์นี้ ทำนองก็ทำนองธรรมวัตร อ่านหนังสือให้คล่อง เข้าใจในเนื้อหา ขึ้นลงตามอักขระวิธี ครูเก่าจะเน้นมากครับ เรื่องการเทศน์อ่านหนังสือต้องชัดเจน ถูกต้องถ่ายทอด ออกมาได้ชัดเจน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“ทำนองที่ใช้ในกัณฑ์หิมพานต์ ก็ทำนองธรรมวัตร แต่อาจจะแทรกทำนองราษฎร์ คือ ทำนองหลักเทียบเนื้อเป็นการปรับทำนอง เพื่อมิให้คนที่ฟังเกิดความเบื่อหน่าย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองไม่แตกต่างจากกัณฑ์ทศพร หลักก็ว่าทำนองเดิมคือทำนองธรรมวัตร แต่กัณฑ์หิมพานต์มีแหล่งที่สำคัญ คือ แหล่งที่ 8 การลงตามสระวิธี ทำนองขึ้น ว่าทำนองลากเสียง เนือย ๆ ลงตามตัวสระวิธี

3. ทำนองเทศน์หลักกัณฑ์ทานกัณฑ์ พบว่า กัณฑ์ทานกัณฑ์ในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 3 มี 25 ไบลาน เป็นสำนวนของวัดถนนมีทั้งหมด 13 แหล่ง เป็นกัณฑ์ที่มีเนื้อหามาก ที่มีความยาว ทั้งหมด 209 พระคาถา กัณฑ์ทานกัณฑ์เป็นกัณฑ์มีพระคาถามากที่สุดในจำนวนเทศน์มหาชาติ ทั้ง 13 กัณฑ์ มีทำนองหลากหลายเพราะมีตัวละครมากในกัณฑ์นี้ และมีคนนิยมฟังมาก ส่วนทำนอง เหมือนกัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ แต่ทำนองนั้นต้องใช้ระดับเสียงต้องสูงขึ้น กัณฑ์ทานกัณฑ์ มักนิยมอาราธนาพระผู้ใหญ่เทศน์ จึงต้องนิมนต์พระผู้ที่มีความชำนาญในการเทศน์เป็นอย่างมาก จึงจะเทศน์ได้ไพเราะน่าฟัง เพราะในกัณฑ์นี้มีเสียง โอดครวญเพื่อสื่ออารมณ์ให้คนฟังเข้าใจ ดังคำสัมภาษณ์

“กัณฑ์ทานกัณฑ์ ทำนองไม่แตกต่างจากกัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ แต่จะมีตัวละคร หลายตัว จึงต้องใช้เสียงถ่ายทอดให้เกิดอารมณ์มากกว่าทั้งสองกัณฑ์..ก็ยังคงว่าทำนองหลักเดิม คือ ทำนองธรรมวัตร ซึ่งเป็นทำนองหลักทำนองราชการ ส่วนการตั้งนะโม 5 ชั้น นะโม... ตัสส... ณะคะวะโต... อะระหะโต... สัมมา... สัม.. พุทฺธส... สะนะโม.. ตัสสะ... อะ... ณะคะวะโต... อะระหะโต... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. อะ....., นะโม.. ตัสสะ... ณะคะวะ โต... โตีว..., อะระหะโต... สัม.. มา... อา..., สัมพุทฺธส... สะ...อะ..., ลงตามจุลภาคหรือว่าลงสระ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 1, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์ทานกัณฑ์นี้ ทำนองแบบเดิม คือ ทำนองหลวง ใช้ทำนองธรรมวัตร พระที่เทศน์ ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ จึงต้องฝึกหัดใช้ความชำนาญอย่างความชัดเจนของอักขระวิธี” (ผู้ให้ข้อมูล รูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“ทำนองลมพัดชายเขา ว่าเรื่อย ๆ เนื่อย ๆ แต่จะมีอารมณ์เศร้ามากกว่า กัณฑ์ทศพร และ กัณฑ์หิมพานต์ และต้องมีทำนองอารมณ์ในแหล่งที่ 9 เรียกว่า แหล่งหญิงหม้าย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“ทำนองในกัณฑ์นี้ ก็ว่าแบบเดิม คือ ทำนองหลวง ใช้ทำนองธรรมวัตร แต่ที่สำคัญ กัณฑ์ทานกัณฑ์มีตัวละครหลายตัวจึงต้องมีบทบาทพอสมควร พระที่เทศน์ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ จึงต้องฝึกหัดใช้ความชำนาญอย่าง แต่จะมีเศร้าโศกมากขึ้น ต้องพร่ำพรรณนาถึงบทบาทที่ต้องจาก บ้านจากเมือง และจำลาอาลัยสิ่งที่เคยมี เคยคุ้นเคย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“ทำนองธรรมวัตร คือ ทำนองหลักเดิม ซึ่งเป็นทำนองหลักทำนองราชการ และที่สำคัญ การตั้งนะ โม 5 ชั้น จุณณียบท บาลีบทต้น การว่าทำนองในกัณฑ์ทานกัณฑ์ จะร้องลงตัวสระวิธี อักขระวิธีมากกว่ากัณฑ์หิมพานต์ ดังตัวอย่าง ผุสดี... ปีโช.... เท.. วิ...ปางเมื่อสมเด็จพระผุสดีศรี สุนทรราชมารดา...นะ.หือ กฎกศาสนา สุตวา พระนางได้สดับสาส์นคดีอันเดือดร้อน ว่าจะเนรเทศ พระเวสสันดรเสียจาก.....วัง เพียงพระทรงจะกษัตริย์พันพูน..เทวศ.... พระชลเนตรเธอไหลลงทรง พระโศกา..... จินตเตตวา พระเสาวนีย์นี้วินิจนิกในพระหฤทัย... ว่า ออกเอ๋ย เออ.....เอ่อ..เออ. ก็เป็นกรรมไหน น้อย...ใจด้วยชาวเมือง มันมาทำวุ่นขุนเคื่องน่าแค้น.....นัก จำจะไปเยือนพระลูก.... รัก ทั้งสองศรี.. มีการว่าสำเนียงทอดเสียงก่อนลงตัวท้าย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“ทำนองที่ว่าแบบเดิม คือ ทำนองหลวง หรือเข้าใจกันได้ง่าย ๆ ทำนองลมพัดชายเขา ว่าเรื่อย ๆ เนื่อย ๆ แต่จะมีอารมณ์เศร้ามากกว่า กัณฑ์ทศพร และกัณฑ์หิมพานต์ และต้องมีทำนอง อารมณ์ในแหล่งที่ 9 เรียกว่า แหล่งหญิงหม้าย เป็นการที่พระมัทรีตรัสตอบ พระเจ้ากรุงสญชัย พูดถึง หญิงหม้าย ถ้าสามีไปลำบาก แล้วเมียอยู่สบาย คนอื่น ๆ ที่เขาไม่รู้ ก็จะนิทาว่ามัทรี พอผิวไม่อยู่ ก็แต่งตัวไว้รอผู้ชายคนใหม่ หญิงหม้ายไม่ได้สบายจิต มัทรีจึงไม่อยู่ ในวังจะตามพระเวสสันดร ไปอยู่ป่า” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“ทานกัณฑ์นี้ถ้าพระผู้เทศน์ ถ่ายทอดได้คนฟังน้ำตาไหลเลยนะ เพราะต้องว่าทำนองเดิม นั้นแหละไม่มีลีลามาก แต่ต้องว่าให้ถึงบทบาท เพราะเป็นกัณฑ์พระเวสสันดร ต้องจากบ้านจากเมือง จากพ่อ แม่ และคนคุ้นเคย อีกประการไปแล้วไม่รู้ว่าจะได้กลับมาอีกหรือไม่” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองเทศน์กัณฑ์ทานกัณฑ์ เป็นทำนองลมพัดชายเขา ว่าเรื่อย ๆ เนื่อย ๆ แต่จะมี อารมณ์เศร้ามากกว่ากัณฑ์ทศพรและกัณฑ์หิมพานต์ และต้องมีทำนองอารมณ์ในแหล่งที่ 9 เรียกว่า แหล่งหญิงหม้าย

4. ทำนองเทศน์กัณฑ์วนประเวศน์ พบว่า เนื้อหาในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 4 มี 14 ไบลาน เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งหมด 9 ตอน หรือ 9 แหล่ง ส่วนทำนองที่ร้อง ต้องร้องทำนองธรรมวัตร แต่ทำนองจะร้องเป็นแบบเจ้าพระยาเดินทาง ร้องเรื่อย ๆ มีขึ้นสูง ลงต่ำ แต่ไม่สูงมากจนเกินขอบเขตของทำนองหลวง สำหรับพระที่เทศน์ ในกัณฑ์นี้ ต้องเสียงไม่เล็ก หรือใหญ่มาก ต้องเป็นผู้ที่มีเสียงทุ้ม ๆ กังวาน

ส่วนทำนองเทศน์ใช้ระดับเสียงร้องเป็นทำนอง แบบเจ้าพระยาเดินทาง หรือลักษณะ คล้ายกับพระมหากษัตริย์ทรงเสด็จพระดำเนิน ใช้เสียงเรื่อย ๆ มีขึ้นสูง ลงต่ำ ลักษณะคล้ายลมพัด ชายเขา แต่ระดับเสียงไม่สูงมากจนเกินขอบเขตของทำนองหลวง การดำเนินเนื้อเรื่องที่พระเวสสันดร พระมัทรี พระชาติ และพระกัณหา ได้เดินด้วยพระบาทมาถึงเมืองเจตราชูร์ ลงตามสระอักษระวิธี ส่วนสำหรับพระที่เทศน์ในกัณฑ์นี้ ต้องเสียงไม่เล็ก หรือใหญ่มาก ต้องเป็นผู้ที่มีเสียงทุ้ม ๆ กังวาน กัณฑ์ที่เป็นนี้นิยม คือ แหล่งกษัตริย์เดินดง หรือแหล่งกษัตริย์เดินดง เพื่อให้สอดคล้องกับการเดินป่า ของกษัตริย์ ดังคำสัมภาษณ์

“ทำนองเอื้อนไปเรื่อย ๆ บางอาจารย์ก็มีลูกเล่นบ้าง กัณฑ์วนประเวศน์ มีแหล่งประจำ กัณฑ์ที่เป็นที่นิยม คือ แหล่งกษัตริย์เดินดง หรือแหล่งกษัตริย์เดินดง เพื่อให้สอดคล้องกับการเดินป่า ของกษัตริย์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“ทำนองกัณฑ์วนประเวศน์ นั้น ทำนองก็ร้องเรื่อย ๆ ลง สุดสระ ดังแหล่งที่ 2 ทำนอง ขึ้นเต... ทารกา... ควร.. ที่จะสงสาร..ด้วยสองเขายูพา.. พาลผู้เพื่อนยาก.. เจ้า.. ไม่เคยสวຍทุกข์ ลำบากมาบุกไพร.... น้ำ.. พระอัสสุชนันน์ไหลนองพระเนตร.. ทรงพระโศกาครุทเวศ.. บ่วยครวญ...สมเด็จ. พระบิดากี่ชี้.. ขวนให้เขยชมพนมพนัสแนวไม้.. หวัง.. จะให้ค่อยบรรเทา. พระทัยที่ทุกข์ถึงพระนคร... เต.. ทูเม. ทิสวา.. สองเขยวราชได้เห็นก็หาย..อวรณ์ว้ยเทวศ...ลงตาม สระอักษระวิธี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“ทำนองกัณฑ์ที่เป็นนี้นิยม คือ แหล่งกษัตริย์เดินดง หรือ แหล่งเกาะกษัตริย์เดินดง เพื่อให้สอดคล้องกับการเดินป่าของกษัตริย์ เช่น เกาะเป็นสี่.... กษัตริย์ตรา.. ออกจากพารา เข้าเดินดง เออ... พระเวสสันดร สุริยวงศ์ ท้าวเธออุ้มองค์ พ่อชาติ โฉมนางมัทรี แม่กัลยา อุ้มแก้วกัญหา กุมารี เอ้าตามเสด็จ เออ...” เนื้อหาแหล่งนี้ยังต่ออีกครับ (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“กัณฑ์ที่ 4 เป็นกัณฑ์ที่ การดำเนินเนื้อเรื่อง ที่พระเวสสันดร พระมัทรี ชาติ กัณหา ได้เดินด้วยพระบาทมาถึงเมืองเจตราชูร์ ทำนองเอื้อนไปเรื่อย ๆ นะโม 5 ชั้น นะโม... ตัสส... ณะคะวะโต... อะระหะโต... สัมมา... สัม.. พุทฺธส... สะนะโม.. ตัสสะ... อะ... ณะคะวะโต...

อะระหะโต... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. อะ....., นะโม.. ตัสสะ... ะกะวะโต... โต้ว..., อะระหะโต... สัม.. มา... อ่า..., สัมพุทฺธส... สะ... อะ..., ลงตามจุลภาคหรือว่าลงหรือเล่นสระ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองเทศน์กัณฑ์วันประเวศน์ ใช้ระดับเสียงร้องเป็นทำนอง แบบเจ้าพระยาเดินทาง หรือลักษณะคล้ายกับพระมหากษัตริย์ทรงเสด็จพระดำเนิน ใช้เสียงเรื่อย ๆ มีขึ้นสูง ลงต่ำ ลักษณะคล้ายลมพัดชายเขา แต่ระดับเสียงไม่สูงมากจนเกินขอบเขตของทำนองหลวง

5. ทำนองเทศน์เหล่ากัณฑ์ชูชก พบว่า ทำนองเทศน์เหล่ากัณฑ์ชูชกในคัมภีร์ใบลาน ผูกที่ 5 มี 31 ใบลานเป็นสำนวนของสำนักวัดสังข์กระจายมีทั้งหมด 17 แห่ง ทำนองคุณพระราดเหยียบกรวด เป็นเหล่าทำนองประจำกัณฑ์ชูชก เป็นอาภักปกริยาอาการของคนแก่ คือ ชูชกมีอายุมากแล้ว การเดินหรือการพูดก็ตะกุกตะกัก เรียกว่า ทำนองคุณพระราดเหยียบกรวด มีทั้งพูดไป แล่ไปตามแต่ผู้เทศน์จะถนัดและฝึกหัดกันมา กัณฑ์ชูชกต้องนิมนต์พระที่มีความชำนาญมาเทศน์ เพราะเป็นที่นิยมของญาติโยมตามวัดต่าง ๆ มาก พระนักเทศน์ไม่จำเป็นต้องเสียงดีแต่ต้องมีอารมณ์ขันเทศน์ให้ตลกเป็นใช้ได้ ดังคำสัมภาษณ์

“กัณฑ์นี้ไม่จำเป็นต้องเสียงดีแต่ต้องมีอารมณ์ขันเทศน์ให้ตลก ทำนองคุณพระราดเหยียบกรวดมีทั้งพูดไปแล่ไป พระผู้ใหญ่ที่มีอายุ ให้สมกับตัวชูชก การเทศน์กัณฑ์นี้ทำนองก็จะร้องแบบคนแก่พูด หรืออาภักปกริยาลักษณะคนเดิน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์ชูชกนี้มีข้อคิดสอนให้คนฟังเข้าใจชีวิตว่ายามจนต้องทนสู้ชีวิตอย่าท้อแท้ อย่าท้อถอย อย่าคอยโชควาสนา อย่าเรียกหาให้ใครมาช่วย ก่อนจะให้คนอื่นช่วยเราต้องช่วยตัวเอง ก่อนชูชกเกิดมาจนเมื่อรู้ว่าคนเกิดมาจนก็ต้องอดทนอดกลั้น และต้องสู้ชีวิตอย่างเต็มที่จึงจะมีชีวิตรอด คนเราเลือกเกิดไม่ได้ว่าจะเกิดมารวยหรือจน แต่เมื่อเกิดมาแล้วสิ่งหนึ่งที่ทุกคนเลือกได้คือเลือกเป็นคนดี โดยคิดดี พูดดี และทำดี ซึ่งทุกคนสามารถเลือกที่จะปฏิบัติเองได้ ทำนองที่ใช้ มักให้ทำนองเทียบเนื้อ คือ แล่ขอทาน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์ชูชกเป็นกัณฑ์ที่เทศน์ไป พูดไป และเป็นกัณฑ์ที่เทศน์สนุกสนานไม่เครียด มีการแล่ขอทาน ตามแล่เทียบเนื้อเรื่องของชูชก เช่น รูปชื่อว่าชูชก ตัวสั้นงั้นงก (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“กัณฑ์ชูชกนั้นมักจะเลือกพระผู้ใหญ่ที่มีอายุ ให้สมกับตัวชูชก การเทศน์กัณฑ์นี้ทำนองก็จะร้องแบบคนแก่พูด หรืออาภักปกริยาลักษณะคนเดิน จะ โยกยก จะเหยก ดูแบบอย่างคนเดินโดยใช่ไม้เท้า เทศน์ไป พูดไป” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“ทำนองในกัณฑ์ชูชกนี้โบราณวางทำนองไว้เป็นทำนองคุณพระราดเหยียบกรวด มีทั้งพูดไปแล่ไปตามแต่ผู้เทศน์จะถนัดและฝึกหัดกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 19, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2560)

“ทำนองซุชก ต้องร้องกันตั้งแต่ นะโม ก็ต้องว่า 5 ชั้น แต่ร้องลักษณะ คุณพระราดเหยียบกรวด” เช่น นะโม ๆ ๆ ๆ โหม่ว ๆ ๆ โห้ว ตัส..สะ...อ่า ภาคะวะโต ๆ ๆ ๆ อะระหะโต ๆ ๆ ๆ สัมมา... สัมพุทธัสสะนะโม.. ตัสสะ... อ่า นี่ตัวอย่างนะ ต้องว่าให้ชำนาญ จึงจะร้องได้ดี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

“พระที่จะเทศน์กัณฑ์นี้ไม่จำเป็นต้องเสียงดีแต่ต้องมีอารมณ์ขันเทศน์ให้ตลกเป็นใช้ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 13, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2560)

“ทำนองคุณพระราดเหยียบกรวดมีทั้งหมดไปหมดไปหมดแต่ผู้เทศน์จะถนัดและฝึกหัดกัน แต่ส่วนใหญ่ไม่มีใครหัด มีแต่ต้องนิมนต์พระเก่าแก่ มีอายุ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองประจำกัณฑ์ซุชก เป็นอาภักิริยาอาการของคนแก่ คือ ซุชกมีอายุมากแล้ว การเดินหรือการพูดก็ตะกุกตะกัก เรียกว่า ทำนองคุณพระราดเหยียบกรวด มีทั้งหมดไปหมดไปหมดแต่ผู้เทศน์จะถนัดและฝึกหัดกันมา กัณฑ์ซุชกต้องนิมนต์พระที่มีความชำนาญมาเทศน์

6. ทำนองเทศน์กัณฑ์จุลพน พบว่า กัณฑ์จุลพนคัมภีร์โบราณผูกที่ 6 มี 11 ไบลาน เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีทั้งหมด 6 ตอน หรือ 6 แห่ กัณฑ์จุลพน หมายถึง ป่าที่มีต้นไม้สั้น ๆ หรือป่าโปร่ง ผู้แต่ง เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร กัณฑ์จุลพน ประดับด้วยคาถา 35 พระคาถา เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลง คุณพาทย์ หรือรั้วสามลา ประกอบกิริยาการแสดงอิทธิฤทธิ์ หรือการข่มขวัญ ซึ่งพรานเจตบุตรได้แสดงแก่ซุชก ส่วนทำนองเทศน์แห่กัณฑ์จุลพน คือทำนองพาใน ต้องคล้องแคล้วมีชำนาญ และอ่านชัดเจน พระภิกษุที่ฝึกหัดเทศน์เป็นพระหนุ่ม หรือพระที่มีอายุไม่ได้กำหนด ไว้แน่นอน เสียงร้องก็ต้องใช้เสียงเอื้อนเรื่อย ๆ ไม่สูง ไม่ต่ำ ดังคำสัมภาษณ์

“กัณฑ์จุลพน ที่สำคัญมาก คือ หนังสือต้องคล้องแคล้ว มีชำนาญ และอ่านชัดเจน ทำนองก็ร้องทำนองพา มีการเอื้อนลงตามลักษณะสระอักษร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 2, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์นี้เนื้อหาไม่มาก แต่พระที่หัดเทศน์นั้น ก็เป็นพระหนุ่ม หรือมีอายุก็ได้ แต่ไม่ได้กำหนดไว้แน่นอน สำคัญ คือ ต้องอ่านหนังสือให้ชำนาญ หรือจำเนื้อหาได้ การใช้เสียงร้องก็ต้องใช้เสียงเอื้อนเรื่อย ๆ ไม่สูง ไม่ต่ำ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“ทุกกัณฑ์ที่เทศน์สิ่งสำคัญต้องไหว้ครู...นะโม นี่แหละ นะโม 5 ชั้นของกัณฑ์จุลพน กับมหาพน ไม่ต่างกัน แต่จูนเฉียบทอาจเอื้อนต่างกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“ทำนองเป็นการพรรณนาป่าไม้เล็ก หรือป่าโปร่ง หรือทำนองพา คือ พรานเจตบุตร พาชูชกชมป่า พรรณหมู่ไม้ ลักษณะที่ใช้เสียงตามทำนองของเนื้อหา” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

“ทำนองกัณฑ์จุลพน ที่สำคัญมาก คือ หนังสือต้องคล้องแคล้ว มีชานาญ และอ่านชัดเจน ทำนอง ก็ร้องทำนองพา คือ พรานเจตบุตร พาชูชก ชมป่า พรรณหมู่ไม้ มีการเอื้อนลงตามลักษณะ สระอักษร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“เป็นการพรรณนาป่าไม้เล็ก หรือป่าโปร่ง พระที่หัดเทศน์นั้น ก็เป็นพระหนุ่ม หรือมีอายุ ก็ได้ แต่ไม่ได้กำหนดไว้แน่นอน เสียงร้องก็ต้องใช้เสียงเอื้อนเรื่อย ๆ ไม่สูง ไม่ต่ำ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองกัณฑ์จุลพนเป็นทำนองพาใน ต้องคล้องแคล้วมีชานาญ และอ่านชัดเจน พระภิกษุที่ฝึกหัดเทศน์เป็นพระหนุ่ม หรือพระที่มีอายุไม่ได้กำหนด ไว้แน่นอน เสียงร้องก็ต้องใช้เสียงเอื้อนเรื่อย ๆ ไม่สูง ไม่ต่ำ

7. ทำนองเทศน์กัณฑ์มหาพน พบว่า กัณฑ์มหาพนในคัมภีร์ใบลานผูกที่ 7 มี 15 ใบลาน ลำนวนของพระเทพ โมลี (กลั่น) วัดราชสิทธิารามมีทั้งหมด 6 แהל แต่ยกมาเพียงชื่อแהלหรือชื่อตอนทั้ง 6 ตอน เนื้อความมีอยู่ในกัณฑ์มหาพน แהלที่ 2 แהלที่ 3 แהלที่ 4 แהלที่ 5 เป็นแהל พระอัจจุตฤฎี พาชูชกชมนกชมไม้ ชมป่า ชมเขา และชมสัตว์ป่า กัณฑ์มหาพน หมายถึง ป่าใหญ่ หรือ ไพรกว้าง ผู้แต่ง พระเทพ โมลี (กลั่น) วัดราชสิทธิาราม (วัดพลับ) เป็นผู้นิพนธ์ กัณฑ์มหาพน ประดับด้วยคาถา 80 พระคาถา เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลง “เชิดกลอง” ประกอบกิริยาเดินอย่างเร่งรีบของชูชก ทำนองเทศน์แהלกัณฑ์มหาพน คือ ทำนองพานอก ซึ่งพรรณนาความสวยงามของธรรมชาติ คำประพันธ์แต่งเป็นร้อยยาว ซึ่งกัณฑ์มหาพนใช้เสียงถ่ายทอดออกมาให้เห็นสภาพธรรมชาติหรือป่าเบญจพรรณ อธิบายลักษณะภูเขา ถ้ำ ต้นไม้ต่าง ๆ และลำธารในป่าเขาวงกต จึงต้องใช้เสียงในแต่ละแהלต่างกัน ดังคำสัมภาษณ์

“ทำนองในกัณฑ์มหาพนนั้น จะร้องพิเศษสักหน่อย เพราะพระโบราณจารย์ กล่าวว่า มหาพน นั้นเป็นแก่นเทศน์ เพราะทำนองที่ร้องกัน ในแต่ละตอนแต่ละแהל มีความพิเศษที่ต้องใช้เสียงในแต่ละตอนต่างกันครับ เช่น แהלพระฤทธิพรณาเขา ในกัณฑ์มหาพนนี้พรรณนาถึงเขาใหญ่ ยอดสูงเทียมเมฆสวยงามมาก มีถ้ำมีเชิงผาเป็นที่อาศัยของเหล่าปีศาจนานาชนิดเขาคันธมาถ์ มีหมู่ไม้ต่าง ๆ ทั้งไม้ดอกและไม้ผลอยู่ในบริเวณนั้นเป็นการพรรณนาให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบริเวณภูเขาผู้เทศน์ต้องพรรณา ลักษณะเขานั้นเป็นอย่างไร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์มหาพน ทำนองที่ต้องร้องต้องใช้เสียงถ่ายทอดในแต่ละตอน ดังเนื้อในกัณฑ์ มหาพน พุทธเมธ คุกรมหาพราหมณ์พรหมบุตร บรรพชาชาติทิชงคพิสัย เอส เสโล แลณัดในเบื้องหน้านั้นก็เขาใหญ่ยอดเยี่ยมโทยมอย่างพยับเมฆ มีพรรณเขียวขาวแดงคูดิเรกตั้งรายรัตน์มณีแนมนำไครชม ครั้นแสงพระสุริยะส่องระคมก็คูเด่นดังดวงดาววาวแววระวาบ ๆ ที่เว้งว้าง วิจิตรจำรัสจำรูญ รุ่งเป็นสีรุ้ง พุ่งพ้านเพียงคั่นมพรพินนภากาศ บ้างก็เกิดก่อก้อนประหลาดศิลาลายและละเลื่อม ๆ ที่งอกง้าเป็นแงเงื่อมก็ชะงุ้มชะงองง่อนผา ที่ผุดผืนเป็นแผ่นภูตะเพิงพัก บางแห่งเล่าก็เหี้ยนหัก หินเห็นเป็นรอยร้าวรานระคายควรจะพิศวง ด้วยธารอุทกที่ตกลงเป็นหยาดหยัดหยดข้อยเย็น เป็นเหน็บหนาว ในท้องถ้ำที่สถิตไกรสรราชสถาน บังเกิดแก้วแก้วประการกาญจนประกอบกัน ตลอดโล่งโปร่งปล่องเป็นช่องชั้นวิเชียรฉายโชติช่วงชัชวาลสว่างตา แสนสนุกในท้องเหมคูหาทุกหนแห่งโรโหลฐาน นี้อือ ส่วนวนตอนที่ 3 ของกัณฑ์มหาพน จึงต้องพรรณนาลักษณะเขา ถ้ำ มีลักษณะอย่างไร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 2, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์มหาพน ต้องร้องต้องใช้เสียงถ่ายทอดในแต่ละตอนแต่ละเหล่า มีความพิเศษ เพื่อให้ผู้ฟังมองเห็นป่าเขาวงกต และในกัณฑ์นี้.. ยังมีการพรรณนาดันไม้ใหญ่ ๆ ต้นไม้ที่นำมาทำยารักษาโรคต่าง ๆ ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์มหาพน นั้นเป็นแก่นเทศน์ ทำนองที่ต้องร้องต้องใช้เสียงถ่ายทอดให้เห็นสภาพของป่าไม้ จึงต้องใช้เสียงในแต่ละตอนต่างกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“ทำนองพรรณนาคความสวยงามของธรรมชาติคำประพันธ์แต่งเป็นร้อยยาว ในแต่ละกัณฑ์ ต้องตั้ง นะโม 5 ชั้น เหมือนกัน แต่ทำนองมีทำนองต่างกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“ทำนองที่ต้องร้องต้องใช้เสียงถ่ายทอด..ต้องให้ทำนองมีขึ้น...ลง...เช่น เวลาร้องขึ้นต้น ฮี. นะ ภา... รัตตะ. วา... โข... โส... โอ... โอ๊ะ.. โอ้ว ใช้เสียงแบบตะกุกตะกัก หรือเรียกว่าทำนอง เต็นกราย และกัณฑ์มหาพนถ้าร้องเนื้อในเขาเรียกว่าเหล่าพาใน แต่ถ้าร้องเหล่าเทียบเนื้อเรียกว่าเหล่านอกเทียบเนื้อใน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองกัณฑ์มหาพนเป็นทำนองพานอก ซึ่งพรรณนาคความสวยงามของธรรมชาติ คำประพันธ์แต่งเป็นร้อยยาว ซึ่งกัณฑ์มหาพนใช้เสียงถ่ายทอดร้องขึ้นต้น ฮี. นะ ภา... รัตตะ. วา... โข... โส... โอ... โอ๊ะ.. โอ้ว ใช้เสียงแบบตะกุกตะกัก ออกมาให้เห็นสภาพธรรมชาติหรือป่าเบญจพรรณ อธิบายลักษณะภูเขา ถ้ำ ต้นไม้ต่าง ๆ และลำธารในป่าเขาวงกต จึงต้องใช้เสียงในแต่ละเหล่า ต่างกัน

8. ทำนองเทศน์เหล่ากัณฑ์กุมาร พบว่า กัณฑ์กุมารในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 8 มี 28 ไบลาน เป็นจำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีทั้งหมด 22 ตอนหรือ 22 เหล่า ทำนองเทศน์เหล่า ทำนอง

ถกเขมรตีเหล็ก ลักษณะของท่านองมีการว่าแบบเข้าไปหาเร็ว เหมือนการอากัปรีชาของช่างตีเหล็ก ตอนที่เหล็กกำลังร้อนก็ค่อย ๆ ตี เพื่อแต่งเหลี่ยมของเหล็กที่ดีให้เข้าที่ เมื่อเหล็กที่ดีใกล้จะเย็น ช่างก็จะรีบตีเร็วขึ้น ถ้าตีช้าก็ไม่สามารถตีเหล็กให้เข้ารูปได้ เพราะเหล็กเย็นแล้วไม่สามารถตีแต่งรูปร่างให้เป็นมิดเป็นพรวดได้ การใช้เสียงที่มีระดับสูงกว่าท่านองขึ้นธรรมดา เช่น แล่ที่ 22 ของกัณฑ์กุมาร ตอนสองกุมารร้องสั่งเทวดาให้ช่วยบอกแม่มัทรีด้วยว่าทั้งสองถูกพราหมณ์พามาทางนี้ ท่านองกัณฑ์กุมาร พระนักเทศน์ฝึกหัดใหม่ ต้องคราง ว่า ฮือ..... เมื่อลงสุดคำก็ต้อง คราง ฮือ... และในกัณฑ์กุมาร มีเสียงของมัทรี กัณหา ซาลิ สะอื้นเศร้า ๆ ที่มีความทุกข์ ดังคำสัมภาษณ์

“ท่านองเทศน์แล่กัณฑ์กุมารเป็นท่านองถกเขมรตีเหล็ก ซึ่งลักษณะของท่านองมีการใช้เสียงแบบเข้าไปหาเร็ว อุปมา เหมือนช่างตีเหล็กตอนที่เหล็กกำลังร้อนก็ค่อย ๆ ตี เพื่อแต่งเหลี่ยมของเหล็กที่ดีให้เข้าที่ เมื่อเหล็กที่ดีใกล้จะเย็นช่างก็จะรีบตีเร็วขึ้น ถ้าตีช้าก็ไม่สามารถตีเหล็กให้เข้ารูปได้ เพราะเหล็กเย็นแล้วไม่สามารถตีแต่งรูปร่างให้เป็นมิดเป็นพรวดได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์นี้ท่านองที่กล่าวถึงด้วยทละคร เพราะมีหลายบทบาท เช่น แล่ที่ 3 มัทรีฝัน (สุบินนิมิต) ก็ต้องร้องท่านองมัทรี คือ ต้องโหย...เศร้า ๆ ๆ แต่มากนัก...การเทศน์ในแต่ละกัณฑ์.. พระผู้เทศน์หรือฝึกหัดใหม่ นี่ต้องอ่านเนื้อหาในคัมภีร์ให้เข้าใจจริง ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“ท่านองขึ้นสูง หมายถึง การใช้เสียงที่มีระดับสูงกว่าท่านองขึ้นธรรมดา เช่น แล่ที่ 22 ของกัณฑ์กุมาร ตอนสองกุมารร้องสั่งเทวดาให้ช่วยบอกแม่มัทรี ด้วยว่าทั้งสองถูกพราหมณ์พามาทางนี้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“การฝึกหัดท่านองกัณฑ์กุมาร คือ การตั้งนะโม 5 ชั้น ครางเสียงก่อน นะโม 5 ชั้น ฮือ.... นะโม... โอ้ว... ตัสส... ะคะวะโต... ะระหะโต... สัมมา... สัม.. พุทฺธส... สะนะโม.. ตัสสะ... ะ... ะคะวะ โต... ะระหะ โต... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. ะ....., นะโม.. ตัสสะ... ะคะวะ โต... โต้้ว..., ะระหะ โต... สัม.. มา... อ่า..., สัมพุทฺธส... สะ... ะ...,” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“การเริ่มฝึกหัดต้อง นะโม ก่อนนะ ต้องขึ้นแบบนี้... ฮือ... นะโม... ตัสส... ะคะวะ โต... ะระหะ โต... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. สะนะโม.. ตัสสะ... ะ....., ะคะวะ โต... โต้้ว... ะระหะ โต... โต้้ว... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. ะ....., นะโม.. โอ้ว... ตัสสะ... ะคะวะ โต... โต้้ว..., ะระหะ โต... โต้้ว... สัม.. มา... อ่า..., สัมพุทฺธส... สะ... ะ..., และต่อด้วยจตุลฉนิยบท ชู.. ซโก ปี อจฺจุต.. ตาปเส... น.. กถิตมกุเค... น ยา.. ว จตุรสฺสโปก..... ขรณิ.. ตี.. รํ ปตุวา..... ฮือ..., จินฺเตสิ อชฺชาติ-สายณ..... ห อิทา.. นิ มทุที อรณฺญโต..... โอ้ว... อากมิสส.. ติ มาตุคาโม.... หิ นาม ทานสฺส อนฺต...

ราชก.. โร.... โห..... ตี, เสว... ตศสา... อรณญคตกาเล... อสุสมปทํ คนตฺวา.... เวสฺสนตฺรํ อุปสงฺกมิตฺวา
.... ทารเก.. ยาจิตฺวา ตาย อนาคตฺย เอ... เอ... วนฺเต... คเหตุ.. วา..... ปกฺกมิตฺสา... มี... ตีฯ จากนั้นเราก็
ว่าทำนองขึ้นเรื่อย ๆ ในแหล่งที่ 1 นั้น เป็นการพูดถึงชุก พักผ่อนรอเวลาจะเข้าไปของกัณหาชาติ
ต่อพระเวสสันดร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

“ในแหล่งที่ 13 ของกัณฑ์กุมาร ตอนพระเวสสันดรเรียกกัณหา ชาติขึ้นจากสระ
โดยอุปมาอุปไมยว่า กัณหาชาติเหมือนลำเกาทัณฑ์ที่พาพระเวสสันดรข้ามห้วงสงสาร ได้
การเทศน์แหล่งนี้พระผู้แหล่งจะต้องว่าจากเข้าไปหาเร็ว ต้องรู้จักรวบรวมคำเพราะร้ายยาวนานบงวรรค
มีคำที่น่ามาร้อยเรียงอยู่มาก ผู้เทศน์จึงจะต้องเข้าใจรวบรวมคำด้วยความชำนาญเป็นพิเศษแล้ว พระผู้เทศน์
จะต้องเสียงดีและเสียงดัง คัวอาการที่ว่าแหล่งจากเข้าไปหาเร็วเหมือนช่างที่ตีเหล็กนี้เอง เขาจึงเรียก
ทำนองกัณฑ์กุมารตรงแหล่งที่ 13 นี้ว่า “ทำนองตกเขมรตีเหล็ก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์,
22 สิงหาคม 2560)

“ทำนองกัณฑ์กุมารพระที่จะฝึกหัด ต้องเป็นพระหนุ่ม ๆ หรือสามเณรที่เสียงเล็ก ๆ
คล้าย ๆ เสียงเด็ก เพื่อสื่อสารชาติและกัณหา การหัดสมัยก่อนนะครับ ต้องฝึกการถ่างคอ โดยเฉพาะ
กัณฑ์กุมาร ต้องด่าลงน้ำไปนะ โม อมลูกหมากไว้ข้างกระพุ้งแก้ม แล้วครางทำให้เกิดเสียงทรวง
และเสียงนาสิกยังมีอีกหลายเทคนิคนะ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองกัณฑ์กุมาร พระนักเทศน์ฝึกหัดใหม่ ต้องคราง ว่า ฮือ.....เมื่อลงสุดคำ
ก็ต้องคราง ฮือ... และในกัณฑ์กุมาร มีเสียงของมัทรี กัณหา ชาติ สะอื้นเศร้า ๆ ที่มีความทุกข์ ต้องรู้
วิธีรวบรวม

9. ทำนองเทศน์แหล่งกัณฑ์มัทรี พบว่า กัณฑ์มัทรีในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 9 มี 20 ไบลาน
เป็นสำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีทั้งหมด 13 แหล่ง หรือ 13 ตอน ทำนองเทศน์แหล่ง ทำนอง
ได้ไม่ลำเดียว เป็นทำนองที่มีลักษณะเสียงขึ้นนาสิก แทรกอยู่ในแหล่งที่ 9 ของกัณฑ์มัทรีเป็นแหล่ง
ที่พระเทศน์จะใช้เสียงสูงที่สุด โดยทั่วไปคนจะเรียกแหล่งนี้อีกชื่อหนึ่งว่าแหล่งมัทรีสลบ เป็นอาการ
ของตัวละครของกัณฑ์นี้ที่ติดตามหาลูกไม่พบจึงร้องจนสุดเสียงทำให้ พระนางมัทรีสลบลง
แต่ความเป็นจริงพระที่เทศน์กัณฑ์นี้ จะต้องเสียงดีและเสียงแหลมเล็กเหมือนผู้หญิง เวลาร้องแหล่ง
จะต้องใช้เสียงขึ้นนาสิกโดยตลอด เสียงหวีดร้องเหมือนคนต้อนตีหมูเข้าเต้า เสียงจะสูงที่สุดตรงคำว่า
“เอียงพระกาย บ่ายศิโรเพศ พระเนตรหลับหับประโอษฐ์ลงทันที ถึงวิสัยญี สลบ” การที่พระผู้เทศน์
มหาชาติกัณฑ์นี้ต้องใช้เสียงสูงสุดนี้เองจึงเรียกทำนองตอนนี้ว่า “ทำนองแหล่งได้ไม่ลำเดียว” ทำนอง
กัณฑ์มัทรีส่วนใหญ่มีมนต์พระภิกษุหนุ่ม หรือสามเณรที่เสียงเล็ก ๆ และกัณฑ์มัทรีการใช้เสียง
ลักษณะโหยหวานเสียงเล็กคล้ายผู้หญิง เพราะกัณฑ์มัทรีใช้เสียงสูง หรือขึ้นสูง ในแหล่งที่ 9
เป็นแหล่งที่พระมัทรีสลบ ดังคำสัมภาษณ์

“ทำนองกัณฑ์มัทรี ใช้เสียงพระหนุ่ม เณรน้อย เสียงเล็กคล้ายผู้หญิง การใช้เสียงก็ต้อง โทนเสียงให้กังวาน เพราะกัณฑ์นี้ใช้เสียงมากโดยเฉพาะเสียงสูงการขึ้นสูง ในแหล่งที่ ๑ เป็นแหล่ง ที่พระมัทรีสลับ ผมจะขึ้นให้ฟัง ช่วงนี้ทำนองเดิน นางจึงเซซังเข้าไปสู่พระอาศรมบังคมบาทพระภักศดา ประหนึ่งว่าชีวะจะวางวายทำลายล้าง สองพระกรเธอซ้อนทรวงทรงพระกรแสงครวญคร่ำแล้ว ราพันว่า ทำนองขึ้น โอ้เจ้าดวงสุริยันจันทร์ทั้งคู่ของแม่เอ๋ย แม่ไม่รู้เลยว่าเจ้าจะหนีพระมารดาไปคู่ พาราใดไม่รู้ที่ หรือว่าเจ้าข้ามนทีทะเลวนหิมเวศประเทศแดนใด ถ้ารู้แจ้งประจักษ์ใจแม่ก็จะตามเจ้า จนสุดแรง นึกก็เหลือที่แม่จะเที่ยวแสวงสืบเสาะหา เมื่อเช้าแม่จะเข้าไปสู่ป่า พ่อชาติแม่กัณฑ์หา ยังวอนสั่ง แม่ยังกลับหลังมาโลมลูบ จวบกระหม่อมจอมเกล้าทั้งสองรา... ควรจะสงสารเอ๋ย ด้วยนางแก้วกัลยาณีน้อมพระเกศีลงทูลความ หวังจะตามพระลูกรักทั้งสองรา กราบถวายบังคมลาแล้ว ลูกเลื่อน เขื่อนนักษะบาทบาททจรเอื้องอย่าง พระกายนางให้เสียวสันห้วน ไหวไปทั้งองค์ ดุชชายชง อันต้องกำลัมลมอยู่ร่ำ ๆ สิ้นแรงโรยเธอโหยหิวระหวยทรวง พระศอเธอหงুব่วงดวงพระพักตร์ ผิดเผือดไม่แปรผัน จะทูลสั่งก็มีทันที่ว่าจะทูลเลย ครัสว่าพระคุณเจ้าเอ๋ยได้คำเดียวเท่านั้นก็หายเสียง เอียงพระกายป่วยศิโรเพศ พระเนตรหลับหับพระ โอยรู้ลงทันที วิสณัญญี หุควา พระนางก็ถึงวิสณัญญี สลบลงตรงหน้าฉาน ปานประหนึ่งว่าฉัตรทองอันต้องสายฟ้าอัสนีฟาด ขาดระเนนเอนแล้วก็ล้มลง ตรงหน้าพระที่นั่งนั้นแล..... ต้องใช้เสียงสูง มากจนพระมัทรีสลับ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์มัทรีนั้นต้องฝึกนาสิก พระที่จะฝึกหัดในกัณฑ์มัทรีนั้นต้อง มีเสียงเล็กและมีนาสิก เสียงขึ้นจุมก ถ่ายทอดอารมณ์กัณฑ์มัทรีเป็นที่ต้องใช้กำลัง เสียวโหย เสียวห้าว ให้เสียงขึ้นนาสิก มีหลายแหล่งที่ต้อง ใช้เสียงพรั่ำพรรณนาถึงลูก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“กัณฑ์มัทรีนั้นต้อง ฝึกนาสิก พระที่จะฝึกหัดในกัณฑ์มัทรีนั้นต้อง มีเสียงเล็กและมีนาสิก เสียงขึ้นจุมก ถ่ายทอดอารมณ์ นึกถึงอารมณ์ของความเป็นแม่ยามที่ลูกหาย ลูกเจ็บป่วย ลูกไม่สบาย แล้วกลับมาถึงบ้านที่อยู่เคยเจอลูกแต่กลับมาหาไม่พบ หัวอกมักจะสะทอน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“ทำนองกัณฑ์มัทรีที่จริงก็ไม่มีอะไรมาก แต่การถ่ายทอดอารมณ์นี้แหละสำคัญ ยังต้องประกอบด้วยการฝึกฝนกำลัง กัณฑ์มัทรีเป็นที่ต้องใช้กำลัง เสียวโหย เสียวห้าว ให้เสียงขึ้น นาสิก มีหลายแหล่งที่ต้อง ใช้เสียงพรั่ำพรรณนาถึงลูก ต้องพรรณนาย่อนสะทอนถึงลูกที่เคยเล่น เคยกันอยู่ประจำ เช่นแหล่งที่ 4 จึงตรัสเรียกว่า แก้วกัณฑ์พ้อชาติแม่มาถึงแล้ว เหตุไฉนไยพระลูกแก้ว จึงมีมาเล่าหลากหลายแก่ใจ แต่ก่อนแต่ไรสิพร้อมเพรียง เจ้าเคยวังระรี่เรียงเคียงแข่งกันมารับพระมารดา ทรงพระสรวลสำรวลร่าระรื่นเริงริบรับเอาชอกชาน แล้วก็พากันกราบกรานพระชนนี พ้อชาติเจ้าเลือก

เอาผลไม้ แม่กัณหาจะอ่อนวอนไหวว่าจะเสวยนมฯ แผล่ต้องร้องเสียงสะอื้นขึ้นนาลิก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“ทำนองกัณท์มัทรินั้น ต้องเข้าถึงด้วยทโนในแต่ละแผล่ แต่ละตอน เช่นหลักเดิมของทุกกัณท์ คือ การอ่านหนังสือคัมภีร์ให้ชัดเจน เข้าใจในแต่ละแผล่ แต่ละตอน ว่าเนื้อหาสาระเขาพูดถึงอะไร แล้วสรุปให้เข้าใจ ที่ผู้ฝึกหัดต้องเข้าใจ มากด้วยทบาทและอักขระ เสียงสั้นเสียงยาว จากนั้นเราเริ่มฝึกตั้ง นะโม 5 ชั้น ตัวอย่างนะครับ นะโม... ตัสส... ะคะวะโต... ะระหะโต... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. สะนะโม.. ตัสสะ... อะ....., ะคะวะโต... โตีว... ะระหะโต... โตีว... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. อะ....., นะโม.. โอว... ตัสสะ... ะคะวะโต... โตีว..., ะระหะโต... โตีว... สัม.. มา... อ่า..., สัมพุทฺธส... สะ... อะ..., แล้วต้องต่อด้วยจณณียบท ย ปน รณญา มหาปฐวี อุณาเทตวา ฯ ถ้าเราร้องหรือขึ้น นะโม ได้ดีถูกต้องตามทำนองหลวง ผู้ฝึกหัดก็จะร้องเนื้อใน คือ เนื้อสาระ ได้เหมือนกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“ทำนองนั้นมักจะนิยมพระหนุ่มหรือสามเณรที่เสียงเล็ก ๆ คือว่าเสียงผู้หญิงใน กัณท์มัทรินี้ ต้องว่าแบบโหยหวาน คือ ให้นึกว่าเราเป็นแม่ แล้วมีใครที่โหนไม่รู้ มาปลัดพรากลูกของเราไป แล้วแม่ต้องเที่ยวตามหาลูกทั่วป่าที่อยู่อาศัย หาตั้งแต่หัวค่ำจวนรุ่งสว่าง ก็หาไม่พบ หาไปก็ร้องตะโกนเรียกลูกไป พร่ำพรรณนาไปต่าง ๆ นา ๆ จนมาสลบหน้าที่พักของพระเวสสันดร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองกัณท์มัทรินี้เป็นทำนองแผล่'ไต่ไม่ลำเดียว' ทำนองกัณท์มัทรินั้นใหญ่มนต์ พระภิกษุหนุ่ม หรือสามเณรที่เสียงเล็ก ๆ และกัณท์มัทรินี้การใช้เสียงลักษณะโหยหวานเสียงเล็ก คล้ายผู้หญิง เพราะกัณท์มัทรินี้ใช้เสียงสูง หรือขึ้นสูง

10. ทำนองเทศน์แผล่กัณท์สักกัณท์ พบว่า กัณท์สักกัณท์เนื้อหาคัมภีร์ไบลานผูกที่ 10 มี 12 ไบลาน เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีทั้งหมด 13 แผล่ 13 ตอน ซึ่งกัณท์สักกัณท์ ส่วนทำนองเทศน์แผล่ นั้นเป็นทำนองคล้าย ๆ กัณท์มหाराช ปัจจุบันกัณท์สักกัณท์นั้นไม่ค่อยเคร่งครัดในการนิมนต์พระเทศน์ ส่วนมากจะนิมนต์พระภายใน วัดนั้นๆ เป็นผู้เทศน์เนื้อหาของกัณท์ การฝึกหัดทำนองปัจจุบันนี้มีชีวิตของครูอาจารย์รุ่นเก่าที่ถึงแก่กรรมแล้วลงไว้ในเครื่องบันทึกสมัยใหม่ ต้องฝึกหัดไหว้ครู คือ การตั้งนะโม 5 ชั้น อ่านหนังสือคัมภีร์เข้าใจ ในเนื้อหา กัณท์สักกัณท์นั้นกำหนดว่า พระที่จะเทศน์ต้องเป็นพระหนุ่มเณรน้อยหรือพระผู้เฒ่า ควรเป็นพระที่มีเสียงกลมเสียงไม่แหลมเล็ก กัณท์สักกัณท์จะร้องทำนองเด่นกรายเด่นแบบเรื่อย ๆ ไม่เร็วเกินไปคล้ายในกัณท์มหाराช หรือใช้เสียงลากลงนิดหน่อย การฝึกหัดเทศน์ต้องเรียนรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอและต้องขยับเสียงอยู่บ่อย ๆ จะทำให้เกิดชำนาญ” ดังคำสัมภาษณ์

“กัณฑ์สักกบรรพ โดยเนื้อหาแล้ว กล่าวถึงท้าวสักกเทวราช มาปรารภเหตุว่า พระเวสสันดร ได้บริจาคบุตร ให้เผ่าชราชูชกไป คงเหลือแต่พระมัทรี ถ้ามีผู้ใดผู้หนึ่งมาขอมัทรีไป ย่อมทำให้ พระเวสสันดร ไม่สะดวกในการประพฤติปฏิบัติธรรม เพราะพระมัทรีต้องทำหน้าที่หาผลไม้ ตักน้ำใช้ ให้พระเวสสันดร ทำนองจึงเป็นทำนองแบบเดินกราย หรือว่าแบบพากย์โชน โดยการลากเสียงยาน ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“ที่สำคัญการตั้งนะโม 5 ชั้น ต้องอ่านคัมภีร์ให้ชัดเจน และเข้าใจเนื้อหาของกัณฑ์ด้วย.. ทำนองคล้าย ๆ กัณฑ์มหาราช ซึ่งร้องแบบทำนองพากย์โชน หรือออกแบบเดินกราย ซึ่งเป็นลักษณะ การเหาะเหินจากสวรรค์ของเทวดา” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“ต้องอ่านหนังสือคัมภีร์ให้ชัดเจนก่อน...เข้าใจในเนื้อหา รู้ว่า ใครพูดกับใคร... ช่วงไหน... ที่ไหน... เวลาใด... เมื่อเข้าใจ ก็ต้องไหว้ครูก่อน ตั้งนะโม 5 ชั้นครับ ลองฟังนะ อือ ๆ ๆ... นะโม... ตัสสะ... ะคะวะโต... อะระหะโต... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. สะนะโม.. ตัสสะ... อะ....., ะคะวะโต... โต้ว่า... อะระหะโต... โต้ว่า... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. อะ....., นะโม.. โอ้ว... ตัสสะ... ะคะวะ โต... โต้ว่า..., อะระหะ โต... โต้ว่า... สัม.. มา... อ่า..., สัมพุทฺธส... สะ... อะ..., ที่ว่าให้ฟังคือการตั้งนะโม กัณฑ์สักกบรรพ.. อีกประการนะ การฝึกหัดเทศน์เราต้องเรียนรู้เพิ่มเติม...และต้องขยับขยับเสียงอยู่ บ่อย ๆ ะครับ จะทำให้เกิดความชำนาญ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“การฝึกหัดทำนองปัจจุบันนี้เขามีซีดีของครูอาจารย์รุ่นเก่าที่ถึงแก่กรรมแล้ว ลงไว้ใน เครื่องบันทึกสมัยใหม่ นะ กัณฑ์สักกบรรพนั้น ไม่ได้ระบุกำหนดว่า พระที่จะเทศน์ต้องเป็นพระหนุ่ม เณรน้อยหรือพระผู้เฒ่า ควรเป็นพระที่มีเสียงกลมเสียงไม่แหลมเล็ก กัณฑ์นี้ก็จะร้องทำนอง เดินกราย เดินแบบเรื่อย ๆ ไม่เร็วเกินไปคล้ายในกัณฑ์มหาราช หรือใช้เสียงลากลงนิดหน่อย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“ทำนองกัณฑ์สักกบรรพ นั้นเราต้องอ่านคัมภีร์ให้ชัดเจน เข้าใจเนื้อหาสาระ สามารถ สรุปลงและจับใจความเนื้อความย่อ ๆ ได้ ทำนองกัณฑ์นี้ ไม่มีลีลามาก ครูอาจารย์บางท่านก็ว่า ทำนอง เดินกราย เดินแบบเรื่อย ๆ ไม่เร็วเกินไปคล้ายในกัณฑ์มหาราช ปัจจุบันนี้เขามีซีดีของครูอาจารย์ รุ่นเก่าที่เสียชีวิตแล้วลงไว้ในเครื่องบันทึกสมัยใหม่ นะ ลองหาฟังดูครับ แล้วลองขยับทำนอง ตามแต่ต้องฟังก่อน ดูว่าเขาเอื้อนลง เอื้อนขึ้นอย่างไร กัณฑ์นี้เขาจะมีที่สำคัญ คือ แหล่นอกพร 8 ประการ ที่ท้าวสักกเทวราชพระราชทานพร 8 ประการแก่พระเวสสันดร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 13, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองกัณฑ์สักกบรรพ เป็นทำนองเดินกราย..เดินแบบเรื่อย ๆ ไม่เร็วเกินไปคล้าย ในกัณฑ์มหาราช หรือใช้เสียงลากลงนิดหน่อย การฝึกหัดเทศน์ต้องเรียนรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ และต้องขยับขยับเสียงอยู่บ่อย ๆ จะทำให้เกิดชำนาญ

11. ทำนองเทศน์เหล่ากัณฑ์มหาราช พบว่า เนื้อหากัณฑ์โรบลานผูกที่ 11 มี 23 ไบลาน เป็นพระนิพนธ์ใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชิตชิโนรสและกวีอีก 2 ท่าน คือ พระยาธรรมปรีชา (บุญ) และขุนวรรณวาทีจิตร ตั้งแต่เหล่า 3 เป็นต้นไป เป็นฉบับของพระยาธรรมปรีชา (บุญ) มีทั้งหมด 15 เหล่า 15 ตอน ทำนองเทศน์เหล่า กัณฑ์มหาราช ตัวละคร คือ พระราชาผู้ใหญ่ และเหล่าซุชก ในการพูดคุยของตัวละครนั้นซุชกเป็นคนบ้านนอก เมื่ออยู่ต่อหน้าพระที่นั่ง ซุชกได้ไปขอกัณฑ์หาชาติ ซึ่งเป็นหลานของพระกรุงสฤษดิ์ พระนางผุสดี เวลาที่สนทนา และพูดตะกุกตะกักด้วยความกลัวจึงกลายมาเป็น ทำนองเดิน หรืออีกนัยหนึ่งท่านกล่าวว่าพระผู้เฒ่าได้เข้าไปเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มหาราชในพระราชวัง ด้วยความประหม่าจึงทำให้อ่านหนังสือคัมภีร์ตะกุกตะกัก ในเหล่าที่ 3 ของกัณฑ์มหาราช เวลาเทศน์เอื้อนเสียงไปมา เรียกว่าเหล่าทำนองคลื่นกระทบฝั่ง ส่วนทำนองกล่อมนั้น ในกัณฑ์มหาราชมีเหล่าที่ 4 ที่เทวดาได้แปลงเป็นพระเวสสันดรพระมัทรี เพื่อกล่อมให้สองกุมารได้คลายทุกข์ จึงใช้เสียงเอื้อนนุ่มนวล เหมือนเพลงกล่อมลูก

ทำนองเดินกราย ทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความ แต่มีลีลาการเหล่าที่มีลูกคอหรือลูกเอื้อนให้เห็นตอนลงวรรค เช่น เหล่าที่ 6 ของกัณฑ์มหาราช ตอน ซุชกพากัณฑ์หาชาติหลงทางเข้ามายังหน้าพระที่นั่ง ทำนองแปลงมาจากกิริยาอาการของตัวละครที่เดินเข้ามาหน้าพระที่นั่ง พระเทศน์จะใช้ลีลาการเหล่าที่มีลูกคอหรือลูกเอื้อนตอนลงวรรคทุกครั้ง

ทำนองเดินที่มีลักษณะเฉพาะของการเทศน์กัณฑ์มหาราช บางท่านก็เรียกว่าทำนองเหล่าคลื่นกระทบฝั่ง ให้สังเกตในเหล่าที่ 3 ของกัณฑ์มหาราช ทำนองย้ายเดิน โดยการใช้ร้องเสียงต่างไปจากระดับเสียงเดิมที่ใช้เหล่าในตอนต้น อาจเป็นเสียงสูงกว่าหรือต่ำกว่าก็ได้ แต่จะเพิ่มความเร็วกว่าทำนองย้ายธรรมดา เช่น เหล่าที่ 11 ของกัณฑ์มหาราช ตอนพระเจ้ากรุงสฤษดิ์ บายศรีสู่ขวัญหรือเหล่าสมโภชสองกุมาร ถ้าเป็นเหล่าเทียบเนื้อเรียกว่าทำนองแกะบายศรี ทำนองเนื้อในเรียกว่าทำนองย้ายเดิน ดังคำสัมภาษณ์

“ทำนองกัณฑ์มหาราช เริ่มเรื่องสำคัญ คือ พระที่จะเทศน์ในกัณฑ์นี้ต้อง เสียงใหญ่ ตัวใหญ่ ถ้าตัวใหญ่เสียงต้องให้อ่านาง เพราะกัณฑ์มหาราช เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นใหญ่ ดังนั้น กัณฑ์นี้ นะ โม 5 ชั้น จึงต้องตั้งแบบพิเศษ เดินคาถาก็ต้องพิเศษ เช่น ต้องรางก่อน อือ ๆ ๆ ๆ ๆ. นะ.. โม... โอ้ว.. ตัส.. สะ... ะกะวะ... โต... โต้ว..... ะระหะ.. โต... โต้ว... โอ้ว.. สัม.... มา.... สัมพุท... ฐัส.. สะนะโม.. ตัสสะ... ะ..... ะกะวะ... โต... โต้ว..... ะระหะ.... โต... โต้ว..... โอ้ว..... สัมมา.. สัม... อือ... พุทฐัส.. ะ....., อือ..... นะ.. โม.. โอ้ว... ตัสสะ... ะกะวะ... โต... โต้ว..... ะระหะ.... โต... โต้ว... สัม.. มา... อ่า..., สัมพุท.. อือ.... เอ้อ... ฐัส... สะ... ะ... เอ... เฮะ. เอ... เฮะเอ..... วัง.. โพธิสัต... โต..... จะ. นี่ตัวอย่าง ต้องร้องต้องฝึกเสียให้คล่อง” (ผู้ให้ข้อมูล รูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“มีบางแหล่งที่ต้องใช้เสียงเอื้อนนุ่มนวล เหมือนเพลงกล่อมลูก เช่น แหล่งที่ 4 ของกัณฑ์ มหาราช เป็นตอนที่กล่าวถึงเทวดาแปลงกล่อมกัณหาชาติ ตรงนี้เป็นที่มาของเพลงกล่อมลูกด้วย ดั่งเนื้อความในทำนองหลวงที่กล่าว “ว่านอนเสียเถิดสิหนาพอนอนแม่นอน ขวัญเอ๋ยขวัญอ่อน ขวัญเจ้าอย่าอ่อนอย่าแเอ หลับเสียหน่อยเถิดสิหนาพ่อคุณแม่คุณทูลกระหม่อมแม่ คึกมิใช่หน่อย ทั้งดาวเดือนคูหรือนี่ก็มาเคลื่อนคล้อยน้อยไปแล้วหรือนะเจ้ายังไม่หลับเลย” ด้วยเนื้อความดั่งที่ยกมา จึงตอนนี้ว่าเป็นแหล่งกล่อม” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์มหาราช ทำนองหลัก คือ ทำนองเต้น เป็นทำนองที่มีลักษณะเฉพาะของการเทศน์ กัณฑ์มหาราช บางท่านก็เรียกว่าทำนองแหล่งคลื่นกระทบฝั่ง ให้สังเกตในแหล่งที่ 3 ของกัณฑ์มหาราช เวลาเทศน์เอื้อนเสียงไปมาเขาเรียกว่าแหล่งทำนองคลื่นกระทบฝั่ง ขณะเดินตัวหนังสือจากรวรรคหนึ่ง ไปอีกรวรรคหนึ่งเขาเรียกว่าทำนองเต้น หรือคลื่นลมหายใจระหว่างตัวอักษรต่อกันอย่างที่ภาษาของ นักเทศน์มहाชาติเรียกกันว่า เต้นตัว ตายตัว” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“ต้องเข้าใจเนื้อหาก่อนนะกัณฑ์มหาราชนี้ตัวละครคือพระราชผู้ใหญ่ และเฒ่าชุก ในการพูดคุยของตัวละครนั้นชุกเป็นคนบ้านนอก เมื่ออยู่ต่อหน้าพระที่นั่ง ชุกคงจะเกร็ง และพูดตะกุกตะกักด้วยความกลัวจึงกลายมาเป็นทำนองเต้น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“กัณฑ์มหาราชนี้ส่วนใหญ่พระผู้เฒ่า... ท่านผู้เชียวชาญ... ได้เทศน์ในวัง ด้วยความประหม่า จึงทำให้อ่านหนังสือตะกุกตะกัก พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงฟังแล้วแทนที่จะตำหนิกลับกล่าวชมว่า ท่านเทศน์ได้ดีมาก ตั้งแต่นั้นมาพระเทศน์เลยถือเอาเป็นทำนองของกัณฑ์มหาราชเพราะพระเจ้าแผ่นดิน ชมว่าดี ถ้าใครจะเทศน์กัณฑ์มหาราช ต้องว่าตะกุกตะกัก เหมือนคุณพระราดเหยียบกรวด ทำนองแหล่ง ที่ 6 ของกัณฑ์มหาราช ตอนชุกพากัณหาชาติหลงทางเข้ามายังหน้าพระที่นั่ง ทำนองแปลงมาจาก กิริยาอาการของตัวละครที่เดินเข้ามาหน้าพระที่นั่ง พระเทศน์จะใช้ลีลาการแหล่งที่มีลูกคอหรือ ลูกเอื้อนตอนลงวรรค” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“กัณฑ์มหาราชนั้นยังอีกหลายแหล่งครับที่มรการปรับเปลี่ยนทำนอง ดั่งแหล่งที่ 11 ของกัณฑ์มหาราช ตอนพระเจ้ากรุงสมุชชัยบายศรีสู่ขวัญ หรือแหล่งสม โภชสองกุมาร ถ้าเป็นแหล่ง เทียบเนื้อเรียกว่าทำนองแกะบายศรี ทำนองเนื้อในเรียกว่าทำนองย้ายเต้น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 19, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2560)

“ทำนองที่มีลักษณะเฉพาะของการเทศน์กัณฑ์มหาราช บางท่านก็เรียกว่าทำนองแหล่ง คลื่นกระทบฝั่ง ให้สังเกตในแหล่งที่ 3 ของกัณฑ์มหาราช เวลาเทศน์เอื้อนเสียงไปมาเขาเรียกว่าแหล่ง ทำนองคลื่นกระทบฝั่ง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองกัณฑ์มหาราช เป็นทำนองเดินกราย บรรยายเนื้อความ แต่มีลีลาการแห่ ที่มีลูกคอหรือลูกเอื้อนให้เห็นตอนลงวรรค และทำนองเดินที่มีลักษณะเฉพาะของการเทศน์กัณฑ์มหาราช บางท่านก็เรียกว่าทำนองแห่คลื่นกระทบฝั่ง ให้สังเกตในแห่ที่ 3 ของกัณฑ์มหาราช ทำนองย้ายเดิน โดยการใช้ร้องเสียงต่างไปจากระดับเสียงเดิมที่ใช้แห่ในตอนต้น อาจเป็นเสียงสูงกว่าหรือต่ำกว่าก็ได้ แต่จะเพิ่มความเร็วกว่าทำนองย้ายธรรมดา

12. ทำนองเทศน์แห่กัณฑ์กษัตริย์ พบว่า กัณฑ์กษัตริย์ในคัมภีร์ไบลานผูกที่ 12 มี 11 ไบลานเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีทั้งหมด 6 ตอน หรือ 6 แห่ การนิมนต์พระหรือพระที่จะฝึกหัดในกัณฑ์กษัตริย์ จะเป็นพระผู้ใหญ่หรือพระหนุ่ม สามเณรก็ได้ ไม่ได้กำหนดหรือวางเสียงไว้ และทำนองที่ใช้ร้องก็เป็นทำนองเดินกราย ซึ่งเป็นทำนองเดิมในการเทศน์ก็ต้องเทศน์ทำนองแห่ทำนองราษฎร์หรือเนื้อหาที่เป็นทำนองสมัยใหม่สอดแทรกได้บ้าง ทำนองกัณฑ์กษัตริย์ ก็จะร้องพากย์ ทำนองคล้ายกัณฑ์สักบรรพกัณฑ์มหาราช ซึ่งร้องแบบทำนองพากย์โขน หรือออกแบบเดินกราย การฝึกหัดต้องหัดตั้งแต่ อ่านคัมภีร์ให้เข้าใจ ชัดเจนตามอักขระวิธี ดังคำสัมภาษณ์

“การฝึกหัดต้องอ่านคัมภีร์ให้ชัดเจน เข้าใจในเนื้อหาสิ่งสำคัญในการเทศน์มหาชาติ ไหว้ครู คือ น้อมระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้าก่อนการตั้ง นะ โม 5 ชั้น แต่ทำนองเดินกราย เขาจะร้องแบบตะกุกตะกักครับ.. ชา. ชะ.. ลี. กุ.. มาโรปี... มุจ. จะ. ริน. ทะ. สะ.. ระ.. ตี... เร.. ฮี... ขัน.. ฮือ. ฮือ.. ฮือ.. ฮือ... ฮือ. ชา.. วา... รัง.. นิวาสา.... เปต..... ตะ... วา... ฮือ.. ฮือ.. ฮือ.. ฮือ.. ฮือ. นี่เป็นทำนองเดินกรายแบบทำนองราษฎร์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 2, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2560)

“การฝึกหัดต้องหัดตั้งแต่ อ่านคัมภีร์ให้เข้าใจ ชัดเจนตามอักขระวิธี และทำความเข้าใจ เนื้อหาสาร สามารถสรุปเนื้อสาระได้ เพราะทำนองในกัณฑ์นี้ ส่วนมากนิยมร้องเป็นทำนองเดินกราย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

“ทำนองหรือเนื้อหาในกัณฑ์นี้ ก็คือ แห่ที่ 5 ซึ่งเป็นแห่หกกษัตริย์สลับพระนางผุสดี เห็นว่าพระเจ้ากรุงสุโขทัยเข้าไปนานพอสมควรแล้วก็เสด็จตามเข้าไปเมื่อถึงอาศรมของพระเวสสันดร และพระนางมัทรีก็เสด็จเข้าไปปฏิบัติสังการขณะนั้นกัณฑ์มหาชาติก็เสด็จตามมาถึงเช่นกันพอพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นสองกุมารก็ทรงกรรแสงรำไห่ ส่วนสองกุมารก็ทรงวิ่งเข้าไปสวมกอด พระราชชนนีพิโรธคร่ำครวญจนสลบลงไปด้วยกันทั้งสามพระองค์ เมื่อพระเวสสันดรและพระชนกชนนีทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้น ก็ทรงกันแสงล้มสลบลงไปด้วยเหล่าพระสนมกำนัล ข้าราชการบริวารต่างก็สลบตามกันไปหมดทั้งสิ้น ครั้งนั้นเกิดโกลาหลแผ่นดินไหวทั่วทั้งพิภพพระอินทร์ทรงทราบเหตุอันเศร้า โศกสลดของหกกษัตริย์ก็บันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมาในที่ประชุมนั้น

กษัตริย์ทั้งหกและเหล่าข้าราชการต่างก็พินาศโดยทั่วกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“กัณฑ์ที่ 12 ผู้ที่จะฝึกหัดต้องอ่านคัมภีร์ให้ชัดเจน เข้าใจในเนื้อหาสิ่งสำคัญในการเทศน์ มหาชาติ ไหว้ครู ก้อนอมระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้าก่อนการตั้งนะโม 5 ชั้น นะโม... ตัสสะ... ะคะวะโต... ะระหะโต... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. สะนะโม.. ตัสสะ... อะ.... ะคะวะโต... โตีว... ะระหะโต... โตีว... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. อะ..... นะโม.. โอว... ตัสสะ... ะคะวะโต... โตีว... ะระหะโต... โตีว... สัม.. มา... อ่า... สัมพุทฺธส... สะ... อะ... กัณฑ์กษัตริย์ ก็ไม่มีลีลาอะไรมาก ถ้าเทศน์ทำนองหลวงหรือทำนองเต๋นกราย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองกัณฑ์กษัตริย์ เป็นทำนองคล้ายกัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาธาต ซึ่งร้องแบบทำนองพากย์โยน หรือออกแบบเต๋นกราย การฝึกหัดต้องหัดตั้งแต่ อ่านคัมภีร์ให้เข้าใจ ชัดเจน ตามอักขระวิธี

13. ทำนองเทศน์แหล่กัณฑ์นครกัณฑ์ พบว่า นครกัณฑ์ในคัมภีร์โบราณผูกที่ 13 มี 19 โบราณ ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งหมด 10 ตอน 10 แหล่ ส่วนทำนองเทศน์แหล่ ก็ต้องใช้เสียงเป็นทำนองธรรมวัตร หรือทำนองธรรมวัตรแท้ ร้องเป็นทำนองโยน หรือทำนองธรรมวัตร มีมีลีลาการเทศน์แบบมีหางเสียงขึ้นลงอย่างชัดเจน มีลูกเอื้อนตอนลงท้ายวรรคส่วนทำนองเทศน์แหล่ การตั้งนะโม 5 ชั้น พร้อมด้วย จุณฉียบท ซึ่งมีลักษณะเหมือนการสนทนาทั่วไป หรือเรียกว่าทำนองอ่าน เพียงแต่มีจังหวะการแบ่งวรรคแบ่งตอนให้เหมาะสม ทำนองธรรมวัตรนี้ยังมีกล่าวในกัณฑ์ทศพร และแหล่ที่ 1-4 แหล่ที่ 10 ในกัณฑ์นครกัณฑ์เป็นแหล่ประชุมชาดก ดังคำสัมภาษณ์

“กัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์สุดท้าย โดยเนื้อหาโดยย่อเรียกว่าพระกลับบ้านกลับเมือง ทำนองก็จะร้องเป็นทำนองโยน หรือทำนองธรรมวัตร มีมีลีลาการเทศน์แบบมีหางเสียงขึ้นลงอย่างชัดเจน มีลูกเอื้อนตอนลงท้ายวรรค” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 1, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์นครกัณฑ์ทำนองมี 2-3 ทำนอง คือ ทำนองย้าย การใช้เสียงต่างไปจากระดับเสียงเดิมที่ใช้แหล่ในตอนต้น อาจเป็นเสียงสูงกว่าหรือต่ำกว่าก็ได้ แต่ความช้าความเร็วยังคงเดิม ส่วนในกัณฑ์นครกัณฑ์จะมีแหล่ที่ 5 ตอนท้ายของแหล่ พระเจ้ากรุงสุโขทัยข่มป่าหิมพานต์ แหล่ที่ 7 ในกัณฑ์นครกัณฑ์เป็นการชมกระบวนทัพที่เสด็จกลับเมืองสีพี และทำนองธรรมกราย ทำนองธรรมวัตรแท้ ซึ่งมีลักษณะเหมือนการพูดแบบปกติทั่วไปหรือเรียกว่าทำนองอ่านแต่จะออกเสียงเนือย ๆ หรืออ่านออกเสียงแต่มีจังหวะ และแบ่งวรรคตอน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“ทำนองย้ายนี้จะพบในกัณฑ์นครกัณฑ์จะมีแหล่งที่ 5 ตอนท้ายของแหล่ง พระเจ้ากรุงสมุชชัยชมป่าหิมพานต์ และแหล่งที่ 7 ในกัณฑ์นครกัณฑ์เป็นการชมกระบวนทัพที่เสด็จกลับเมืองสีพี แต่ผู้ฝึกหัดต้องรู้สาระสำคัญของกัณฑ์ด้วยครับ...เมื่อฝึกแหล่งเนื้อในคัมภีร์ก็ต้องมีแหล่งเนื้อนอกด้วย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“ทำนองกัณฑ์นี้ส่วนมากต้องว่าสำนวนทำนองเดิม เรียกว่าทำนองครู หรือทำนองธรรมวัตร ผู้ฝึกหัดเทศน์ต้องเข้าใจในเนื้อหาในกัณฑ์ที่เทศน์เหมือนกัน เข้าใจสาระ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“ทุกกัณฑ์ต้องไหว้ครูนะ นะ โม 5 ชั้น สำคัญ ลองฟังอาจจะว่าไม่ค่อยมากไม่ได้ร้องมานาน อือ... นะ โม... ตัสสะ... ะคะวะโต... ะระหะโต... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. สะนะโม.. ตัสสะ... อะ....., ะคะวะโต... โตีว... ะระหะโต... โตีว... สัมมา.. สัมพุทฺธส.. อะ....., นะ โม.. โอว... ตัสสะ... ะคะวะโต... โตีว..., ะระหะโต... โตีว... สัม.. มา... อ่า..., สัมพุทฺธส... สะ... อะ..., พอได้ ๆ ๆ เดียวนี้ประยุกต์กันเสียหมดไม่รักษายของเดิม ไม่มีใครคิดจะฟื้นฟูทำหลักสูตรฝึกหัด ทำนองนะ โม ก็ว่าอย่างนี้แหละ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองกัณฑ์นครกัณฑ์ เป็นทำนองธรรมวัตร หรือทำนองธรรมวัตรแท้ ร้องเป็นทำนองโยน หรือทำนองธรรมวัตร มีมีลีลาการเทศน์แบบมีหางเสียงขึ้นลงอย่างชัดเจน มีลูกเอื้อนตอนลงท้ายวรรค หรือเรียกว่าทำนองอ่าน เพียงแต่มีจังหวะ การแบ่งวรรคแบ่งตอน ให้เหมาะสม

สรุปกระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์

สรุปกระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ 1,000 พระคาถา มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ข้างต้นมีแหล่งเนื้อใน รวมทั้งสิ้น 152 แหล่งแต่ปัจจุบันมีพระหัดเทศน์เพียง 5 กัณฑ์ 73 แหล่งเท่านั้น คือชูชก มหาพน กุมาร มัทรี และมหาราช ที่เหลือนอกนั้นไม่นิยมหัด เพราะพระนักเทศน์ถือว่าเป็นกัณฑ์ที่ไม่สำคัญด้วยเหตุนี้ เวลาฟังพระเทศน์มหาชาตินอกจาก 5 กัณฑ์ ทำนองประจำกัณฑ์ของแต่ละกัณฑ์ที่เหลือจึงหาพระนักเทศน์ที่ถนัดจริง ๆ ไม่ได้ อีกประการหนึ่งที่เป็นสาเหตุสำคัญก็คือตามวัดต่าง ๆ นิยมจัดเทศน์แบบประยุกต์ 2 ธรรมาสน์บ้าง 3 ธรรมาสน์บ้าง ไม่ได้จัดเทศน์เรียงกัณฑ์เหมือนสมัยก่อนหรือถ้าจัดทั้ง 13 กัณฑ์ ก็จะนิมนต์พระต่างวัดมาเทศน์เฉพาะ 5 กัณฑ์ ดังที่กล่าวมาส่วนนอกนั้นใครเทศน์ก็ได้ทำนองถูกต้องหรือไม่ ไม่ได้สนใจเรียกว่าเทศน์พอเป็นพิธี ส่วนทำนองประจำกัณฑ์ สรุปได้ 10 ทำนอง ประกอบด้วย

1. ทำนองเดิน หรือทำนองเดินธรรมดา หมายถึง ทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความทั่ว ๆ ไป หรือบทนำเรื่องทั่ว ๆ ไป หรือที่เรียกว่าทำนองบทเกริ่น เวลาพระเทศน์ทำนองเดินจะใช้เสียงต่ำ เน้นเสียงซ้ำ ๆ ซัก ๆ ใช้เสียงแบบธรรมดา ๆ แต่จัดจังหวะให้พอดีไม่ช้าไม่เร็วเกินไป ให้มีลีลา

นี้มนวล ไม่อ้อมแอ้มคลุมเครือ ชัดถ้อยชัดคำ มีความกระชับมีจังหวะเสมอดันเสมอปลายและมีเสียงเอื้อนตอนลงท้ายวรรค

2. ทำนองธรรมวัตร หรือทำนองธรรมวัตรแท้ มีลักษณะเหมือนการพูดปกติทั่วไปหรือเรียกว่าทำนองอ่าน เพียงแต่มีจังหวะ และแบ่งวรรคตอนได้อย่างเหมาะสม พบในกัณฑ์ทศพร ตั้งแต่แฉ่งที่ 1-4 ในกัณฑ์นครกัณฑ์ แฉ่งที่ 10 เป็นแฉ่งประชุมชาดก เป็นการเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีต และเมื่อพระพุทธรองค์ทรงเทศน์ เรื่องมหาเวสสันดรจบลงแล้ว ตรงนี้พระเทศน์จะใช้เสียงแบบอ่านธรรมคาทำนองเทศน์กลับไปทีเดิมเหมือนตอนเริ่มเทศน์กัณฑ์ทศพร แต่เน้นความชัดเจน

3. ทำนองธรรมวัตรกราย มีลีลาการเทศน์แบบมีหางเสียงขึ้นลงอย่างชัดเจนมีลูกเอื้อนตอนลงท้ายวรรค เช่น ในกัณฑ์นครกัณฑ์ แฉ่งที่ 10 เป็นแฉ่งประชุมชาดกเป็นตอนสรุปเรื่องที่พระพุทธรเจ้าแสดงมาว่าเป็นเรื่องจริง เป็นการบำเพ็ญบารมีครั้งยิ่งใหญ่

4. ทำนองย้าย หมายถึง การใช้เสียงต่างไปจากระดับเสียงเดิมที่ใช้แฉ่งในตอนต้น อาจเป็นเสียงสูงกว่าหรือต่ำกว่าก็ได้ แต่ความช้าความเร็วยังคงเดิม ทำนองย้ายนี้จะพบในกัณฑ์หิมพานต์แฉ่งที่แปดตอนพระเวสสันดรให้ทานช้าง เป็นตอนที่พระเวสสันดร ชมเครื่องทรงช้างที่มอบให้ชาวกลิงคราษฎร์ อีกตอนหนึ่งเป็นแฉ่งที่ 6 ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ คือ แฉ่งที่ใช้พรรณนาชมสิ่งต่าง ๆ เช่น ชมเครื่องแก้วแหวนเงินทอง ชมม้า ชมรถ เป็นต้น และตอนพระเวสสันดรทำสัตตสดกมหาทาน เป็น การบรรยายของที่จะบริจาค ส่วนในกัณฑ์นครกัณฑ์จะมีแฉ่งที่ 5 ตอนท้ายของแฉ่ง พระเจ้ากรุงศงขัษย์ชมป่าหิมพานต์ และแฉ่งที่ 7 ในกัณฑ์นครกัณฑ์เป็นการชมกระบวนทัพที่เสด็จกลับเมืองสีพี

5. ทำนองขึ้นสูง หมายถึง การใช้เสียงที่มีระดับสูงกว่าทำนองขึ้นธรรมดา เช่นแฉ่งที่ 22 ของกัณฑ์กุมาร ตอนสองกุมารร้องสั่งเทวดาให้ช่วยบอกแม่มัทรีด้วยว่าทั้งสองถูกพราหมณ์พามาทางนี้

6. ทำนองตกเขมรตีเหล็ก ลักษณะของทำนองมีการว่าแบบเข้าไปหาเร็ว เหมือนช่างตีเหล็กตอนที่เหล็กกำลังร้อนก็ค่อย ๆ ตี เพื่อแต่งเหลี่ยมของเหล็กที่ตีให้เข้าที่ เมื่อเหล็กที่ตีใกล้จะเย็นช่างก็จะรีบตีเร็วขึ้น ถ้าตีช้าก็ไม่สามารถตีเหล็กให้เข้ารูปได้ เพราะเหล็กเย็นแล้วไม่สามารถตีแต่งรูปร่างให้เป็นมิดเป็นพริ้วได้

7. ทำนองเดินกราย หมายถึง ทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความ แต่มีลีลาการแฉ่งที่มีลูกคอหรือลูกเอื้อนให้เห็นตอนลงวรรค เช่น แฉ่งที่ 6 ของกัณฑ์มหาธาตตอนชูชกพา กัณหาชาติหลงทางเข้ามายังหน้าพระที่นั่ง ทำนองแปลงมาจากกิริยาอาการของตัวละครที่เดินเข้ามาหน้าพระที่นั่ง พระเทศน์จะใช้ลีลาการแฉ่งที่มีลูกคอหรือลูกเอื้อนตอนลงวรรคทุกครั้ง

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ลำดับ	กัณฑ์เทศน์ 13 กัณฑ์	ทำนองเทศน์แหล่มหาชาติ								
		ทำนองเดิน	ทำนองธรรมวัฒน์	ทำนองธรรมวัตรกราย	ทำนองย้าย	ทำนองขึ้นสูง	ทำนองถกชมรมตีเหล็ก	ทำนองเดินกราย	ทำนองย้ายต้น	ทำนองไต่ไม้ลำเดียว
5	กัณฑ์ชูชก	✓	✓				✓	✓		
6	กัณฑ์จุลพน	✓	✓						✓	
7	กัณฑ์มหาพน	✓	✓						✓	
8	กัณฑ์กุมาร	✓	✓	✓		✓		✓		✓
9	กัณฑ์มัทรี	✓	✓	✓		✓			✓	
10	กัณฑ์สักรพรรพ	✓	✓	✓				✓		
11	กัณฑ์มหาธา	✓	✓				✓	✓	✓	✓
12	กัณฑ์กษัตริย์	✓	✓	✓	✓				✓	
13	กัณฑ์นครกัณฑ์	✓	✓	✓	✓					

สรุปการเทศน์มหาชาติชาดกเป็นศาสตร์ ศิลปะ ที่มีทำนองเป็นเอกลักษณ์มาช้านาน และได้รับการสั่งสม จนก่อให้เกิดรูปแบบต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนมากขึ้น ความหมายต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้การฟังเทศน์มหาชาติมีอรรถรส และก่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องราวและคติธรรมมากขึ้น ทำให้ซึมซาบเข้ามาทีละน้อย ๆ จนสามารถก่อให้เกิดพฤติกรรมส่วนตัว และกลับกลายมาเป็นพฤติกรรมและประเพณีทางสังคม

ขั้นตอนที่ 3 สภาพกระบวนการเรียนรู้การเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน

1. กระบวนการเรียนรู้ของพระภิกษุปัจจุบันกับการเทศน์แหล่มหาชาติ พบว่า แหล่งเรียนรู้ โดยการเรียนรู้กับบุคคลหรือครูผู้ชำนาญการทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายฆราวาส (ปราชญ์ท้องถิ่น/ ภูมิปัญญาชาวบ้าน) ที่ชำนาญ และต้องอ่านตำราคัมภีร์เทศน์ให้เกิดความชำนาญ เข้าใจในเนื้อหาของกัณฑ์ที่เทศน์ อักษรวิธีให้ชัดเจน หรือเรียนรู้จากเนื้อแหล่เดิมจากห้องสมุด หรือจากซีดี (CD) ดีวีดี (DVD)

การเรียนรู้ของพระภิกษุกับการเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องให้ความสนใจกันแบบจริงจัง ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์แม้แต่แหล่เทียบเนื้อ ต้องเกิดจากการเรียนรู้ เพราะสามารถที่จะฝึกหัดเรียนรู้ได้ไม่ยาก ครูผู้ชำนาญการทั้งฝ่ายบรรพชิต (พระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญ) และฝ่ายฆราวาส (ปราชญ์ท้องถิ่น/ ภูมิปัญญาชาวบ้าน) ที่ชำนาญ เพราะปัจจุบันการเรียนรู้ยังมีหลายช่องทาง เช่น เรียนรู้จากแผ่นบันทึกเสียง เนื้อแหล่มหาชาติที่ครูในอดีตได้บันทึกไว้ ดังคำสัมภาษณ์

“โดยการหาครูผู้ชำนาญการทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายฆราวาส (ปราชญ์ท้องถิ่น/ ภูมิปัญญาชาวบ้าน) ที่ชำนาญ และต้องอ่านตำราคัมภีร์เทศน์ให้เกิดความชำนาญ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 1, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2560)

“มีพระมาขอให้หัดเทศน์ มาถึงก็ให้ตั้ง นะโม 5 ชั้น คือ การเทศน์มหาชาติต้องเรียนตั้งแต่การตั้งนะโม พอผมขึ้นทำนองให้ฟัง หลังจากนั้นพอกลับไปวัดแล้วก็ไม่มีอีกก็มี การเรียนเทศน์หรือเรียนเรื่องอะไรต้องเอาใจใส่จริงจัง มีวิธีการเรียนเยอะ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“ส่วนใหญ่ก็มักจะหัดกับปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญ โดยการอ่านตำราเนื้อเทศน์คัมภีร์นั้นให้เกิดความชำนาญและเข้าใจในเนื้อ หรือเรียนรู้จากซิดีที่พระผู้เทศน์ได้บันทึกเสียงไว้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“การเรียนรู้เทศน์แหล่มหาชาติ ถ้าสนใจกันแบบจริงจัง ก็หัดได้ไม่ยาก เพราะปัจจุบันอาจจะมียุคเทศน์เหลือน้อยรูป ที่เทศน์กันจริง ๆ แต่ก็ยังมีพระนักเทศน์ที่ท่านมีความชำนาญเฉพาะกัณฑ์ ที่อายุมากขึ้นก็หยุดเทศน์ไป พระสงฆ์รูปไหนสนใจ ก็ต้องไปหาท่านให้ช่วยแนะนำ ถ้าทำได้ก็จะช่วยรักษาทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติไว้ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“เทศน์แหล่มหาชาติถ้าพูดถึงก่อน ๆ ย้อนไปประมาณ 30 ปี มีพระนักเทศน์แหล่มหาชาติเยอะ และผู้เทศน์ก็จะมีความชำนาญเชี่ยวชาญเฉพาะกัณฑ์ การถ่ายทอดได้อรรถรส ผมมองว่าถ้าพระสงฆ์เราตั้งใจจริงเรียนรู้ไม่ยาก แหล่ที่เราจะศึกษามีเยอะนะ ครูที่ชำนาญยังพอมิแต่สิ่งทีขาดน่าจะเป็นนักเรียนหรือผู้ที่สนใจจริง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“เรียนรู้การเทศน์มหาชาติต้องสนใจจริง ๆ ปัจจุบันก็ยังมีจะศึกษาได้ เช่น จากแผ่นบันทึกเสียง บันทึกเล็ก ๆ หรือเนื้อแหล่เก่าที่ครูในอดีตได้เขียนไว้ ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์แม้แต่แหล่เทียบเนื้อ ต้องเกิดจากการเรียนรู้ อยู่ที่เราไปขวนขวาย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“เมื่อต้องเรียนรู้แบบต่อวิชา เมื่อจะเรียนรู้ก็ค้นหาไหน ๆ ต้องเข้าใจในเนื้อหาสาระในกัณฑ์ นั้น ๆ และอีกประการ เสียงของเราสามารถที่ในกัณฑ์ที่ชอบได้ใหม่ เมื่อไปหาครู ๆ ก็จะบอกจะแนะ ให้สิ่งแรก คือ การอ่านคัมภีร์ให้เข้าใจก่อน และเรียนรู้ การตั้ง นะโม เทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“ที่จริงถ้าเราสนใจกันจริง ๆ การเรียนรู้ก็ไม่ยาก เราต้องไปหาครูที่ท่านเป็นพระที่ชำนาญ เชี่ยวชาญ หรือโยมที่เคยบวชนาน ๆ และมีความชำนาญเรื่องการเทศน์มหาชาติ โยมบางคนก็รู้หน้าที่ ถึงเวลาในวัดพื้นที่ จะมีเทศน์มหาชาติ ก็ไปฝึกหัดถวายให้พระสงฆ์ที่สนใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2560)

2. วิธีการฝึกหัดของพระภิกษุปัจจุบันกับการเทศน์แหล่มหาชาติ พบว่า วิธีการขั้นตอน ฝึกหัดต้องเกิดขึ้นจากการสนใจของพระสงฆ์ และฝึกหัดจากผู้ชำนาญในกัณฑ์ต่าง ๆ มีมานะอดทน มุ่งมั่น โดยการอ่านคัมภีร์จนชำนาญเข้าใจเนื้อหาได้อย่างชัดเจน การฝึกหัดโดยการปรับเสียง ความเหมาะสมในกัณฑ์ที่เทศน์ต้องฝึกเสียงทรวง (เสียงเกิดขึ้นในอกผ่านลำคอ) เสียงนาสิก (เสียงผ่านมาทางจมูก) เพราะการเทศน์แหล่มหาชาติต้องใช้เสียงถ่ายทอดให้เกิดอรรถรส

จากการศึกษาพระภิกษุผู้ฝึกหัดต้องให้ความสนใจ เตรียมตัวให้พร้อม การอ่านคัมภีร์ เทศน์มหาชาติให้เกิดความชำนาญ คล่องแคล่วตามอักขระวิธี คือการออกเสียงภาษาให้ชัดเจน เข้าใจ ในเนื้อหาในกัณฑ์ที่เทศน์ และฝึกหัดตั้งนะโม 5 ชั้น เพราะนะโม 5 ชั้น เป็นการน้อมถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือว่า บทนะโม 5 ชั้น สำหรับเทศน์นั้นเป็นเกริ่น ทำนองหรือฝึกทำนอง บทนะโม 5 ชั้น และบทคุณฉิบบท ต้องใช้เวลาฝึกหัด การเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องฝึกหัดเสียงฝึกปอด โดยการดำนน้ำแล้วตั้ง นะโม 5 ชั้น หรือการถ่างคอให้กว้างขึ้น โดยการกินกล้วยทั้งลูก กินน้ำค้าง คุณน้ำค้างที่เกิดจากการเผาน้ำมันยาง เพื่อการเพิ่มเสียงหรือนาสิกให้มีแก้วเสียง และกังวาน การดำนน้ำ แล้วตั้ง นะโม 5 ชั้น หรือการถ่างคอให้กว้างขึ้นเพื่อปรับเสียงให้เหมาะสม ดังคำสัมภาษณ์

“วิธีการฝึกหัด คือ ขั้นตอน พระสงฆ์สนใจ เตรียมตัวให้พร้อมด้วยการ อ่านคัมภีร์เทศน์ มหาชาติให้เกิดความชำนาญ คล่องแคล่ว เข้าใจในเนื้อหาในกัณฑ์ที่เทศน์ และเสียงก็ต้องเข้าทำนอง ในกัณฑ์ที่เทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 2, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2560)

“เทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน ขาดหายไป คือการฝึกหัด ขาดความชำนาญ หัดร้อง หัดแหล่ ด้วยตนเอง แต่ไม่หาผู้เชี่ยวชาญโดยตรง จึงไม่มีผู้ชี้แนะ การฝึกหัดเทศน์ ที่จริงก็ไม่ยากอะไร ถ้าขยัน และใจรัก สนใจก็จะเป็นพระสงฆ์ที่ชำนาญหรือสืบสานทำนองเทศน์เฉพาะกัณฑ์ได้” (ผู้ให้ข้อมูล รูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“ฝึกการเทศน์นะ โบรมันต้องฝึกกันนาน การอ่านหนังสือเทศน์นี้สำคัญ เป็นการอ่าน หนังสือให้ชำนาญ จากนั้นฝึกตั้งนะโม 5 ชั้น ประจำกัณฑ์ นะโม 5 ชั้น บางรูปฝึกเป็นอาทิตย์เลย

เพราะการเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องฝึกเสียง โห่ เสียงหา ให้เป็น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์แหล่มหาชาติ คือ การใช้เสียงถ่ายทอดเป็นบทบาทเพื่อสะท้อนให้เห็นบุคลิกของ พระเวสสันดร พระมัทรี กัณหา ชาติ พระเจ้ากรุงสุโขทัย พระนางผุสดี และชูชก ยังมีหลายคนที่อยู่ในเนื้อคัมภีร์เทศน์แหล่ พระที่ฝึกหัดต้องต้องรู้เข้าใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“ต้องมีใจรักมีความตั้งใจ มีใจแสวงหาความรู้ เรียนรู้ อ่านตำราให้ชำนาญและเข้าใจ ในเนื้อหาของแหล่เทศน์ โดยการเข้าไปหาผู้ชำนาญที่เชี่ยวชาญในกัณฑ์ที่เทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“เทศน์แหล่มหาชาติ ต้องฝึกหัดหลายส่วนครับ ปรับเสียงให้เหมาะสม อ่านคัมภีร์ให้ชำนาญ ฝึกปอด โดยการดำนน้ำแล้วตั้ง นะโม 5 ชั้น หรือการถ่างคอให้กว้างขึ้น โดยการกินกล้วย ทั้งลูก กินน้ำค้าง ดูน้ำค้างที่เกิดจากการเอนน้ำมันยาง เพื่อการเพิ่มเสียงหรือนาสิกให้มีแก้วเสียง และกั๊ววาน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

“การฝึกหัดในปัจจุบันนี้ พระที่จะฝึกหัดกันตามวิธีขั้นตอนแบบ โบราณ ไม่มี มีบ้างอาจจะน้อย เพราะอาศัยความอดทน ขยันฝึกฝนฝึกหัดอยู่บ่อย ๆ เพราะครูผู้เชี่ยวชาญยุคนี้ก็หายากขึ้นเหลือไม่กี่รูป” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2560)

“สนใจ ใจรักมีความมุ่งมั่น ปัจจุบันพระภิกษุฝึกหัดในการเทศน์ ต้องดูว่าเหมาะสมในกัณฑ์ที่เทศน์หรือไม่ ต้องหาผู้เชี่ยวชาญ พระสงฆ์เถระที่ท่านชำนาญในกัณฑ์ที่เทศน์ ต้องมีส่วนประกอบหลายอย่าง ต้องมีอ่านคัมภีร์ให้คล่องแคล่ว ฝึกปอด ฝึกลม ฝึกเสียงทรง เสียงนาสิก ฉันทน์น้ำมะพร้าวทางจมูก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 13, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2560)

สรุปพระภิกษุผู้ฝึกหัดต้องให้ความสนใจ เตรียมตัวให้พร้อม การอ่านคัมภีร์เทศน์มหาชาติให้เกิดความชำนาญ คล่องแคล่วตามอักขระวิธี คือการออกเสียงภาษาให้ชัดเจน เข้าใจในเนื้อหาในกัณฑ์ที่เทศน์

ขั้นตอนที่ 4 สภาพการสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน

1. สภาพการสืบสานโดยฟื้นฟูการเทศน์แหล่มหาชาติ พบว่า โดยการจัดเทศน์เนื้อหาแบบโบราณที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่า และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นชุมชน โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม การฟื้นฟู การบูรณาการ การเทศน์มหาชาติ การจัดการพิมพ์ทำนองเทศน์มหาชาติ โดยทำเป็นสำนวนทำนองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือบันทึกลงเป็นแผ่น ซีดี ดีวีดี โดยใช้ระบบสมัยใหม่ เพื่อฟื้นฟูสิ่งที่กำลัง

จะสูญหายให้มีคุณค่า มีความสำคัญ การปฏิบัติสืบทอด อนุรักษ์ รักษา ถ่ายทอดให้มีความสำคัญ และนำไปเผยแพร่ ส่วนพระเถระที่มีหน้าที่การปกครอง และมีความชำนาญเรื่องของการเทศน์ มหาชาติ ควรประชุมปรึกษาหารือกัน จัดทำแผนให้เป็นไปตามขั้นตอน พิจารณาถึงสิ่งที่ควรดำรงอยู่ หรือส่วนใดที่ขาดหายไป และจัดทำเป็นระบบ ให้มีการประสานกันกับฝ่ายท้องที่ และฝ่ายท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกเทศมนตรี จัดทำแผนด้านศาสนาวัฒนธรรมประจำปี ในส่วนของ กระทรวงควรจัดทำหลักสูตรเรียนใน โรงเรียน ให้เยาวชนได้ศึกษาเรียนสอนเป็นวิชาเฉพาะ ดั่งคำสัมภาษณ์

“การฟื้นฟูการเทศน์มหาชาติ ต้องให้การสนับสนุน ในด้านการจัดการพิมพ์ทำนองเทศน์ มหาชาติ โดยจัดทำเป็นสำนวนทำนองภาค ทำนองธรรมวัตร หรือบันทึกลงเป็นแผ่น ซีดี ดีวีดี โดยใช้ระบบสมัยใหม่ หรืออาจทำตำราเรียนหรือคู่มือ แล้วมีการสอนเป็นวิชาเฉพาะ นำฟื้นฟูได้ ควรทำแบบจริงจัง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 2, สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2560)

“การฟื้นฟู ก็ต้องเริ่มจากผู้ที่เกี่ยวข้องตัวเรา แนะนำให้เขาสนใจ อยากรู้วิธีการเทศน์แหล่ มหาชาติ เมื่อพระสงฆ์ สามเณรที่ใกล้ชิดเรา เริ่มสนใจใส่ใจก็ถ่ายทอด ตัวต่อตัว หรืออาจเขียนพิมพ์ เป็นตำรา บันทึกเสียงให้ฝึกหัดกันทีละท่อนจะได้ประโยชน์ การฟื้นฟูในการเทศน์แหล่มหาชาติ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“ต้องเริ่มฟื้นฟูจากรวมกลุ่มท่านที่มีความชำนาญในการเทศน์ เช่น พระสงฆ์เถระที่ท่าน ชำนาญในการเทศน์มหาชาติ ให้ท่านฝึกหัดพระใหม่หรือเด็กในโรงเรียนสอนเป็นวิชาเฉพาะ หรือจัดการในโรงเรียน ในชุมชน หรือในองค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล ทำแผนด้านศาสนา วัฒนธรรมประจำปี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“การที่จะฟื้นฟูเรื่องของการเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องให้พระเถระที่มีหน้าที่การปกครอง และมีความชำนาญเรื่องของการเทศน์จริง จากนั้นเชิญประชุมหารือกัน วางแผนว่าจะทำอะไรอย่างไร ให้เป็นไปตามขั้นตอน พิจารณาว่าส่วนใดขาดหายไป ส่วนใดยังคงอยู่ ต้องทำเป็นระบบ ผู้ใหญ่ ในบ้านเมืองเรามองไม่เห็นคุณค่ารากเดิมของตนเอง หรือกระทรวงจัดทำคู่มือในการเรียนในโรงเรียน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“การบูรณาการ ทำของที่กำลังจะสูญ ให้มีความหมายมีความสำคัญมีบทบาทในการปฏิบัติ แล้วสืบทอด อนุรักษ์ รักษา ถ่ายทอดให้เห็นความสำคัญและนำไปเผยแพร่” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 13, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2560)

“การทำงานร่วมกัน โดยการจัดให้มีการเทศน์มหาชาติขึ้นมาตามลักษณะของวัฒนธรรม ในแต่ละท้องถิ่นของชุมชนนั้น ๆ และจัดทำต่อเนื่อง นิมนต์พระนักเทศน์ที่มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์เป็นผู้ถ่ายทอดทำนอง ให้ผู้ที่มีความสนใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปสภาพการสืบสานต้องมีการฟื้นฟู ด้วยการจัดพิมพ์ทำนองการเทศน์แหล่ บันทึก เป็น CD DVD ลงยูทูป เผยแพร่ทำคู่มือ ตำรา ให้มีการเรียนการสอน และให้ความสำคัญฟื้นฟู การบูรณาการในการปฏิบัติแล้วสืบทอด อนุรักษ์ รักษา ถ่ายทอดให้เห็นความสำคัญและนำไปเผยแพร่

2. การถ่ายทอดการเทศน์แหล่มาหาชาติปัจจุบัน พบว่า การนำการเทศน์มาหาชาติที่ผ่านมา เลือกรรกลั่นกรองด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน แล้วนำไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับ รู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมโดยผ่าน การเทศน์ แหล่มาหาชาติ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมผ่านทางวัฒนธรรมต่าง ๆ

จากการศึกษาการถ่ายทอดการเทศน์แหล่มาหาชาติ ต้องทำเป็นขั้นตอน และเริ่มตั้งขั้นที่ 1 ถึงขั้นตอนสุดท้าย ทำอะไรต้องระดมความคิด ผู้รู้ทั้งที่เป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนท้องถิ่น ขั้นตอนหรือจัดทำเป็นตำรา ส่วนการถ่ายทอดในการเทศน์แต่ละกัณฑ์ จะมีปีพาทย์ ระนาดเครื่องดนตรีประ โคมด้วย ขณะดำเนินพิธีตามแบบฉบับของทำนองหลวงเพลงที่ใช้ ก็จะใช้ เป็นแบบอากัปภิกขของเนื้อเรื่อง อีกทั้งเป็นเครื่องเตือนใจให้กับผู้ที่ได้ยิน เสียงระนาด ปีพาทย์ ย่อมทำให้จิตใจนั้นอิ่มเอิบใจ ทำนองในแต่ละกัณฑ์ต่างกัน เพื่อให้การดำรงอยู่ ต้องถ่ายทอด ตัวต่อตัว โบราณเรียกว่าต่อบท หรือต่อทำนอง เขียนเป็นทำนองครับ หรือบันทึกไว้ มีการทำบทเรียน แล้วสอนในโรงเรียนก่อนเป็นการเรียนพื้นฐาน ดังคำสัมภาษณ์

“รวบรวมตัวครูที่ท่านมีความชำนาญ..วางแผน เขียนตำรา เขียนทำนองทำคู่มือทั้งส่วน ที่เป็นเนื้อหาแหล่ นอกแหล่ใน บันทึกลงแผ่นจากนั้นต้องมีการฝึกหัดตั้งขั้นพระสังฆาธิการก่อน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์มาหาชาติ...เพราะทำนองในแต่ละกัณฑ์ต่างกัน เพื่อให้การดำรงอยู่ ต้องถ่ายทอดตัวต่อตัว โบราณเรียกว่าต่อบท หรือต่อทำนอง เขียนเป็นทำนองครับ หรือบันทึกไว้ มีการทำ บทเรียน แล้วสอนในโรงเรียนก่อนเป็นการปูพื้นฐาน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“การถ่ายทอดต้องทำเป็นขั้นตอน และเริ่มตั้งขั้นที่ 1 ถึงขั้นตอนสุดท้าย ทำอะไรต้อง ระดมสมอง ถ้าไม่ทำเป็นขั้นตอนหรือทำเป็นตำราเราไม่สามารถถ่ายทอดได้ ระดมผู้รู้ทั้งที่เป็น พระสงฆ์หรือฆราวาส ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนท้องถิ่น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“การถ่ายทอดก็มีหลายวิธีการ สอนหรือแนะนำตัวต่อตัว ฟังจากการบันทึกเสียงหรือ การเขียนบันทึกไว้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“ปรับปรุงการเทศน์ให้เหมาะสมกับยุคสมัยเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนิน ชีวิตประจำวัน โดยใช้การเทศน์มาหาชาติเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนา” (ผู้ให้ข้อมูล รูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“ในการเทศน์มหาชาติ โบราณเขามีปีพาทย์ระนาดเครื่องดนตรีประโคมด้วย ขณะดำเนินพิธีตามแบบฉบับของท่านองหลวงเพลงที่ใช้ ก็จะใช้เป็นแบบอาภักปกริยาของเนื้อเรื่อง อีกทั้งเป็นเครื่องเตือนใจให้กับผู้ที่ได้ยิน เสียงระนาด ปีพาทย์ ย่อมทำให้จิตใจนั้นอิ่มเอิบและได้ทราบว่ามีงามมหาชาติ เพราะเครื่องดนตรีย่อมจะบอกลีลาท่านองที่ให้อรรถรสอีกด้วย น่าจะเป็นการถ่ายทอดได้อีกวิธี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“ต้องถ่ายทอดหรือฝึกฝนกับครูอาจารย์ที่ท่านเทศน์เก่ง คือได้ท่านองหลวงท่านองราษฎร์ ได้ทั้งแห่ นอก แห่ในและถ่ายทอดโดยตรง ยุคนี้อาจต้องช่วยการเขียนคู่มือแล้วสอนในโรงเรียนหรือทุกระดับชั้น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 19, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2560)

สรุปการถ่ายทอดการเทศน์แห่ ควรระดมความคิด ผู้รู้ทั้งที่เป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนท้องถิ่น ขึ้นตอนหรือจัดทำเป็นตำรา ส่วนการถ่ายทอดในการเทศน์แต่ละกัณฑ์ ทำตามแบบฉบับของท่านองหลวงเพลงที่ใช้ ก็จะใช้เป็นแบบอาภักปกริยาของเนื้อเรื่อง

3. การสืบทอดการเทศน์แห่ มหาชาติปัจจุบัน พบว่า ควรริเริ่มปรับปรุงการเทศน์ให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ต้องมีการค้นคว้าวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ในท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น การเทศน์มหาชาตินั้น เป็นภูมิปัญญาของคนไทยมาช้านาน ควรมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในมหาชาติอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน การนำประเพณีวัฒนธรรมการเทศน์มหาชาติ ถ่ายทอดให้เยาวชนและคนในสังคมได้รับรู้ เกิดความรู้ความเข้าใจ ในคุณค่า คุณประโยชน์ และนำแบบอย่างพระเวสสันดรปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านร่องแหล่งซึ่งมีคตินิยม สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้ และสถาบันศาสนากรอบครัว การศึกษา ต้องดำเนินการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน

การสืบทอดนั้น ควรเริ่มตั้งแต่การจัดสถานที่เทศน์รูปแบบต่าง ต้องมีส่วนประกอบอะไร เช่น การตั้งชั้นสาคร ราชวัตร ฉัตรธง ผลไม้ต่าง ๆ ตามฤดูกาล หรือการตั้งธรรมาสน์เทศน์ก็ต้องให้ถูกตามแบบศาสนพิธี และขั้นตอนวิธีการ หรือจะระดมผู้เชี่ยวชาญมาปรึกษาถึงปัญหาปัจจุบัน การเทศน์มหาชาติขาดนักเทศน์มหาชาติที่จะสืบสาน การฝึกหัดการเทศน์มหาชาติท่านองเดิม ท่านองหลวง ท่านองราษฎร์ หรือการทำหลักสูตร แล้วนำไปใช้ในการเรียนการสอนเป็นพื้นฐาน ทุกวัดควรส่งเสริมพระภิกษุ-สามเณร ให้มีการฝึกหัดเทศน์มหาชาติ ส่วน เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ต้องสนใจและตระหนักถึงการสืบทอดการเทศน์มหาชาติ มีการส่งเสริม เช่น ภาครัฐต้องให้การสนับสนุน วัดในพื้นที่จัดเทศน์เนื่องในเทศน์สำคัญ มีการจัดนิทรรศการให้ความรู้แก่บุคคลที่มาในงาน และสอดคล้องคตินิยมหลักการดำเนินชีวิตหรือทำเป็นละครแต่ละตอน แต่ละกัณฑ์ ดังคำสัมภาษณ์

“การจัดเทศน์มหาชาติ เราต้องมีการส่งเสริม เช่น ภาครัฐต้องให้การสนับสนุนวัดในพื้นที่จัดเทศน์เนื่องในเทศน์สำคัญ มีการจัดนิทรรศการให้ความรู้แก่บุคคลที่มาในงาน และสอดคล้องคติธรรมหลักการดำเนินชีวิตหรือทำเป็นละครแต่ละเรื่อง ก็จะเป็นที่สนใจของประชาชนได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 1, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2560)

“วัดทุกวัดต้องมีการส่งเสริมพระภิกษุ-สามเณร ให้มีการฝึกหัดเทศน์ หรือแม่เจ้าอาวาสผู้ช่วยเจ้าอาวาส ต้องให้ความสนใจ เริ่มตั้งแต่การจัดสถานที่เทศน์รูปแบบต่าง ต้องมีส่วนประกอบอะไร เช่น การตั้งชั้นสาคร ราชวัตร นัตรฆง ผลไม้ต่าง ๆ ตามฤดูกาล หรือการตั้งธรรมาสันเทศน์ก็ต้องให้ถูกต้องตามแบบศาสนพิธีการ เพื่อเป็นรักษาหรือเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนได้เป็นอย่างดี การสืบทอดที่จะไม่สูญหาย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์มหาชาติ โดยการสืบทอด ควรมีขั้นตอนวิธีการ หรือจะระดมผู้เชี่ยวชาญมาพูดคุยถึงปัญหา ว่าปัจจุบันการเทศน์มหาชาติขาดนักเทศน์ที่จะสืบสานสืบทอด การเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอด” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“วัดใดมีพระอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถในการเทศน์ได้ดี คือรู้ทำนองเดิมหรือเล่นนอกเล่นใน เมื่อถึงถึงช่วงเข้าพรรษาก็ต้องมีการสอดแทรกในการสอนให้พระสงฆ์สามเณรรุ่นใหม่ กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกลงในการสืบทอดหรือต้องการฝึกหัดการเทศน์แหล่มหาชาติ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“การจัดสถานที่เทศน์รูปแบบต่าง ต้องมีส่วนประกอบอะไร เช่น การตั้งชั้นสาครราชวัตร นัตรฆง ผลไม้ต่าง ๆ ตามฤดูกาล หรือการตั้งธรรมาสันเทศน์ก็ต้องให้ถูกต้องตามแบบศาสนพิธีการ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“การปรับปรุงการเทศน์ให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่แต่ไม่ลบล้างของเดิม สร้างให้คนในปัจจุบันได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ เห็นคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ซึ่งผ่านประเพณีของชุมชน ใช้เรื่องพระเวสสันดร ไว้สอนคน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

สรุปสืบทอดการเทศน์แหล่ ต้องจัดสถานที่เทศน์รูปแบบต่าง ๆ ระดมผู้เชี่ยวชาญมาปรึกษาถึงปัญหาปัจจุบันการเทศน์ เทศน์ให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่แต่ไม่ลบล้างของเดิม สร้างให้คนในปัจจุบันได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ เห็นคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

4. การอนุรักษ์การเทศน์แหล่มหาชาติ พบว่า โดยการปลูกจิตสำนึกให้พระสงฆ์สามเณรหนุ่มและคนในท้องถิ่น ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของมหาชาติ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ

ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์มรดกทางชาติ และฝึกฝนหรืออาจช่วยกันสร้างตำราเรียน ทั้งสนับสนุนให้มี พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑสถานชุมชนขึ้น เพื่อแสดงภาพการจัดพิธีเกี่ยวกับการเทศน์หรือ ความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิต อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย บ้าน วัด โรงเรียน (บ.ร.ว.)

ควรสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วยการอนุรักษ์ การเทศน์แหล่มหาชาติ โดยการปลูกจิตสำนึกให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรหนุ่มและคนในท้องถิ่น ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสารและความสำคัญของมหาชาติ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตาม ประเพณีและวัฒนธรรม หรืออนุรักษ์โดยการวิเคราะห์ตัวละครในเรื่องพระเวสสันดรชาดก หรือเปรียบเทียบ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แต่ต้องไม่ทิ้งทำนองของเดิม อาจเสริมเพิ่มทำนองใหม่ หรือจะใช้ของเก่าเทคโนโลยีใหม่ ก็ไม่ทิ้งของเก่า ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ต้องให้ความสำคัญ ต่อการเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และช่วยกันส่งเสริมสนับสนุน จัดเทศน์มหาชาติ ประเพณี เพื่อสืบสานวัฒนธรรมของชุมชน รักษาตำราเนื้อหาทำนองการเทศน์มหาชาติ ต้องอนุรักษ์ รักษาไว้ทั้งหมด ตำราเดิม ๆ โดยใช้เนื้อหาสาระเดิม คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ หล่อต่าง ๆ รวบรวมแหล่เก่า ๆ แหล่ใหม่ เขียนให้ชัดเจน พิมพ์เป็นหนังสือ หรือทำเป็นตำราเรียน แยกเป็นส่วน ๆ ก็ได้ประโยชน์ ดังคำสัมภาษณ์

“เรื่องอนุรักษ์การเทศน์มหาชาติ ต้องเริ่มจากผู้นำโดยเฉพาะพระสงฆ์เถระที่มีอำนาจ หน้าที่ในการปกครอง ต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกันว่าควรมี นโยบายในด้านการเรียน จัดทำ เป็นกลุ่มระดับเล็ก ๆ ก่อน แล้วมีการรวม ร่วมมือกับส่วนบ้านเมือง ว่าเราจะอย่างไร มีแผนบริหาร จัดการอย่างไร จัดทำหลักสูตรหรือระยะสั้น อบรม สามวัน ห้าวัน จากเริ่มจากคนที่มีความชำนาญ ฝึกหัดให้เข้มข้นขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“ต้องเริ่มจากผู้นำ โดยเฉพาะพระสงฆ์เถระที่มีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ต้องมี การประชุมปรึกษาหารือกันว่าควรมี นโยบายในด้านการเรียนการสอน หรือเขียนตำรา ทำหลักสูตร ระยะสั้น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“พระสงฆ์ สามเณร ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ต้องให้ความสำคัญต่อการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และช่วยกันส่งเสริมสนับสนุน จัดเทศน์มหาชาติ ประเพณีเพื่อสืบสาน วัฒนธรรมของชุมชน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“การอนุรักษ์นั้นให้คนรุ่นใหม่ได้มีการฟังเนื้อหาสาระมีการวิเคราะห์ตัวละครในเรื่อง เทศน์มหาชาติหรือมีการเปรียบเทียบ หรืออาจจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แต่ต้องไม่ทิ้งทำนองของเดิม

อาจเสริมเพิ่มทำนองใหม่หรือจะใช้ของเก่าเทคโนโลยีใหม่ ก็ไม่ทิ้งของเก่านะ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

“อนุรักษ์การเทศน์มหาชาติ ต้องเริ่มจากผู้นำโดยเฉพาะพระสงฆ์เถระที่มีอำนาจหน้าที่ หรือผู้อำนวยการเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังมีอีกหลายท่าน..แต่คนสมัยใหม่อาจไม่มองคนรุ่นเก่าแล้ว พระก็เหมือนกัน พระที่บริหารก็เป็นพระรุ่นใหม่ จึงอาจจะมองไม่เห็นคุณค่าส่วนนี้ การเทศน์มหาชาติหรือทำนองเดิม ๆ ทำนองหลวงทำนองราษฎร์ แห่ล้นนอกแห่ล้นในสำคัญมาก ช่วยกัน ๆ เขียนพิมพ์รวบรวม ฝึกหัดก่อนรักได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“การที่จะรักษาตำราเนื้อหาทำนองการเทศน์มหาชาติ ต้องอนุรักษ์ รักษาไว้ทั้งหมด ตำราเดิม ๆ โดยใช้เนื้อหาสาระเดิม คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ แห่ต่าง ๆ รวบรวมแห่เก่า ๆ แห่ใหม่ เขียนให้ชัดเจน พิมพ์เป็นหนังสือ หรือทำเป็นตำราเรียน แยกเป็นส่วน ๆ ย่อมได้ประโยชน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2560)

สรุปอนุรักษ์เริ่มจากผู้นำโดยเฉพาะพระสงฆ์เถระที่มีอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ หรือผู้อำนวยการเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปลุกจิตสำนึกให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรหนุ่มและคนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของมหาชาติ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรม

5. การเผยแพร่การเทศน์แห่ล้นมหาชาติ พบว่า การเผยแพร่ โดยการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนพัฒนาการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญา และวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการพัฒนาการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง การจัดให้มีการเทศน์มหาชาติ ควรจัดนิทรรศการหลังการเทศน์เพื่อประมวลผลงานของการจัดเทศน์ และต้องมีการบันทึกเสียง จัดทำเป็นแผ่น ซีดี ดีวีดี เพื่อให้เผยแพร่ให้กับประชาชนทั่วไป

การเผยแพร่ควรจัดนิทรรศการหลังการเทศน์เพื่อประมวลผลงานของการจัดเทศน์ จัดทำ การบันทึกเสียง โดยให้ทำนองเดิมลง ยูทูป อินเทอร์เน็ต จะได้แผ่ขยายไปถึงทั่วโลกเพราะคนไทยก็ไปพำนักในต่างประเทศ การเผยแพร่ที่ดียอมทำให้การสืบสานและเป็นการอบรมจิตใจ เผยแผ่ นั้นจะต้องฝึกฝนให้ชำนาญและนำความรู้ขึ้นไปเผยแพร่ คือต้องมีสถานที่ในการเทศน์หรือมีสถานที่เผยแพร่

ส่วนการจัดในสถานที่ที่ยังไม่เคยจัดเทศน์มหาชาติ หรือวัดใดไม่เคยจัดเทศน์มหาชาติ ควรส่งเสริมกันทุกวัด จัดเทศน์ตามโอกาสที่สำคัญ จัดทำนิทรรศการเล่าประวัติเรื่องพระเวสสันดร โดยสังเขป มีคติสอนใจ และกล่าวถึงอานิสงส์ต่าง ๆ ต้องมีการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ ยกเป็น อุทาหรณ์เป็นแบบบุคลาธิษฐานหรือมีจัดเทศน์แบบประยุกต์บ้าง แสง สี เสียง คนรุ่นใหม่จะได้สนใจมากขึ้น การเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน เราต้องมีการประยุกต์บ้าง ที่เรียกว่า ประยุกต์ ประหยัด

และให้ได้ประโยชน์ เผยแพร่ตามยุคสมัยเป็นความทันสมัยแต่ต้องไม่เสียของเดิม ในการเทศน์มหาชาติ เพื่อเผยแพร่ ต้องทำต่อเนื่องกัน เช่น วันพระ วันสำคัญต่าง ๆ เมื่อเจ้าอาวาสบรรยายธรรม ควรมีการยกคติเตือนใจ ดังคำสัมภาษณ์

“ควรจัดนิทรรศการ ทำการบันทึกเสียง หรือลงเป็น ซีดี ดีวีดี แผ่นพับ โบปอริชัวร์ เพื่อการเผยแพร่ เป็นการประชาสัมพันธ์หรือทำเป็น เอ็มวี ก็ดีถ้าทำได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“ในการเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน เราต้องมีการประยุกต์บ้าง ที่เรียกว่า ประยุกต์ ประหยัด และให้ได้ประโยชน์ เผยแพร่ตามยุคสมัยความเป็นทันสมัยแต่ต้องไม่เสียของเดิม ในการเทศน์มหาชาติเพื่อเผยแพร่ ต้องทำต่อเนื่องกัน เช่น วันพระ วันสำคัญต่าง ๆ เมื่อเจ้าอาวาสบรรยายธรรม ควรมีการยกคติเตือนใจ การนำเสนอเรื่องบางตอนของกัณฑ์เทศน์มหาชาติมาสอดแทรกให้เกิดหลักการดำเนินชีวิตได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“การเผยแพร่เน้นปกติก็น่าจะมีการเทศน์อยู่บ่อย ๆ ควรจัดทำการบันทึก โดยให้ทำนองเดิม ลงยูทูป อินเทอร์เน็ต จะได้แผ่ขยายไปถึงทั่วโลกเพราะคนไทยเราก็ไปอยู่ทั่วโลก หรืออาจจะทำเป็น ภาทภาษาอื่น ๆ ก็ได้...การเผยแพร่ที่ดียอมทำให้การสืบสานและเป็นการอบรมจิตใจประชาชนได้ อีกทางหนึ่ง จะได้เห็นการอยู่ร่วมกันในสังคม มีการสอดแทรกคุณความดีของธรรมะ และได้เผยแพร่ วัฒนธรรมของไทย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“ควรจัดทำนิทรรศการเล่าประวัติเรื่องประวัติสังขาร โดยสังเขป มีคติสอนใจ และกล่าวถึงอานิสงส์ต่าง ๆ ต้องมีการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ ยกเป็นอุทานหรือเป็นแบบนุเคราะห์ฐาน หรือมีจัดเทศน์แบบประยุกต์บ้าง แสง สี เสียง คนรุ่นใหม่จะได้สนใจมากขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“การเผยแพร่ก็มาจากที่เราทำให้เป็นตัวอย่างให้เขาได้ยินได้ฟัง เรื่องราวอยู่บ่อย ๆ การเทศน์มหาชาติจะดำรงอยู่สืบต่อไป โดยที่พระสงฆ์เราเอง..เป็นผู้ริเริ่ม จัดให้มีทุกวัด ซึ่งเป็นวาระสำคัญว่าทุกวัดต้องจัดเทศน์ แล้วให้พระสงฆ์ สามเณร ได้ฝึกหัดเทศน์มหาชาติ จะได้สองทาง พระสงฆ์ สามเณรหัดเทศน์ และได้ขึ้นเทศน์ในวัดของตนเอง เรียกว่ามีการฝึกหัดฝึกฝนจนเกิดความชำนาญหัดบ่อย ๆ ฝึกบ่อย ๆ ก็จะเคยชินใจก็รัก ได้การเผยแพร่ด้วย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“เผยแพร่ตามยุคสมัยเป็นความทันสมัยแต่ต้องไม่เสียของเดิม ต้องมีการเปิดรับความเป็นสมัยใหม่ด้วย ใช้สื่อสารให้เกิดประโยชน์ ในการเทศน์มหาชาติเพื่อเผยแพร่ ต้องทำต่อเนื่องกัน เช่น วันพระ วันสำคัญต่าง ๆ เมื่อเจ้าอาวาสบรรยายธรรม ควรมีการยกเรื่องบางตอนของเทศน์มหาชาติ เป็นคติเตือนใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

“การเผยแพร่ต้องฝึกฝนให้ชำนาญและนำความรู้ขึ้นไปเผยแพร่ และสถานที่ที่จัดเทศน์ เช่น หน่วยภาครัฐ ก็ต้องจัดเทศน์ด้วย หรือวัดใดไม่เคยจัดเทศน์มหาชาติก็ควรส่งเสริมกันทุกวัดหรือจัดเทศน์ตามโอกาสที่สำคัญ ควรจัดทำกรบันทึก โดยให้ทำนองเดิมลง ยูทูป อินเทอร์เน็ต จะได้แผ่ขยายไปถึงทั่วโลก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปเผยแพร่ฝึกฝนให้ชำนาญและนำความรู้ต้องประยุกต์บ้าง ที่เรียกว่า ประยุกต์ ประหยัด และให้ได้ประโยชน์ จัดนิทรรศการหลังการเทศน์เพื่อประมวลผลงานของการจัดเทศน์ ต้องมีการเปิดรับความเป็นสมัยใหม่ด้วย ใช้สื่อสารให้เกิดประโยชน์ ในการเทศน์มหาชาติเพื่อเผยแพร่

6. การส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่นด้านการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน พบว่า การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่นด้านการเทศน์แหล่มหาชาติต้องเข้าไปในชุมชน หรือหมู่บ้านว่ายังมีปราชญ์ท้องถิ่นที่มีความรู้สามารถในการเทศน์มหาชาติ และยังคงถ่ายทอดทำนองนั้นมีใครกันบ้าง และเชิญให้มีการร่วมกลุ่ม มีการสนทนาและก็รวบรวมให้มีถ่ายทอด จดบันทึกหรือให้ปราชญ์ท้องถิ่นร้องทำนองประจำกัณฑ์ หรือบันทึกทำนองไว้เพื่อการถ่ายทอดให้ปราชญ์ท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญ เช่นเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในโรงเรียน

ควรส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่น โดยการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะการเรียนรู้ การศึกษาค้นคว้าร่วมกัน และนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่นจัดการวิถีชีวิตให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความรู้ ความสามารถ วิธีการ ทักษะ และเทคนิคการตัดสินใจในการผลิตผลงาน อันเกิดจากการสะสม องค์ความรู้ทุกด้าน ที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนาปรับปรุง และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี จนเกิดผลงานที่ดียิ่งมีคุณค่า มีประโยชน์สามารถนำไปแก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ดังคำสัมภาษณ์

“ส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่น คือ การที่เราต้องให้ความสำคัญ ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่มีความชำนาญเฉพาะเรื่อง เพราะบุคคลเหล่านี้เหมือนตำรา เหมือนหนังสือ แต่เราจะนำไปใช้ได้อย่างไร ปราชญ์ท้องถิ่น ท่านจะมีความเชี่ยวชาญโดยตรง บางคนเคยบวชนานมีความชำนาญหลายอย่าง ถ้านำมารวมกลุ่ม แล้วผู้ที่เกี่ยวข้องเราตั้งประเด็นว่าเราจะทำเรื่องอะไรก่อนหลัง ก็จะได้ประโยชน์ เช่นเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของไทย ของชุมชน แล้วให้แต่ละท่านช่วยกันเล่า จากนั้นจดบันทึกรวบรวมไว้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 1, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2560)

“ให้โอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องให้ความสำคัญเฉพาะเรื่องด้านเทศน์มหาชาติ ก็ท่านที่ชำนาญร้องทำนองในแต่ละกัณฑ์และบันทึก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“ปราชญ์ท้องถิ่นมีความสำคัญมาก เพราะบุคคลที่เป็นปราชญ์ตกผลึก มีองค์ความรู้ ถ้ามีความชำนาญก็จะรู้จริง รู้ทั่ว รู้ประโยชน์ เช่น เรารวมปราชญ์ท้องถิ่นด้านประเพณีวัฒนธรรม หรือจัดกลุ่มแล้วนั่งสนทนากัน มีการจดบันทึกไว้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพ ของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่นด้านการเทศน์แหล่มหาชาติต้องเข้าไปในชุมชนการศึกษา ค้นคว้าร่วมกัน เพื่อองค์ความรู้ ความชำนาญจะรู้จริง รู้ทั่ว รู้ประโยชน์ เช่น เรารวมปราชญ์ท้องถิ่น ด้านประเพณีวัฒนธรรมจัดกลุ่มแล้วนั่งสนทนากัน มีการจดบันทึก

7. การสร้างเครือข่ายการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน พบว่า เครือข่ายความร่วมมือ ระหว่างพระนักเทศน์การแหล่ ควรมีการผสมผสานที่ลงตัวทั้งความทันสมัยความเพลิดเพลิน สนุกสนานสอดแทรกอารมณ์ขันแต่ก็ควรจะรักษาความเป็นไทยวิถีชีวิตและภาษาที่สำคัญ ไม่ควรนำมาใช้ในทางที่ผิดหรือ โลดโผนเกินไปเพราะอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ผิด ๆ ได้ และแต่วัดต้องมีการช่วยกันส่งเสริมสนับสนุน วัดใดในระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับภาคก็เช่นกัน ก็ต้องให้การสนับสนุนต่อกัน

ส่วนพระนักเทศน์ที่มีการฝึกหัดก็ต้องมีการปรึกษาหารือ พระสงฆ์รูปใดที่มีความชำนาญ ในการเทศน์แหล่มหาชาติชำนาญแต่ละกัณฑ์ จัดทำการบันทึกจารึก มีการรวมกลุ่มกัน และถ้าวัดใด จัดเทศน์ก็ใช้แนวเครือข่าย เขาไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนในการเทศน์แหล่มหาชาติ เครือข่าย ระหว่าง พระนักเทศน์กับวัด หรือกับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ที่มีการจัดเทศน์มหาชาติ เครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญ เพราะถือเป็นการสร้างพระนักเทศน์ รุ่นใหม่ ๆ เป็นการสืบสานทอดสืบสาน พื้นฟู อนุรักษ์ ในการเทศน์ ดังคำสัมภาษณ์

“การสร้างเครือข่าย ควรร่วมมือระหว่างพระนักเทศน์ หรือประสานกับวัดที่มีการจัด เทศน์เทศน์มหาชาติ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้พระนักเทศน์รุ่นใหม่มีกำลังในการฝึกเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“พระนักเทศน์ที่มีการฝึกฝนหรือปรึกษาว่ามีพระรูปใดบ้างที่มีความชำนาญในการเทศน์ แต่ละกัณฑ์ จัดทำการบันทึกจารึกร่วมกลุ่มกัน และถ้าวัดใดจัดเทศน์ก็ใช้แนวเครือข่าย เข้าไปช่วย ส่งเสริมสนับสนุนในการเทศน์แหล่มหาชาติ เราช่วยกันขอมได้ประโยชน์ต่อการสร้างเครือข่าย ได้จักรโรงพระพุทธรูปศาสนาด้วย มีการสืบสานการเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

“เครือข่าย ระหว่างพระนักเทศน์กับวัด หรือกับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ที่มีการจัดเทศน์ มหาชาติ เครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญ...เพราะถือเป็นการสร้างพระนักเทศน์ รุ่นใหม่ ๆ เป็นการสืบสาน ทอดสืบสาน พันธุ์ อนุรักษ์ในการเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“ต้องเชื่อมโยงกัน ระดับวัดกับวัด เช่น มีพระนักเทศน์รุ่นใหม่เกิดขึ้นมา พระรุ่นใหม่ ๆ เมื่อมีเครือข่ายในการเทศน์ คือ มีสถานที่ในการฝึกฝนจริง มีโอกาสได้แสดงจริง ๆ ในแต่ละวัด หรือควรทำรายชื่อพระนักเทศน์มหาชาติรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ เพื่อที่จะได้รู้คร่าว ๆ ในเขตตำบล อำเภอ จังหวัด หรือทั้งภาค มีที่รูป ควรมีการนัดพบพูดคุยแลกเปลี่ยนกันบ้าง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“การฝึกหัดของพระรุ่นใหม่ ๆ เมื่อมีเครือข่ายในการเทศน์ คือมีสถานที่ในการฝึกฝนจริง มีโอกาสได้แสดงจริง ๆ ในแต่ละวัด หรือโดยมีการประสานกับพระนักเทศน์ที่มีการฝึกหัดหรือ ปรึกษาว่ามีพระรูปไหนบ้างที่มีความชำนาญในการเทศน์แต่ละกัณฑ์ หน่วยงานต่าง ๆ ก็เช่นกัน ต้องมีการส่งเสริมและประสานกับวัดที่พระเถระมีความชำนาญในการเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“วัดกับวัดต้องถึงกัน ช่วยส่งเสริมสนับสนุน วัดใดในระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับ จังหวัด และระดับภาคก็เช่นกัน ก็ต้องให้การสนับสนุนต่อกัน หรือวัดที่มีความคุ้นเคยกัน เราก็เข้าไป ส่งเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นฝึกพระเทศน์รุ่นใหม่ ๆ ได้มีสนามหรือที่เทศน์ มีโอกาส ฝึกสนามจริง ๆ เป็นกำลังให้ด้วย มีกำลังต่อพระเทศน์รุ่นใหม่ ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

สรุปเครือข่ายการเทศน์แหล่มหาชาติ โดยการร่วมมือระหว่างพระนักเทศน์กับวัด และวัดกับวัดต้องส่งเสริมสนับสนุน ทั้งในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับภาค ก็ต้องให้การสนับสนุนการพัฒนาคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

สรุปกระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

ส่วนใหญ่เทศน์ไปตามประเพณีที่สืบทอดกันมา การเทศน์มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น เทศน์มหาชาติเพื่อหาเงินเข้าวัดในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พระนักเทศน์ที่ชำนาญจริง ๆ หายากขึ้น พระนักเทศน์รูปที่เทศน์ทำนองหลวง ทำนองประจำกัณฑ์ก็อายุมากขึ้น ส่วนพระนักเทศน์ แหล่มหาชาติรุ่นใหม่ ๆ ขาดหายไป การเทศน์นั้นเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพปัจจุบัน เช่น การตั้งนะโม บทตัน โดยเฉพาะในการเทศน์ทำนองหลวง ในการเทศน์พระนักเทศน์ก็ต้องเทศน์เฉพาะแหล่ นอก หรือเล่าเนื้อเรื่องมหาชาติในแต่ละกัณฑ์ให้เข้าใจ วิธีการเทศน์แหล่มหาชาตินั้นก็เปลี่ยนแปลง ไปตามยุคสมัย อาจเป็นเพราะสภาพของการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชน พระนักเทศน์ จึงไม่เน้นทำนองหลวง ส่วนใหญ่ก็เทศน์เป็นทำนองเทียบเนื้อ พอรู้อเรื่อง เพื่อเทศน์ให้จบทั้ง 13 กัณฑ์

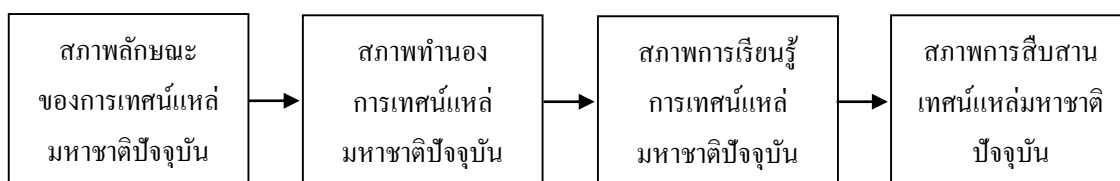
การฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ พระภิกษุ-สามเณร ขาดความสนใจการเทศน์แหล่มหาชาติ เพราะขาดครูผู้ชำนาญทำนองเดิม พระภิกษุ สามเณรที่สนใจฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ อาศัยครูพักลักจำ การเขียนตำราหรือคู่มือเพื่อฝึกหัดทำนองการเทศน์แหล่ทำนองหลวง และการฝึกหัดซักซ้อม การเทศน์แหล่มหาชาติ เจ้าอาวาสรุ่นใหม่อีกก็ต้องสนใจฝึกหัดกับครูผู้ชำนาญที่ชำนาญฝึกหัดทำนองเทศน์แหล่มหาชาติ

การเรียนรู้การเทศน์แหล่มหาชาติจะพัฒนาให้ยั่งยืน ควรเทศน์แหล่มหาชาติทำนองเดิม ๆ มีการเรียนรู้จากพระเถระและบุคคลที่ท่านชำนาญเชี่ยวชาญปัจจุบันยังคงเทศน์แหล่มหาชาติ ที่ท่านเคยเป็นพระนักเทศน์มาก่อน รวมกลุ่มพระเถระนักเทศน์ที่ท่านยังมีความรู้ความชำนาญจัดทำคู่มือหลักสูตร สร้างตำราเรียน หรือพัฒนาการเทศน์แหล่มหาชาติ จากการจดบันทึก แล้วนำมาเขียนเป็นหลักสูตรตำรา โดยเฉพาะครูอาจารย์ที่ท่านชำนาญเป็นผู้แนะนำท่านอง จัดตั้งโรงเรียนการเทศน์แหล่มหาชาติ จัดทำต้นแบบทำนองหลวงหรือทำนองเดิม และทำนองราษฎร์ให้ถูกต้อง เพื่อพระสงฆ์ยุคปัจจุบันที่สนใจมาเรียนรู้หรือเป็นวิชาบรรจุในแต่ละวัดเพื่อศึกษาฝึกหัด วัดเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการองค์ความรู้ มีการจัดการอนุรักษ์ต้นแบบเดิม จัดทำเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระนักเทศน์มีความชำนาญ อนุรักษ์ทำนองภาษาเดิม ที่สำคัญควรนำมาใช้ในทางที่ถูกต้อง จัดทำซีดีต้นแบบการเทศน์มหาชาติ และซีดีต้นแบบทำนองหลวง และทำนองราษฎร์ทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อหลักวิชาการเทศน์มหาชาติ เป็นต้น แบบที่ถูกต้องให้กับพระสงฆ์นักเทศน์ที่ฝึกหัดใหม่ เพื่อขยายผลไปสู่การเผยแพร่พุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ และการเทศน์แหล่ควรผสมผสาน ทั้งความทันสมัย ความเพลิดเพลินสนุกสนาน สอดแทรกอารมณ์ขัน แต่ควรจะรักษาวิถีชีวิตความเป็นไทยส่วนทำนองเทศน์แหล่มหาชาติแต่ละกัณฑ์นั้นมึทำนองที่แตกต่างกันบ้าง การเทศน์แหล่มหาชาติ หรือทำนองมหาชาติในแต่ละกัณฑ์มีทำนองประจำกัณฑ์ โดยเริ่มตั้งแต่ นะโม ฯลฯ จุณฉิยบท ส่วนแหล่เพราะทำนองของเดิม คือ ทำนองธรรมวัตร เป็นพื้นฐานทำนองธรรมวัตร ทำนองธรรมวัตรกลาย ทำนองธรรมวัตรแท้ ทำนองเดิน ทำนองกราบ ทำนองขึ้น ทำนองสูง ทำนองย้าย แหล่มหาชาติเทียบเนื้อ หรือแหล่ในและแหล่นอก

การฟื้นฟูการเทศน์แหล่มหาชาติ โดยจัดการพิมพ์ทำนอง ๆ ธรรมวัตร หรือบันทึกลงเป็นแผ่น ซีดี ดีวีดี โดยใช้ระบบสมัยใหม่ เพื่อฟื้นฟูสิ่งที่กำลังจะสูญหายให้มีคุณค่า มีความสำคัญ และต้องถ่ายทอดการเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องจัดทำเป็นขั้นตอนหรือตำราและเริ่มตั้งขั้นที่ 1 ถึงขั้นตอนสุดท้าย ส่วนการถ่ายทอดในการเทศน์แต่ละกัณฑ์ จะมีปีพาทย์ระนาดเครื่องดนตรี ประโคมด้วย ขณะดำเนินพิธีตามแบบฉบับของทำนองหลวงเพลงที่ใช้ ก็จะใช้เป็นแบบอาภักปิริยาของเนื้อเรื่อง การอนุรักษ์ต้องปลูกจิตสำนึกให้พระสงฆ์สามเณรหนุ่ม และคนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของมหาชาติ ส่งเสริมสนับสนุนจัดกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรม

และสร้างจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อการสืบทอดเริ่มตั้งแต่การจัดสถานที่เทศน์รูปแบบต่าง ๆ ต้องมีส่วนประกอบ เช่น การตั้งชั้นสาคร ราชวัตร นัตรชง ผลไม้ต่าง ๆ ตามฤดูกาลหรือการตั้งธรรมาสน์เทศน์ก็ต้องให้ถูกต้องตามแบบศาสนพิธี และขั้นตอนวิธีการ หรือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านให้คำปรึกษาถึงปัญหาปัจจุบัน วัดก็ต้องส่งเสริมพระภิกษุ-สามเณร ให้มีการฝึกหัดเทศน์มหาชาติ และเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ต้องสนใจการฟื้นฟู ถ่ายทอดการเทศน์แหล่มหาชาติ ที่ต้องร่วมกันอนุรักษ์ฝึกฝนการเทศน์แหล่มหาชาติ หรืออาจช่วยกันสร้างตำราเรียนที่สนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชน เพื่อแสดงภาพกิจกรรมพิธีการเทศน์วิถีชีวิต ของชุมชน อันจะสร้างองค์ความรู้ให้กับชุมชนท้องถิ่น บ้าน วัด โรงเรียน (บ.ร.ว.)

เพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และสนับสนุนการแลกเปลี่ยนพัฒนาการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่พัฒนาการเทศน์มหาชาติด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่น โดยการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะการเรียนรู้ การศึกษาค้นคว้าร่วมกัน และนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น จัดการวิถีชีวิตให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ความรู้ ความสามารถ วิธีการ ทักษะ และเทคนิคการตัดสินใจในการผลิตผลงาน อันเกิดจากการสะสม องค์ความรู้ทุกด้าน และสร้างเครือข่ายการเทศน์แหล่มหาชาติ โดยการร่วมมือระหว่างพระนักเทศน์กับวัด และวัดกับวัดต้องส่งเสริมสนับสนุน ทั้งในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับภาค ก็ต้องให้การสนับสนุนการพัฒนาฝีมือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

ภาพที่ 2 สรุปละบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ

กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. สภาพลักษณะของการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน
2. สภาพทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน
3. สภาพการเรียนรู้การเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน
4. สภาพการสืบสานเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน

บทที่ 5

การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ สำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

การวิจัย เรื่อง การพัฒนากระบวนการฝึกการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ดำเนินการศึกษาโดยการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานจากพระไตรปิฎก เอกสาร บทความ ตำรา แนวคิด ทฤษฎี และขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความชำนาญด้านหลักสูตร และคู่มือการฝึกอบรม จำนวน 5 ท่าน เป็นผู้ให้คำปรึกษาตรวจสอบ ข้อมูลสัมภาษณ์ การสร้างหลักสูตร การจัดทำคู่มือ การทดลองใช้ และการประเมินผล ฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ ผลจากการศึกษา พบว่า การพัฒนากระบวนการฝึกการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ 2) การสร้างหลักสูตรเทศน์แหล่มหาชาติ 3) จัดทำคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ 4) ทดลองใช้คู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ และ 5) ประเมินผลการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ ประกอบด้วยรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ

เริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์ เอกสารตำราเกี่ยวกับการเทศน์แหล่มหาชาติ แนวคิดเกี่ยวกับเทศาภิชาดก ชาดกหรือวรรณกรรมชาดก เป็นคำสอนที่รวมอยู่ในพระสุตตันตปิฎก นอกจากนี้จะมีชาดกในพระสุตตันตปิฎก ส่วนชาดกหรือนิบาตชาดกทั้ง 547 ชาดก ในขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก เป็นอดีตนิทานที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นมาแสดง เพื่อเปรียบเทียบเรื่องปัจจุบันที่เกิดขึ้นในขณะนั้น และได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ เพื่อพัฒนาหลักสูตรการเทศน์และได้สังเคราะห์ กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ จากการสัมภาษณ์ พระเถระผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่ จำนวน 20 รูป และได้รับการปรึกษาผู้เชี่ยวชาญด้านคู่มือการฝึกอบรม เพื่อเป็นต้นแบบทำนองหลวงหรือทำนองเดิม ทำนองราษฎร์ และทำนองประจำกัณฑ์ เขียนทำนองในแต่ละกัณฑ์และบันทึกลงแผ่นดีวีดี (DVD) หรือเอ็มพี 3 (MP 3) หรือจัดทำตำราเรียนฝึกหัดอบรมตามขั้นตอนของแต่ละกัณฑ์ ทำนองเดิม ๆ และอนุรักษ์ทำนองภาษาเดิมตามกัมภีร์ ทั้ง 13 กัณฑ์ และนำหลักสูตรที่สร้างนั้นส่งผู้ทรงคุณวุฒิตรวจความเหมาะสมของหลักสูตร เพื่อพัฒนาคู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติและนำไปใช้ ซึ่งมีรายละเอียดประกอบด้วย

1. การเทศน์แหล่มหาชาติ ควรพัฒนาในด้านการจัดทำหลักสูตร คือ การอาราธนาพระเถระที่ท่านเชี่ยวชาญ ชำนาญในการเทศน์แหล่ในแต่ละกัณฑ์ ให้ช่วยเขียนทำนองในแต่ละกัณฑ์ และมีการจัดประชุมอบรมหรือสัมมนาร่วมกัน เพื่อเขียนจัดทำบทเรียนทำนอง บันทึกในแผ่น ดีวีดี (DVD) ซีดี (CD) หรือเอ็มพี 3 (MP 3) หรือจัดทำขั้นตอนของแต่ละกัณฑ์

การเทศน์แหล่มหาชาติจะพัฒนาให้ยั่งยืน ควรเทศน์แหล่มหาชาติทำนองเดิม ๆ มีการเรียนรู้จากพระเถระที่ท่านชำนาญเชี่ยวชาญปัจจุบันคงเทศน์แหล่มหาชาติ หรือบางรูปมีอายุมากแต่ท่านเคยเป็นนักเทศน์มาก่อน รวมกลุ่มพระเถระนักเทศน์ที่ท่านยังมีความรู้ความชำนาญจัดทำตำราเรียน ฝึกหัดอบรม หรือพัฒนาการเทศน์แหล่มหาชาติ จากการจดบันทึก แล้วนำมาเขียนเป็นคู่มือ โดยเฉพาะครูอาจารย์ที่ท่านชำนาญเป็นผู้แนะนำทำนอง จัดตั้งโรงเรียนการเทศน์แหล่มหาชาติ จัดทำต้นแบบทำนองหลวงหรือทำนองเดิม และทำนองราษฎร์ให้ถูกต้อง เพื่อพระภิกษุสงฆ์นักเทศน์ยุคปัจจุบันที่สนใจมาเรียนรู้หรือเป็นวิทยากรในแต่ละวัด ได้ศึกษาฝึกหัด จัดทำเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระนักเทศน์มีความชำนาญ

อนุรักษ์ทำนองภาษาเดิม ที่สำคัญควรนำมาใช้ในทางที่ถูกต้อง จัดทำซีดีต้นแบบการเทศน์มหาชาติ และซีดีต้นแบบทำนองหลวง และทำนองราษฎร์ ทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งจะประโยชน์ต่อหลักวิชาการเทศน์มหาชาติ เป็นต้นแบบที่ถูกต้องให้กับพระสงฆ์นักเทศน์ที่ฝึกหัดใหม่ เพื่อขยายผลไปสู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ และการเทศน์แหล่ควรมีการผสมผสานทั้งความทันสมัย ความเพลิดเพลินสนุกสนาน สอดแทรกอารมณ์ขัน แต่ควรจะรักษาวิถีชีวิตความไทย ดังคำสัมภาษณ์

“การพัฒนาให้ยั่งยืน ต้องให้พระเถระที่ท่านชำนาญในการเทศน์ทำนองหลวงหรือทำนองราษฎร์ ให้เขียนทำนองไว้ ควรใช้เสียงจะขึ้น..ลง..อย่างไร หรือในแต่ละกัณฑ์ต้องใช้เสียงผู้ที่จะฝึกหัดเทศน์ ต้องใช้เสียงแบบไหน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 1, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์ทำนองหลวง หรือทำนองราษฎร์ อาราธนาพระเถระนักเทศน์ที่ท่านยังมีความรู้ความชำนาญจัดทำหลักสูตรหรือคู่มือ ช่วยเขียนทำนองในแต่ละกัณฑ์และมีการจัดประชุมอบรมหรือสัมมนาร่วมกัน หรือรูปไหนที่ท่านชรามากไม่สะดวกเดินทาง ก็ไปบันทึกเสียงท่านไว้และนำมาเปิดแกะทำนองได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์แหล่มหาชาติ จะพัฒนาได้นั้น ต้องรวมกลุ่มพระเถระนักเทศน์ที่ท่านยังมีความรู้ความชำนาญจัดทำหลักสูตรหรือคู่มือ หรือจัดตั้งโรงเรียนการเทศน์มหาชาติโดยเฉพาะ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“เทศน์มหาชาติทำนองเดิม ๆ ต้องเรียนรู้จากพระเถระที่ท่านชำนาญและยังเทศน์แหล่มหาชาติ หรือบางรูปมีอายุมากแต่ท่านเคยเป็นนักเทศน์กัณฑ์มาก่อน ขอความเมตตาจากท่าน

นั้นแหละ แล้วให้ท่านช่วยชี้แนะ พัฒนาได้ถ้าช่วยกัน โยมที่ท่านเคยบวชแล้วลาสิกขาไป ก็มีเยอะ ลองแสวงหาดู เพราะว่าโยมที่มีความชำนาญเชี่ยวชาญ ให้ช่วยว่าทำนองและบันทึกเสียง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“พัฒนาให้ยั่งยืน อารธนาพระเถระนักเทศน์ที่ท่านยังมีความรู้ความชำนาญจัดทำหลักสูตร หรือคู่มือ การเทศน์แหล่ทำนอง ช่วยเขียนทำนองในแต่ละกัณฑ์ บางรูปมีอายุมากแต่ท่านเคยเป็น นักเทศน์ ก็ควรไปหาท่าน ขอบันทึกทำนองเดิม ๆ แล้วนำมาเขียนเป็นคู่มือ เพื่อพระรุ่นใหม่ ศรัทธา รักในเทศน์ได้ฝึกได้ร้องแหล่” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“สมัยก่อน เวลาที่พระใหม่บวชพอก่อนออกพรรษา บางวัดนิยมให้พระใหม่ฝึกหัดเทศน์ แหล่มหาชาติ ครูอาจารย์ที่ท่านชำนาญก็แนะทำนองให้ เดียวนี้ไม่มีแล้วอาจจะมีบ้าง แต่คงเหลือน้อย เราจะช่วยกันพัฒนาหลักสูตรหรือคู่มือ การเทศน์มหาชาติ ต้องรวมกลุ่ม นิมนต์ พระเถระที่ท่านยังเทศน์ได้ มาให้ข้อมูล หรือจดบันทึก นำมาเขียนตำราคู่มือ ให้พระรุ่นใหม่ ได้ฝึกหัดกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

สรุปศึกษาวิเคราะห์ เอกสารตำราเกี่ยวกับการเทศน์แหล่มหาชาติ แนวคิดเกี่ยวกับทศชาติ ชาติกแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ เพื่อพัฒนาหลักสูตรการเทศน์และได้สังเคราะห์ พัฒนาการจัดทำหลักสูตรเขียนทำนองในแต่ละ กัณฑ์และมีการจัดประชุมอบรมหรือสัมมนาพร้อมกัน เพื่อเขียนจัดทำบทเรียนทำนอง บันทึกในแผ่น ดีวีดี (DVD) ซีดี (CD) หรือเอ็มพี 3 (MP 3) หรือจัดทำขั้นตอนของแต่ละกัณฑ์ จัดทำหลักสูตร หรือคู่มือ การเทศน์แหล่ทำนองหรือเป็นวิชาบรรจุในแต่ละวัดได้ศึกษาฝึกหัด จัดทำเครือข่าย ความร่วมมือระหว่างพระนักเทศน์มีความชำนาญ

2. การเทศน์แหล่มหาชาติแต่ละกัณฑ์มีทำนองเหมือนกันหรือต่างกัน พบว่า ทำนอง เทศน์แหล่มหาชาติแต่ละกัณฑ์นั้นมีทำนองที่แตกต่างกันบ้าง การเทศน์แหล่มหาชาติ หรือทำนอง มหาชาติในแต่ละกัณฑ์มีทำนองประจำกัณฑ์ โดยเริ่มตั้งแต่ นะโม ฯลฯ จุดฉียบท ส่วนแหล่ คือ ตอนหนึ่ง ๆ ในกัณฑ์เทศน์มหาชาติ ซึ่งมีทำนองธรรมวัตร เป็นหลัก ซึ่งเป็นทำนองครู และยังมี ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองย้ายทำนองในกัณฑ์มหาธาต ทำนองเดินกราย ย้ายอ่อน สูงอ่อน ขึ้นเดิน และย้ายเดิน ทำนองเกาะ (แหล่เกาะ แหล่นอก แหล่เทียบเนื้อ แหล่เครื่องเล่น แหล่พรทัย เทศน์ และแหล่สรุป) เพราะทำนองของเดิม คือ ทำนองธรรมวัตร เป็นพื้นฐานทำนองธรรมวัตร ทำนองธรรมวัตรกลายเป็น ทำนองเดิน ทำนองกราย ทำนองขึ้น ทำนองสูง ทำนองย้าย นอกจากนี้ การเทศน์มหาชาติจะต้องมี คือ แหล่มหาชาติเทียบเนื้อ หรือแหล่ใน และแหล่นอก ดังคำสัมภาษณ์

“การเทศน์มหาชาตินอกจากมีเพลงประจำกัณฑ์แล้ว ยังมีทำนองมหาชาติประจำกัณฑ์ อีกด้วย ต่างจากการเทศน์อย่างอื่นซึ่งนิยมว่าไปตามปกติธรรมดา ทำนองมหาชาติมีทำนองหลักอยู่ 3 ทำนอง คือทำนองประจำกัณฑ์ ทำนองประจำตัวทำนองประจำภาค ได้แก่ ทำนองที่เป็นไปตาม สำเนียงภาษาของแต่ละท้องถิ่น หรือร้องแหล่ในและแหล่นอก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“การเทศน์มหาชาติทำนองแต่ละกัณฑ์ต่างกัน บางกัณฑ์ก็ไม่ต้องใช้เสียงมาก บางกัณฑ์นั้น ต้องใช้เสียงใหญ่ หรือต่ำ ๆ สูง ๆ อยู่ที่สำนวนเนื้อหาในแต่ละกัณฑ์ การเทศน์สิ่งที่สำคัญ คือ เสียงของผู้ที่จะฝึกหัดบางรูปถ้าเสียงเล็ก ๆ แหลม ควรเทศน์ กัณฑ์ที่ใช้เสียงเล็ก ๆ ต้องคัดกรองจาก เสียงก่อน ทำนองเทศน์นั้น มีทำนองธรรมวัตรแท้-ธรรมวัตรกลาย ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนอง ย้ายในกัณฑ์มหาธาต (ทำนองเดินกราย ย้ายอ่อน สูงอ่อน ขึ้น-เดิน และย้ายเดิน) หลักการเทศน์แหล่ มหาชาติ ต้องอ่านให้ชำนาญ เพราะทำนองของเดิม คือ ทำนองธรรมวัตร เป็นพื้นฐานเลย จากนั้น ก็ว่าทำนองประจำกัณฑ์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“ทำนองควรมีการพัฒนาทำนองแหล่ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการ ของชุมชนนั้น ๆ เป็นหลัก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“ทำนองทำนองมหาชาติในแต่ละกัณฑ์มีทำนองประจำกัณฑ์ โดยเริ่มตั้งแต่ นะโม ๑๗๗ จุณณียบท ส่วนแหล่ คือ ตอนหนึ่ง ๆ ในกัณฑ์เทศน์ ทำนองธรรมวัตรปรากฏในกัณฑ์ทศพร นครกัณฑ์ การเทศน์อ่านคัมภีร์ของพระสงฆ์นั้นต้องใช้ทำนองธรรมวัตรเป็นหลักซึ่งเป็นทำนองครู” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปทำนองเทศน์แหล่มหาชาติแต่ละกัณฑ์นั้นมีทำนองที่แตกต่างกันบ้าง การเทศน์แหล่ มหาชาติ หรือทำนองมหาชาติในแต่ละกัณฑ์มีทำนองประจำกัณฑ์ โดยเริ่มตั้งแต่ นะโม ๑๗๗ จุณณียบท ส่วนแหล่ คือ ตอนหนึ่ง ๆ ในกัณฑ์เทศน์มหาชาติ ซึ่งมีทำนองธรรมวัตร เป็นหลัก ซึ่งเป็นทำนองครู และยังมีทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองย้ายเพื่อเป็นต้นแบบทำนองหลวงหรือ ทำนองเดิม ทำนองราษฎร์ และทำนองประจำกัณฑ์ เพื่อพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมแหล่มหาชาติ

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างหลักสูตรเทศน์แหล่มหาชาติ

การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม โดยการศึกษาเอกสารตำรา ตามขั้นตอนที่ 1 และจาก การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติภาคตะวันออก จึงได้หลักสูตรการฝึกอบรม ดังนี้

หลักสูตรฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

1. ชื่อหลักสูตรการฝึกอบรม

ภาษาไทย หลักสูตรฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา
ภาษาอังกฤษ Training course of mahachart sermon for buddhist monks

2. ความสำคัญของหลักสูตรฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

การเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ขาดพระภิกษุและสามเณร ในการเผยแผ่ธรรมะที่ชำนาญ จึงทำให้การเผยแผ่ธรรมะทำได้ในขอบเขตจำกัด การเทศน์ คือ การสั่งสอนศาสนิกชน การแสดงธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระภิกษุและสามเณร เพื่ออบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไปให้รู้เข้าใจ และนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติจะได้ละเว้นจากการทำความชั่วและทำความดี ย่อมทำให้เกิดประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคม ฉะนั้น การเทศน์จึงสำคัญยิ่งสำหรับพระภิกษุและสามเณรในพระพุทธศาสนา พระนักเทศน์เป็นค้ำยกองสำหรับพระภิกษุผู้มีความสามารถในการแสดงธรรมและมีคุณสมบัติของพระนักเทศน์ ผู้ที่จะเป็นนักเทศน์นั้นจะต้องมีคุณสมบัติหลายประการ เช่น เป็นผู้ที่มีปฏิภาณโวหารในเชิงอธิบายธรรม มีความมองอาจกล้าหาญ กล้าแสดง ความคิดเห็นของตนได้ เชื่อมั่นในตนเอง มีใจรักขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่ และปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ การเทศน์มหาชาติ เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนทั่วไป แต่การเทศน์มหาชาติ ไม่ใช่การเทศน์ที่ใครก็เทศน์ได้ ต้องฝึกหัดให้ถูกต้องทั้งรูปแบบและเนื้อหา ที่สำคัญต้องมีวิธีการที่ดึงดูดใจโดยใช้อารมณ์ผสมภาษาผ่านเสียงร้องเป็นทำนองแหล่ ผู้ฟังจึงจะได้รับธรรมะในการฟังและเกิดความซาบซึ้งซึ่งเข้าถึงคำสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า อันเป็นอุบายอย่างแยบยล ในการเผยแผ่คำสอน การฝึกหัดดังกล่าวต้องใช้เวลาในการฝึกหัด จึงจะรู้หลักการ วิธีการเทศน์แหล่ และทำนองอย่างแท้จริง สามารถเทศน์ให้คนสนใจฟังได้ ปัญหาเรื่องการฝึกหัดพระนักเทศน์ให้มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการ วิธีการในการถ่ายทอด การเทศน์แหล่ มหาชาติปัจจุบัน ขาดพระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ความสามารถและทักษะในการเผยแผ่ ขาดวิธีการกลวิธีที่ดึงดูดใจ ดังนั้น ถึงแม้การเทศน์มหาชาติจะเป็นเรื่องที่คนไทยส่วนใหญ่รู้จักเป็นส่วนมาก และเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของสังคมไทย มีรูปแบบ เนื้อหา วิธีการเทศน์ที่แน่นอนสืบเนื่องมาหลายยุคหลายสมัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นประเพณีอันดีงามที่ควรอนุรักษ์คู่กับสังคมไทย แต่จากการสำรวจไม่พบว่ามีผู้ใดสร้างกำหนดหลักสูตรที่สอดคล้องกับเนื้อหา และวิธีการเทศน์มหาชาติไว้ให้ได้ศึกษากันอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม

สำหรับหลักสูตรและคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะสูญหาย ส่วนพระภิกษุสามเณรที่เทศน์ทำนองแหล่ในปัจจุบันเหลือน้อยและอายุมากขึ้น ด้านพระนักเทศน์ก็ไม่ให้ความสำคัญในการเทศน์การแหล่เนื่องจากไม่มีความรู้ในทำนองแหล่และวิธีการแหล่ที่ถูกต้อง ขาดประสบการณ์และทักษะการเทศน์แหล่มหาชาติ ไม่มีคู่มือและไม่มีการบรรจุไว้ในระบบการศึกษา ขาดการส่งเสริมในเรื่องการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยของสงฆ์ เพราะการเทศน์แหล่มหาชาติยังเป็นประเพณีที่คนไทยยังถือปฏิบัติว่าการได้ฟังเทศน์ได้ บุญกุศล ได้อานิสงส์มาก และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้อุญฺร์ภักดิ์ประเพณีที่สำคัญ คือ

ต้องมีพระนักเทศน์ในการสื่อสารทำนองแหล่มหาชาติในแต่ละกัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ทำนองแหล่เฉพาะกัณฑ์ เพราะการเทศน์มหาชาตินั้นยังต้องดำรงอยู่ แต่ขาดผู้ศึกษาเรียนรู้ ถึงกระบวนการวิธีการสืบทอด การอนุรักษ์สืบสานประเพณี วัฒนธรรม เพราะมหาชาติให้ทั้งด้านศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี วรรณกรรม จิตรกรรม การเมือง การปกครอง การพัฒนา หลักสูตร การเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพื่อสืบสานอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรม และการสื่อสารฝึกอบรมการเทศน์มหาชาติ ก็ยังมีความสำคัญมากขึ้น

ดังนั้น หลักสูตรฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จึงควรได้รับการพัฒนาขึ้น เพื่อจะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้การเรียนฝึกอบรมวิชาการเทศน์แหล่มหาชาติ มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ดังกล่าวข้างต้น

3. หน่วยงานที่รับผิดชอบ

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

4. วิทยากรประจำหลักสูตร

พระกิตติเอก ปาณิญา (พระครูอรุณจริยานุการ) นิสิตระดับบัณฑิตศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

5. วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม

5.1 เพื่อให้พระภิกษุและสามเณร ผู้เข้ารับการฝึกอบรมให้มีความรู้ วิธีการเทศน์แหล่มหาชาติ

5.2 เพื่อให้พระภิกษุและสามเณร ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีทักษะสามารถเทศน์ทำนองแหล่มหาชาติได้

5.3 เพื่อให้พระภิกษุและสามเณร ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีเจตคติ ความรู้สึก ความคิด และความเชื่อต่อการเทศน์แหล่มหาชาติที่ถูกต้อง

6. คุณสมบัติของผู้เข้ารับการฝึกอบรม

พระภิกษุหรือสามเณรที่กำลังศึกษาปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

7. ผู้เข้ารับการฝึกอบรม

พระนิสิตเรียนปริญญาตรี หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดจันทบุรี ผู้เข้ารับการฝึกอบรม จำนวน 17 รูป

8. ระยะเวลาของการฝึกอบรม

ระยะเวลาการฝึกอบรม 3 เดือน จำนวน 258 ชั่วโมง

9. โครงสร้างเนื้อหาสาระของกลุ่มฝึกอบรม

ตารางที่ 4 โครงสร้างหลักสูตรการฝึกอบรม เรื่องการเทศน์แหล่มหาชาติ เป็นการศึกษาการฝึกหัด พื้นฐานของการเทศน์ และทำนองการเทศน์ คือ ทำนองหลวง ทำนองประจำกัณฑ์

ลำดับที่	เนื้อหา	เวลาที่ใช้บรรยาย/ ฝึกปฏิบัติ (ชั่วโมง)			จำนวน ชั่วโมง รวม
		บรรยาย และสาธิต	ฝึกปฏิบัติ กับวิทยากร	ฝึกปฏิบัติ ด้วยตนเอง	
1	พื้นฐานเกี่ยวกับการเทศน์แหล่ มหาชาติ	6	0	0	6
2	กัณฑ์ทศพร	2	4	12	18
3	กัณฑ์หิมพานต์	2	4	12	18
4	กัณฑ์ทานกัณฑ์	2	4	12	18
5	กัณฑ์วนประเวศ	2	4	12	18
6	กัณฑ์ชูชก	2	4	12	18
7	กัณฑ์จุลพน	2	4	12	18
8	กัณฑ์มหาพน	2	4	12	18
9	กัณฑ์กุมาร	2	4	12	18
10	กัณฑ์มัทรี	2	4	12	18
11	กัณฑ์สักกบรรพ	2	4	12	18
12	กัณฑ์มหาธาต	2	4	12	18
13	กัณฑ์จกษัตริย์	2	4	12	18
14	กัณฑ์นครกัณฑ์	2	4	12	18
15	สรุปสาระพื้นฐาน/ ทักษะทำนอง รวม 13 กัณฑ์	6	0	0	6
รวมจำนวนชั่วโมง		50	52	156	258

10. พื้นฐานเกี่ยวกับการเทศน์แหล่มหาชาติ

หลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของ พระพุทธเจ้า และแนวคิดเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ องค์ประกอบการเทศน์และวิธีการเทศน์พื้นฐาน

เทคนิคและลีลาของพระนักเทศน์ องค์ประกอบของชาดก ความหมาย ประวัติความเป็นมาของ
มหาชาติ หลักศรัทธาการเทศน์ รูปแบบวิธีการเทศน์ และทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติ

กัณฑ์ที่ 1 ทศพร

กัณฑ์ทศพรเป็นกัณฑ์แรกประดับด้วยคาถา 19 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์ทศพร
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร
เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์ทศพร วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำกัณฑ์ทศพร
คือ ทำนองธรรมวัตร ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่พระอินทร์พระราชทานพร 10 ประการ แก่พระนาง
ศุภสีเทพอัปสร

เนื้อความโดยย่อการทำบุญหรือสร้างบุญนั้นต้องมีจิตอันบริสุทธิ์และอธิษฐาน
ไม่หวั่นไหวต่ออำนาจของกิเลสที่เข้ามากระทบจิตใจ

กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์

กัณฑ์หิมพานต์ ประดับด้วยคาถา 134 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์หิมพานต์
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร
เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์หิมพานต์ วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำ
กัณฑ์หิมพานต์ คือ ทำนองธรรมวัตร

กัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์

กัณฑ์ทานกัณฑ์ ประดับด้วยคาถา 209 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์ทานกัณฑ์
เป็นสำนวนของสำนักวัดถนน จังหวัดอ่างทอง มิได้ระบุชื่อผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์ทานกัณฑ์ วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำ
กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์นี้มีจำนวนคาถามากที่สุดในจำนวนมหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์

กัณฑ์ที่ 4 วนประเวศน์

กัณฑ์วณประเวศน์ ประดับด้วยคาถา 57 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์วณประเวศน์
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร
เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์วณประเวศน์ วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำ
กัณฑ์วณประเวศน์ และทำนองประจำกัณฑ์ซึ่งใช้ทำนองสี่กัษัตริย์เดินดง

กัณฑ์ที่ 5 ชุชก

กัณฑ์ชูชกประดับด้วยคาถา 57 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์ชูชก พระเทพโมลี
วัดสังข์กระจาย จังหวัดนนทบุรี เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์ชูชก วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำกัณฑ์ชูชก
และทำนองเป็นการถ่ายทอดอากัปกริยาของคนแก่ที่ต้องเดินทางไปในป่า เพื่อขอค้นหาชาติ
ต่อพระเวสสันดร

กัณฑ์ที่ 6 จุลพน

กัณฑ์จุลพน ประดับด้วยคาถา 35 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์จุลพน
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร
เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์จุลพน วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำกัณฑ์

กัณฑ์ที่ 7 มหาพน

กัณฑ์มหาพน ประดับด้วยคาถา 80 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์มหาพน พระเทพโมลี
(กลิ่น) วัดราชสิทธิาราม (วัดพลับ) กรุงเทพมหานคร เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์มหาพน วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำกัณฑ์
มหาพน และทำนองพรรณนาความสวยงามของธรรมชาติ คำประพันธ์แต่งเป็นร้อยยาว มหาพน
หมายถึง ป่าใหญ่ หรือไพรกว้าง

กัณฑ์ที่ 8 กุมาร

กัณฑ์กุมาร ประดับด้วยคาถา 101 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์กุมาร เจ้าพระยา
พระคลัง (หน) เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์กุมาร วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำกัณฑ์กุมาร
และทำนองมีลักษณะการใช้เสียงแบบซ้ำไปหาเร็ว คืออากัปกริยาของช่างตีเหล็ก คือ ตีเหล็กให้เป็น
มิด หรือดาบ ช่างก็จะตีซ้ำ ๆ และเร็วขึ้น ในขณะที่ช่างตีเหล็กก็มุ่งฝ่าลักษณะถกเขมร จึงเรียกทำนอง
ถกเขมรตีเหล็ก กัณฑ์กุมาร หมายถึง พระชาติ และพระกัณฑ์หา

กัณฑ์ที่ 9 มัทรี

กัณฑ์มัทรี ประดับด้วยคาถา 90 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์มัทรี เจ้าพระยาพระคลัง
(หน) เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์มัทรี วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำกัณฑ์มัทรี
และทำนองที่มีลักษณะเสียงขึ้นจุ่มก (นาสิก) เรียกว่า ทำนองไต่ไม้ลำเดียว และทำนองกัณฑ์มัทรี
ส่วนใหญ่มีมนต์พระภิกษุหนุ่ม หรือสามเณรที่เสียงเล็ก ๆ การใช้เสียงลักษณะ โหยหวนเสียงเล็ก
คล้ายผู้หญิง การใช้เสียงก็ต้อง โหนเสียงให้กังวาน เพราะกัณฑ์มัทรีใช้เสียงสูง หรือขึ้นสูง

กัณฑ์ที่ 10 สักกบรรพ

กัณฑ์สักกบรรพ ประดับด้วยคาถา 43 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์สักกบรรพ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบบทเทศน์กัณฑ์สักกบรรพ วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำกัณฑ์ ทำนองคล้าย ๆ กัณฑ์มหาราช ซึ่งร้องแบบทำนองพากย์โขน หรือออกแบบเดินกราย ซึ่งเป็นลักษณะการเหาะเหินจากสวรรค์ของเทวดา และเป็นการสนทนาระหว่างเทวดากับพระเวสสันดร และพระนักเทศน์ที่เทศน์กัณฑ์สักกบรรพ จะเป็นพระนักเทศน์หนุ่มหรือพระนักเทศน์ที่มีอายุมาก แต่เน้นพระนักเทศน์ที่มีเสียงนุ่ม ๆ

กัณฑ์ที่ 11 มหาราช

กัณฑ์มหาราช ประดับด้วยคาถา 69 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์มหาราช สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กรุงเทพมหานคร เป็นผู้นิพนธ์ และกวีอีก 2 ท่าน คือ พระยาธรรมปริชา (บุญ) และขุนวรรณวาทวิจิตร ตั้งแต่แหล่ง 3 เป็นต้นไป เป็นฉบับของพระยาธรรมปริชา (บุญ)

องค์ประกอบบทเทศน์กัณฑ์มหาราช วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำกัณฑ์มหาราช ส่วนทำนองเทศน์แหล่มหานาคแต่ละกัณฑ์นั้นมีทำนองที่แตกต่างกัน โดยเริ่มตั้งแต่เนโม ฯลฯ จุณณียบท ส่วนแหล่ คือ ตอนหนึ่ง ๆ ในกัณฑ์เทศน์มหานาค ซึ่งมีทำนองธรรมวัตร ทำนองในกัณฑ์มหาราช (ทำนองเดินกราย ย้ายอ่อน สูงอ่อน ขึ้น-เดิน และย้ายเดิน) เพราะทำนองของเดิมคือ ทำนองธรรมวัตร เป็นพื้นฐานทำนองธรรมวัตร ทำนองธรรมวัตรกลาย ทำนองธรรมวัตรแท้ ทำนองเดิน ทำนองกราย ทำนองขึ้น ทำนองสูง ทำนองย้าย

กัณฑ์ที่ 12 ฌกษัตริย์

กัณฑ์ฌกษัตริย์ ประดับด้วยคาถา 36 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์ฌกษัตริย์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบบทเทศน์กัณฑ์ฌกษัตริย์ วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำกัณฑ์ฌกษัตริย์ ส่วนทำนองนั้นจะใช้เสียงพากย์ ๆ เป็นทำนองเดิน เหมือนกับลักษณะการพากย์โขน หรือทหารเดินสวนสนาม

กัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์

กัณฑ์นครกัณฑ์ ประดับด้วยคาถา 48 พระคาถา เนื้อความของกัณฑ์นครกัณฑ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร เป็นผู้นิพนธ์

องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์นครกัณฑ์ วิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองประจำ กัณฑ์นครกัณฑ์ เป็นทำนองทำวัตรแท้

สรุปสาระพื้นฐาน/ ทักษะทำนองรวม 13 กัณฑ์

เกี่ยวกับการสื่อสารตามแนวของพระพุทธเจ้า และวิธีการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระพุทธเจ้า องค์ประกอบการเทศน์ วิธีการเทศน์ เทคนิคลีลาของพระนักเทศน์ และพื้นฐานของพระนักเทศน์ ที่สามารถถ่ายทอดให้ผู้ฟังเข้าใจโดยผ่านเสียงให้เกิดอรรถรสในการฟังและนำไปประพฤติปฏิบัติได้ และความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ เข้าใจความหมายของมหาชาติ และอธิบายประวัติความเป็นมาของมหาชาติ มีความเชื่อความศรัทธาของชาวพุทธที่มีต่อการเทศน์มหาชาติ สามารถเข้าใจรูปแบบวิธีการเทศน์มหาชาติ รู้เข้าใจทำนองต่าง ๆ ของการเทศน์แหล่มหาชาติ และสามารถแยกแยะทำนองประจำกัณฑ์ของการเทศน์แหล่มหาชาติ

ทำนองประจำกัณฑ์ทั้ง 13 กัณฑ์ ประวัติของแต่ละกัณฑ์ องค์ประกอบการเทศน์กัณฑ์ เนื้อความของกัณฑ์ และวิธีการตั้งนะโมเทศน์ 5 ชั้น ทำนองธรรมวัตร ธรรมวัตรแท้ ธรรมวัตรกลายทำนองเดิน คือ เดินเนื้อเรื่อง เล่าเรื่อง ซึ่งในแต่ละกัณฑ์ก็จะมีลักษณะพิเศษ เรียกว่ามีกลิ่นไอของกัณฑ์นั้น ๆ ถ้าเปรียบคนที่เดินเร็ว เดินช้า เดินทอดน่อง เดินกรีดกราย เดินโยกเขยัก เดินประพาส เดินตรวจพล เดินชมนกชมไม้ เดินหมดอาลัยตายอยาก เดินไต่ เดินขึ้น และเดินลง ทำนองขึ้น คือ ทำนองที่ใช้เสียงขึ้นใหม่ในกัณฑ์นั้น ๆ หรือขึ้นเสียง การเปลี่ยนระดับเสียงให้แตกต่างจากทำนองเดิน ทำนองย้าย คือ การกำหนดลีลาของเรื่องเป็นเกณฑ์ และเป็นลักษณะ การเดินโยกย้าย ยักย้ายเยื้องย้าย ทำนองในกัณฑ์มหाराช ใช้เสียงในลีลาของภาษาแบบคลื่นกระทบฝั่ง ทำนองเดินกราย เป็นการเดินกรายแบบทำนองคุศุทธะราดเหยียบกรวดในกัณฑ์ชุกชุกย้ายอ่อน เป็นทำนองคลื่นกระทบฝั่งสูงอ่อน เป็นทำนองปลอบประโลม เชิญชวนขึ้น- เต็ม ย้ายเต็ม เป็นการเปลี่ยนทำนองเดินเร็ว เป็นย้ายผสม

ทำนองแกะ แหล่ นอก คือ แหล่ นอกเนื่องจากคัมภีร์หลวง ซึ่งเรียกคัมภีร์หลวงว่า เนื้อใน เรียกแหล่เนื้อนอกว่า เนื้อนอก คือ นอกออกไปจากคัมภีร์ อาจจะแต่งไว้ก่อนหน้าคัมภีร์หลวง หรือหลังคัมภีร์หลวง แหล่เทียบเนื้อ เมื่อพระผู้เทศน์เห็นว่าผู้ฟังในชนบทขาดความรู้ภาษาชั้นสูง ในคัมภีร์หลวง หรือเรื่องราวในทำนองหลวง แหล่เครื่องเล่นมหาชาตินั้นมีแหล่นอกประกอบอีกมากมายของแต่ละภูมิภาค และความเชื่อวชาญ อาจจะสอดแทรกเข้ามาในตอนใดตอนหนึ่งของมหาชาติ ชื่อว่า แหล่เครื่องเล่นแต่ต้องให้กลมกลืนกับเรื่อง แหล่พรท่ายเทศน์ คือ เมื่อพระเทศน์มหาชาติจบกัณฑ์ ก็นิยมแหล่พรท่ายเทศน์ ึ่งให้ข้อคิดและสร้างศรัทธาให้เกิดกำลังใจต่อผู้ฟัง แหล่เคาะ คือ การแหล่เรียโรัจจยเข้า คือขอศรัทธาญาติโยม โดยการแหล่แทรกลงในแหล่เทียบเนื้อที่นิยม

11. กิจกรรมการฝึกอบรม

เพื่อให้กิจกรรมการฝึกอบรมนี้ ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ จึงกำหนดแนวการจัดกิจกรรมการฝึกอบรมไว้ ดังนี้

11.1 กิจกรรมการฝึกอบรมใช้วิธีบรรยาย สาธิต ผสมผสานให้ความรู้กับการปฏิบัติจริง โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติ เป็นหลักวิธีการเรียนรู้ต้องมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล สำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรม

11.2 ผู้เข้ารับการฝึกอบรมศึกษาการเทศน์มหาชาติตามสถานที่จริง ตามวัดต่าง ๆ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่จัดเทศน์มหาชาติ

11.3 มีการประเมินผล ในขณะที่ฝึกอบรม และหลังจากการฝึกอบรม

12. สื่อการฝึกอบรม

12.1 คู่มือการฝึกอบรมที่ 1-15

12.2 คัมภีร์ไบลาน 13 กัณฑ์ ของสำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ และของ ส.ธรรมภักดี

12.3 ซีดี ดีวีดี ลีลาทำนองการเทศน์แห่งของพระนักเทศน์ผู้เชี่ยวชาญในการเทศน์มหาชาติ

13. ประเมินผลการฝึกอบรม

การเทศน์มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เรื่องการฝึกหัดการเทศน์มหาชาติ ได้กำหนดการวัดผล และประเมินผล ผู้ฝึกอบรม 3 ด้าน ดังนี้

13.1 ด้านความรู้ เมื่อเรียนจบตามแผนการฝึกอบรมแต่ละบท ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม เขียนตอบคำถาม 5 ข้อ

วิธีการประเมิน การเขียนตอบคำถาม

เครื่องมือการประเมิน แบบประเมินความรู้

13.2 ด้านทักษะ เมื่อฟังบรรยายและฝึกปฏิบัติกับวิทยากร ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ในแต่ละกัณฑ์ จึงประเมิน โดยการปฏิบัติจริงในห้องเรียน ระยะเวลา 15 นาที

วิธีการประเมิน การปฏิบัติจริง

เครื่องมือการประเมิน แบบประเมินทักษะการเทศน์

13.3 ด้านเจตคติ ขณะบรรยายและฝึกปฏิบัติกับวิทยากร ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง วิทยากรประเมินผู้รับการฝึกอบรม ว่ามีความรู้สึก ความศรัทธาความเชื่อต่อการเทศน์มหาชาติ

วิธีการประเมิน การสังเกต

เครื่องมือการประเมิน แบบสังเกต

14. แบบประเมินการฝึกอบรม

เกณฑ์ในการประเมินผล

14.1 ผู้เรียนที่เข้ารับฝึกอบรมผ่านการแบบประเมินผลด้านความรู้
ผ่านเกณฑ์ร้อยละ 60 ขึ้นไป

ผ่าน หมายถึง ได้คะแนนรวม 60 คะแนน ขึ้นไป

14.2 ผู้เรียนที่เข้ารับฝึกอบรมผ่านการประเมินผลโดยใช้การปฏิบัติจริงด้านทักษะ
ผ่านเกณฑ์ร้อยละ 60 ขึ้นไป

ผ่าน หมายถึง ได้คะแนนรวม 60 คะแนน ขึ้นไป

14.3 ผู้เรียนที่เข้ารับฝึกอบรมผ่านการประเมินผลโดยใช้แบบประเมินผลด้านเจตคติ
ผ่านเกณฑ์ร้อยละ 60 ขึ้นไป

ผ่าน หมายถึง ได้คะแนนรวม 60 คะแนน ขึ้นไป

สรุปการสร้างหลักสูตรกระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ จากการสัมภาษณ์พระเถระ
ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่ และได้รับการปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรการฝึกอบรม
จึงได้หลักสูตรในการที่จะจัดทำคู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

แบบประเมินผลด้านความรู้การเทศน์แหล่มหาชาติ

กัณฑ์ที่.....

คำอธิบาย เมื่อผู้เข้ารับการฝึกอบรม เข้าใจทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติกัณฑ์ที่ 1 กัณฑ์เทศน์
ประกอบด้วยแนวคำถาม จำนวน 5 ข้อ ดังนี้
ให้เขียนคำตอบลงในกระดาษนี้ (ข้อละ 10 คะแนน)

ข้อที่ 1 เนื้อความของกัณฑ์เทศน์กล่าวโดยย่อ อย่างไร (เขียนพอสังเขป)

.....

.....

.....

ข้อที่ 2 กัณฑ์เทศน์ใครเป็นผู้แต่งสำนวนเทศน์

.....

.....

.....

ข้อที่ 3 ทำนองกัณฑ์เทศน์ใช้ทำนองอะไร อธิบาย

.....

.....

.....

ข้อที่ 4 กัณฑ์เทศน์ตั้งนะโมแบบใด เขียนมาดู

.....

.....

.....

ข้อที่ 5 ผู้ใดบูชากัณฑ์เทศน์พร้อมได้ประโยชน์อย่างไรบ้าง อธิบาย

.....

.....

.....

หมายเหตุ ผู้เข้าฝึกอบรมผ่านการแบบประเมินผลด้านความรู้
ผ่านเกณฑ์ร้อยละ 60 ขึ้นไป
ผ่าน หมายถึง ได้คะแนนรวม 60 คะแนน ขึ้นไป

แบบประเมินผลด้านทักษะเทศน์แหล่มหาชาติ

กัณฑ์ที่.....

คำอธิบาย เมื่อผู้เข้ารับการฝึกอบรม การปฏิบัติจริง เพื่อความเข้าใจวิธีการเทศน์แหล่ การใช้ภาษา
ที่ชัดเจน ถูกต้องตามอักขระ ซึ่งพิจารณาจาก
ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในแบบทดสอบเท่านั้น

ข้อ	ด้านทักษะการเทศน์แหล่มหาชาติ	ระดับทักษะการเทศน์				
		5	4	3	2	1
1.	บุคลิกภาพท่าทาง					
2.	น้ำเสียง					
3.	อารมณ์					
4.	ความถูกต้องอักขระภาษา					
5.	ความถูกต้องตามทำนองพื้นฐานและทำนองประจำกัณฑ์					
	รวม					
	รวมคะแนนทั้งหมด					

5 เท่ากับ 20 คะแนน

4 เท่ากับ 20 คะแนน

3 เท่ากับ 20 คะแนน

2 เท่ากับ 20 คะแนน

1 เท่ากับ 20 คะแนน

หมายเหตุ ผู้เข้าฝึกอบรมผ่านการประเมินผล โดยใช้การปฏิบัติจริงด้านทักษะ
ผ่านเกณฑ์ร้อยละ 60 ขึ้นไป
ผ่าน หมายถึง ได้คะแนนรวม 60 คะแนน ขึ้นไป

แบบประเมินผลด้านเจตคติการเทศน์แหล่มหาชาติ

กัณฑ์ที่.....

คำอธิบาย เมื่อผู้เข้ารับการฝึกอบรม ได้รับความรู้สึกทางด้านจิตใจที่เกิดจากประสบการณ์
และการเรียนรู้ทำให้เกิดความเชื่อ ต่อการเทศน์แหล่มหาชาติ และความชัดเจนที่สามารถ
ถ่ายทอดให้ผู้ฟังนั้นเข้าใจในเรื่องที่ถ่ายทอด โดยใช้เกณฑ์การประเมิน ดังนี้
ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในแบบทดสอบเท่านั้น

ข้อ	ด้านเจตคติการเทศน์แหล่มหาชาติ	ระดับเจตคติการเทศน์				
		5	4	3	2	1
1.	สมณะสารูปเรียบร้อย					
2.	การปรับตัวเข้ากับการฝึกอบรม					
3.	ความสนใจใฝ่เรียนรู้					
4.	ความมุ่งมั่นต่อการฝึกอบรม					
5.	ความเพียรในการฝึกปฏิบัติ					
รวม						
รวมคะแนนทั้งหมด						

5 เท่ากับ 20 คะแนน

4 เท่ากับ 20 คะแนน

3 เท่ากับ 20 คะแนน

2 เท่ากับ 20 คะแนน

1 เท่ากับ 20 คะแนน

หมายเหตุ ผู้เข้าฝึกอบรมผ่านการประเมินผลโดยใช้แบบประเมินผลด้านเจตคติ
ผ่านเกณฑ์ร้อยละ 60 ขึ้นไป
ผ่าน หมายถึง ได้คะแนนรวม 60 คะแนน ขึ้นไป

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

จากการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ ขั้นตอนที่ 2 จึงพัฒนา จัดทำ คู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ ซึ่งประกอบด้วย

1. กำหนดวัตถุประสงค์

1.1 การกำหนดวัตถุประสงค์คู่มือฝึกอบรม คือ วางแผนพัฒนา ประสบการณ์เรียนรู้ ต่าง ๆ คู่มือถือเป็นหัวใจของการจัดการศึกษา เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดแนวทาง การจัดการศึกษา เพื่อที่จะพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต สามารถพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของตนเองและสังคมได้ การจัดการศึกษาที่ดีจึงควรมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพชีวิต และสังคมของผู้เรียน คู่มือจึงจำเป็นต้องปรับปรุงหรือพัฒนาให้มีความเหมาะสม การพัฒนาคู่มือ เทศน์แหล่มหาชาติ คือ การปรับเสริมแต่งเติมต่อความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของ สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและสนองต่อความต้องการของผู้ได้รับการฝึกอบรม และเพื่อให้มี คู่มือการเรียนรู้ การฝึกอบรมการเทศน์มหาชาติ

เพื่อให้ได้มาซึ่งความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของสภาพสังคมที่ เปลี่ยนแปลงไป และสนองต่อความต้องการของผู้เรียน ประมวลความรู้ และประสบการณ์ทั้งหลาย เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ดีขึ้นให้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพสังคม การปรับปรุงคุณภาพของคู่มือ ให้ดีขึ้นทั้งระบบ ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย การเรียนการฝึกอบรมความพร้อมของผู้เรียน การใช้สื่อการเรียน การฝึกอบรม การวัดและประเมินผล ดังคำสัมภาษณ์

“การพัฒนาคู่มือ กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาหรือคิดประสบการณ์ เรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมหรือดียิ่งขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“การพัฒนาคู่มือ ครอบคลุมถึงการสร้างคู่มือการวางแผนบทเรียนการปรับปรุงคู่มือ การพัฒนาคู่มือซึ่งเป็นการปรับปรุงคุณภาพของคู่มือให้ดีขึ้นทั้งระบบ ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย การเรียน การฝึก การใช้สื่อการเรียนการฝึกการเทศน์ การวัดและประเมินผล” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“การพัฒนาคู่มือ การปรับปรุงที่ประมวลความรู้และประสบการณ์ทั้งหลาย เพื่อพัฒนา ผู้เรียนให้ดีขึ้นให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมและเพื่อบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“การพัฒนาคู่มือเป็น โครงสร้าง หรือประสบการณ์ เพื่อทำให้ผู้ที่ต้องการฝึกฝน เพิ่มเติมในวิชาการและสามารถพัฒนาในการดำเนินชีวิตได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

สรุปการจัดทำคู่มือถือเป็นหัวใจของการจัดการศึกษา เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการกำหนดแนวทางการจัดการศึกษา การวางแผนพัฒนาหรือคิดประสบการณ์เรียนรู้ต่าง ๆ การเรียนการฝึก การใช้สื่อการเรียนการฝึกการเทศน์ เพื่อที่จะพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะพื้นฐาน ในการดำรงชีวิต เพื่อให้รู้จุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

1.2 วัตถุประสงค์ เพื่อสร้างการพัฒนาคู่มือให้เหมาะสม ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย การเรียน การสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล วัตถุประสงค์ในการฝึกอบรม หมายถึง สิ่งที่กำหนดว่าในโครงการฝึกอบรมนั้นจะต้องเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรม ให้เป็นไปในลักษณะใดและระดับใด จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นความจำเป็นในการฝึกอบรม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และดำเนินไปในแนวทางเดียวกัน วัตถุประสงค์จะทำให้วิทยากรที่เป็น พระเถระผู้เชี่ยวชาญ และผู้บริหาร โครงการฝึกอบรมจะมีความเข้าใจตรงกันและปฏิบัติงาน อย่างสอดคล้องกัน ตลอดจนพระสงฆ์สามเณรที่เข้ารับการฝึกอบรมมีความเข้าใจในการปฏิบัติ ดังคำสัมภาษณ์

“วัตถุประสงค์การฝึกอบรมการเทศน์มหาชาติ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ของพระรุ่นใหม่ ๆ และเพื่อเป็นการรักษาทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติ เป็นการผลิตพระนักเทศน์ มหาชาติ เพื่อไม่ให้การเทศน์มหาชาติสูญหาย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“สิ่งที่ต้องทำ คือ จุดประสงค์ เป็นสิ่งสำคัญ จะได้ว่าเราต้องการอะไร วัตถุประสงค์ การเทศน์แหล่มหาชาติหรือการฝึกอบรม เพื่อให้ได้นักเทศน์รุ่นใหม่ และมีความชำนาญ ในการเทศน์มหาชาติทำนองเดิม คือ ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองพานอก พาในและทำอื่น ๆ ในแต่ละกัณฑ์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม และความจำเป็นในการฝึกอบรม โครงการเทศน์ แหล่มหาชาติ เพื่อเป็นการฝึกหัดนักเทศน์รุ่นใหม่ ให้มีความชำนาญเรื่องเทศน์ หลักการวิธีการเทศน์ ได้ถูกต้อง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

“แนวทางการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เข้าอบรม หรือที่เรียกว่าคู่มือซึ่งสอดคล้อง กับวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม และความจำเป็นในการฝึกอบรม โครงการบริหารงานฝึกอบรม ที่รัดกุมและละเอียดครบถ้วน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2560)

สรุปวัตถุประสงค์การจัดทำคู่มือฝึกอบรมให้เหมาะสม ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย การเรียน การสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน เพื่อให้ได้นักเทศน์รุ่นใหม่ และมีความชำนาญ ในการเทศน์ มหาชาติทำนองเดิม คือ ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองพานอก พาในและทำอื่น ๆ ในแต่ละกัณฑ์ ได้รู้หลักการวิธีการเทศน์ได้ถูกต้อง ดังรายละเอียดของคู่มือฝึกอบรม

2. เนื้อหาการเทศน์แหล่มหาชาติ

2.1 เนื้อหาคัมภีร์ไบลานทั้ง 13 กัณฑ์ คือ เนื้อแหล่เทียบเนื้อที่แต่งขึ้นให้สอดคล้องกับเนื้อหาการเทศน์แหล่ทั้ง 13 กัณฑ์ และแหล่นอก เช่น แหล่พรลธิบประการ แหล่ให้ทานช้าง แหล่หญิงหม้าย แหล่สีกษัตริย์เดินดง แหล่ชูชกขอทาน แหล่เทียบเนื้อกัณฑ์จุลพน แหล่จตุตถภูมิ พาชูชกชมป่า แหล่กัณฑ์กุมาร แหล่ชาลิกัณฑ์หาลำพัน แหล่สำเภา แหล่สองกุมารสั่งความ แหล่มัทธีรำพิไร แหล่มัทธีตัดพ้อพระเวสสันดร แหล่มัทธีสลบ แหล่พรแปลประการในกัณฑ์สักกบรรพ แหล่ในกัณฑ์มหาธาต แหล่พระสุริยง แหล่กล่อม แหล่เครื่องดนตรี แหล่ประโคม แหล่ในกัณฑ์ ลกษัตริย์สลบ แหล่กลับบ้านกลับเมือง แหล่สรูปในกัณฑ์นครกัณฑ์ และแหล่สุบินทกุมาร แหล่พรประพจน์ธรรมมาสน์ แหล่ลา แหล่กตัญญู แหล่นิทานธรรมบท แหล่นกกระยาง แหล่นางหอยโข่ง และยังมีแหล่อื่น ๆ ที่แต่งขึ้น เพื่อให้เข้ากับเหตุการณ์ ส่วนเนื้อเทศน์แหล่มหาชาตินั้น ไม่ต้องเขียนใหม่ เพราะเนื้อหาการเทศน์แหล่มหาชาติ มีในคัมภีร์ไบลานทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งใช้ฝึกหัดฝึกเทศน์มาแต่อดีต แต่สิ่งที่ต้องรวบรวม คือ เนื้อแหล่ประจำกัณฑ์ แหล่ประจำกัณฑ์ หรือแหล่เทียบเนื้อ ดังคำสัมภาษณ์

“เนื้อคัมภีร์มหาชาติ ทั้ง 13 กัณฑ์ ครูบาอาจารย์ท่านแต่งไว้แล้ว เราคงไม่ต้องไปจัดหาอะไร แต่อาจจะต้องรวบรวมหรือไปคัดลอกเนื้อแหล่ต่าง ๆ ที่จะประกอบการเทศน์แต่ละกัณฑ์ เพราะบางส่วนได้ขาดหายไป ลองหาดู” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“กัณฑ์เทศน์หรือเนื้อคัมภีร์คงไม่ต้องหา เพราะมีอยู่แล้ว แต่ต้องรวบรวมคัมภีร์เนื้อนอกหรือหาแหล่ประจำกัณฑ์นั้นประกอบด้วย ของเดิม ๆ มีเยอะ สำนักเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“ไบลานทั้ง 13 กัณฑ์ ที่แต่งเป็นแบบฉบับภาษาไทยซึ่งมี นักปราชญ์รุ่นเดิมในกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ได้รวบรวมแต่งไว้และมีหลายสำนวน ที่ใช้เทศน์กันตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ต้องลองไปค้นคว้า มีทิวักเรื่องของกัณฑ์เทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“เนื้อคัมภีร์ไบลานทั้ง 13 กัณฑ์ จะมีการเขียนลงไบลานแล้วนำหมึกเทราดลงไป จากนั้นจึงเช็ดออก และรอน้ำหมึกแห้งนำมาผูกเป็นคัมภีร์ไบลาน รอบนอกก็ลงรักปิดทองด้วยคัมภีร์ไบลานเรื่องมหาชาติ มีบางกัณฑ์ได้หายไปช่วงสงครามกรุงศรีอยุธยามาได้เฝ้าไปต่อมาผู้เชี่ยวชาญบางท่านได้เขียนขึ้นใหม่ แต่เทียบจากเนื้อหาเดิม” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2560)

“เนื้อคัมภีร์ก็ตามคัมภีร์ที่ครูรุ่นเดิมแต่งไว้แล้ว ส่วนเนื้อเหล่านี้ก็เทียบเนื้อเหล่านี้เพื่อเป็นคติต่าง ๆ ต้องจัดหาหรือรวบรวมไว้ เนื้อเหล่านี้ ต้องดูว่ากัณฑ์แต่ละกัณฑ์เทศน์แล้ว ต้องร้องเหล่านี้เทียบเนื้อส่วนไหนบ้าง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“เนื้อคัมภีร์มหาชาติ ทั้ง 13 กัณฑ์ ครูบาอาจารย์ท่านแต่งเป็นสำนวนร้อยแก้ว ร้อยกรองเหมาะสม และลำดับสำนวนไว้ดี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2560)

2.2 สาละเนื้อหาของการเทศน์แหล่มหาชาติ พบว่า สาละของเนื้อหาไม่ต้องจัดเรียง เพราะเนื้อเทศน์แหล่มหาชาติ นักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญได้แต่งแปลจากภาษาบาลี (พระคาถาพัน) เป็นสำนวนภาษาไทย แบบร้อยแก้ว ร้อยกรอง และจัดเนื้อหาเรียงไปตามลำดับของกัณฑ์เทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ โดยจัดทำเป็นคัมภีร์ลงในใบลานขลิบทอง การจัดเนื้อหาการเทศน์แหล่มหาชาติ แต่เนื้อเหล่านี้เองไม่มี อาจจะมีการเขียนบันทึกไว้บ้าง ยุคนี้คงต้องไปเกาะตามเทศน์ที่มีการบันทึกไว้ หรือไปหาครูรุ่นเก่าที่ท่านพอจำได้ โดยการให้ทำร้องให้ฟังแล้วบันทึกแบบร้อยแก้ว ร้อยกรอง และจัดเนื้อหาเรียงไปตามลำดับของกัณฑ์เทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ โดยจัดทำเป็นคัมภีร์ลงในใบลานขลิบทอง หรือแหล่ต่าง ๆ ที่ประยุกต์เข้ามาเป็นอุทาหรณ์ เช่น เรื่องความกตัญญู เรื่องสุวรรณสาม เรื่องของพระเจ้า 10 ชาติ ดังคำสัมภาษณ์

“เนื้อเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติไม่จัดเรียง เพราะเขาเรียงไว้แล้ว คือ มี 13 กัณฑ์ ยาวบ้าง สั้นบ้าง อยู่ที่กัณฑ์ที่เทศน์นั้นกล่าวไว้ว่าอย่างไร ที่ความยาวของแต่ละกัณฑ์ยาว สั้นไม่เท่ากัน เพราะตามหลักพระไตรปิฎก กล่าวพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระชาติ เรื่องพระเวสสันดร ณ นิโคธาราม (สวนไทรแก่) ที่กรุงกบิลพัสดุ์ พระองค์ทรงแสดงไปเรื่อย ๆ เรียกว่าทรงเล่ายาวบ้าง สั้นบ้าง เล่า 13 ตอน จึงเกิดขึ้นเป็น 13 กัณฑ์ พระองค์ทรงแสดงเป็นภาษามคธ (หรือคาถาพัน)” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

“เนื้อที่มีตามคัมภีร์ ที่สำคัญเราต้องนำคัมภีร์ทั้ง 13 กัณฑ์มาจัดเรียงดูความสมบูรณ์ และก็สำนวนตามที่โรงพิมพ์ได้บันทึกไว้ อาจมีความคลาดเคลื่อน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

สรุปเนื้อหาคัมภีร์ใบลานทั้ง 13 กัณฑ์นั้น ไม่ต้องเขียนใหม่ เพราะเนื้อหาการเทศน์แหล่มหาชาติ มีในคัมภีร์ใบลานทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งใช้ฝึกหัดฝึกเทศน์มาแต่อดีต แต่สิ่งที่ต้องรวบรวมคือ เนื้อแหล่ประจำกัณฑ์ แหล่ประจำกัณฑ์ หรือแหล่เทียบเนื้อ และไม่จัดเรียง เพราะเขาเรียงไว้แล้ว คือ มี 13 กัณฑ์ ยาวบ้าง สั้นบ้าง อยู่ที่กัณฑ์ที่เทศน์นั้นกล่าวไว้ว่าอย่างไร ที่ความยาวของแต่ละกัณฑ์ยาวสั้นไม่เท่ากันเพราะตามหลักพระไตรปิฎก

ขั้นตอนที่ 4 ทดลองใช้คู่มือฝึกรวมการเทศน์แหล่มหาชาติ

การทดลองใช้คู่มือการฝึกรวมแก่ผู้เรียน กำหนดกระบวนการฝึกรวมตามขั้นตอน โดยนำคู่มือฝึกรวมไปทดลองใช้ ดังนี้

1. การฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ เริ่มด้วยการนำคู่มือที่ได้มาเขียนเป็นเอกสารคู่มือการฝึกรวมแบ่งออก เป็น 15 เล่ม เพื่อสะดวกในการฝึกหัด หรือเป็นการบรรยายทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ และทำนองต่าง ๆ ทั้งที่เป็นแหล่ทำนองตามเนื้อในคัมภีร์และแหล่ทำนองเนื้อนอกคัมภีร์ ส่วนคู่มือการฝึกรวมการเทศน์แหล่มหาชาติ เนื้อคัมภีร์ทั้ง 13 กัณฑ์นั้นควรนำมาเขียนลงทำนอง เช่น การตั้งนะโม 5 ชั้น การขึ้นเสียงลงเสียง ส่วนไหนขึ้น ตรงไหนลงเสียง เนื้อในของมหาชาติก็เช่นเดียวกัน หลักใหญ่ คือ ทำนองธรรมวัตร การใช้คู่มือฝึกรวมต้องเรียนพื้นฐานก่อน โดยนำเนื้อเทศน์ในคัมภีร์แต่ละกัณฑ์ มาอ่านให้คล่องเป็นหลักการฝึกหัด เช่น กัณฑ์ทศพร แหล่ตัน ๆ ก็ต้องอ่านแบบทำนองธรรมวัตรไปก่อน โดยการออกเสียงเนือ ๆ ซ้ำทำนองลมพัดชายเขา ดังคำสัมภาษณ์

“การเขียนคู่มือฝึกรวมเขียนพื้นฐานก่อน โดยนำเนื้อเทศน์ในคัมภีร์แต่ละกัณฑ์นั้น มาเขียนเป็นหลักการฝึกหัด เช่น กัณฑ์ทศพร แหล่ตัน ๆ ก็ต้องอ่านแบบทำนองธรรมวัตร โดยการออกเสียงเนือ ๆ ซ้ำทำนองลมพัดชายเขา และกัณฑ์ทศพร ก็จะมีทำนองมหาชาติไว้ คือว่า ทำวัตรแท้ ส่วนที่ท้าวสักกะเทวราช ประสาทพรสิบ 10 ประการ แก่พระนางมุสดีเทพอัปสร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“นำเนื้อคัมภีร์ มาเขียนลงทำนอง เช่น การตั้งนะโม 5 ชั้น การขึ้นลงอย่างไร ส่วนไหนขึ้น ตรงไหนลงเสียง เนื้อในของมหาชาติก็เช่นเดียวกัน หลักใหญ่ คือทำนองธรรมวัตร ถ้าเขียนได้ และเขียนการเอื้อน การเอ่ยก็คงไม่ยาก การร้องเพลง เราจะเห็นเขาเขียนเป็นตัวโน้ต ก็ง่ายขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 19, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2560)

“การเขียนคู่มือในเทศน์ต้องเขียนวิธีการเอื้อน นำเนื้อหาในกัณฑ์เทศน์นั้น แหล่มาแล้ว ไล่ทำนองเดิน หรือขึ้นว่าส่วนไหนของเนื้อว่าขึ้นลงอย่างไร และจะเอื้อนเสียงแบบใด เทคนิคการเอื้อนเราต้องดูการฝึกรวมแบบการฝึกร้องเพลงก็ได้ เช่น ฝึกร้องโอเปล่า มีการ โหนเสียง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

สรุปการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ โดยนำคู่มือที่ได้มาเขียนเป็นเอกสารคู่มือการฝึกรวมแบ่งออก เป็น 15 เล่ม บรรยายทำนองหลวงทำนองราษฎร์ และทำนองต่าง ๆ ทั้งที่เป็นแหล่ทำนองตามเนื้อในคัมภีร์ และแหล่ทำนองเนื้อนอกคัมภีร์ รายละเอียด ดังนี้

คำนำ

คู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ที่มีวัตถุประสงค์หลักในการฝึกหัดการเทศน์แหล่มหาชาติ สำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพื่อให้พระภิกษุสามเณร มีความเข้าใจ กระบวนการเทศน์ ทำนองหลวง หรือทำนองประจำกัณฑ์ และจัดทำขึ้น เพื่อใช้ประกอบการฝึกอบรมให้แก่พระภิกษุ-สามเณร เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และเจตคติ และสามารถการเทศน์ได้อย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพ

คู่มือฝึกอบรมฉบับนี้ผู้วิจัยได้นำเนื้อหาภาคกในการเทศน์แหล่มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ ประกอบด้วย พื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการเทศน์แหล่มหาชาติ และกัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหाराช กัณฑ์ฉกษัตริย์ กัณฑ์นครกัณฑ์ ซึ่งเป็นสำนวนของเจ้าพระยาคลัง (หน สิงหนเสนีย์) และของเจ้าพระคุณพระวิสุทธีสมโพธิ ป.ธ. 9 และเนื้อแหล่ที่พระเถระนักเทศน์ รุ่นเก่าได้แต่งบันทึกจารึกไว้ ทั้งที่เป็นแหล่เทียบเนื้อใน และแหล่ นอกที่พระนักเทศน์แต่งขึ้นภายหลัง ซึ่งผู้วิจัยได้จัดทำขึ้น จำนวน 15 เล่ม ดังนี้

คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

- เล่มที่ 1 คู่มือการฝึกอบรมพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการเทศน์แหล่มหาชาติ
- เล่มที่ 2 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์ทศพร
- เล่มที่ 3 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์หิมพานต์
- เล่มที่ 4 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์ทานกัณฑ์
- เล่มที่ 5 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์วนประเวศน์
- เล่มที่ 6 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์ชูชก
- เล่มที่ 7 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์จุลพน
- เล่มที่ 8 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์มหาพน
- เล่มที่ 9 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์กุมาร
- เล่มที่ 10 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์มัทรี
- เล่มที่ 11 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์สักกบรรพ
- เล่มที่ 12 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์มหाराช
- เล่มที่ 13 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์ฉกษัตริย์
- เล่มที่ 14 คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ กัณฑ์นครกัณฑ์
- เล่มที่ 15 คู่มือการฝึกอบรม สรุปลสาระพื้นฐาน/ ทักษะทำนองรวม 13 กัณฑ์

คู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนานี้ จะทำให้เกิดประโยชน์ ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ และทักษะการเทศน์ทำนองหลวง ทำนองประจำกัณฑ์ เพื่อการพัฒนาการเทศน์แหล่มหาชาติให้อยู่คู่ประเทศไทย (เล่มที่ 1-15 ได้แยกไว้เฉพาะเพื่อสะดวกในการฝึกอบรม)

2. ขั้นตอนฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ การฝึกอบรมต้องพิจารณาจากเสียงของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เริ่มจากการทำความเข้าใจในเนื้อหาของกัณฑ์ที่เทศน์ การฝึกอบรมตามขั้นตอนการเทศน์แหล่มหาชาติ หลักการเทศน์ ต้องรู้เราต้องกระบวนการเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดี มีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้บรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง กระบวนการต่อมาเป็นการเริ่มต้นในการฝึกอ่าน เป็นการหัดอ่านในเรื่องที่จะต้องฝึกหัดทำที่ให้สง่าการเดินขึ้นธรรมาสน์ หรือบนเวที หรือขณะที่เดินลงจากธรรมาสน์ก็ดูสง่า การวางท่าจึงเป็นสิ่งจำเป็นหากการวางท่าไม่เป็นที่สบายตา ก็ไม่เป็นที่เจริญใจ ดังคำสัมภาษณ์

“กระบวนการการสอน การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหาได้บรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกิดคติแก่ผู้เรียนให้เขามีความภูมิใจในตัว” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“ซักซ้อมให้ดี กระบวนการต่อมาเป็นการเริ่มต้นในการฝึกอ่าน เป็นการหัดอ่านในเรื่องที่จะต้องฝึกหัด ก็ของให้ร้องให้ตัวเองได้ยินก่อนว่ามันน่าฟัง หรือที่ในห้องตัวเอง ร้องปรับเสียงตามสบาย ๆ ค่อย ๆ ร้องไปตามลำดับ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 12, สัมภาษณ์, 15 กรกฎาคม 2560)

“ขั้นตอนการเทศน์แหล่มหาชาติ และต้องรู้หลักการ ซักซ้อม เตรียมตัวให้พร้อมในเรื่องที่จะเทศน์ การเทศน์แหล่มหาชาติ ก็ต้องรู้ต้องเข้าใจ ต้องรู้พื้นฐานการเทศน์มหาชาติ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

“ขั้นตอนการเทศน์ต้องเริ่มจากใจรัก สนใจ การเตรียมตัวให้พร้อมจะปลูกพืชก็ต้องเตรียมดิน จะกินก็ต้องเตรียมอาหาร จะทำงานก็ต้องเตรียมคน จะฝึกตนก็ต้องฝึกให้ตนเป็นคนมีวาทศิลป์ดี การเริ่มต้นการพูดนั้นอย่างแรกจะต้องมีการเตรียมตัวเราให้พร้อมทั้งในด้านท่าทางการวางตัว คำพูด หรือหัวข้อหลักธรรมต่าง ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“ท่าที่ให้สง่าการเดินขึ้นธรรมาสน์ หรือบนเวที หรือขณะที่เดินลงจากธรรมาสน์ก็ดูสง่า การวางท่าจึงเป็นสิ่งจำเป็น หากการวางท่าไม่เป็นที่สบายตา ก็ไม่เป็นที่เจริญใจ การวางท่าที่ดี ซักซ้อมให้ดี กระบวนการต่อมาเป็นการเริ่มต้นในการฝึกหัดเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2559)

“ขั้นตอนการเทศน์ ต้องเริ่มหลักการเทศน์ ต้องศึกษาการสอนของพระพุทธเจ้า และต้องรู้หลักของการเทศน์ และระเบียบวิธีการเทศน์ แม้การวางตัวให้เหมาะสม อากัปกริยาที่เช่นกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 6, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2560)

สรุปขั้นตอนฝึกอบรมเทศน์แหล่มหาชาติเป็นสิ่งสำคัญ การฝึกอบรมต้องพิจารณาจากเสียงของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เริ่มจากการทำความเข้าใจในเนื้อหาของกัณฑ์ที่เทศน์ การฝึกอบรมตามขั้นตอนเทศน์แหล่มหาชาติหลักการเทศน์ วิทยากรบรรยายโดยนำเข้าสู่เนื้อหาได้บรรยายภาคในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียดไม่ให้เกิดความอัดอั้นใจ การเริ่มต้นในการฝึกอ่าน เป็นการหัดอ่านในเรื่องที่จะต้องฝึกหัด ก็ขอให้ร้องให้ตัวเองได้ยินก่อนว่ามนำฟังหรือที่ในห้องตัวเอง ร้องปรับเสียงตามสบาย ๆ ค่อย ๆ ร้องไป ตามลำดับ

3. วิธีการฝึกอบรมเทศน์แหล่มหาชาติ เลือกกัณฑ์ที่เหมาะสมกับน้ำเสียงเป็นกัณฑ์ประจำตัวได้ เพื่อจะให้ผู้ที่รับการฝึกอบรม สะดวกในการฝึกหัด นำเนื้อหาชาดกในการเทศน์แหล่มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ ประกอบด้วย กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมารกัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาธาต กัณฑ์กษัตริย์ กัณฑ์นครกัณฑ์ ซึ่งเป็นสำนวนของพระยาคลังหน สิงหนเสนีย์ และของเจ้าพระคุณพระวิสุทธิสมโพธิ ป.ธ.9 และเนื้อเรื่องที่พระเถระนักเทศน์รุ่นเก่าได้แต่งบันทึกจารึกไว้ ทั้งที่เป็นแหล่งเทียบเนื้อใน และแหล่งนอกที่พระนักเทศน์แต่งขึ้นภายหลัง หลักวิธีการฝึกที่ถูกต้องการเรียนรู้ปฏิบัติตามขั้นตอนกิจกรรมการเรียนรู้ในการร้องแหล่งที่ถูกต้อง ปฏิบัติการฝึกลมหายใจฝึกปฏิบัติ การเปิดลำคอการใช้เสียงให้ถูกตำแหน่งเรื่องการออกเสียงสระ พยัญชนะปฏิบัติฝึกการร้องบันไดเสียง ฝึกการร้องบันไดเสียง ฝึกปฏิบัติความคล่องแคล่วของเสียงปฏิบัติ ฝึกหัดร้องแหล่ง

วิธีการฝึกอบรมเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องมีเทคนิคขั้นตอนการเทศน์หลายประการ เช่น นักเทศน์หน้าตาจะต้องเรียบร้อย จะยิ้มจะแสดงออกในรูปลักษณะอย่างไร ก็ควรจะอยู่ในอาการที่สำรวม เพราะนักแสดงธรรมไม่ใช่ดารานักแสดง การวางท่าที่การแสดงสีหน้าจึงเป็นสิ่งสำคัญของ พระนักเทศน์ หรือการจับคัมภีร์ การเดินขึ้นธรรมาสน์ การฝึกหัดในแต่ละกัณฑ์ ๆ ถ้าจะพูดถึงวิธีการต้องคัดเสียงของผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้วย ว่าจะเหมาะสมกับกัณฑ์เทศน์กัณฑ์ใด เช่น กัณฑ์ทศพร ส่วนใหญ่ก็จะเป็นพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสเป็นองค์เทศน์ แต่การฝึกหัดตามวิธีการต้องคัดเสียง อ่านคัมภีร์ให้ชัดเจนตามอักขระ ภาษาให้ชัดเจน บุคลิกท่าทาง อากัปกริยา เริ่มฝึกกันตั้งแต่อ่านคัมภีร์ ลีลาของพระนักเทศน์ พร้อมต้องรู้หลักองค์ประกอบการเทศน์ และวิธีการเทศน์เตรียมตัวให้พร้อม เพราะเป็นพื้นฐานของพระนักเทศน์ การใช้เสียงเทศน์นั้นจะเกี่ยวข้องกับระบบหายใจ นับตั้งแต่บริเวณส่วนท้อง กระบังลม ปอด หลอดลม กล้องเสียง อวัยวะในปากทั้งหมด โปรงจมูก และบริเวณส่วนกะโหลกศีรษะ

หลักการเรียนรู้ฝึกอบรมการเทศน์แหล่ ควรปฏิบัติตามขั้นตอนกิจกรรมการเรียนรู้ ในการใช้ร้องแหล่ที่ถูกต้อง ปฏิบัติการฝึกลมหายใจ ฝึกปฏิบัติการเปิดลำคอการใช้เสียงให้ถูกตำแหน่ง เรื่องการออกเสียงสระ พยัญชนะปฏิบัติฝึกการร้องบันไดเสียง ฝึกการร้องบันไดเสียง ฝึกปฏิบัติ ความคล่องแคล่วของเสียงปฏิบัติ ฝึกหัดร้องแหล่ ดังคำสัมภาษณ์

“วิธีการเทศน์ ต้องมีเทคนิคและลีลาของพระนักเทศน์ พร้อมต้องรู้หลักองค์ประกอบ การเทศน์ และวิธีการเทศน์ เตรียมตัวให้พร้อม เพราะเป็นพื้นฐานของพระนักเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูล รูปที่ 1, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2560)

“ในการฝึกตามวิธีการ แต่เดิมไม่ได้วางรูปแบบวิธีการอะไร เหมือนกับการเรียนสมัยเก่า ก็อาศัยการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว ในแต่ละวัดยุคก่อนมีการจัดเทศน์กันทุกวัน เวลาหัดก็คิดว่า พระรูปใดเสียงเป็นอย่างไร เหมาะสมที่จะฝึกหัดกันที่ไหน ได้บ้าง จากนั้นก็ให้อ่านคัมภีร์กันจน ให้คล่องตัว และเข้าใจในเนื้อหาในกันที่เทศน์นั้นด้วย แต่ยุคปัจจุบันมีพระเถระหลายรูปได้เขียน วิธีการเทศน์ไว้ เช่น บุคลิกท่าทาง อากัปกริยา เริ่มฝึกกันตั้งแต่อ่านคัมภีร์ การเดินขึ้นธรรมาสน์ การจับคัมภีร์ และเสียงทำนองความชัดเจนในการเทศน์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“เทคนิคการเทศน์ต้องมีขั้นตอนหลายประการ เช่น นักเทศน์หน้าตาจะต้องเรียบร้อย จะยิ้มจะแสดงออกในรูปลักษณะอย่างไร ก็ควรจะอยู่ในอาการที่สำรวมเพราะนักแสดงธรรมไม่ใช่ คารานักแสดงการวางท่าที การแสดงสีหน้าจึงเป็นสิ่งที่พระนักเทศน์ การจับคัมภีร์ การเดินขึ้น ธรรมาสน์ การนั่ง ต้องเข้าใจและรู้เรื่องเหล่านี้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“เทคนิคการเทศน์แหล่หรือวิธีการ เอกลักษณะเฉพาะตัว เสียงเทศน์ มีความแตกต่างกันไป ในพระสงฆ์ สามเณรแต่ละรูป การใช้เสียงเทศน์มหาชาติเป็นศาสตร์ที่อาศัยอวัยวะกลองเสียง เป็นสำคัญ ซึ่งถือเป็นการใช้เสียงเทศน์นั้นจะเกี่ยวข้องกับระบบทางเดินหายใจ นับตั้งแต่บริเวณ ส่วนท้อง กระบังลม ปอด หลอดลม กลองเสียง อวัยวะในปากทั้งหมด โพรงจมูก และบริเวณ ส่วนกะโหลกศีรษะ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 13, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2560)

“การฝึกหัดในแต่ละกันที่ ๆ ถ้าจะพูดถึงวิธีการต้องคัดเสียงของพระสงฆ์ สามเณร ด้วยนะว่าจะเหมาะกับกันที่เทศน์กันที่ใด เช่น กันที่ทศพร ส่วนใหญ่ก็จะเป็นพระสงฆ์ที่เป็น เจ้าอาวาสเทศน์ครับ แต่การฝึกหัดตามวิธีการ ต้องคัดเสียง อ่านคัมภีร์ ให้ชัดเจนตามอักขระ ภาษา ให้ชัดเจน จากนั้นก็ต้องฝึกหัด การทำเสียงขึ้นจมูก (เสียงนาสิก) ทำเสียงลงไปอยู่ระหว่างอก หรือลำคอ (เสียงทรวง คล้ายเสียงหุ้ม) การถ่างลำคอด้วยวิธีการเทคนิคต่าง ๆ การกลืนกล้วยทั้งลูก ยังมีอีกหลายวิธี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 20, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2560)

สรุปวิธีการฝึกอบรมเทศน์แหล่มหาชาติที่ถูกต้องการเรียนรู้ ปฏิบัติตามขั้นตอนกิจกรรม การเรียนรู้ในการร้องแหล่ที่ถูกต้อง ปฏิบัติการฝึกกลมหายใจฝึกปฏิบัติการเปิดลำคอการใช้เสียง ให้ถูกตำแหน่งเรื่องการออกเสียงสระ พยัญชนะปฏิบัติฝึกการร้องบันไดเสียงฝึกการร้องบันไดเสียง ฝึกปฏิบัติความคล่องแคล่วของเสียงปฏิบัติฝึกหัดร้องแหล่ และต้องอ่านคัมภีร์ ให้ชัดเจนตามอักขระ ภาษาให้ชัดเจน จากนั้นก็ต้องฝึกหัดการทำเสียงขึ้นจุมูก (เสียงนาสิก) ทำเสียงลงไปอยู่ระหว่างอก หรือลำคอ (เสียงทรวง คล้ายเสียงทุ้ม) การถ่างลำคอด้วยวิธีการเทคนิคต่าง ๆ เช่น การกลืนกล้วย ทั้งลูก

4. ระยะเวลาฝึกอบรม ไม่มีการกำหนดแน่นอน ส่วนใหญ่ก็จะฝึกช่วงเข้าพรรษา ก็ประมาณสามเดือนหรือน้อยกว่านั้น อยู่ที่ว่าวัดที่จัดเทศน์มหาชาติกำหนดการไว้ช่วงออกพรรษา เมื่อเข้าพรรษาได้ประมาณเดือนครึ่ง ก็จะมีการแจกกันเทศน์ให้อ่านจากนั้นจะได้ฝึกหัดกันออก พรรษาก็จะได้เทศน์ในสถานที่จริงเพราะมีเวลา พระภิกษุสงฆ์ไม่มีภาระที่จะต้องออกเดินทางไป ปฏิบัติศาสนกิจต่างที่ ต่างจังหวัด ส่วนเวลาในฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ ระยะเวลาไม่ได้กำหนดแน่นอนขึ้นอยู่กับครูที่ฝึกหัดให้และความขยันของพระสงฆ์ที่สนใจในการฝึกหัด 15 วัน 1 เดือน 2 เดือน 3 เดือน 6 เดือน ถึง 1 ปี อยู่ที่ว่าพระที่จะหัดเทศน์ขยันในการฝึกหัดหรือไม่ สนใจหัดอย่างจริงจัง การฝึกหัดพื้นฐาน ทำนองธรรมวัตร ซึ่งเป็นทำนองครูก่อน แล้วลงรายละเอียดของ ทำนองประจำกัณฑ์ คงใช้เวลาไม่นาน หรืออาจฝึกแบบพบครูอาทิตย์ละครั้งก็ได้ พบกันประมาณ 15 ครั้ง ดังคำสัมภาษณ์

“ระยะเวลาการฝึกหัด อาทิตย์ละครั้ง ประมาณ 10 ครั้ง ถึง 12 ครั้ง ก็รู้ทำนองหลักแล้ว คือ ทำนองเดิน หรือทำนองธรรมวัตร” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“เวลาฝึกหัดเทศน์ขึ้นกับความขยันของแต่ละรูปด้วย ไม่แน่นอน ถ้าขยันหัดทุกวันก็เทศน์ ได้ครับ เพราะการหัดเทศน์ต้องขยันร้อง ต้องขยันขับ เรื่องเวลาฝึกหัดจึงไม่แน่นอน แต่ถ้าเราสร้าง คู่มือ ก็อาจจะกำหนดได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“15 วัน ถึง 1 เดือน ก็พอฝึกหัดพื้นฐาน ทำนองธรรมวัตร ซึ่งเป็นทำนองครูก่อน แล้วลง รายละเอียดของทำนองประจำกัณฑ์ คงใช้เวลาไม่นาน หรืออาจจะฝึกแบบพบครูสัปดาห์ละครั้งก็ได้ พบกันประมาณ 10 ครั้ง ถึง 12 ครั้ง ก็เทศน์ได้ สนใจ ใฝ่ใจ และจริงจัง ก็สำเร็จ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“การกำหนดเวลาฝึกหัดไม่แน่นอน บางรูปก็ 15 วัน บางรูปก็ 2-3 เดือนหรืออาจมากกว่านั้น เพราะไม่ได้ฝึกหัดทุกวัน สมัยผมหัดเทศน์ใหม่ ๆ ครูมาฝึกให้ทุกวันนะ วันละ 2-3 ชั่วโมง ประมาณ 25 วัน จากนั้นก็ได้ขึ้นแสดงเทศน์จริง” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

“เวลาหัดขึ้นอยู่กับความพร้อมของพระ หรือ เณร ที่สนใจใส่ใจจริง ถ้าขยันจริง หมั่นหาครูบ่อย ๆ ถามว่าครูว่างช่วงไหน เวลาใด ก็หมั่นไปซักซ้อมกันจริง ๆ บางรูปอาจจะแค่ อาทิตย์เดียว ทำนองพื้นฐาน เช่นทำนองธรรมวัตร การอ่านหนังสือในคัมภีร์ก็สำคัญ ต้องชัดเจนนะ จึงจะให้ได้ดี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 13, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2560)

สรุประยะเวลาฝึกอบรม ไม่มีการกำหนดแน่นอน ส่วนใหญ่ก็จะฝึกช่วงเช้าพรรษา พระสงฆ์ที่สนใจในการฝึกหัด 15 วัน 1 เดือน 2 เดือน 3 เดือน 6 เดือน ถึง 1 ปี อยู่กับว่าพระที่จะหัดเทศน์ขยันในการฝึกหัดหรือไม่ สนใจหัดอย่างจริงจัง การฝึกหัดพื้นฐาน ทำนองธรรมวัตร ซึ่งเป็นทำนองครูก่อนหรือสัปดาห์ละ 1 วัน จำนวน 15 ครั้ง หรือไม่น้อยกว่า 258 ชั่วโมง และหลังจากฝึกกับครูหรือวิทยากรแล้วยังต้องฝึกด้วยตนเองด้วย

5. การฝึกอบรมในช่วงใด ช่วงระหว่างเช้าพรรษาถึงออกพรรษา เพราะพระเถระท่านมีเวลาและอยู่ประจำวัด พอออกพรรษาแล้วท่านมีหน้าที่ อาจต้องปฏิบัติศาสนกิจของแต่ละรูป จึงน่าจะสะดวกในการฝึกหัด พระเถระที่ท่านชำนาญในการเทศน์ก็ไม่มีกิจอื่น ๆ ส่วนพระนวกะ คือพระที่ยังไม่พ้น 5 พรรษา ก็จะอยู่วัดตามปกติ เพราะในระหว่างพรรษานั้น พระนวกะต้องเรียนหนังสือและฝึกหัดเทศน์หรือแสดงธรรมโปรดประชาชนที่เข้าวัดฟังธรรม ที่มาปฏิบัติธรรม สมาทานศีลอุโบสถ จึงเป็นโอกาสที่เหมาะสมในการฝึกหัดเทศน์ เรียกว่าได้เข้าห้องเรียน ๆ พื้นฐานและเรียนหลักปฏิบัติ ดังคำสัมภาษณ์

“การหัดในพรรษาสะดวก หรือปัจจุบันก็ดูช่วงที่เหมาะสม ในพรรษาการเจริญปราชญ์ห้องถื่นมาจะได้ไม่วุ่น เพราะวิถีคนในชนบท ช่วงเช้าพรรษาเขาจะเข้าวัดฟังธรรม” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“การฝึกหัดควรเป็นเวลาเช้าพรรษาที่เหมาะสม ไม่วุ่นมากนัก เข้าพรรษาช่วงหัวค่ำก็เหมาะหลังจากทำวัตรเย็นเรียบร้อยแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“ช่วงเช้าพรรษา อาจมีการนัดทำเป็น โครงการฝึกหัด เรียกว่าเข้าห้องเรียนกันเลย เรียนพื้นฐาน และก็เรียนหลักปฏิบัติกันด้วย ฉะนั้น ในพรรษานี้แหละเหมาะสม” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“ถ้าหัดกันช่วงเช้าพรรษาก็ดี เพราะพระเถระท่านมีเวลา พระก็เรียนหนังสือด้วยครูที่เป็นพระเถระท่านก็อยู่สอนหนังสือ มีเวลาได้พูดคุยกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 15, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2560)

“ในช่วงเช้าพรรษานั้นแหละดี สะดวกกับครูอาจารย์ที่ท่านจะมีเวลาแนะนำ ในเรื่องการเทศน์ให้ เพราะท่านไม่มีศาสนกิจมาก แต่ยุคปัจจุบันคงไม่ใช่พระสงฆ์ปัจจุบันมีกิจหลายอย่างก็ต้องดูเวลาที่ท่านนัดเรา” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“สะดวกจริง ๆ ก็เข้าพรรษา เพราะพระไม่มีกิจอื่นมากนัก พระนวกะ คือพระที่ยังไม่พ้น 5 พรรษา ก็จะอยู่วัดครับ ก็จะหัดเทศน์กัณฑ์เทศน์ธรรมดาด้วย เช่น เทศน์โปรดโยมที่มาถือศีลอุโบสถ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

สรุปการฝึกอบรมในช่วงใดช่วงระหว่างเข้าพรรษาถึงออกพรรษา เพราะพระเถระท่านมีเวลาและอยู่ประจำวัด พอออกพรรษาแล้วท่านมีหน้าที่ อาจต้องปฏิบัติศาสนกิจ หรือเป็นช่วงที่พระเถระท่านว่างงาน อยู่ที่ผู้เรียนจะได้นัดหมายกับพระเถระเป็นการเฉพาะ

6. สถานที่ฝึกอบรม ควรเป็นที่วัดของพระเถระที่ท่านเชี่ยวชาญที่ฝึกหัดให้ ทั้งพระเถระผู้เชี่ยวชาญ ปรารชญ์ท้องถิ่น ผู้ที่ฝึกหัดในการเทศน์แหล่มหาชาติ สถานที่สำหรับการฝึกหัดอบรม การเทศน์แหล่มหาชาติ วัดหรือศาลาวัดที่พระเถระท่านผู้ชำนาญการในการเทศน์ ผู้ที่ฝึกหัดรวมตัวกันที่วัดใดวัดหนึ่งที่เหมาะสมไปมาสะดวก เพื่อใช้เป็นสถานที่ฝึกหัดอบรม ดังคำสัมภาษณ์

“เดี๋ยวนี้มีพุทธมณฑลจังหวัด ใช้เป็นสถานที่ฝึกหัดอบรม เพราะมีแอร์เย็น ๆ ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“ส่วนมากก็วัดของพระเถระที่ท่านฝึกหัดให้ หรือไปที่บ้านของโยม ที่เป็นปรารชญ์ท้องถิ่นที่ชำนาญเฉพาะกัณฑ์” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2560)

“วัดที่ครูอาจารย์ท่านแนะนำ ผมว่าก็เหมาะสม ก็เราหัดเทศน์แหล่มหาชาติ ก็ต้องหัดในวัด หรือรวมตัวกันที่วัดใดวัดหนึ่งก็ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 17, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2560)

“วัดหรือศาลาวัดที่พระเถระท่านผู้ชำนาญการในการเทศน์อยู่นั้นแหละ สะดวกผู้ฝึกหัดต้องไปหาท่าน หรือนัดรวมกลุ่มกันไปพร้อมกัน เพราะเถระบางรูปท่านก็ชำนาญการไม่เหมือนกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 16, สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2560)

สรุปสถานที่ฝึกอบรมวัดหรือศาลาวัดที่พระเถระท่านผู้ชำนาญการในการเทศน์ ผู้ที่ฝึกหัดรวมตัวกันที่วัดใดวัดหนึ่งที่เหมาะสมไปมาสะดวก การฝึกอบรมนั้นเมื่อมีคู่มือ แหล่งเรียนรู้หรือสื่อที่สำคัญอีกประการ

7. แหล่งเรียนรู้และสื่อประกอบการเทศน์ พระเถระผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านการเทศน์แหล่ นักปรารชญ์ท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดตนเองแหล่ และเขียนแหล่เทียบเนื้อไว้ การเข้าไปฟังการจัดเทศน์แหล่มหาชาติในวัดต่าง ๆ หรือหน่วยงาน ที่จัดเทศน์มหาชาติ ส่วนแหล่งการเรียนรู้ มีทั้งที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่มีชีวิตก็ได้แก่ พระเถระที่ชำนาญการเรื่องเทศน์แหล่มหาชาติเฉพาะกัณฑ์ ๆ หลักวิธีการฝึกที่ถูกต้องการเรียนรู้หลักวิธีการฝึกที่ถูกต้องปฏิบัติตามขั้นตอนกิจกรรมการเรียนรู้ในการร้องแหล่ที่ถูกต้อง ปฏิบัติการฝึกกลมหายใจฝึกปฏิบัติการเปิดลำคอการใช้เสียงให้ถูกตำแหน่งเรื่องการออกเสียงสระ พยัญชนะปฏิบัติฝึกการร้องบัน ไคเสียงฝึกการร้องบัน ไค

เสียงฝึกปฏิบัติความคล่องแคล่วของเสียงปฏิบัติฝึกหัดร้องเพลงปราชญ์ท้องถิ่นที่ชำนาญ หรือเปิดเทคโนโลยี เช่น ซีดี ดีวีดี และยูทูบ จากอินเทอร์เน็ต ดังคำสัมภาษณ์

“การเรียนรู้มีหลายวิธีการครับ การเทศน์มหาชาติหรือแหล่มหาชาติ ยุคก่อนนั้นการเรียน เทศน์เริ่มจากวัดเพราะวัดในอดีตเป็นแหล่งบ่มเพาะเรื่องวิชาการต่าง ๆ หรือวิชาชีพต่าง ๆ เพราะเด็กเล็ก เยาวชนในอดีตก็จะไปอยู่วัด พระสงฆ์ยุคในอดีตท่านช่วยสอนทุกวิชา การเขียน ประถม ก กา วิชาชีพหลาย ๆ อย่าง รวมหลักศีลธรรม จริยธรรม วัดจึงเป็นศูนย์รวมใจ รวมกิจกรรม ต่าง ๆ เกิดจากจารีต ประเพณี และเป็นขนบธรรมเนียมของชุมชน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“ครูเก่า ๆ ปราชญ์ท้องถิ่น ที่ชำนาญ แต่ปัจจุบันก็มีเยอะมากขึ้น ซีดี ดีวีดี จากอินเทอร์เน็ต จากโซเชียลมีเดีย จากหนังสือที่มีการบันทึกไว้ ตามห้องสมุด เรียนกว่า” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2560)

“แหล่งเรียนรู้มีทั้งที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่มีชีวิตก็ได้แก่ พระเถระ ที่ชำนาญการเรื่องเทศน์แหล่มหาชาติเฉพาะกัณฑ์ ๆ เช่น แหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต พระเถระที่มีความชำนาญในการเทศน์แหล่มหาชาติ ทั้งทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองประจำกัณฑ์ แหล่ นอก แหล่ใน หรือปราชญ์ท้องถิ่น ที่ท่านก็ชำนาญการเรื่องเทศน์ภูมิรู้ต่าง ๆ ส่วนที่ไม่มีชีวิต เช่น ห้องสมุด แหล่งตำราที่เขียนไว้ มีบันทึกเรื่องเกี่ยวกับการเทศน์ หรือเทคโนโลยี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“แหล่งเรียนรู้ในอดีตต้องฝึกหัดตัวต่อตัว กับครูที่ชำนาญการเรื่องเทศน์ ต้องไปฝึกหัดกัน โดยตรง หรือปราชญ์ท้องถิ่น” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“จากวัดเพราะหนังสือคัมภีร์เทศน์มีอยู่ในวัด และที่วัดของพระเถระที่ท่านชำนาญการ เรื่องการเทศน์แหล่มหาชาติ ทั้งแหล่ นอก แหล่ใน ทำนองต่าง ๆ นี้แหล่และแหล่งเรียนรู้ ที่นอกเหนือจากพระไตรปิฎก” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 19, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2560)

8. สื่อการเรียนรู้การฝึกอบรม พบว่า มีคัมภีร์เทศน์มหาชาติ ทั้ง 13 กัณฑ์ ของเจ้าคุณ พระวิสุทฐิสม โภชิ ป.ธ. 9 หนังสือพระเจ้าสิบชาติ ที่มีผู้รู้แต่งขึ้น เนื้อหาแหล่ใน แหล่ นอก แหล่เทียบเนื้อ หรือเนื้อแหล่ที่นักเทศน์แต่งขึ้นให้สอดคล้องกับยุคสมัย และปัจจุบันยังมีสื่อจาก วีดิทัศน์ เอ็มพี 3 เอ็มพี 4 ซีดี ดีวีดี หนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประวัติทางพระพุทธศาสนาหรือแม่หนังสือ ที่เป็นหนังสือศาสนาเปรียบเทียบ รวมทั้งพระเถระที่เชี่ยวชาญในการเทศน์แหล่มหาชาติ ปราชญ์ ท้องถิ่น และหนังสือแหล่เทียบเนื้อกัณฑ์ต่าง ๆ ของพระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์ และมีหนังสือ ของพระราชวิจิตรปฏิภาณ เรื่องมหาชาติฉบับทรงเครื่อง ซีดี รุ่นเก่าของพระอาจารย์เหลื่อม ปัญญา

พะโล่ หนังสือกระเทาะเปลือกมหาชาติ ของพระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธรรมะวิฑฒะโน) ทำนอง
 แהל่ของพระอาจารย์ พร ภิรมย์ แהל่เทียบกับหลักพระพุทธศาสนา ดังคำสัมภาษณ์

“ถ้าพูดถึงสื่อการสอนเทศน์ ก็ต้องศึกษาจากครูเก่าที่พระเถระ หรือชาวบ้านที่บวชรุ่น
 ก่อนนาน ๆ และเป็นปราชญ์ชาวบ้าน บุคคลเหล่านี้ยังชำนาญเฉพาะ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์,
 10 กรกฎาคม 2560)

“คัมภีร์ไบเบิล ทั้ง 13 กัณฑ์ ของเจ้าคุณพระสมโพธิ ป.ธ.9 เนื้อแهل่นอก แهل่ใน
 แهل่เทียบเนื้อกัณฑ์ต่างที่พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ และมีหนังสือของพระราชวิจิตรปฏิภาณ
 เรื่องมหาชาติฉบับทรงเครื่อง ซิดี รุ่นเก่าของพระอาจารย์เหลื่อม ปัญญาพะโล่ ทั้ง 13 กัณฑ์
 แهل่ทำนองประจำกัณฑ์ของพระราชวิสุทธิดิลก รองเจ้าคณะภาค 13 วัดสามพระยา เสียงของ
 พระอาจารย์นพดล ปัญญาะโร ซึ่งท่านแهل่โดยไม่มีดนตรีประกอบ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 14, สัมภาษณ์,
 17 กรกฎาคม 2560)

“พื้นฐานของการเป็นพระนักเทศน์ จรรยาบรรณ-ลีลาการเทศน์ ของพระสงฆ์สามเณร
 ศาสนพิธีการ เครื่องประกอบการเทศน์มหาชาติ คัมภีร์ไบเบิล ทั้ง 13 กัณฑ์ ของเจ้าคุณ
 พระวิสุทธิสมโพธิ ป.ธ.9 และทำนองแهل่ของพระอาจารย์พรภิรมย์ ซึ่งท่านได้แต่งเพลงแهل่เทียบ
 กับหลักพระพุทธศาสนา” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 18, สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2560)

“คัมภีร์ไบเบิล ทั้ง 13 กัณฑ์ ของเจ้าคุณพระสมโพธิ ป.ธ.9 เนื้อแهل่นอก แهل่ใน
 แهل่เทียบเนื้อกัณฑ์ต่างที่พระครูพิมลธรรมภาณ (ดร.พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์) ได้รวบรวมไว้
 จากครูอาจารย์รุ่นเก่า หนังสือกระเทาะเปลือกมหาชาติ ของพระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์
 ธรรมะวิฑฒะโน) และมีหนังสือของพระราชวิจิตรปฏิภาณ เรื่องมหาชาติฉบับทรงเครื่อง ซิดี รุ่นเก่า
 ของพระอาจารย์เหลื่อม ปัญญาพะโล่ ทั้ง 13 กัณฑ์ และการเขียนทำนองของพระเถระผู้ชำนาญการ
 ในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออก หนังสือแهل่เก่า ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 10, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม
 2560)

“ส่วนสื่อการสอนนั้นก็ต้องเริ่มจากคัมภีร์เทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ คัมภีร์ไบเบิล หนังสือ
 เทศน์ที่เป็นส่วนประกอบ พระเถระที่ท่านชำนาญการเชี่ยวชาญในเรื่องมหาชาติ และสื่อพื้นฐาน
 ในการเทศน์ เทคนิคการเทศน์ ลีลาการเทศน์ของพระสงฆ์สามเณรรุ่นใหม่” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 5,
 สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2560)

“พระภิกษุ สามเณร ที่สนใจเทศน์แهل่มหาชาติ สื่อการเรียนรู้อันที่เราต้องการฝึกหัด
 ด้วย คัมภีร์เทศน์ไบเบิล ตำราแهل่ประจำกัณฑ์ และเนื้อแهل่ของพระอาจารย์เหลื่อม ปัญญาพะโล่
 อาจารย์ละเอียด สุขุมมาโล่ และพระอาจารย์ไพเราะ จิตะสีโล่ ตำราแهل่ของพระครูพิมลธรรมภาณ”
 (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 7, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

สรุปแหล่งเรียนรู้และสื่อประกอบการเทศน์แหล่มหาชาติ พระเถระที่มีความเชี่ยวชาญ ในด้านการเทศน์แหล่ม นักปราชญ์ท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดทำนองแหล่ม ได้เขียนแหล่มเทียบเนื้อไว้ และสื่อจากวีดิทัศน์ เอ็มพี 3 เอ็มพี 4 ซีดี ดีวีดี สื่อเสียงของพระอาจารย์หล่อม ปัญญาพะโล อาจารย์ ละเอียด สุขุมมาโล และพระอาจารย์ไพเราะ จิตะสีโล แหล่มเทียบเนื้อกัณฑ์ต่างที่พระครูพิมลธรรมภณ (ดร.พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์) ได้รวบรวมไว้จากครูอาจารย์รุ่นเก่า หนังสือกระทาะเปลือก มหาชาติ ของพระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธรรมะวัฑฒะโน) และมีหนังสือของพระราชวิจิตรปฏิภาณ เสียงของปราชญ์ท้องถิ่นที่ท่านชำนาญการเทศน์แหล่มเฉพาะกัณฑ์ และที่หนังสือต่างที่เกี่ยวกับประวัติ ทางพระพุทธศาสนาหรือแม้หนังสือที่เป็นหนังสือศาสนาเปรียบเทียบ รวมทั้งพระเถระที่เชี่ยวชาญ ในการเทศน์แหล่มหาชาติ

ขั้นตอนที่ 5 ประเมินผลการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

1. ประเมินผลการฝึกอบรม พระภิกษุผู้รับฝึกอบรม ให้ความสนใจ และใส่ใจ ตั้งใจ ในการฝึกอบรมตามขั้นตอน เพราะมีการเรียนรู้พื้นฐาน การเรียนรู้ในทำนองเดิม คือ ทำนองวัดร ทำนองประจำกัณฑ์ และการฝึกปฏิบัติการออกเสียงในแต่ละกัณฑ์ โดยฝึกปฏิบัติในห้องเรียน หรือในสถานที่ที่ฝึกปฏิบัติ และได้ปฏิบัติเทศน์แหล่มในสนามจริง การเรียนรู้ฝึกปฏิบัตินั้นผู้เข้ารับการฝึกอบรมบางรูปเรียนรู้ทำนองหลวงได้ดีมาก และก็สามารถแหล่มทำนองหลัก ทำนองประจำ กัณฑ์ ได้ดี การฝึกอบรมได้มีการประเมินในระหว่างฝึกอบรมและหลังการฝึกอบรม โดยการปฏิบัติ เทศน์จริงในสนามจริง ดังคำสัมภาษณ์

“การประเมินผล ต้องประเมินด้านความรู้ ทักษะ เจตคติ คือฝึกหัดแล้ว ก็ต้องเข้า ในเนื้อหาสาระในแต่ละกัณฑ์ และที่ทำนองในแต่ละกัณฑ์ เมื่อฝึกหัดอบรมรวมกัน ก็ต้องแยกแบ่ง ตามเสียงของแต่ละรูป ฝึกในห้องแล้ว ก็ต้องกลับไปฝึกเองด้วย...หรือเทศน์ในสถานที่จริงอีกด้วย” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 8, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2560)

“การประเมินนั้น ต้องพิจารณาจากความสนใจ เริ่มตั้งแต่การสนใจที่จะฝึกหัด หรือจาก การอ่านคัมภีร์ มีความชัดเจนของภาษาหรือไม่” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 3, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2560)

“ทักษะ ภาษา การอ่าน ถูกต้องตามอักขระเพราะเป็นพื้นฐานในการเทศน์ เสียงก็สำคัญ มาก เสียงทุ้ม เสียงเล็ก ๆ คล้าย ๆ เด็ก ก็ต้องคัดกัน เพื่อการฝึกหัดอบรมที่ดี” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 11, สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2560)

“ทักษะ ภาษา การอ่าน ถูกต้องตามอักขระหรือไม่ อ่านแล้วเข้าใจในเนื้อหาของกัณฑ์ ที่เทศน์ใหม่ และสำคัญความสนใจ ใส่ใจ เมื่อสนใจแล้ว ก็มาพิจารณาเรื่องน้ำเสียง เสียงใหญ่ เสียงเล็ก เพื่อคัดกรองว่าเหมาะสมกัณฑ์ไหน” (ผู้ให้ข้อมูลรูปที่ 9, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560)

“การประเมินนั้น เมื่อมีการฝึกเทศน์ตามทำนองหรือคู่มือที่ฝึกหัด หรือซิดี ดีวีดี ของพระเถระรุ่นเก่า ๆ ที่ท่านอวดเสียงไว้ หรือจัดเทศน์จริง ๆ ก็ให้พระเถระที่เชี่ยวชาญลงเขียน ประเมินว่าซุ่มเสียงสำเนียงเหมาะสม ถูกต้องหรือไม่ ก็ดี เป็นการวัดผลได้อย่างดี” (ผู้ให้ข้อมูล รูปที่ 19, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2560)

2. ผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรมทำนองเทศน์แหล่มหาชาติ พบว่า สามารถเทศน์แหล่ได้ตาม ทำนองของแต่ละกัณฑ์ โดยเฉพาะทำนองธรรมวัตร ซึ่งเป็นทำนองหลักหรือทำนองครูที่ผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรม ต้องเรียนรู้เป็นทำนองแรก ผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรม สามารถเทศน์ได้ชัดเจน แต่มี บางรูปมีอาการตื่นเต้นบ้าง เพราะเป็นครั้งแรกในการเทศน์แหล่มหาชาติ ถ้าผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรม ทุกรูปมีคู่มือการเทศน์แหล่มหาชาติ จะทำให้มีพระนักเทศน์มหาชาติเพิ่มมากขึ้น และมีผู้ฟื้นฟู อนุรักษ์การเทศน์แหล่มหาชาติตามทำนองของแต่ละกัณฑ์ ดังคำสัมภาษณ์

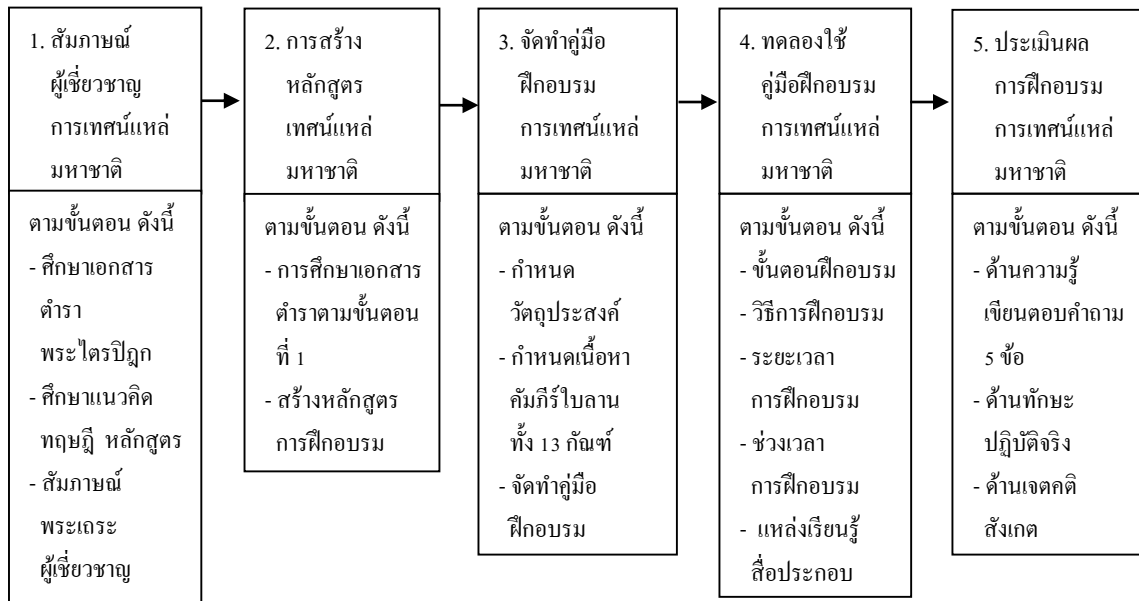
“พระภิกษุ มีความสนใจเทศน์แหล่มหาชาติ ในสื่อสารเมื่อมีการฝึกอบรมแล้ว และมีการปฏิบัติเทศน์จริง หลายรูปเทศน์ได้ถูกต้องตามทำนองของแต่ละกัณฑ์ ภาษาก็ชัดเจนน” (พระเถระผู้เชี่ยวชาญรูปที่ 1, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2560)

“ฝึกอบรมแล้วปฏิบัติเทศน์จริง แต่ละรูปเทศน์ได้เพราะถูกต้องตามทำนอง อารมณ์ภาษา ชัดเจน ไม่คลุมเครือ ดีมากในการฝึกอบรมและสามารถใช้ได้จริง” (พระเถระผู้เชี่ยวชาญรูปที่ 4, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2560)

“ทุกรูปเทศน์ได้ชัดเจน โดยเฉพาะภาษาชัดเจน ทำนองบางรูปอาจต้องซ้อมให้ชำนาญ และมีอารมณ์ต่อการถ่ายทอด แต่ฟังแล้วไม่เบื่อ” (พระเถระผู้เชี่ยวชาญรูปที่ 14, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2560)

“เทศน์ได้ดี ถูกต้อง ชัดเจน รักษาอักขระวิธีดีทุกรูป ส่วนทำนองในแต่ละกัณฑ์อาจจะ ดัดขัดบ้าง หลังจากฝึกอบรมแล้ว มีการซักซ้อมอยู่บ่อย ๆ น่าจะชำนาญขึ้น” (พระเถระผู้เชี่ยวชาญ รูปที่ 19, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2560)

สรุปผู้รับฝึกอบรม ให้ความสนใจ และใส่ใจ ตั้งใจในการฝึกอบรมตามขั้นตอน เพราะมีการเรียนรู้พื้นฐาน การเรียนรู้ในทำนองเดิม คือทำนองวัตร ทำนองประจำกัณฑ์ และประเมิน 3 ด้าน คือ 1) ด้านความรู้ เมื่อเรียนจบตามแผนการฝึกอบรมแต่ละบท ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม เขียนตอบคำถาม 5 ข้อ การเขียนตอบคำถาม 2) ด้านทักษะ เมื่อฟังบรรยายและฝึกปฏิบัติกับวิทยากร ฝึกปฏิบัติด้วยตนเองในแต่ละกัณฑ์ จึงประเมินโดยการปฏิบัติจริงในห้องเรียนรูปละ 15 นาที 3) ด้านเจตคติ ขณะบรรยายและฝึกปฏิบัติกับวิทยากร ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง วิทยากรประเมินผู้รับ การฝึกอบรม ว่ามีความรู้สึก ความศรัทธาความเชื่อต่อการเทศน์แหล่มหาชาติ และได้แสดงตาราง การพัฒนาการฝึกเทศน์แหล่ ดังนี้

รูปที่ 3 สรุปการพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

สรุปการพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ ดำเนินการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ
2. การสร้างหลักสูตรเทศน์แหล่มหาชาติ
3. จัดทำคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ
4. ทดลองใช้คู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ
5. ประเมินผลการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และการพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยและพัฒนา (Research and development) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานจากพระไตรปิฎก เอกสาร บทความ ตำรา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) พระนักเทศน์แหล่มหาชาติที่มีความเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ในการเทศน์มาแล้วไม่น้อยกว่า 20 ปี จำนวน 20 รูป ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลแบบตีความ และสรุปข้อมูลสำคัญเป็น 2 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษา พบว่า

1. สภาพลักษณะของการเทศน์แหล่มหาชาติ

ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ จำนวน 20 รูป มีอายุตั้งแต่ 46-91 ปี มีพรรษาอยู่ระหว่าง 23-68 พรรษา เป็นพระเถระที่เทศน์แหล่มหาชาติ แต่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะกัณฑ์ซึ่งมีประสบการณ์ในการเทศน์ และยังเทศน์แหล่มหาชาติอยู่ประจำ โดยเทศน์ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ และทำนองประจำกัณฑ์ ปัจจุบันเป็นครูแนะนำพระภิกษุสามเณรเจ้าอาวาสรุ่นใหม่ ๆ ที่สนใจในการเทศน์แหล่มหาชาติ และลักษณะของการเทศน์แหล่มหาชาติมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การเทศน์มหาชาติก็เทศน์ตามประเพณีที่สืบทอดกันมา เพื่อหาเงินเข้าวัดในการก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ส่วนการนิมนต์พระมาเทศน์มหาชาติ ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ ที่เชี่ยวชาญชำนาญจริง ก็นิมนต์ยาก เพราะที่เทศน์ปัจจุบันที่ชำนาญทำนองก็มีไม่กี่รูป ไม่มีพระผู้เทศน์แหล่มหาชาติใหม่ ๆ รูปที่เทศน์มีแต่รูปเดิม ๆ และก็มีอายุมากขึ้น พระภิกษุในปัจจุบันไม่สนใจในการฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ เพราะการฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องใช้เวลาในการฝึกหัดซักซ้อม พระภิกษุ สามเณรที่สนใจจริงก็บวชได้ไม่นาน หรืออาจมีพระภิกษุสามเณรที่บวชอยู่นานมีความสนใจในการเทศน์แหล่มหาชาติ ก็อาศัยครูพักลักจำ จะหาครูผู้ชำนาญการฝึกหัดก็หายากขึ้น การเขียนตำราทำนองเทศน์แหล่มหาชาติจึงมีความจำเป็น ส่วนทัศนคติและทักษะการเทศน์แหล่มหาชาติได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เพราะการจัดงานเทศน์มหาชาติ

ซึ่งจัดกันตามประเพณี เวลาพระผู้เทศน์มาเทศน์มหาชาติก็เทศน์โดยรวบรัดไปตามเวลาที่ทางวัดกำหนดเวลาจบ พระเทศน์จึงต้องประยุกต์ ก็จะเทศน์เป็นทำนองเทียบเนื้อ พอให้รู้เรื่องเพื่อเทศน์ให้จบทั้ง 13 กัณฑ์

2. สภาพทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติ 13 กัณฑ์ ในปัจจุบัน

ทำนองในกัณฑ์เทศน์แหล่มหาชาติ ประกอบด้วย 1) ทำนองเดิน หรือทำนองเดินธรรมดา 2) ทำนองธรรมวัตร หรือทำนองธรรมวัตรแท้ มีลักษณะเหมือนการพูดปกติทั่วไป 3) ทำนองธรรมวัตรกราย มีลีลาการเทศน์แบบมีหางเสียงขึ้นลงอย่างชัดเจนมีลูกเอื้อนตอนลงท้ายวรรค 4) ทำนองย้ายเป็นการใช้เสียงต่างไปจากระดับเสียงเดิมที่ใช้แหล่ในตอนต้น อาจเป็นเสียงสูงกว่าหรือต่ำกว่าก็ได้ แต่ความช้าความเร็วยังคงเดิม 5) ทำนองขึ้นสูง เป็นการใช้เสียงที่มีระดับสูงกว่าทำนองขึ้นธรรมดา 6) ทำนองถกเขมรตีเหล็ก ลักษณะของทำนองมีการว่าแบบเข้าไปหาเร็ว เหมือนช่างตีเหล็กตอนที่เหล็กกำลังร้อนก็ค่อย ๆ ตี เพื่อแต่งเหลี่ยมของเหล็กที่ดีให้เข้าที่ เมื่อเหล็กที่ดีใกล้จะเย็นช่างก็จะรีบตีเร็วขึ้น ถ้าตีช้าก็ไม่สามารถตีเหล็กให้เข้ารูปได้ เพราะเหล็กเย็นแล้วไม่สามารถตีแต่งรูปร่างให้เป็นมิดเป็นพร้าได้ 7) ทำนองเดินกราย เป็นทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความ แต่มีลีลาการแหล่ที่มีลูกคอหรือลูกเอื้อนให้เห็นตอนลงวรรค 8) ทำนองย้ายเด่น เป็นการใช้เสียงต่างไปจากระดับเสียงเดิมที่ใช้แหล่ในตอนต้น อาจเป็นเสียงสูงกว่าหรือต่ำกว่าก็ได้ แต่จะเพิ่มความเร็วกว่าทำนองย้ายธรรมดา 9) ทำนองไต่ไม้ลำเดียว เป็นทำนองที่มีลักษณะเสียงขึ้นนาลึก 10) ทำนองกล่อม เป็นการใช้เสียงเอื้อนนุ่มนวล เหมือนเพลงกล่อมลูก

3. สภาพการเรียนรู้การเทศน์แหล่มหาชาติในปัจจุบัน

พระภิกษุสงฆ์ต้องมีความสนใจแบบจริงจัง ต้องเรียนรู้ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์แหล่เทียบเนื้อ ต้องเกิดจากการเรียนรู้ เพราะสามารถที่จะฝึกหัดเรียนรู้ได้จากครูผู้ชำนาญการทั้งฝ่ายบรรพชิต (พระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญ) และฝ่ายฆราวาส (ปราชญ์ท้องถิ่น/ ภูมิปัญญาชาวบ้าน) ที่ชำนาญ ปัจจุบันก็มีการเรียนรู้ได้หลายช่องทาง โดยมีการเรียนรู้จากแผ่นบันทึกเสียง เนื้อแหล่มหาชาติที่ครูในอดีตได้บันทึกไว้

วิธีการฝึกหัดการเทศน์แหล่มหาชาติ พระสงฆ์ต้องสนใจ เตรียมตัวให้พร้อมอ่านคัมภีร์เทศน์มหาชาติให้เกิดความชำนาญ คล่องแคล่วตามอักขระวิธี คือ การออกเสียงภาษาชัดเจน เข้าใจเนื้อหาในกัณฑ์ที่เทศน์และฝึกหัดตั้งนะโม 5 ชั้น เพราะนะโม 5 ชั้น เป็นการน้อมถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือว่าบทนะโม 5 ชั้น สำหรับเทศน์นั้นเป็นเกริ่น ทำนองหรือฝึกทำนองบทนะโม 5 ชั้น และบทอุณนิยบท ต้องใช้เวลาฝึกหัด การเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องฝึกหัดเสียงโหย เสียงหวาย ฝึกปอด โดยการดำนน้ำแล้วตั้งนะโม 5 ชั้น หรือการถ่างคอกให้กว้างขึ้น โดยการทานกล้วยแห้ง ต้มน้ำค้ำ หรือคูดน้ำค้ำที่เกิดจากการเผาน้ำมันยาง เพื่อการเพิ่มเสียงหรือนาลึก ให้มีแก้วเสียงและกังวาน เพื่อปรับเสียงให้เหมาะสม

4. สภาพการสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน

การสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน ควรฟื้นฟูการเทศน์แหล่มหาชาติ การจัดการเทศน์ควรจัดเทศน์แบบโบราณ ที่กำลังสูญหาย การบูรณาการเทศน์มหาชาติ การจัดการพิมพ์ทำนองเทศน์มหาชาติ โดยทำเป็นสำนวนทำนองของภาคตะวันออก ทำนองธรรมวัตร หรือบันทึกลงเป็นแผ่น ซีดี ดีวีดี โดยใช้ระบบสมัยใหม่ เพื่อฟื้นฟูสิ่งที่กำลังจะสูญหายให้มีคุณค่า ควรจัดทำคู่มือเรียนในโรงเรียน ให้เยาวชนได้ศึกษาเรียนสอนเป็นวิชาเฉพาะ เพื่อการถ่ายทอดการเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องทำเป็นขั้นตอน และเริ่มตั้งขั้นตอนที่ 1 ถึงขั้นตอนสุดท้าย ทำอะไรต้องระดมความคิด ผู้รู้ทั้งที่เป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส หรือจัดทำเป็นตำรา สอนในโรงเรียนเป็นการเรียนพื้นฐานและต้องมีการฟื้นฟู ด้วยการจัดการพิมพ์ทำนองการเทศน์แหล่ บันทึกลงเป็น CD DVD ลงยูทูป เผยแพร่ทำคู่มือตำรา ให้มีการเรียนการสอน ให้ความสำคัญฟื้นฟู ถ่ายทอดการเทศน์แหล่ ควรระดมความคิด ผู้รู้ทั้งที่เป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ท้องถิ่น ขั้นตอนหรือจัดทำเป็นตำราอนุรักษ์การเทศน์แหล่โดยผู้ชำนาญการเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปลูกจิตสำนึกให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณรหนุ่มและคนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของมหาชาติ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรม การส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่นควรมีการศึกษา ค้นคว้าร่วมกัน และนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น จัดการเรียนรู้อารมณ์ร่วมกัน ส่งเสริมให้ความสำคัญต่อปราชญ์ท้องถิ่น ใช้เครือข่ายส่งเสริมสนับสนุนในการเทศน์แหล่มหาชาติ ระหว่างพระนักเทศน์กับวัด หรือกับหน่วยงาน องค์กร ที่มีการจัดเทศน์มหาชาติ เครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญ เพราะถือเป็นการสร้างพระนักเทศน์รุ่นใหม่ ๆ เป็นการฟื้นฟู อนุรักษ์ในการเทศน์

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุ

ในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษา พบว่า

1. สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ เพื่อพัฒนาหลักสูตรการเทศน์และได้สังเคราะห์ กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ และสัมภาษณ์พระเถระผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่ จำนวน 20 รูป และได้ปรึกษาที่ผู้เชี่ยวชาญด้านคู่มือการฝึกอบรม เพื่อเป็นต้นแบบทำนองหลวงหรือทำนองเดิม ทำนองราษฎร์ และทำนองประจำกัณฑ์ เขียนทำนองในแต่ละกัณฑ์และบันทึกลงแผ่นดีวีดี (DVD) หรือเอ็มพี 3 (MP 3) หรือจัดทำตำราเรียน ฝึกหัดอบรมตามขั้นตอนของแต่ละกัณฑ์ ทำนองเดิม ๆ และอนุรักษ์ทำนองภาษาเดิมตามคัมภีร์ทั้ง 13 กัณฑ์ และนำหลักสูตรที่สร้างนั้นส่งผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตร เพื่อพัฒนาคู่มือการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติและนำไปใช้เพื่อสร้างหลักสูตรการฝึกอบรมแหล่มหาชาติ

2. การสร้างหลักสูตรเทศน์แหล่มหาชาติ

การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม โดยการศึกษาเอกสารตำรา ตามขั้นตอนที่ 1 และจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติภาคตะวันออก จึงได้หลักสูตรการฝึกอบรมการพัฒนาได้ครอบคลุมถึงการสร้างคู่มือ การวางแผนคู่มือ การปรับปรุงพัฒนาคู่มือ และการสร้างคู่มือขึ้นมาใหม่ เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคม โดยมีคู่มือเดิมเป็นพื้นฐาน มีจุดมุ่งหมาย เนื้อหาและจัดเนื้อหาสาระของการเทศน์ กระบวนการเทศน์ แหล่งเรียนรู้และสื่อประกอบการเรียนรู้การเทศน์แหล่มหาชาติ การเรียนการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล

3. จัดทำคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

จากการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ ขั้นตอนที่ 2 จึงพัฒนา จัดทำคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ การจัดทำคู่มือฝึกอบรมให้เหมาะสม ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย การเรียนการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน เพื่อให้ได้นักเทศน์รุ่นใหม่ และมีความชำนาญในการเทศน์มหาชาติทำนองเดิม คือ ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองพานอก พาในและทำอื่น ๆ ในแต่ละกัณฑ์ ได้รู้หลักการวิธีการเทศน์ได้ถูกต้อง เนื้อหาคัมภีร์โบราณทั้ง 13 กัณฑ์นั้นไม่ต้องเขียนใหม่ เพราะเนื้อหาการเทศน์แหล่มหาชาติ มีในคัมภีร์โบราณทั้ง 13 กัณฑ์ ซึ่งใช้ฝึกหัดฝึกเทศน์มาแต่อดีต แต่สิ่งที่ต้องรวบรวม คือ เนื้อแหล่ประจำกัณฑ์ แหล่ประจำกัณฑ์ หรือแหล่เทียบเนื้อและไม่จัดเรียง เพราะเขาเรียงไว้แล้ว คือ มี 13 กัณฑ์ยาวบ้างสั้นบ้าง อยู่ที่กัณฑ์ที่เทศน์นั้นกล่าวไว้ว่าอย่างไร ที่ความยาวของแต่ละกัณฑ์ยาว สั้นไม่เท่ากันเพราะตามหลักพระไตรปิฎก

4. ทดลองใช้คู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

การทดลองใช้คู่มือการฝึกอบรมแก่ผู้เรียน กำหนดกระบวนการฝึกอบรมตามขั้นตอน โดยนำคู่มือฝึกอบรมไปทดลองใช้ การฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ โดยนำคู่มือที่ได้มาเขียนเป็นเอกสารคู่มือการฝึกอบรมแบ่งออกเป็น 15 เล่ม บรรยายทำนองหลวงทำนองราษฎร์และทำนองต่าง ๆ ทั้งที่เป็นแหล่ทำนองตามเนื้อในคัมภีร์และแหล่ทำนองเนื้อนอกคัมภีร์ขั้นตอนฝึกอบรมเทศน์แหล่มหาชาติเป็นสิ่งสำคัญ การฝึกอบรมต้องพิจารณาจากเสียงของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เริ่มจากการทำความเข้าใจในเนื้อหาของกัณฑ์ที่เทศน์ การฝึกอบรมตามขั้นตอนเทศน์แหล่มหาชาติหลักการเทศน์วิทยากรบรรยาย โดยนำเข้าสู่เนื้อหาได้บรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียดไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ ส่วนวิธีการฝึกอบรมเทศน์แหล่มหาชาติที่ต้องการเรียนรู้ปฏิบัติตามขั้นตอนกิจกรรมการเรียนรู้ในการร้องแหล่ที่ถูกต้อง ปฏิบัติการฝึกลมหายใจฝึกปฏิบัติ การเปิดลำคอการใช้เสียงให้ถูกตำแหน่งเรื่องการออกเสียงสระ พยัญชนะปฏิบัติฝึกการร้องบัน ไคเสียงฝึกปฏิบัติความคล่องแคล่วของเสียงปฏิบัติฝึกหัดร้องแหล่ ระยะเวลาฝึกอบรม ไม่มีการกำหนด

แน่นอน ส่วนใหญ่ก็จะฝึกช่วงเข้าพรรษาพระสงฆ์ที่สนใจในการฝึกหัด 15 วัน 1 เดือน 2 เดือน 3 เดือน 6 เดือน ถึง 1 ปี อยู่กับว่าพระที่จะหัดเทศน์ขยันในการฝึกหัดหรือไม่ สนใจหัดอย่างจริงจัง การฝึกหัดพื้นฐาน ทำนองธรรมวัตร ซึ่งเป็นทำนองครูก่อน การฝึกอบรมในช่วงใดช่วงระหว่างเข้าพรรษา ถึงออกพรรษา เพราะพระเถระท่านมีเวลาและอยู่ประจำวัด พอออกพรรษาแล้วท่านมีหน้าที่ อาจต้องปฏิบัติศาสนกิจ และแหล่งเรียนรู้และสื่อประกอบการเทศน์แหล่มหาชาติ พระเถระที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการเทศน์แหล่ นักปราชญ์ท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดทำนองแหล่ ได้เขียนแหล่เทียบเนื้อไว้ และสื่อจากวีดิทัศน์ เอ็มพี 3 เอ็มพี 4 ซีดี ดีวีดี หนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประวัติทางพระพุทธศาสนา หรือแม้หนังสือที่เป็นหนังสือศาสนาเปรียบเทียบ รวมทั้งพระเถระที่เชี่ยวชาญในการเทศน์แหล่มหาชาติ

5. ประเมินผลการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

ผู้รับฝึกอบรม ให้ความสนใจ และใส่ใจ ตั้งใจในการฝึกอบรมตามขั้นตอน เพราะมีการเรียนรู้พื้นฐาน การเรียนรู้ในทำนองเดิม คือทำนองวัด ทำนองประจำถิ่น และประเมิน 3 ด้าน คือ 1) ด้านความรู้ เมื่อเรียนจบตามแผนการฝึกอบรมแต่ละบท ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเขียนตอบคำถาม 5 ข้อ การเขียนตอบข้อคำถาม 2) ด้านทักษะ เมื่อฟังบรรยายและฝึกปฏิบัติกับวิทยากร ฝึกปฏิบัติด้วยตนเองในแต่ละถักฆ์ จึงประเมิน โดยการปฏิบัติจริงในห้องเรียน รูปละ 15 นาที 3) ด้านเจตคติ ขณะบรรยายและฝึกปฏิบัติกับวิทยากร ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง วิทยากรประเมินผู้รับการฝึกอบรม ว่ามีความรู้สึก ความศรัทธา ความเชื่อต่อการเทศน์แหล่มหาชาติ

อภิปรายผลวิจัย

ผู้วิจัยอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย มีรายละเอียด ดังนี้

1. กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

1.1 สภาพลักษณะของการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน พระเถระผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ จำนวน 20 รูป เมื่อพิจารณาตามอายุและพรรษา ส่วนใหญ่มีอายุ พรรษามาก มีความเชี่ยวชาญประสบการณ์การเทศน์ ปัจจุบันยังเทศน์แหล่มหาชาติ โดยเทศน์ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ และทำนองประจำถิ่น ปัจจุบันพระภิกษุสามเณรเจ้าอาวาสรุ่นใหม่ ๆ ขาดการสนใจในการเทศน์แหล่มหาชาติ หรือฝึกเทศน์มหาชาติ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2549, หน้า 547) กล่าวว่า พระนักเทศน์ในยุคปัจจุบัน ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องเทศน์มหาชาติ และสนใจในการเทศน์ทำนองมหาชาติได้ พระนักเทศน์มหาชาติต้องมีความรู้ทั้งทางโลก และทางธรรม พระนักเทศน์มหาชาติต้องรู้กว้าง รู้ลึก เข้าใจ และต้องเข้าถึงเทศน์มหาชาติ

ซึ่งปัจจุบันการเทศน์แหล่มหาชาติ มีสภาพที่เปลี่ยนแปลง ไปจากเดิม เพราะการเทศน์มหาชาติก็จะเทศน์ตามประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา หรือเมื่อจัดเทศน์มหาชาติ ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อหาปัจจัยเข้าวัดในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาหรือเสนาสนะภายในวัด ส่วนการจัดเทศน์ทำนองแหล่มหาชาติ โดยเฉพาะในการเทศน์ทำนองหลวง พระผู้เทศน์ปัจจุบันที่เทศน์ชำนาญทำนองหลวงก็ขาดหายไปเหลือเพียงไม่กี่รูป และพระที่เทศน์กันจริงก็ไม่เทศน์แหล่มหาชาติทำนองหลวง เนื่องจากวัดที่จัดเทศน์มหาชาติได้กำหนดเวลาไว้ล่วงหน้าแล้วว่าจะต้องขึ้นเทศน์เวลาใดและจบลงเวลาใด พระผู้เทศน์แหล่มหาชาติจึงต้องมีการรวบรัดตัดเนื้อความ จึงเทศน์แบบประยุกต์ โดยการแหล่ทำนองแหล่เนื้อนอก การนิมนต์พระผู้เทศน์ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์ที่ชำนาญจริงก็นิมนต์ยากขึ้น ที่เทศน์ปัจจุบันส่วนใหญ่ เป็นประเภทครูพักลักจำ หรือที่ชำนาญทำนองก็มีไม่กี่รูป ไม่มีพระผู้เทศน์แหล่มหาชาติใหม่ ๆ รูปที่เทศน์มีแต่รูปเดิม ๆ และก็มีอายุมากขึ้น จึงขาดพระนักเทศน์มหาชาติรุ่นใหม่ ๆ เพราะผู้ที่หัดเทศน์ก็หายาก โดยเฉพาะปัจจุบันบุคคลที่เข้ามาบวชก็บวชกันไม่กี่วัน ดังแนวคิดของสุภาพรธรรม ณ บางช้าง (2532, หน้า 79) การจัดเทศน์แหล่มหาชาติ ในสถานที่ต่าง ๆ มีปัญหาในการหาพระสงฆ์ผู้เทศน์ที่เหมาะสม เพราะพระสงฆ์ผู้มีชื่อเสียงหรือมีความชำนาญเฉพาะกัมม์ บางรูปต้องรับนิมนต์เทศน์ปีละกว่า 200 ครั้ง ซึ่งมีทัศนคติและทักษะการเทศน์แหล่มหาชาติได้นั้นได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เพราะการจัดงานเทศน์มหาชาติซึ่งจัดกันตามประเพณี เวลาพระผู้เทศน์มาเทศน์มหาชาติก็เทศน์โดยรวบรัดไปตามเวลาที่ทางวัดกำหนดเวลาจบ วิธีการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน ก็มีรูปแบบวิธีการที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยซึ่งปัจจุบันจัดงานเทศน์มหาชาติก็จัดกันตามประเพณี พระเทศน์จึงต้องประยุกต์ ก็จะเทศน์เป็นทำนองเทียบเนื้อพอให้รู้เรื่องเพื่อเทศน์ให้จบทั้ง 13 กัมม์ ส่วนพระภิกษุในปัจจุบันนั้นก็ให้ความสนใจในการฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติน้อยลงมาก เพราะพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้การบวชไม่ได้กี่วัน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2552) ที่กล่าวว่า การบวชปัจจุบันการตามประเพณีหรือบวชเพราะเป็นพุทธศาสนิกชนและบวชกันเพียง 7 วัน 15 วัน 1 เดือนที่จะบวชอยู่ครบพรรษาและมีศรัทธาจะอยู่ต่อไปก็อยู่ไม่ได้ไม่กี่วัน เหตุเพราะลามาบวชส่วนพระภิกษุสามเณรที่สนใจจริงก็บวชได้ไม่นาน พระภิกษุสามเณรที่บวชอยู่นานมีความสนใจในการเทศน์แหล่มหาชาติ ก็อาศัยครูพักลักจำที่จะหาครูผู้ชำนาญการฝึกหัดก็หายากขึ้น การฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องใช้เวลาในการฝึกหัดซักซ้อม การเขียนตำราทำนองเทศน์แหล่มหาชาติจึงมีความจำเป็น

1.2 สภาพทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติ พบว่า ทำนองธรรมวัตร มีความนุ่มนวลสุภาพ ตามลีลาของภาษา การเทศน์ทำนองธรรมวัตรใช้เสียงน้อย ๆ ต้องชัดเจนตามหลักของอักขระวิธี ทำนองในกัมม์เทศน์แต่ละกัมม์ ผู้รู้ได้แต่งกัมม์เนื้อเทศน์ ได้ระบุไว้ว่าช่วงไหน

ตอนไหนต้องร้องทำนองเดินก็อ่านเรื่อย ๆ เนื้อ ๆ หรือบางช่วงบางตอนร้องเป็นทำนองขึ้น
 กว่าทำนองขึ้นใช้เสียงตามตัวสระสั้นยาว ดังที่ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2551, หน้า 38-39)
 อธิบายว่าทำนองคือเสียงที่เปล่งออกมามีเสียงสูงเสียงต่ำหนัก-เบาเอื้อนเสียงสั้นเอื้อนเสียงยาว
 เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาอยู่ตลอดเวลาการใช้เสียงลักษณะอย่างนี้จึงเรียกว่าทำนองแท้หมายถึง
 “เล่นนั่นแลนี่แล” เป็นคำที่ใช้เมื่อจบความจบตอนหรือใช้เป็นคำลงท้ายของทุกกัณฑ์ และทำนอง
 ธรรมวัตรแท้ มีลักษณะเหมือนการพูดปกติทั่วไปหรือเรียกว่าทำนองอ่าน พบในกัณฑ์ทศพรตั้งแต่
 แหม่ที่ 1-4 ในกัณฑ์นครกัณฑ์ แหม่ที่ 10 เป็นแหม่ประชุมชาดก เป็นการเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นในอดีต
 และเมื่อพระพุทธรองค์ทรงเทศน์ เรื่องมหาเวสสันดรจบลงแล้ว ตรงนี้พระเทศน์จะใช้เสียงแบบอ่าน
 ธรรมดาทำนองเทศน์กลับไปเหมือนตอนเริ่มเทศน์กัณฑ์ทศพร แต่เน้นความชัดเจน สอดคล้อง
 กับของลาวัญย์ ไกรเดช (2550, หน้า 41) อธิบายว่า กัณฑ์ทศพรมีวิธีการเทศน์แบบทำนองธรรมวัตร
 ใช้เสียงเนื้อ ๆ ในการเทศน์ มักนิยมอาราธนาพระผู้ใหญ่โดยเฉพาะเจ้าอาวาสของวัดที่จัดงานเทศน์
 เป็นผู้เทศน์ เข้าลักษณะการต้อนรับญาติโยมผู้มาฟังเทศน์มหาชาติ อีกทั้งถือเป็นการเปิดงานไปด้วย
 ทำนองกัณฑ์ทศพร ๆ เป็นกัณฑ์ที่เจ้าอาวาสนิยมเทศน์แหม่เอง กัณฑ์ทศพรทำนองเดินแบบธรรมดา
 ซึ่งเป็นทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความทั่ว ๆ ไป หรือบทนำเรื่อง ที่เรียกว่าการเกริ่นทำนอง
 โดยการร้องเสียงต่ำเน้นเสียงซ้ำ ๆ ซัด ๆ แต่ต้องใช้เสียงร้องจังหวะให้พอดีไม่ช้าไม่เร็วเกินไป มีลีลา
 ที่นุ่มนวล ไม่คลุ้มเครือ ชัดถ้อยชัดคำ มีความกระชับ ได้จังหวะเสมอดั้นเสมอปลาย และก็เอื้อนเสียง
 ตอนลงท้ายวรรค ส่วนทำนองกัณฑ์หิมพานต์เป็นทำนองขึ้นคล้ายกัณฑ์ทศพร แต่การเสียงที่ใช้
 มีระดับสูง ทำนองเดินใช้เสียงเอื้อนที่ยาว ทำนองขึ้นนั้นมักก็จะใช้เสียงร้องช่วงตัวละครได้เจรจา
 หรือโต้ตอบกัน ในช่วงที่ร้องทำนองขึ้นนั้น ใช้เสียงหนักเสียงเบาเข้ากับบทบาทของตัวละคร
 ที่สำคัญต้องอ่านหนังสือให้คล่องเข้าใจในเนื้อหาสาระของกัณฑ์ และต้องเรียนรู้ทำนองขึ้นทำนอง
 ลงตามอักขระวิธี นักเทศน์แหม่มหาชาติรุ่นเก่า จะเน้นการอ่านหนังสือคัมภีร์ให้ชัดเจนถูกต้อง
 การเทศน์ทำนองต้องมีแทรกทำนองราษฎร์ ทำนองแท้เทียบเนื้อ เพื่อไม่ให้คนที่ฟังนั้นไม่เกิด
 ความเบื่อหน่าย สอดคล้องแนวคิดของพระครูวิวัชรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ฐมฺมวฑฺฒโน) (2536,
 หน้า 12) กล่าวว่า การเทศน์มหาชาตินอกจากมีเพลงประจำกัณฑ์ ยังมีทำนองหลักอยู่ 3 ทำนอง คือ
 1) ทำนองประจำกัณฑ์ ได้แก่ ทำนองทางราชการหรือที่เรียกว่า ทำนองหลวง หรือทำนองในเนื้อเรื่อง
 2) ทำนองประจำตัว ได้แก่ ทำนองที่ผู้แต่งหรือผู้แหม่จะคิดประดิษฐ์ขึ้น หรือยกย้ายให้เกิดความไพเราะ
 ตามความสามารถของตน 3) ทำนองประจำภาค ได้แก่ ทำนองที่เป็นไปตามสำเนียงภาษาของ
 แต่ละท้องถิ่น เฉพาะทำนองประจำกัณฑ์ ยังแบ่งออกไปอีกหลายลักษณะหลายทำนอง ดังแนวคิด
 ของลาวัญย์ ไกรเดช (2550, หน้า 41) อธิบายเพิ่มเติมว่า กัณฑ์หิมพานต์และกัณฑ์ทานกัณฑ์ทั้งสอง
 กัณฑ์ มีทำนองคล้ายกันแต่กัณฑ์หิมพานต์จะกระด้างกว่า และไม่โอศุครวญเท่ากัณฑ์ทานกัณฑ์

มักนิยมอาราธนาพระผู้ใหญ่มากกว่าเทศน์ส่วนกันท์ทานกันท์จะต้องคัดเลือกพระผู้ใหญ่มากกว่าที่มีความชำนาญในการเทศน์มากเพราะในกันท์นี้มีเสียงโศครวญเพื่อสื่ออารมณ์ให้คนฟังเข้าใจ กันท์ทานกันท์เป็นกันท์ที่มีเนื้อเทศน์มาก มีพระคาถามากที่สุดในจำนวนกันท์เทศน์มหาชาติทั้ง 13 กันท์ ส่วนทำนองกันท์ทานกันท์จะใช้เสียงร้องคล้ายกันท์ทศพร กันท์หิมพานต์ แต่จะใช้เสียงที่สูงขึ้น กันท์ทานกันท์จึงอาราธนาพระเถระผู้ใหญ่มากกว่าที่ชำนาญในการเทศน์ เพราะกันท์ทานกันท์มีบางช่วงบางตอนต้องใช้เสียงโศครวญ เพื่อสื่ออารมณ์ให้คนฟังเข้าใจว่าพ่อจับลูกออกจากบ้านเมือง และกันท์วันประเวศน์มักเลือกพระหนุ่มหรือสามเณร เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นบทชมธรรมชาติ เพราะทำนองเทศน์กันท์วันประเวศน์นั้นเป็นทำนองลักษณะคล้ายกับพระมหากษัตริย์ทรงเสด็จพระดำเนิน คือ การเดินช้า ๆ เรื่อย ๆ การใช้เสียงร้องจึงร้องเรื่อย ๆ มีขึ้นสูงบ้าง ลงต่ำบ้าง และพระที่เทศน์ในกันท์วันประเวศน์การใช้เสียงไม่เล็ก หรือเสียงใหญ่มาก เป็นพระผู้ที่มีเสียงทุ้ม ๆ กังวาน กันท์วันประเวศน์มักนิยมร้องเพลงสีกษัตริย์เดินจง เพื่อให้สอดคล้องกับการเดินป่าของสีกษัตริย์ ทำนองกันท์ชูชก พระผู้เทศน์ได้เรียกทำนองกันท์ชูชกว่าทำนองคุณพระรอดเหยียบกรวด พระผู้เทศน์ก็เทศน์แบบทิ้งพูดไป แหกไป ตามแต่ผู้เทศน์จะถนัดและฝึกหัดกันมา กันท์ชูชกต้องนิมนต์พระที่มีความชำนาญการเทศน์เพราะต้องมีเทคนิคการเทศน์ กันท์ชูชกเป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนตามวัดต่าง ๆ พระนักเทศน์ไม่จำเป็นต้องเสียงดีแต่ต้องมีอารมณ์ขัน สอดคล้องคำอธิบายของพระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทรโร, 2555, หน้า 24) อธิบายว่า ทำนองกันท์ชูชก เป็นทำนองคุณพระรอดเหยียบกรวด ต้องใช้สำเนียงเสียงมอญให้สำเนียงมอญและต้องใช้ลูกคอซัยัก 3 ก๊ก และทำนองกันท์จุลพน เป็นทำนองแหล่พาใน เพื่อพรรณนาความสวยงามของธรรมชาติ ซึ่งพราณเจตบุตรได้พรรณนาให้ชูชกฟัง สิ่งสำคัญพระผู้ที่จะเทศน์ในกันท์จุลพนต้องอ่านหนังสือ คัมภีร์ให้ต้องคล้องแคล้วมีชำนาญ และอ่านชัดเจน ส่วนพระผู้ที่หัดเทศน์เป็นพระหนุ่มหรือมีอายุไม่ได้กำหนดไว้แน่นอน เสียงร้องก็ต้องใช้เสียงเอื้อน เรื่อย ๆ ไม่สูง ไม่ต่ำและทำนองกันท์มหาพน เป็นทำนองพานอกคล้ายกับในกันท์จุลพน เป็นการพรรณนาความสวยงามของป่าในเขาวงกต และธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ถ้ำ ธารน้ำ ต้นไม้เบญจพรรณ พระผู้หัดเทศน์จึงต้องใช้เสียงถ่ายทอดออกมาให้เห็นสภาพความเป็นของป่าเขา ในกันท์มหาพน สิ่งสำคัญอีกประการนั้นถ้าจะใช้เสียงร้องให้ถูกต้อง ในแต่ละแห่งต้องใช้เสียงร้องใช้เสียงในแต่ละแห่งต่างกันบ้าง ซึ่ง ลาวัณย์ ไกรเดช (2550, หน้า 41) อธิบายว่า กันท์จุลพนและมหาพนจะเลือกอาราธนาพระผู้ใหญ่หรือพระหนุ่มก็ได้ เพราะถ้าเป็นพระผู้ใหญ่อีกจะสอดคล้องกับเรื่องที่มีชูชกเป็นตัวสำคัญ แต่ถ้าเป็นพระหนุ่มก็เหมาะสม เพราะเป็นการบรรยายความงามของธรรมชาติ ส่วนทำนองกันท์กุมารที่เทศน์นั้นเรียกว่าทำนองถกเขมรตีเหล็ก มีการใช้เสียงแบบซ้ำไปหาเร็ว กล่าวถึงดัวบทละคร เพราะมีหลายบทบาท เช่น แผลที่ 3 มัทรีฝัน (สุบินนิมิต) ก็ต้องใช้เสียงร้องทำนองมัทรี ต้องใช้เสียงโหย เศร้า ๆ พระผู้ฝึกหัด

เทศน์กัณฑ์กุมารหรือฝีกหัดใหม่ ต้องร้องฝีกเสียงครางว่า ฮือ ๆ ๆ และลงสุดคำก็ต้อง ฮือ ๆ ๆ ในกัณฑ์นี้มีเสียงของมัทรี พระเวสสันดร ชูชก ซาลี กัณหา จึงต้องว่าเสียงโอดครวญ พุดแบบง่าย ๆ ก็คือ เด็กร้องไห้ และผู้หญิงนึกถึงความทุกข์ที่เกิดจากความฝัน ว่าใครจะมาพรากรลูก จึงสัมพันธ์ การวิจัยของพระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2549) ศึกษารูปแบบ เนื้อหา และวิธีการมหาชาติ ในยุคปัจจุบัน กล่าวว่า ทำนองเทศน์แหล่มหาชาติ ประกอบด้วย ทำนองธรรมวัตร ทำนอง ธรรมวัตรกราย ทำนองย้าย ทำนองขึ้นสูง ทำนองตกเขมรตีเหล็ก ทำนองเดินกราย ทำนองย้ายเดิน ทำนองไต่ไม้ลำเดียว ทำนองกล่อม

1.3 สภาพการเรียนรู้ของพระภิกษุปัจจุบันกับการเทศน์แหล่มหาชาติ พบว่า กระบวนการเรียนรู้เทศน์แหล่มหาชาติของพระภิกษุ สามเณรปัจจุบันขาดความสนใจแบบจริงจัง ขาดการเรียนรู้ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์แหล่เทียบเนื้อ ขาดการฝึกจากครูผู้ชำนาญการทั้งฝ่าย พระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญ และฝ่ายปราชญ์ท้องถิ่นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความชำนาญ การเรียนรู้ ในปัจจุบันสามารถที่จะเรียนรู้ได้หลายช่องทาง โดยมีการเรียนรู้จากแผ่นบันทึกเสียง เนื้อแหล่ มหาชาติที่ครูในอดีตที่ได้บันทึกไว้ การเรียนรู้เป็นกระบวนการของประสบการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์กับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของ Pressey, Robinson and Horrock, 1959 และ Mednick (1962) กล่าวว่า 1) การเรียนรู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม 2) การเรียนรู้เป็นผลจากการฝึกฝน 3) การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร จนเป็นนิสัย วิธีการเรียนรู้ฝีกหัดการเทศน์แหล่มหาชาติ พระภิกษุ สามเณรนั้นไม่สนใจในเรื่องของการเตรียมตัวโดยไม่อ่านคัมภีร์เทศน์มหาชาติให้เกิดความชำนาญ หรือให้คล่องแคล่วตามอักขระวิธี พระภิกษุ สามเณร คิดว่าการเทศน์แหล่มหาชาติคัมภีร์อ่านยาก และขาดผู้ชำนาญในการชี้แนะ เพราะการออกเสียงภาษาให้ชัดเจน ให้เข้าใจในเนื้อหาในกัณฑ์ที่เทศน์ และการฝีกหัดตั้งนะโม 5 ชั้นบทจตุตถนิยบท ถือว่าบทนะโม 5 ชั้น สำหรับเทศน์นั้นเป็นการเกริ่นทำนองหรือฝีกทำนอง เป็นเรียนรู้ตามหลักการปฏิสัมพันธ์ในการเรียนรู้ สามารถอธิบายโดยใช้ทฤษฎีการปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน ของวิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒนาผล (2553, หน้า 34) กล่าวว่า หลักการเรียนรู้ คือ 1) ยึดหลักผู้เรียน มีความสำคัญ เชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ 2) กระบวนการเรียนรู้เน้นการเรียนรู้ ด้วยตนเองเป็นหลักใช้วิธีสอนที่หลากหลายเหมาะสมกับผู้เรียนรายบุคคล 3) การออกแบบการจัดการเรียนรู้ ใช้วิธีการกิจกรรมสื่อและแหล่งเรียนรู้การวัดและประเมินผลที่เหมาะสมกับผู้เรียน และสัมพันธ์กับคำอธิบายของพระราชบัญญัติ (บุญมา อาคมบุญโญ) (2550, หน้า 63-78) กล่าวว่า เทคนิคและลีลาการตั้งนะโมและอุเทศคาถาการถือพระคัมภีร์ขณะตั้งนะโม และขณะเทศน์ นั้นต่างกัน ขณะตั้งนะโมพึงประนมมือถือคัมภีร์พอกว่านะโมไปถึงจบที่ 3 พึงเปิดคัมภีร์ โดยแยกมือห่างจากกันพอประมาณ ถือนะโมไว้ในระดับพองาม การฝีกหัดบทนะโม 5 ชั้น

และต้องใช้เวลาฝึกหัด ต้องฝึกหัดเสียง โห้ เสียงหวาย ฝึกปอด หรือการถ่างคอกให้กว้างขึ้น โดยการทานกล้วยทั้งลูก กินน้ำค้าง คุณน้ำค้างที่เกิดจากการเผาบน้ำมันยาง เพื่อการเพิ่มเสียง หรือนาลิกให้มีแก้วเสียง และกังวาน เพื่อปรับเสียงให้เหมาะสม

1.4 สภาพการสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน ต้องฟื้นฟูการเทศน์แหล่มหาชาติ การจัดเทศน์ควรจัดเทศน์แบบโบราณ ที่กำลังสูญหาย การบูรณาการการเทศน์มหาชาติ การจัดการพิมพ์ทำนองเทศน์มหาชาติ โดยทำเป็นสำนวนทำนองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือบันทึกลงเป็นแผ่นซีดี ดีวีดี โดยใช้ระบบสมัยใหม่ เพื่อฟื้นฟูสิ่งที่กำลังจะสูญหายให้มีคุณค่า สอดคล้องกับคำอธิบายของพระเทพสุเมธมุนี (สง่า สักโก) (2556, หน้า 108) กล่าวว่า การฟื้นฟูการจัดเทศน์เนื้อหาแบบโบราณ และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นชุมชน โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม มีความสำคัญ ต่อการปฏิบัติสืบทอด อนุรักษ์ รักษา ถ่ายทอดให้มีความสำคัญและนำไปเผยแพร่ ส่วนพระเถระที่มีหน้าที่การปกครองและมีความชำนาญเรื่องของการเทศน์มหาชาติ ควรประชุมปรึกษาร่วมกัน จัดทำแผนให้เป็นไปตาม ขั้นตอน พิจารณาถึงสิ่งที่ควรดำรงอยู่หรือส่วนใดที่ขาดหายไป และจัดทำเป็นระบบ ให้มีการประสานกันกับฝ่ายท้องถิ่นและฝ่ายท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกเทศมนตรี จัดทำแผน ด้านศาสนาวัฒนธรรมประจำปี ในส่วนของกระทรวง ควรจัดทำหลักสูตรเรียนในโรงเรียน ให้เยาวชนได้ศึกษาเรียนสอนเป็นวิชาเฉพาะ

การถ่ายทอดการเทศน์แหล่มหาชาติ ต้องทำเป็นขั้นตอน และเริ่มตั้งขั้นตอนที่ 1 ถึงขั้นตอนสุดท้าย ร่วมระดมความคิด ผู้รู้ที่เป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ท้องถิ่น ขั้นตอนหรือจัดทำเป็นตำรา ต้องมีกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบ แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ ส่วนการถ่ายทอดในการเทศน์แต่ละกัณฑ์ จะมีปีพาทย์ระนาดเครื่องดนตรี ประโคมด้วย ขณะดำเนินพิธีตามแบบฉบับของทำนองหลวงเพลงที่ใช้ ก็จะใช้เป็นแบบอากัปกิริยาของเนื้อเรื่อง อีกทั้งเป็นเครื่องเตือนใจให้กับผู้ที่ได้ยินเสียงระนาด ปีพาทย์ ย่อมทำให้จิตใจนั้น อิ่มเอิบใจ ทำนองในแต่ละกัณฑ์ต่างกัน เพื่อให้การดำรงอยู่ ต้องถ่ายทอดตัวต่อตัว โบราณเรียกว่า ต่อบท หรือต่อทำนอง เขียนเป็นทำนองครึบ หรือบันทึกไว้ มีการทำบทเรียนแล้วสอนในโรงเรียน ก่อนเป็นการเรียนพื้นฐาน สอดคล้องกับแนวคิดของลาวัญย์ ไกรเดช (2550, หน้า 2-3) กล่าวว่า กระบวนการสืบสานการเทศน์มหาชาติ โดยการนำการเทศน์มหาชาติมาเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุ และผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจตระหนัก ในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านการเทศน์มหาชาติสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ งานวิจัยของ Cone and

Gombrich (1977) ศึกษาเรื่อง เวสสันดรชาดก พบว่า การถ่ายทอดในลักษณะสวดหรือร้องเป็นแหล่งทำนองโดยพระนักเทศน์ และนักร้องแหล่งที่ชำนาญเพื่อความเข้าใจในเนื้อหาสาระที่ถ่ายทอดออกมา

เมื่อพิจารณากระบวนการสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติ การสืบทอดการเทศน์แหล่มหาชาติ เริ่มตั้งแต่การจัดสถานที่เทศน์รูปแบบต่าง ๆ ต้องมีส่วนประกอบ เช่น การตั้งชั้นสาคร ราชวัตร ฉัตรธง ผลไม้ต่าง ๆ ตามฤดูกาล หรือการตั้งธรรมาสน์เทศน์ก็ต้องให้ถูกต้องตามแบบศาสนพิธี ขั้นตอนวิธีการ ระดมผู้เชี่ยวชาญมาปรึกษา การฝึกหัดการเทศน์มหาชาติทำนองเดิม ทำนองหลวง ทำนองราษฎร์หรือการทำหลักสูตร แล้วนำไปใช้ในการเรียนการสอนเป็นพื้นฐาน เพื่อส่งเสริมพระภิกษุ-สามเณรให้มีเรียนรู้การฝึกหัดเทศน์มหาชาติ ส่วนเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ต้องสนใจและตระหนักถึงการสืบทอดการเทศน์มหาชาติ มีการส่งเสริม เช่น ภาครัฐต้องให้การสนับสนุน วัดในพื้นที่จัดเทศน์เนื่องในเทศน์สำคัญ มีการจัดนิทรรศการให้ความรู้แก่บุคคลที่มาในงาน และสอดคล้องคตินิยมหลักการดำเนินชีวิตหรือทำเป็นละครแต่ละตอน แต่ละกัณฑ์ ดังที่ เขมิกา จันทรสุขสวัสดิ์ (2554, หน้า 46-47) อธิบายว่า การสืบสานหรือการสืบทอด การเรียนรู้ ศึกษา และนำมาถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้เรียนรู้ได้ศึกษาอย่างต่อเนื่อง ให้เป็นมรดกของท้องถิ่น และของชาติ สืบไป วัฒนธรรมไทยเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย

ส่วนการอนุรักษ์ควรสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยการปลูกจิตสำนึกให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรหนุ่มและคนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของมหาชาติ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรม หรืออนุรักษ์โดยการวิเคราะห์ตัวละครในเรื่องพระเวสสันดรชาดก หรือเปรียบเทียบ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แต่ต้องไม่ทิ้งทำนองของเดิม อาจเสริมเพิ่มทำนองใหม่ หรือจะใช้ของเก่าเทคโนโลยีใหม่ ก็ไม่ทิ้งของเก่า ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ต้องให้ความสำคัญต่อการเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และช่วยกันส่งเสริมสนับสนุนจัดเทศน์มหาชาติ ดังที่ พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ทุมมาพูนโณ) (2543) อธิบายว่า การจัดงานประเพณีการเทศน์มหาชาติยังคงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาทั้งประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ ประเพณีการเทศน์มหาชาติจึงเป็นประเพณีที่มีทั้งธรรมะ ธรรมเนียมปฏิบัติ และโดยเฉพาะเป็นการปลูกฝังคุณธรรมความดีงาม ให้มีความสงบสุขร่มเย็นและสมัคสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอันจะนำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง

ประเพณีสืบสานวัฒนธรรมของชุมชน รักษาตำราเนื้อหาทำนองการเทศน์มหาชาติ ต้องอนุรักษ์ รักษาไว้ทั้งหมด ตำราเดิม ๆ โดยใช้เนื้อหาสาระเดิม คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ แหล่ต่าง ๆ รวบรวมแหล่เก่า ๆ แหล่ใหม่ เขียนให้ชัดเจน พิมพ์เป็นหนังสือหรือทำเป็นตำราเรียน การสืบสานประเพณีการเทศน์มหาชาตินั้นต้องขึ้นอยู่กับสองฝ่าย คือ ทั้งบ้านและวัด ต้องร่วมมือกันช่วยกัน

อนุรักษ์ไว้ จัดทำการบันทึก ทำนองเดิมลง ยูทูป อินเทอร์เน็ต จะได้เผยแพร่ไปถึงทั่วโลกเพราะคนไทยก็ไปอยู่ต่างประเทศ สอดคล้องกับคำอธิบายขององค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร (2548) การสื่อสารเป็นเครื่องมือ หลักการหลักความจริงของเนื้อหาสาระสามารถจะสื่อสารรู้แจ้ง ในทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ส่วนการจัดเทศน์ในสถานที่ที่ยังไม่เคยจัดเทศน์มหาชาติ หรือวัดใดไม่เคยจัดเทศน์มหาชาติก็เป็นการสื่อสารควรส่งเสริมกันทุก ๆ วัด หรือจัดเทศน์ตามโอกาสที่สำคัญ จัดทำนิทรรศการเล่าประวัติเรื่องพระเวสสันดร โดยสังเขป มีคติสอนใจ และกล่าวถึงอานิสงส์ต่าง ๆ ต้องมีการ โฆษณา ประชาสัมพันธ์ ยกเป็นอุทาหรณ์เป็นแบบบุคลาธิษฐานหรือมีจัดเทศน์แบบประยุกต์บ้าง แสงสีเสียง คนรุ่นใหม่จะได้สนใจมากขึ้นการเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน เราต้องมีการประยุกต์บ้าง ที่เรียกว่า ประยุกต์ ประหยัด และให้ได้ประโยชน์ เผยแผ่ตามยุคสมัยความเป็นทันสมัยแต่ต้องไม่เสียของเดิม ในการเทศน์มหาชาติเพื่อเผยแผ่ ต้องทำต่อเนื่องกัน เช่น วันพระ วันสำคัญต่าง ๆ เมื่อเจ้าอาวาสบรรยายธรรม ควรมีการยกคติเตือนใจ และการส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่น ศึกษาค้นคว้าร่วมกัน และนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น จัดการเรียนรู้อร่วมกัน ส่งเสริมให้มีความสำคัญต่อปราชญ์ท้องถิ่น และให้ปราชญ์ท้องถิ่นระดมความคิด มีการเขียนตำรา และมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ ความสามารถ วิธีการ ทักษะ และเทคนิคการตัดสินใจ ในการผลิตผลงาน อันเกิดจากการสะสม องค์ความรู้ด้านการเทศน์แหล่มหาชาติ ที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนาปรับปรุง และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี จนเกิดผลงานที่มีคุณค่า มีประโยชน์สามารถนำไปใช้ฝึกการเทศน์แหล่มหาชาติแต่ละทำนองได้ ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาการเทศน์แหล่มหาชาติให้ดำรงอยู่เป็นมรดกของไทย ดังที่ ลักษณ์า รอดสน (2540, หน้า 39) อธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยการประสมประสานความรู้ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่มีความค่า โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย สอดคล้องกับพระเทพสุเมธมุนี (สง่า สักโก) (2556) กล่าวว่า การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ การเทศน์มหาชาติหรือการจัดเทศน์เป็นประเพณีไทย และพุทธบริษัทก็ควรให้ความสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์ประเพณีไทยของเราสืบสานให้คงอยู่ต่อไป โดยการให้พระสงฆ์สามเณรรุ่นใหม่ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์

การสร้างเครือข่ายควรมีการผสมผสานที่ลงตัวทั้งความทันสมัยความเพิลิตเพิลิน สุนุกสนานสอดแทรกอารมณ์ขัน แต่รักษาความเป็นไทยวิถีชีวิต และภาษาที่สำคัญไม่นำมาใช้ในทางที่ผิดหรือโลด โผนเกินไป พระผู้เทศน์ก็ต้องเข้าใจถึงสภาวะในการถ่ายทอดวัดในแต่่วัด

ต้องมีการช่วยกันส่งเสริมสนับสนุน วัดใดในระดับเจ้าคณะตำบล ระดับเจ้าคณะอำเภอ ระดับเจ้าคณะจังหวัด และระดับเจ้าคณะภาค ต้องส่งเสริมสนับสนุน ส่วนพระนักเทศน์ที่มีการฝึกฝนก็ต้องมีการปรึกษาหารือ พระสงฆ์รูปใดที่มีความชำนาญในการเทศน์แหล่มหาชาติชำนาญแต่ละกัณฑ์ จัดทำการบันทึกจารึก มีการร่วมกลุ่มกัน และวัดใดจัดเทศน์แหล่มหาชาติก็ใช้เครือข่ายส่งเสริมสนับสนุนในการเทศน์แหล่มหาชาติ ระหว่างพระนักเทศน์กับวัด หรือกับหน่วยงาน องค์กรที่มีการจัดเทศน์มหาชาติ เครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญ เพราะถือเป็นการสร้างพระนักเทศน์ รุ่นใหม่ ๆ เป็นการสืบทอด สืบสาน พื้นฟู อนุรักษ์ในการเทศน์ สอดคล้องกับพระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2552, หน้า 506-507) กล่าวว่า กระบวนการแหล่เทศน์มหาชาติ การบริหารจัดการองค์ความรู้ บริหารจัดการอนุรักษ์ ต้นแบบ ควรมีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระนักเทศน์แหล่มหาชาติ วัดที่จัดเทศน์หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ

2. พัฒนาระบบการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

2.1 สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ

จากการศึกษาวิเคราะห์ เอกสารตำราเกี่ยวกับการเทศน์แหล่มหาชาติ และแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร ทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้ เพื่อพัฒนาหลักสูตรการเทศน์ และได้สังเคราะห์กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ จากการสัมภาษณ์พระเถระผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่ จำนวน 20 รูป ซึ่งสัมพันธ์กับทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของหลักการเรียนรู้ของเลอวิน (Kurt Lewin) ได้แยกมาตั้งทฤษฎีใหม่ ชื่อว่า ทฤษฎีสนาม (Field theory) การเรียนรู้เกิดจากการสร้างแรงขับให้เกิดขึ้น แล้วพยายามชักนำพฤติกรรมการเรียนรู้ไปจุดหมายปลายทาง (Goal) เพื่อตอบสนองแรงขับที่เกิดขึ้นและหลักการศึกษผู้ใหญ่ (Andragogy) ทฤษฎีแอนดราโกยี (Andragogy) ของ Knowles (1980) อธิบายว่า วิธีการหนึ่งที่จะช่วยในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับธรรมชาติของผู้ใหญ่

2.2 การสร้างหลักสูตรเทศน์แหล่มหาชาติ

การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม โดยการศึกษาเอกสารตำรา ตามขั้นตอนที่ 1 และจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติภาคตะวันออกเฉียง จึงได้หลักสูตรการฝึกอบรม การพัฒนาหลักสูตรและคู่มือ การวางแผนคู่มือ ปรับปรุงคู่มือทำให้สมบูรณ์ขึ้น โดยเหตุนี้ การพัฒนาระบบการฝึกอบรม เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคม โดยต้องมีคู่มือเดิมเป็นพื้นฐานอยู่ด้วย และต้องมีจุดมุ่งหมาย เนื้อหาและจัดเนื้อหาสาระของการเทศน์ กระบวนการเทศน์ แหล่เรียนรู้อะไรและสื่อประกอบการเรียนรู้การเทศน์แหล่มหาชาติ การเรียนการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล สอดคล้องกับคำอธิบายของวิชัย วงษ์ใหญ่ (2554, หน้า 10) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรและคู่มือเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ตรงตามจุดหมายที่กำหนดไว้

หรือการพัฒนาคู่มือและการสอนคือ ระบบโครงสร้างของการจัดโปรแกรมการสอน กำหนด จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การปรับปรุงตำรา แบบเรียน คู่มือครู และสื่อการเรียนต่าง ๆ การวัด และประเมินผลการใช้คู่มือการปรับปรุงแก้ไข และการให้การอบรมครูผู้สอนให้ปฏิบัติตาม วัตถุประสงค์ของการพัฒนาคู่มือและการสอน รวมทั้งการบริหารและบริการคู่มือ นอกจากนี้ สอดคล้องกับเชาวลิต ชาติสิทธิเวท (2552, หน้า 57) ที่อธิบายว่า การพัฒนาหลักสูตรและคู่มือ (Curriculum development) การสร้างคู่มือการวางแผนคู่มือการปรับปรุงคู่มือ การพัฒนาหลักสูตร และคู่มือซึ่งเป็นการปรับปรุงคุณภาพของคู่มือให้ดีขึ้นทั้งระบบ ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย การเรียนการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล

2.3 จัดทำคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

จัดทำคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ การจัดทำคู่มือฝึกอบรมให้เหมาะสม ตั้งแต่จุดมุ่งหมาย การเรียนการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน เพื่อให้ได้นักเทศน์รุ่นใหม่ และมีความชำนาญในการเทศน์มหาชาติทำนองเดิม คือ ทำนองเดิน ทำนองขึ้น ทำนองพานอก พานในและทำอื่น ๆ ในแต่ละกัณฑ์ ได้รู้หลักการวิธีการเทศน์ได้ถูกต้อง เนื้อหาคัมภีร์ไบบลาน ทั้ง 13 กัณฑ์ สัมพันธ์กับทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารของ Harold (1950) ไว้ในหลักนิเทศศาสตร์ ได้แสดงความคิดเห็นว่าการวิเคราะห์กระบวนการการสื่อสารนั้น วิธีที่ง่ายที่สุดก็คือ การตอบคำถาม ต่อไปนี้ว่า “ใคร (Who) พูดอะไร (Says what) ผ่านสื่อใด (In which channel) กับใคร (To whom) เกิดผลเป็นอย่างไร (With what effect)” วัตถุประสงค์ในการฝึกอบรม การฝึกอบรมจะช่วยทำให้ วิทยากรที่เป็นพระเถระผู้เชี่ยวชาญ และผู้บริหาร โครงการฝึกอบรมจะมีความเข้าใจตรงกันและ สอดคล้องกัน เนื้อหาสาระในการฝึกอบรม เลือกเทคนิคหรือวิธีการฝึกอบรมที่เหมาะสม และช่วยในการกำหนดระยะเวลาของคู่มือฝึกอบรมเพื่อช่วยการประเมินผล และตลอดจนการ ประเมินสัมฤทธิ์ผลของการอบรม สัมพันธ์กับแนวคิดของ Rothwell (1996, pp. 12-18) อธิบายว่า วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมมีจุดมุ่งหมาย คือ 1) เพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) 2) พัฒนาทักษะ (Skill) 3) เปลี่ยนแปลงเจตคติ (Attitude) นอกจากนี้ พงศ์ประเสริฐ หกสุวรรณ (2552, หน้า 35) กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดการเรียนรู้ในรูปแบบใด รูปแบบหนึ่ง เพื่อเพิ่มพูนหรือพัฒนาสมรรถภาพในด้านต่าง ๆ ตลอดจนปรับปรุงพฤติกรรม อันจะนำมาซึ่งการแสดงออกซึ่งวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

เนื้อหาการเทศน์แหล่มหาชาติ เป็นเนื้อเทศน์ตามไบบลาน ใช้ฝึกหัดฝึกเทศน์กัณฑ์ มาแต่อดีต ทั้ง 13 กัณฑ์แต่สิ่งที่จะต้องรวบรวม คือ เนื้อแหล่เทียบประจำกัณฑ์ การจัดเนื้อหาสาระของ การเทศน์แหล่มหาชาติ นักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญได้แต่งแปลจากภาษาบาลี (พระคาถาพัน) เป็นสำนวน ภาษาไทย แต่เนื้อแหล่ นอก มีการเขียนบันทึกไว้บ้าง ปัจจุบันตลอดเทปที่มีการบันทึกไว้ หรือไปหา

ครูรุ่นเก่า ปราชญ์ท้องถิ่นที่จำได้ โดยการให้ทำนองและบันทึกส่วนเนื้อหาก็เรียงไปตามลำดับของ
 กัณฑ์เทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ โดยจัดทำเป็นคัมภีร์ลงในใบลานขลิบทอง หรือแหล่งต่าง ๆ ที่ประยุกต์เข้ามา
 สัมพันธ์กับคำอธิบายของสวัสดิ์ จงกล (2547) กล่าวว่า ความสำคัญเกี่ยวกับเป้าหมาย เนื้อหา
 และวิธีการพัฒนาหลักสูตรและคู่มือ ควรกำหนดจุดมุ่งหมายให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียน ตลอดถึง
 กระบวนการเรียนการสอน เนื้อเรื่อง วิธีการเรียนการสอนให้มีความถูกต้อง ชัดเจนและเป็นประโยชน์
 กับผู้เรียน เพื่อให้เกิดความรู้ ทักษะ เจตคติต่อสิ่งที่ท่องคัดลอกหวังไว้ นอกจากนี้ ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์
 (2556, หน้า 21) อธิบายแนวทางการสร้างคู่มือว่า การเลือกและการจัดเนื้อหา จะต้องมีความถูกต้อง
 สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในคู่มือ มีความสอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจของ
 ผู้เรียน มีความยากง่ายสอดคล้องเหมาะสมกับวัย เนื้อหาต้องเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน และเนื้อหานั้น
 เป็นสิ่งที่สามารถจัดให้ผู้เรียนได้ ในแง่ของความพร้อมด้านเวลา ผู้สอน และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ

2.4 ทดลองใช้คู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

กระบวนการฝึกอบรมตามขั้นตอน โดยนำคู่มือฝึกอบรมไปทดลองใช้ การทดลองใช้
 คู่มือการฝึกอบรมแก่ผู้เรียน กำหนดกระบวนการฝึกอบรมตามขั้นตอน โดยนำคู่มือที่ได้มาเขียน
 เป็นเอกสารคู่มือการฝึกอบรมแบ่งออก เป็น 15 เล่ม บรรยายทำนองหลวงทำนองราษฎร์และทำนอง
 ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นแหล่ทำนองตามเนื้อในคัมภีร์และแหล่ทำนองเนื้อนอกคัมภีร์ ขั้นตอนฝึกอบรมเทศน์
 แหล่มหาชาติเป็นสิ่งสำคัญ การฝึกอบรมต้องพิจารณาจากเสียงของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เริ่มจาก
 การทำความเข้าใจในเนื้อหาของกัณฑ์ที่เทศน์ การฝึกอบรมตามขั้นตอนเทศน์แหล่มหาชาติ
 หลักการเทศน์ วิทยากรบรรยายโดยนำเข้าสู่เนื้อหาได้บรรยายภาคในการสอนให้ปลอดภัย
 เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ ดังแนวคิดของพระราชปฎิภาณมุนี (บุญมา
 อาคมบุญโญ) (2550, หน้า 63-78) กล่าวว่า เทคนิคลีลาและจรรยาวัณกเทศน์ที่ควรเรียนรู้ปฏิบัติ
 วิธีการเทศน์แหล่มหาชาติ หลักวิธีการฝึกหัดที่เรียนรู้ปฏิบัติตามขั้นตอนเรียนรู้ในการร้องแหล่
 ที่ถูกต้อง ปฏิบัติการฝึกกลมหายใจฝึกปฏิบัติการเปิดลำคอการใช้เสียงให้ถูกตำแหน่งเรื่อง
 การออกเสียงสระ พยัญชนะปฏิบัติฝึกการร้องบันไดเสียง ฝึกการร้องบันไดเสียง ฝึกปฏิบัติความ
 คล่องแคล่วของเสียง ปฏิบัติฝึกหัดร้องแหล่ วิธีการฝึกอบรมเทศน์แหล่มหาชาติที่ถูกต้อง การเรียนรู้
 ปฏิบัติตามขั้นตอนกิจกรรมการเรียนรู้ในการร้องแหล่ที่ถูกต้อง ปฏิบัติการฝึกกลมหายใจฝึกปฏิบัติ
 การเปิดลำคอ การใช้เสียงให้ถูกตำแหน่งเรื่องการออกเสียงสระ พยัญชนะปฏิบัติฝึกการร้องบันไดเสียง
 ฝึกปฏิบัติความคล่องแคล่วของเสียง ปฏิบัติฝึกหัดร้องแหล่ ระยะเวลาฝึกอบรม ไม่มีการกำหนด
 แน่นนอน ส่วนใหญ่ก็จะฝึกช่วงเช้าพระยาพระสงฆ์ที่สนใจในการฝึกหัด 15 วัน 1 เดือน 2 เดือน
 3 เดือน 6 เดือน ถึง 1 ปี อยู่กับว่าพระที่จะหัดเทศน์ขยันในการฝึกหัดหรือไม่ สนใจหัดอย่างจริงจัง
 การฝึกหัดพื้นฐาน ทำนองธรรมวัตร ซึ่งเป็นทำนองครูก่อน การฝึกอบรมในช่วงใดช่วงระหว่าง

เข้าพรรษา ถึงออกพรรษา เพราะพระเถระท่านมีเวลาและอยู่ประจำวัด พอออกพรรษาแล้วท่านมีหน้าที่ อาจต้องปฏิบัติศาสนกิจ และแหล่งเรียนรู้ และสื่อประกอบการเทศน์แหล่มหาชาติ พระเถระที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการเทศน์แหล่ นักปราชญ์ท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดทำนองแหล่ได้เขียนแหล่เทียบเนื้อไว้ และสื่อจากวีดิทัศน์ เอ็มพี 3 เอ็มพี 4 ซีดี ดีวีดี หนังสือต่างที่เกี่ยวกับประวัติทางพระพุทธศาสนาหรือแม้หนังสือที่เป็นหนังสือศาสนาเปรียบเทียบ รวมทั้งพระเถระที่เชี่ยวชาญในการเทศน์แหล่มหาชาติ ดังที่ พระธรรมฐิติญาณ (ศรีจันทร์ ปุณฺณโรโต) (2552, หน้า 28-33) อธิบายวิธีการเทศน์มีเทคนิคการเทศน์ต้องมีขั้นตอน นักเทศน์ต้องเรียบร้อย แสดงออกในอาการสำรวม เพราะนักแสดงธรรมไม่ใช่ดารานักแสดง การวางท่าที่การแสดง สีหน้าจึงเป็นสิ่งที่พระนักเทศน์ต้องปฏิบัติ การฝึกหัดในแต่ละกัณฑ์ ๆ วิธีการคัดเสียงของพระสงฆ์ สามเณร ให้เหมาะสม ระยะเวลาการฝึกหัดกำหนดนั้นกำหนดไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับครูผู้เชี่ยวชาญที่ฝึกหัด และความขยันของพระสงฆ์ที่สนใจ ดังที่ สุขุม คำแหง (2553, หน้า 79-80) อธิบายว่า เวลาในการจัดการฝึกอบรม (When) ช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการฝึกอบรม สถานที่ฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ รวมตัวกันที่วัดใดวัดหนึ่งที่เหมาะสมไปมาสะดวก เพื่อใช้เป็นสถานที่ฝึกหัดอบรม นอกจากนี้ สุขุม คำแหง (2553, หน้า 79-80) กล่าวว่า สถานที่จัดการฝึกอบรม (Where) เป็นการบอกให้ทราบว่าสถานที่จัดควรเป็นที่ใดจึงเหมาะสม และต้องรู้ว่าใช้ห้องประชุมห้องเรียนในการจัดฝึกอบรมถึงจะเหมาะสมกับการฝึกอบรม และการประเมินผลการฝึกอบรม

การเรียนรู้จากพระเถระที่ชำนาญการเรื่องเทศน์แหล่มหาชาติเฉพาะกัณฑ์ ๆ เรียนรู้จากซีดี ดีวีดี และยูทูป จากอินเทอร์เน็ต แต่ต้องมีผู้เชี่ยวชาญให้การแนะนำการเรียนรู้หลักวิธีการฝึกหัด ปฏิบัติตามขั้นตอนกิจกรรมการเรียนรู้ในการใช้เสียงแหล่ ปฏิบัติการฝึกกลมหายใจ ฝึกปฏิบัติการเปิดลำคอการใช้เสียงให้ถูกตำแหน่งเรื่องการออกเสียงสระ พยัญชนะ ฝึกการร้องบัน ไคเสียงให้คล่องแคล่วฝึกหัดร้องแหล่ ปราชญ์ท้องถิ่นที่ชำนาญ สื่อการเรียนการสอนฝึกอบรม คัมภีร์เทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ สอดคล้องกับงานศึกษาของพระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์ (2552, หน้า 103-109) กล่าวว่า พระผู้เทศน์มหาชาติทั้งพระนักเทศน์รุ่นเก่าและนักเทศน์รุ่นใหม่ ส่วนใหญ่พระนักเทศน์มหาชาติจะใช้คัมภีร์โบราณ 13 ผูกมหาเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2550) อธิบายว่า เนื้อหาในคัมภีร์เทศน์มหาชาติที่พระนักเทศน์ใช้เทศน์กันอยู่ในปัจจุบัน มีความแตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะการพิมพ์ของแต่ละสำนักพิมพ์

2.5 ประเมินผลการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

ผู้รับฝึกอบรมให้ความสนใจ และใส่ใจ ตั้งใจในการฝึกอบรมตามขั้นตอน เพราะมีการเรียนรู้พื้นฐาน การเรียนรู้ในทำนองเดิม คือ ทำนองวัตร ทำนองประจำกัณฑ์ และประเมิน 3 ด้าน คือ 1) ด้านความรู้ เมื่อเรียนจบตามแผนการฝึกอบรมแต่ละบท ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม เขียนตอบ

คำถาม 5 ข้อ การเขียนตอบคำถาม 2) ด้านทักษะ เมื่อฟังบรรยายและฝึกปฏิบัติกับวิทยากร ฝึกปฏิบัติด้วยตนเองในแต่ละกัณฑ์ จึงประเมิน โดยการปฏิบัติจริงในห้องเรียน ระยะเวลา 15 นาที 3) ด้านเจตคติ ขณะบรรยายและฝึกปฏิบัติกับวิทยากร ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง วิทยากรประเมินผู้รับการฝึกอบรมว่ามีความรู้สึก ความศรัทธาความเชื่อต่อการเทศน์แหล่มหาชาติและมีผู้ฟื้นฟู อนุรักษ์ การเทศน์แหล่มหาชาติตามทำนองของแต่ละกัณฑ์ ดังแนวคิดของ Kirkpatrick (1987) สรุปว่า การประเมินผลผู้ฝึกอบรมด้านปฏิกริยา ด้านการเรียนรู้ ด้านพฤติกรรม และด้านผลลัพธ์ของผู้ฝึกอบรม มีความเข้าใจในการฝึกอบรมมีความรู้เพิ่มขึ้น และมีทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ส่วนความรู้ ความเข้าใจในหลักสูตรนั้นมีผลดี ผลเสีย และผลกระทบต่อการทำงานของบุคคลในองค์กรในการปฏิบัติการที่มีผลสะท้อนกลับ เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ให้เกิด ความรู้ ความคิด เจตคติ ทักษะ ความรู้สึก และการเสริมแรงที่เหมาะสม

สรุปบทบาทการเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ด้านการศึกษา เพื่อพัฒนาสังคม สามารถสรุปได้ ดังต่อไปนี้

1. ด้านกระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติ ที่มีบทบาทต่อการศึกษา เพื่อพัฒนาสังคม ในฐานะกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย

1.1 ด้านกระบวนการศึกษา

1.1.1 พระผู้เทศน์ต้องถ่ายทอดทำนองในการเทศน์ เพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าใจ การในบำเพ็ญศบารมีของพระเวสสันดร การบำเพ็ญทานย่อมทำจะให้สมประสงค์ ปรารถนา จะสำเร็จดังตั้งใจหรือไม่ ผู้ที่ฟังแล้วนำปฏิบัตินั้นต้องปฏิบัติสืลให้บริบูรณ์ โดยเฉพาะศีล 5 คือ ได้กระทำความดี รักษาความดีนั้นไว้ และหมั่นเพิ่มพูนความดีให้มากยิ่งขึ้น การ ได้ฟังมหาชาติแล้ว ได้พิจารณาเมื่อเกิดความเชื่อการกระทำความดีต้องทำเรื่อยไป ทำได้ให้ต่อเนื่องขาดสาย

1.1.2 มหาชาติได้แสดงตัวอย่างของพระชาติที่ยิ่งใหญ่ด้วยศบารมี 10 ประการ เห็นตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีอันยากยิ่งที่มนุษย์ปุถุชนธรรมดาจะทำได้ และการ ได้ฟังเทศน์แหล่ มหาชาติ เป็นเรียนรู้ที่ต่อเนื่องหรือเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ตามกรอบแผนของการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2560-2579 เพื่อให้ทุกคนสามารถแสวงหาความรู้และเรียนรู้ได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยการขับเคลื่อนภายใต้วิสัยทัศน์คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21

1.1.3 มหาชาติแสดงให้เห็นถึงความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ที่อยู่คู่กับสังคมไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และการ ได้ฟังมหาชาติเป็นเรื่องที่ทุกคนสามารถฟังแล้ว นำมาประพฤติปฏิบัติในครอบครัว ในองค์กร และสังคมให้เกิดความรักความสามัคคี

2. ด้านพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ มีบทบาทต่อการศึกษา เพื่อพัฒนาสังคม ในฐานะการพัฒนาองค์ความรู้ ด้านภาษาและสำนวนโวหาร ซึ่งประกอบด้วย

2.1 ด้านภาษาและสำนวนโวหาร

2.1.1 มหาชาติใช้ถ้อยคำไพเราะ มีการเล่นคำ เล่นสัมผัสอักษร มีการใช้โวหารภาพพจน์ และการพรรณนาให้เกิดความรู้สึกที่ละเอียดอ่อน รวมทั้งมีการใช้โวหารต่าง ๆ ในการบรรยายให้เกิดอรรถรส เช่น บรรยายโวหาร ๆ ใช้ในการอธิบาย เล่าเรื่องราวเหตุการณ์ เพื่อให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ อย่างละเอียด พรรณนาโวหารนั้นก็เรื่องเล่าความรู้สึกก่อนเก่า สอดแทรกความนัย อารมณ์ซาบซึ้งถึงความในใจ เพื่อระบายอารมณ์ พรรณนาให้เห็นภาพเป็นอย่างไร น้ำตารินไหล ออกใจชื่นชม สาธกโวหาร คือ โวหารที่ยกตัวอย่างมาประกอบข้อความ เรื่องราวให้เข้าใจแจ่มแจ้ง อุปมาโวหาร คือ การใช้โวหารเปรียบเทียบ ประกอบข้อความ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น และเทศนาโวหาร เป็นโวหารที่แสดงการสั่งสอน หรือชักจูงให้ผู้อ่านผู้ฟังเห็นคล้อยตาม ชี้นะคุณ และโทษสิ่งไม่ควรปฏิบัติ เหตุผลมาประกอบให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อมั่น เกิดความรู้สึกด้วยตนเอง

2.1.2 เนื้อหาของแต่ละกัณฑ์แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้อย่างชัดเจน

2.1.3 ได้รับรู้ลักษณะของมหาชาติสำนวนต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะเด่นแตกต่างกันออกไปทั้งมหาชาติภาคกลาง มหาชาติภาคเหนือ มหาชาติภาคอีสาน และมหาชาติภาคใต้ และเข้าใจลักษณะเฉพาะของสังคมไทยในท้องถิ่นต่าง ๆ จากมหาชาติสำนวนท้องถิ่น

2.2 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

2.2.1 มหาชาติสอนเรื่องการปกครอง เป็นวรรณคดีที่ชี้ให้เห็นถึงการที่ประชาชนมีสิทธิ์มีเสียงในการ ปกครองบ้านเมืองของตน และแสดงให้เห็นถึงความคิดในการปกครองแบบประชาธิปไตย เช่น พระเจ้ากรุงสุโขทัย ทรงฟังเสียงประชาชนส่วนใหญ่ และพระเวสสันดรทรงเป็นแบบอย่างในการเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อเห็นประโยชน์ส่วนร่วม มุ่งบำบัตทุกข์บำรุงสุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง ไม่มียึดติดในอำนาจวาสนา รู้ซึ่งถึงหลักของโลกธรรม 8 และพระนางมัทรีทรงเป็นแบบอย่างของภรรยา ซึ่งอยู่อย่างกัลยาณมิตร สนับสนุนเป้าหมายอันประเสริฐของสามี และซื่อตรง หนักแน่น ไม่นอกใจ ส่วนชาติกัณฑ์ เป็นแบบอย่างของลูกที่เชื่อฟังพ่อแม่ เป็นต้น

2.2.2 มหาชาติเป็นวัฒนธรรม มหาชาติช่วยให้เข้าใจวัฒนธรรมผู้แต่งได้สอดแทรกชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย ตลอดจนความคิดความเชื่อ แสดงให้เห็นว่าคนไทยได้รับวัฒนธรรมตามความนิยมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย เช่น การให้ทาน การที่สามีเป็นใหญ่ในครอบครัว การที่ภรรยาซื่อสัตย์ต่อสามี ฯลฯ

2.2.3 มหาชาติสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญเกี่ยวกับการทำบุญฟังเทศน์ของพุทธศาสนิกชนทำให้เกิดการเทศน์มหาชาติจนเป็นประเพณีสืบต่อมาจนทุกวันนี้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการศึกษา

องค์กรของคณะสงฆ์และสถาบันการศึกษา ควรจัดฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติแก่พระภิกษุ สามเณร ที่เข้ามาบวชในระยะสั้น หรือระยะยาว เน้นที่เจ้าคณะผู้ปกครอง เพื่อการฟื้นฟูอนุรักษ์การเทศน์แหล่มหาชาติให้ดำรงคงอยู่เป็นมรดกของชาติสืบไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการพัฒนาสังคม

1. ควรมีการเผยแพร่คู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ ไปอยู่ในสถาบันการศึกษาทุกระดับชั้น และสร้างโรงเรียนฝึกพระเทศน์มหาชาติอย่างจริงจัง และให้โอกาสพระที่ฝึกเทศน์ได้ขึ้นธรรมาสน์เทศน์บ้าง เป็นการฝึกเทศน์ และฝึกประสบการณ์ตรง

2. องค์กรของคณะสงฆ์ ทุกระดับชั้น ควรสนับสนุนส่งเสริมในการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

3. มหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องมีวิชาการเทศน์แหล่มหาชาติในหลักสูตรระดับปริญญาตรีของแต่ละภาคให้ชัดเจน และมีการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขตต่าง ๆ และหน่วยวิทยบริการฯ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

4. ควรสอนในโรงเรียนให้นักเรียนได้ฟัง สถาบันการศึกษาควรให้สนใจสืบสาน โดยให้นักเรียนได้เรียนรู้ หรือสอดแทรกกิจกรรมในโรงเรียนหรือชมรมผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาการเปรียบเทียบทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติของแต่ละภาคของประเทศไทย และใน ASEAN

2. ควรศึกษารูปแบบ วิธีการ การเทศน์แหล่มหาชาติ เพื่อการพัฒนากระบวนการสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติในประเทศไทย

3. ควรศึกษาพัฒนาทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติ เทียบกับตัวโน้ตจังหวะดนตรี

บรรณานุกรม

- กมลวัฒน์ ยะสารวรรณ. (2547). *การรับรู้กฎระเบียบของพนักงานท่าเรือแหลมฉบัง*. ปัญหาพิเศษ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชานโยบายสาธารณะ, คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2557). *รายงานสถิติจำนวนประชากร และบ้านทั่วประเทศ และรายจังหวัด ณ เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2557*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.
- กรมการศาสนา. (2542). *ระเบียบวิธีสวดมนต์ไหว้พระสำหรับโรงเรียนฉบับกรมการศาสนา*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- กรมการศาสนา. (2549 ก). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 4*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- กรมการศาสนา. (2549 ข). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 13*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- กรมศิลปากร. (2550). *สำนัมหาชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- กรรณิการ์ อัสวทรเดชา. (2550). *การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ*. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กิริติ คชนทวา และพัชนี เขยจรรยา. (2556). *ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารในครอบครัว การเปิดรับสื่อมวลชน และความคิดด้านสันติภาพของเด็กไทย*. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์.
- กุลธิดา รัตนโกศล. (2551). *การจัดกระบวนการเรียนรู้การบริหารความเสี่ยงของกลุ่มพัฒนาอาชีพ (กพอ.)*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงใต้สำนักบริหารงาน การศึกษานอกโรงเรียนกระทรวงศึกษาธิการ.
- เจมิกา จันทร์สุขสวัสดิ์. (2554). *การสืบทอดอัตลักษณ์เด็กไทยสู่เด็กและเยาวชนเพื่อเสริมสร้าง ธุรกิจในชุมชนภาคกลาง*. กรุงเทพฯ: สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. (2558). *ภาพจิตร พระเวสสันดร*. กรุงเทพฯ: โคเวอร์ ครีเอทีฟ.
- ศิริบุญ จงวุฒิเวศ และมาเรียม นิลพันธ์. (2547). *รายงานการวิจัยการศึกษาและจัดทำคู่มือ การปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม*. นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เครือวัลย์ ลีมอภิชาติ. (2544). *หลักและเทคนิคการจัดการฝึกอบรมและพัฒนา: แนวทางการวางแผน และเขียนโครงการและการบริหารโครงการ*. กรุงเทพฯ: สยามศิลป์การพิมพ์.

- จันทร์หา เรือนทองดี. (2547). *เพลงแหล่ในเทศน์มหาชาติ จังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2529). การพัฒนาเทคโนโลยีกับแนวคิดทางพุทธศาสตร์. *เกษตรศาสตร์ (สังคม)*, 7(2), 128-142.
- จำเนียร ทรงฤกษ์. (2554). *พระศรีอาริย์จะมาเมื่อไร และพระพุทธรเจ้า 9 พระองค์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพ่อหลวง แม่ฟ้า ทรงฤกษ์.
- จิราพร สมประสงค์. (2553). *การพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้อำเภอหนองใหญ่ จังหวัดชลบุรี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2517). *มูลเหตุแห่งการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง*. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับลายมือเขียน.
- ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2556). *การพัฒนาหลักสูตร: ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชูชัย สมितिไกร. (2554). *การฝึกอบรมบุคลากรในองค์การ (พิมพ์ครั้งที่ 7)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เชาวลิต ชาติสิทธิเวท. (2552). *สื่อและการจัดการเรียนการสอนการศึกษาทางไกล หลักสูตรภาษาจีนเพื่อการสื่อสาร*. กรุงเทพฯ: สถาบันการศึกษาทางไกล สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ณัฐพล จันทร์นา. (2552). *ทัศนคติของประชาชนต่อผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร จังหวัดชลบุรี*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณะ.
- เทพพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ. (2547). *พฤติกรรมองค์การ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. ฉบับปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชวีช ปุณโณทก. (2543). *วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธัญญาภรณ์ ภูทอง. (2544). *ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติกลอนสวด ฉบับวัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- นพเก้า ฅ พัทลุง. (2550). *การพัฒนาหลักสูตร: หลักการและแนวทางปฏิบัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สงขลา: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- นราวุฒิ สังข์รักษา. (2553). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อกลยุทธ์การปรับตัวทางการตลาดของผลิตภัณฑ์ชุมชน และท้องถิ่นในจังหวัดราชบุรี*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา ประกอบการ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นริศร์ เลี่ยมทอง. (2542). *คู่มือมหาเวสสันดรชาดก ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5-6*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น. บัณฑิต ฝ่าวิวัฒนา (2548). *การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการปัญหาน้ำเสียในคลองแม่ข่า ตำบลช้างกลาง เทศบาลนครเชียงใหม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญลักษณ์ เอี่ยมสำอาง, เกื้อกมล พุกขประมุข และ โสภิต พิทักษ์. (2552). *ภาษาไทย วรรณคดี และวรรณกรรม ม.4*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ประมะ สตะเวทิน. (2546). *หลักนิเทศศาสตร์*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนภาพการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. (2548). *ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2553). *การบริหารงานวิชาการ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ.
- ป๋วย แสงฉาย. (2501). *เวสสันดรสังเขป*. กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี.
- เปรมมิกา ปลาสุวรรณ. (2549). *การรับรู้และปัจจัยที่มีผลต่อการรับรู้ต่อการจัดการขยะพลาสติก ของประชาชนเขตตำบลน้ำแพร่ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่*. การค้นคว้าแบบอิสระ สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฝ่ายข้อมูลทะเบียนนิติศาสตร์ หน่วยวิทยบริการฯ. (2554). *ข้อมูลทะเบียนนิติศาสตร์ หน่วยวิทยบริการฯ*. จังหวัดจันทบุรี: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พงศ์ประเสริฐ หกสุวรรณ. (2552). *เทคนิคการฝึกอบรม*. ชลบุรี: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พระกิตติเอก ปาณิญา. (2554). *การปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนที่ได้รับจากการฟังเทศน์ มหาชาติ: ศึกษากรณีชุมชนบ้านตะปอนใหญ่ อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี*. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- พระไกล่รุ่ง ปญญาวิโร (มณีรัตน์). (2548). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในเดมิยชาดก*. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูกิตติสุนทร. (ม.ป.ป.). *คู่มือการเทศน์*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.

- พระครูวินัยธร พงศธร แก้วลาน. (2554). *พระนักเทศน์: การศึกษาศิลปะการเทศน์ต่อการเพิ่มศรัทธาในพุทธศาสนาของชาวอีสาน*. ปริญญาานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์. (2543). *การแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ*. กรุงเทพฯ: วัดเชตุพนวิมลมังคลาราม.
- พระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์. (2548). *เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์. (2549). *รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- พระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์. (2552). *รูปแบบการสืบสานและการพัฒนาทำนองแหล่มหาชาติภาคกลาง*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์. (2553). *บทบาทพระสงฆ์ต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็งศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์กลุ่ม สหธรรมเพื่อการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ฐมฺวฑฺฒโน). (2536). *กะเทาะเปลือกเวสสันดร (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.
- พระครูสังฆรักษ์นพ น้ำทิพย์. (2553). *การสร้างและพัฒนาคู่มือจากวรรณกรรมเทศน์มหาชาติจังหวัดเพชรบุรี เพื่อเป็นสื่อการสอนในสถานศึกษา*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระครูโสภาสธรรมพิทักษ์ (เลียม เตชธมฺโม/เงางม). (2555). *ศึกษาหลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. (2525). *วิทยาวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ: แพร่วิทยา.
- พระไตรปิฎก. (2539). *อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎก. (2552). *อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย. (2549). *ฉบับเฉลิมพระเกียรติการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาไตรลักษณ์.
- พระเทพเวที (ประยุตฺร ปยุตฺโต). (2531). *พุทธศาสนาในเอเชีย (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระเทพสุเมธมุนี (สง่า สกฺโก). (2556). *ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดตราด เจ้าอาวาสวัดโยธานิมิต. สัมภาษณ์.*
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2550). *เทศน์: การเผยแพร่ที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.
- พระธรรมโกศาจารย์. (2549). *ปัญญาต้องคู่กับกรุณาจึงจะพาชาติรอด*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์. (2550). *ปัญญาต้องคู่กับกรุณาจึงจะพาชาติรอด* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์. (2553). *ปัญญาต้องคู่กับกรุณาจึงจะพาชาติรอด* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมฐิติญาณ (ศรีจันทร์ ปุณฺณโร). (2552). *หลักการเผยแพร่*. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- พระธรรมฐิติญาณ (ศรีจันทร์ ปุณฺณโร). (2547). *พระธรรมฐิติญาณ*. ร้อยเอ็ด: วัดบึงพระลานชัย.
- พระธรรมดิลก (สมาน สุเมโธ). (2552). *เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า*. ขอนแก่น: วัดป่าแสงอรุณ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2541). *พุทธวิธีในการสอน*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). *พุทธวิธีในการสอน* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2538). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539). *ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระนคร ปริงฤทธิ์. (2546). *การศึกษาวิเคราะห์การเทศน์แบบปฏิภาณที่มีลักษณะขบขันของพระสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระบุญโชค ชยธมฺโม (ส่งแสง). (2548). *ศึกษารูปแบบและวิธีการเทศนาของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธวิธีในการสอน*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พุทธวิธีในการสอน* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ฐมฺมวฑฺฒโน). (2543). *แก่นมหาชาติ*. กรุงเทพฯ: คอมแพคท์พรีนซ์.
- พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารี). (2533). *ปริทัศน์เวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ: วัดสุทัศน์เทพวราราม.

- พระมหาทรศน์ คุณทสุลี. (2546). *การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบท กับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาธวัช เขมธโซ (พุทธโส). (2538). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาบุญทัน อานนุโท (พาหา). (2540). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาบุญเลิศ ฆมมทสุลี (โธฐสุ). (2543). *ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชวิทยาคม (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโท)*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหารุ่งเพชร ชวนปญโญ (พัดทาป). (2548). *ศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวัลลภ บุญล้อม. (2548). *การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมชาดกเรื่องวิรุฬหบัณฑิตฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณศิริวัฒน์ กับฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระมหาวิระยุทธ ประสาทนอก. (2551). *ศึกษาการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญา และแนวทางการพัฒนาการผลิตบาตรเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านบาตร*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระยุทธศิลป์ ยุทธสิปโป (อุปศรี). (2554). *การบริหารงานโดยการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 ขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านค้อ อำเภอ โพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระราชบัญญัติ (บุญมา อาคมบุญโญ). (2550). *จรรยาบรรณวิชาชีพ วิชาการเทศนา* (พิมพ์ครั้งที่ 3).
กรุงเทพฯ: องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร สามลดา.
- พระราชวรมนี (ประยูทธ์ ปยุตโต). (2531). *เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ:
อัมรินทร์พรินติ้ง กรุ๊ป.
- พระราชวรมนี (ประยูร ฐมมจิตโต). (2541). *อยู่อย่างไรให้เป็นสุข*. กรุงเทพฯ: ศยามบริษัทเคเค็ดไทย.
- พระราชวิจิตรปฏิภาณ. (2555 ก). *มหาชาติมหาเวศสันดรชาดก* (ฉบับทรงเครื่อง). กรุงเทพฯ:
สถาบันบันลือธรรม.
- พระราชวิจิตรปฏิภาณ. (2555 ข). *มหาเวศสันดรชาดก ฉบับตำนานศาสนา ตำราดำเนินชีวิต*.
กรุงเทพฯ: สถาบันบันลือธรรม.
- พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย เขมโก). (2512). *คัมภีร์ไบบลาน 13 ผูก มหาเวศสันดรชาดก 13 กัณฑ์*.
กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). (2549). *พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ เล่ม 2*. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พลาดิชัย สิทธิชัยกิจ. (2540). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านไทยฉบับอนุรักษ์ของดีของไทยลีก*. กรุงเทพฯ:
บันทึกสยาม.
- พัชรภา เทียวขำ. (2546). *กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์โครงการตราสินค้าไทย ของกรมส่งเสริม
การส่งออก*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประชาสัมพันธ์,
คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิสนุ ฟองศรี. (2553). *เทคนิควิธีการประเมินโครงการ* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ:
ด้านสุทธาการพิมพ์.
- พิน ดอกบัว. (2533). *ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พิน ดอกบัว. (2549). *ศาสนาเปรียบเทียบ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
เล่ม 27-28. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2550). *เทศน์มหาชาติ 80 พรรษา คีตมหาราชัน วันที่ 1-2 กันยายน
2550*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยบูรพา. (2555). *เทศน์มหาชาติพระเวศสันดรชาดก*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

- มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. (2549). *เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ 7 เนื่องในวันคล้ายวันพระราชสมภพครบ 102 ปี 19-21 ธันวาคม 2549*. จันทบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (2531). *วรรณคดีวิจารณ์มหาเวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2551). *เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ 30 ปี 5 กันยายน 2551*. นนทบุรี: ณ ห้องพระปกเกล้า อาคารอเนกนันทน์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2556). *เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาระดับปริญญาตรี (พิมพ์ครั้งที่ 8)*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- โรงเรียนราชินี. (2548). *เทศน์มหาชาติ*. กรุงเทพฯ: กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม.
- ลักขณา รอดสน. (2540). *การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องเรือสายน้ำ และชีวิตชาวประมงธานีระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจังหวัดปทุมธานี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, คณะศึกษาศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ลาวัญย์ ไกรเดช. (2550). *เทศน์มหาชาติ 80 พรรษา คีตมหาราชนันท์ วันที่ 1-2 กันยายน พ.ศ. 2550*. ณ หอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์.
- วสิน อินทสระ. (2536). *การเผยแผ่พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: กิตติวรรณ.
- วิไล นฤชัย. (2550). *เทศน์มหาชาติมหากุศลเฉลิมพระเกียรติถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550 (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: คอมพิวเตอร์.
- วาสนา จันทร์สว่าง และทัศนีย์ อินทรสุขศรี. (2532). *การสื่อสารเพื่อชีวิต*. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์.
- วิชัย นุ่นพันธ์. (2534). *จินตนาการภาพสะท้อนเวสสันดรชาดก*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2554). *การพัฒนาหลักสูตรระดับอุดมศึกษา*. กรุงเทพฯ: ส่วนวิจัยและพัฒนาสำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2533). *ปรัชญาทั่วไป มนุษย์โลกและความหมายของชีวิต (พิมพ์ครั้งที่ 9)*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

- วิทย์ วิศทเวทย์. (2553). *ปรัชญาทรรศ์ พุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีรยุทธ นาคเจริญ. (2545). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สังัด อุทรานันท์. (2532). *ทฤษฎีหลักสูตรการเรียนรู้อยู่*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- สมคิด บางโม. (2547). *องค์กรและการจัดการ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2534). *ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มหาเถรสมาคม.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. (2537). *เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. (2549). *เทศน์มหาชาติ*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2537). *คัมภีร์มหาชาติเวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). *คัมภีร์มหาชาติเวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2539). *สารานุกรมพระพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราลงกรณศิริวัฒน์. (2532). *มหานิบาตชาดก ทศชาติฉบับชินวร เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กองบัญชาการทหารสูงสุด เหล่าทัพและตำรวจ.
- สมหมาย เปรมจิตต์. (2544). *มหาเวสสันดร: วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- สมิตธิพล เนตรนิมิต. (2550). *สหวิทยาการในชาดก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สวัสดิ์ จงกล. (2547). *หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ*. ใน *เอกสารกลุ่มแรงงานและพื้นฐานอาชีพ หน่วยที่ 1*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11. (พ.ศ. 2555-2559)*. กรุงเทพฯ: สหมิตรพรินต์ติ้ง.

- สำนักงานพุทธมณฑล. (2548). *เทศน์มหาชาติปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในมงคลวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา 50 พรรษา ระหว่างวันที่ 5-7 ตุลาคม พ.ศ. 2548 ณ หอประชุมพุทธมณฑล*. นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สำนักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน. (2547). *หลักเทคนิคการบริหารและการวางแผน*. กรุงเทพฯ: สำนักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน.
- สำนักฝึกอบรมพระนักเทศน์คณะธรรมยุต. (2551). *พระนักเทศน์ คณะธรรมยุต รุ่น 6*. กรุงเทพฯ: แม่กเอ็กซ์เพรส.
- สิริ เพ็ชรไชย. (2541). *แนะนำคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ.
- สุขุม คำแหง. (2553). *การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กรณีศึกษาโรงเรียนมกุฎเมืองราชวิทยาลัย จังหวัดระยอง*. คุณวุฒินิพนธ์การศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต, สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539 ก). *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน เล่มที่ 27 สุตตันตปิฎกที่ 19 ขุททกนิกายชาดก ภาค 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539 ข). *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน เล่มที่ 28 สุตตันตปิฎกที่ 20 ขุททกนิกายชาดก ภาค 2*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุทธิ ภิบาลแทน. (2545). *ศัพทานุกรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- สุพานี สฤษฏ์วานิช. (2552). *พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่: แนวคิดและทฤษฎี (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- สุพานี สฤษฏ์วานิช. (2556). *การฝึกอบรมและพัฒนาเชิงกลยุทธ์*. กรุงเทพฯ: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2532). *มหาชาติและประเพณีการเทศน์มหาชาติ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาวดี คูหาทอง. (2547). *บทบาทที่คาดหวังและการปฏิบัติงานของผู้ชำนาญการพิเศษด้านสาธารณสุขตามการรับรู้ของตนเอง ผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงานในสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารสาธารณสุข, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.

- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2532). *คติความเชื่อเรื่องมหาชาติ*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2554). *กตัญญูในกตัญญูและกตัญญูในกตัญญู: พิธีกตัญญูในสังคมไทยและสังคมโลก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร. (2546). *องค์การเผยแผ่ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร วิชาการเทศนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร. (2548). *ศิลปะการเทศนา*. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร. (2550). *องค์การเผยแผ่ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร วิชาการเทศนา (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- อธิการ สุขศรี. (2553). *พุทธปฏิมา: การอนุรักษ์และสืบสานคุณค่าทางวัฒนธรรมในอีสาน*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อนุศักดิ์ สมิตสันต์. (2544). *การศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางเขน.
- อรรวรรณ ปิลันธน์โอวาท. (2554). *การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกวิทย์ มณีธร. (2548). การกิจของรัฐด้านการกีฬาในประเทศไทยกับการเสริมสร้างความมั่นคงของชาติ. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 13(18), 53-80.
- Armstrong, D. M. (1989). *Universals: An opinionated introduction*. n.p.
- Arnold, V. G. (1982). The hermit of bourg-la-reine. *New Series*, 84(2), 299-313.
- Barnard, I. C. (1966). *The function of The executive*. Cambridge: Harvard University Press.
- Beauchamp, G. A. (1981). *A curriculum theory* (4th ed.). Illinois: F.E. Peacock.
- Bogban, R. B., & Biklen, K. S. (2003). *Qualitative research in education: An introduction to theory and methods*. Boston: Allyn & Bacon.
- Bower, G. H., & Hilgard, E. (1981). *Theories of learning* (5th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Brockett, R. G., & Hiemstra, R. (1991). *Self-direction in adult learning*. London: Routledge.
- Bronislaw, M. M. (1954). *Science and religion*. New York: Doubleday.
- Broom, L., & Selznick, P. (1968). *Sociology*. New York: Harper & Row.

- Bruner, J. S. (1960). *The process of education*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bruner, J. S. (1966). *Toward a theory of instruction*. Cambridge, Mass: Belkapp Press.
- Chickering, A., & Gamson, Z. (1987). *Seven principles of good practice in undergraduate education*. n.p.
- Cone, M., & Gombrich. (1977). *Trans the perfect generosity of prince vessantara: A epic*.
Oxford: Clarendon.
- Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of psychological testing* (3th ed.). New York: Harper and Row.
- Durkheim, E. (1982). *The rules of sociological method: and selected texts on sociology and its*.
HongKong: Macmillan Press.
- Edmund, L. (1989). *Contemporary quthors*. New York: Gale Research.
- Fisher, G. (1984). *Moffet's pediatric infectious diseases: A problem-oriented approach* (4th ed.).
Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins.
- Gagne, R. M., & Medsker, K. L. (1996). *The conditions of learning: Training applications*.
Florida: Harcourt Brace.
- Good, C. V. (1973). *Dictionary of education*. New York: McGraw-Hill.
- Griffin, R. W. (1996). *Management* (5th ed.). Houghton: Miffin.
- Harold, L. (1950). *Politics: Who gets what, when how*. Chicago: University of Chicago.
- Hybels, S., & Weaver, R. L. (1995). *Communcation effectively* (4th ed.). New York:
Harper & McGraw-Hill.
- Kimble, G. A. (1980). *Principle of general psychology* (5th ed.). New York: John Wiley and Sons.
- Kirkpatrick, D. L. (1987). *Evaluation of training: A guide to human resource development*
(2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Klein, S. B. (1991). *Learning*. New York: McGraw-Hill.
- Klein, S. B. (1996). *Learning: Principles and application* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Knowles, M., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2005). *The adult learner: The definitive classic
in adult education and human resource development* (6th ed.). Burlington, MA:
Elsevier.
- Lachman, V. D. (1984). Increasing productivity through performance evaluation.
Journal of Nursing Administration, 14(7), 13.
- Lasswell, H. D., & Abraham, K. (1970). *Power and society*. New Haven: Yale University Press.

- Lucaties & Condit (1985). *Black Americans and the political system*. Cambridge: Winthrop.
- Mac Intyre. (1984). *Understanding children's development in the early years: Questions practitioners frequently ask*. New York: Routledge.
- McGehee, W., & Thayer, P. W. (1961). *Training in business and industry*. New York: John Wiley & Sons.
- Mednick, S. A. (1962). The associative basis of the creative process. *Psychological Review*, 69, 220-232.
- Meyer, D. G. (1983). *Thinking problem solving*. Cognition: WH Freeman.
- Meyer, D. G., & Jeannette, L. J. (1999). *Resilience and development-positive life adaptations*. New York: Kluwer Academic/ Plenum.
- Moorhead, G., & Griffin, R. W. (1998). *Organizational behavior: Managing people and organizations* (5th ed.). USA: Houghton Mifflin.
- Pont, T. (1995). *Investment in training and development: Turning interest into capital*. London: SAGE.
- Pressey, S. L., Robinson, F. P., & Horrocks, J. E. (1959). *Psychology in education*. New York: Harper.
- Rothwell, W. J. (1996). *Beyond training and development: State-of-art strategies for enhancing human performance*. New York: American Management Association.
- Shannon, G. E., & Weaver, W. (1949). *The mathematical theory of communication*. Urbanna: The University of Illinois Press.
- Silberman, M. (1998). *Active training: A handbook of techniques, designs, case examples and tips* (2nd ed.). California: Jossey-Bass Pfeiffer.
- Skager, R. (1978). *Lifelong education and evaluation practice*. Hamburg: UNESCO institute for Education.
- Sullivan, H. S. (1892-1949). Hero, ghost, and muse. *The Psychotherapy Patient* 13, 1-2, 7-61.
- Swearer, K. D. (1978). *Journal of the national research council of Thailand*. New York: McGraw-Hill.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: Theory and practice*. New York: Harcourt Brace & World.

- Taylor, P. J., & O'Driscoll, M. P. (1992). Congruence between theory and practice in management training needs analysis. *International Journal of Human Resource Management*, 3, 593-603.
- Taylor, P. J., O' Driscoll, M. P., & Binning, J. F. (1998). A new integrated framework for training needs analysis. *Human Resource Management Journal*, 8(2), 29-50.
- Tyler, R. W. (1949). *Basic principles of curriculum and instruction*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tyler, R. W. (1950). *Basic principles of curriculum and instruction*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Tyler, R. W. (2006). *The steps of curriculum development*. The University of Chicago Press.
- Vella, J. (1995). *Learning to listen learning to teach: The power of dialogue in educating adults*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Victor, W. T. (1969). *The ritual process*. Chicago: Aldine, Chicago.
- Wiese, L. V. (1956). *The sociological study of social change*. Bangkok: Transactions of The Third World Congress of sociology Amsterdam: International Sociology Association.
- Williams, W. (1974). *Culture and society*. London: Chatto & Windus.
- Williams, W. (1975). Implementation analysis and assessment. *Policy Analysis*, 1, 3.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

สำเนาหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการตรวจหลักสูตรและคู่มือฝึกอบรม

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ว๕๕๑

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี ๒๐๑๓๑

๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบความเหมาะสมของคู่มือฝึกอบรมและแบบประเมินผลคู่มือ

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริบุน จงวุฒิเวศย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. คำโครงการบับย่อ จำนวน ๑ ชุด

๒. หลักสูตรฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยพระกิตติเอก ปาณินญา นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา การศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๕๘๑๐๒๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.มานพ แจ่มกระจ่าง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม จึงมีความจำเป็นต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรฝึกอบรมฯ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่านในการตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรการฝึกอบรมและแบบประเมินผล หลักสูตรเพื่อการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐุ์ ศิริสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน
ผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๑๐๒๐๖๗

โทรสาร ๐๓๘ - ๓๙๑๐๔๓

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ว๑๕๕๑

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี ๒๐๑๓๑

๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจสอบความเหมาะสมของคู่มือฝึกอบรมและแบบประเมินผลคู่มือ

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมล สุวรรณภูมิ

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. คำโครงการบับย่อ จำนวน ๑ ชุด
๒. หลักสูตรฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยพระกิตติเอก ปาณินญา นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา การศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๕๘๑๐๒๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการนึ่งนึ่ง เรื่อง การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.มานพ แจ่มกระจ่าง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม จึงมีความจำเป็นต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรฝึกอบรมฯ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่านในการตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรการฝึกอบรมและแบบประเมินผล หลักสูตรเพื่อการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศิริสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน
ผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๑๐๒๐๖๗

โทรสาร ๐๓๘ - ๓๙๑๐๔๓

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ว๑๕๕๑

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี ๒๐๑๓๑

๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบความเหมาะสมของคู่มือฝึกอบรมและแบบประเมินผลคู่มือ

เรียน รองศาสตราจารย์พรทิพา นิโรจน์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. คำโครงฉบับย่อ จำนวน ๑ ชุด
๒. หลักสูตรฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยพระกิตติเอก ปาณิญา นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา การศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๕๘๑๐๒๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการนิพนธ์ เรื่อง การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.มานพ แจ่มกระจ่าง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม จึงมีความจำเป็นต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรฝึกอบรมฯ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่านในการตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรการฝึกอบรมและแบบประเมินผล หลักสูตรเพื่อการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศรีสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน
ผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๑๐๒๐๖๗

โทรสาร ๐๓๘ - ๓๙๑๐๔๓

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม โทร. ๒๐๖๗

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ว๒๗๘๗

วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจสอบความเหมาะสมของคู่มือฝึกอบรมและแบบประเมินผลคู่มือ

เรียน รองศาสตราจารย์ทัศนีย์ ทานตวงนิช

ด้วยพระกิตติเอก ปาณินญา นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา การศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๕๘๑๐๒๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.มานพ แจ่มกระจ่าง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม จึงมีความจำเป็นต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรฝึกอบรมฯ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่านในการตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรการฝึกอบรมและแบบประเมินผล หลักสูตรเพื่อการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศิริสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม โทร. ๒๐๖๗

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ว๒๗๘๗

วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบความเหมาะสมของคู่มือฝึกอบรมและแบบประเมินผลคู่มือ

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุสิต ขาวเหลือง

ด้วยพระกิตติเอก ปาณินญา นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา การศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๕๘๑๐๒๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.มานพ แจ่มกระจ่าง เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม จึงมีความจำเป็นต้องขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรฝึกอบรมมา ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่านในการตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรการฝึกอบรมและแบบประเมินผล หลักสูตรเพื่อการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศรีสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

ภาคผนวก ข

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

คำชี้แจง เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview) พระเถระผู้เชี่ยวชาญด้านการเทศน์แหล่
มหาชาติ โดยมีแนวคำถาม 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติในปัจจุบัน

ส่วนที่ 3 การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติในปัจจุบัน

แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก

พระเถระผู้เชี่ยวชาญด้านการเทศน์แหล่มหาชาติภาคตะวันออก

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1.1 ข้อมูลผู้ตอบ

- ชื่อ..... ฉายา.....
- อายุ.....ปี พรรษา.....
- กัณฑ์ที่สามารถเทศน์ได้ คือ.....

ส่วนที่ 2 กระบวนการเทศน์แหล่มหาชาติในปัจจุบัน

2.1 สภาพลักษณะของการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน

- การเทศน์แหล่มหาชาติในปัจจุบันเป็นอย่างไร.....
- พระภิกษุปัจจุบันมีความสนใจในการฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติหรือไม่.....
- ทำนองการเทศน์แหล่ในปัจจุบันเป็นอย่างไร.....
- มีวิธีการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบันเป็นอย่างไร.....

2.2 สภาพทำนองการเทศน์แหล่มหาชาติ 13 กัณฑ์ในปัจจุบัน

- กัณฑ์ทศพร ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์หิมพานต์ ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์ทานกัณฑ์ ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์วันประเวศน์ ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์ชูชก ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์จุลพน ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์มหาพน ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์กุมาร ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์มัทรี ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์สักกบรรพ ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์มหาธาต ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์ฉกษัตริย์ ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....
- กัณฑ์นครกัณฑ์ ทำนองเทศน์แหล่อย่างไร.....

2.3 สภาพกระบวนการเรียนรู้ของพระภิกษุสงฆ์กับบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญ การเทศน์แหล่มหาชาติ

- กระบวนการเรียนรู้ของพระภิกษุปัจจุบันกับการเทศน์แหล่มหาชาติเป็นอย่างไร.....
- วิธีการฝึกหัดของพระภิกษุปัจจุบันกับการเทศน์แหล่มหาชาติเป็นอย่างไร.....

2.4 สภาพการสืบสานการเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน

- การเทศน์แหล่มหาชาติ ปัจจุบันควรฟื้นฟูอย่างไรต่อไป.....
- การเทศน์แหล่มหาชาติ ปัจจุบันควรถ่ายทอดอย่างไรต่อไป.....
- การเทศน์แหล่มหาชาติ ปัจจุบันควรสืบทอดอย่างไรต่อไป.....
- การเทศน์แหล่มหาชาติ ปัจจุบันควรอนุรักษ์อย่างไรต่อไป.....
- การเทศน์แหล่มหาชาติ ปัจจุบันควรเผยแพร่อย่างไรต่อไป.....
- การส่งเสริมปราชญ์ท้องถิ่นด้านการเทศน์แหล่มหาชาติ ปัจจุบันควรส่งเสริมอย่างไร.....
- การเทศน์แหล่มหาชาติ ปัจจุบันควรสร้างเครือข่าย อย่างไร.....

ส่วนที่ 3 การพัฒนากระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติในปัจจุบัน

3.1 สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญการเทศน์แหล่มหาชาติ

- การเทศน์แหล่มหาชาติปัจจุบัน จะพัฒนาได้ ควรทำอย่างไร.....
- การเทศน์แหล่มหาชาติแต่ละกัณฑ์มีทำนองเหมือนกันหรือต่างอย่างไร.....

3.2 การสร้างหลักสูตรเทศน์แหล่มหาชาติ

- สร้างหลักสูตรการฝึกอบรมทำอย่างไร.....

3.3 จัดทำคู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

1. กำหนดวัตถุประสงค์

- การพัฒนาคู่มือการเทศน์แหล่มหาชาติมีวัตถุประสงค์เพื่ออะไรบ้าง.....
- การฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติมีวัตถุประสงค์เพื่ออะไรบ้าง.....

2. กำหนดเนื้อหาการฝึกอบรมเทศน์แหล่มหาชาติ

- เนื้อหาการเทศน์แหล่มหาชาติ มีอะไรบ้าง.....
- การจัดเนื้อหาของการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ ควรทำอย่างไรบ้าง.....

3.4 ทดลองใช้คู่มือฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

1. กระบวนการฝึกเทศน์แหล่มหาชาติ

- การฝึกอบรมการเทศน์แหล่ควรเป็นแบบใด.....
- มีขั้นตอนฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ อย่างไรบ้าง.....

- มีวิธีการฝึกหัดเทศน์แหล่มหาชาติ อย่างไรบ้าง.....
- ระยะเวลาในการฝึกหัดเท่าไรจึงจะเหมาะสม.....
- ควรฝึกหัดในช่วงใดของปี.....
- สถานที่ใดที่เหมาะสมกับการฝึกหัด.....

2. แหล่งเรียนรู้และสื่อประกอบการเรียนรู้การเทศน์แหล่มหาชาติ

- มีแหล่งการเรียนรู้จากอะไรบ้างหรือไม่.....
- มีสื่อการเรียนการสอนอะไรบ้างหรือไม่.....

3.5 ประเมินผลการฝึกอบรมการเทศน์แหล่มหาชาติ

- ประเมินผลการฝึกอบรมอย่างไร.....
- พระภิกษุที่ฝึกอบรมสามารถ เทศน์แหล่มหาชาติได้ตามทำนองของแต่ละกัณฑ์

หรือไม่.....